

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ เป็นวารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ว่าเป็นวารสารวิชาการกลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2

บทความวิจัย

- อีสานเปลี่ยนผ่าน: การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม และโครงสร้างความรู้สึกในชนบทอีสาน 1
มานะ นาคำ, มนต์ชัย ผ่องศรี และ ณัฐพล มีแก้ว
Mana Nakham, Monchai Pongsiri and Nattapon Meekaew
- การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นอีสานผ่านมุมมองแนวคิดความไวต่อเชื้อใจ 26
กฤษดา ป้างจำเเนย์, มุกดา วงศ์อ่อน, บัณฑิต พรหมพักพิง และ นิลวดี พรหมพักพิง
Kritsada Phatchaney, Mukda Wongon, Buapun Promphakping and Nilwadee Promphakping
- กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี 53
สมศรี ชัยวนิชยา, วรรณภา ชำนาญกิจ และ สัมพันธ์ สุวรรณเลิศ
Somsri Chaiwanichaya, Wannapa Chamnankij and Samphan Suwannalert
- คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้สำเร็จสร้างสรรคเพื่อการพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด 83
ทวีสันต์ วิชัยวงษ์, ปัทมา โพธิ์สิงห์ และ ยุพาพร ยูภาส
Taweesan Wichaiwong, Pakdee Phosing and Yupaporn Yupas
- แนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนอำเภอปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล 107
ประจวบ ทองศรี และ รุยัยดา อาหมัน
Prachuab Tongsi and Ruwaida Aman
- เงื่อนไขเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมปศุสัตว์ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีต่อการย้ายถิ่น 151
แรงงานไทย เชื้อสายมลายูระดับทักษะในประเทศมาเลเซีย
สุทธิพร บุญมาก และ มุห์หมัด สาละบิง
Suttiporn Bunmak and Muhammad Salaebing
- โครงสร้างและที่มาภาษาของนามสกุลคนลาว 176
กัลยรัตน์ อุ้นทานนท์ และ รัตนา จันทร์เทาว์
Kanyarat Unthanon and Rattana Chanthao

บทความวิชาการ

- การจ้างงานผู้สูงอายุ: หลักการและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน 201
นิภาพรรณ เจนสันติกุล
Nipapan Jensantikul
- บทบาทของฮอลันดาในช่วงสมัยญี่ปุ่นแยกตัวโดดเดี่ยว (1639-1853) 222
ปฐมภรณ์ วรศิริ
Pathamaporn Varasiri
- บททดลองเสนอว่าด้วยการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองกับการจัดปัญหา 244
ความเหลื่อมล้ำทางสังคม : มุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง
พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, วรวิญญา ศรีวัน และ ชีวภัทร ลอยวิรัตน์
Pomamarin Promgird, Warunya Sriin and Thiraphat Loiwinat

ISSN 0125-5061 (Print)
ISSN 2697-5688 (Online)

9 770125 506008

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
โทร. 0-4320-2861 www.huso.kku.ac.th

38/1

Humanities & Social Sciences Vol. 38 No. 1 September - December 2021

ISSN 0125-5061 (Print)
ISSN 2697-5688 (Online)

38

Humanities & Social Sciences

มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์

ปีที่ 38 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2564 Vol. 38 No. 1 January - April 2021

ISSN 0125-5061 (Print) ISSN 2697-5688 (Online)

มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์

ISSN 0125-5061 (Print) ISSN 2697-5688 (Online)

ปีที่ 38 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2564

วารสารของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.อรทัย เพ็ญยุระ
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์สุวิทย์ ธีรศาศวัต

มหาวิทยาลัยขอนแก่น (อาจารย์เกษียรธนากร)

รองศาสตราจารย์ ดร.นันทนัย ประสานนาม

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.มนธิรา ราโท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.ธัญญา สังขพันธานนท์

มหาวิทยาลัยนเรศวร

รองศาสตราจารย์ ดร.ไข่มพร กาญจนกิจสกุล

มหาวิทยาลัยนเรศวร

รองศาสตราจารย์ ดร.ทรงธรรม อินทจักร

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัณติพร จูตะวิริยะ

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกศิตถา บุญปราการ

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Prof. Dr.Rachel Harrison

University of London, United Kingdom

Prof. Dr.Shin, Keun-hye

Hankuk University, Republic of Korea

Assoc. Prof. Dr.Violet B. Valdez

Ateneo Center for Asian Studies, Philippines

• ผู้ตรวจสอบภาษาอังกฤษ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภรณ์ ธีระภุชวิเศษ

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ฝ่ายจัดการ

นางสาวขวัญนคร สอนหมั่น

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น

123 ถ.มิตรภาพ ต.ในเมือง อ.เมือง

จ.ขอนแก่น 40002

• วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็น

ทางวิชาการ

2. เพื่อเผยแพร่งานการศึกษาค้นคว้าและวิจัย

ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และ

ความคิดเห็นทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์

• กำหนดออก (ปีละ 3 ฉบับ)

(มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม,

กันยายน-ธันวาคม)

ส่งบทความออนไลน์เพื่อตีพิมพ์ได้ที่

กลุ่มวิจัยและบริการวิชาการ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

40002

โทร. 0 4320 2236

โทรสาร 0 4320 3050

E-mail: kwanso@kku.ac.th

ส่งบทความที่

www.tci-thaijo.org/index.php/HUSO

Humanities & Social Sciences

ISSN 0125-5061 (Print) ISSN 2697-5688 (Online)

Vol. 38 No. 1 January - April 2021

Journal of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University

- **Advisor**

Assoc. Prof. Orathai Piayura, Ph.D.
Khon Kaen University

- **Assistant Editor**

Umarin Tularak, Ph.D.
Khon Kaen University

- **Editorial Board**

Prof. Suwit Theerasasawat
Khon Kaen University
Assoc. Prof. Natthanai Prasannam, Ph.D.
Kasetsart University
Assoc. Prof. Montira Rato, Ph.D.
Chulalongkorn University
Assoc. Prof. Thanya Sangkaphanthanon, Ph.D.
Naresuan University
Assoc. Prof. Chamaipom Kanchanakijakul, Ph.D.
Naresuan University
Assoc. Prof. Songthama Intachakra, Ph.D.
Thammasat University
Asst. Prof. Keeratiporn Jutaviriya, Ph.D.
Khon Kaen University
Asst. Prof. Damrongphon Inchan, Ph.D.
Silpakorn University
Asst. Prof. Kettawa Boonprakarn, Ph.D.
Prince of Songkla University
Prof. Rachel Harrison, Ph.D.
University of London, United Kingdom
Prof. Shin, Keun-hye, Ph.D.
Hankuk University, Republic of Korea
Assoc. Prof. Violet B. Valdez, Ph.D.
Ateneo Center for Asian Studies, Philippines

- **English Editor**

Assist. Prof. Dr. Poranee Deerajviset
Khon Kaen University

- **Managing**

Miss Kwannakorn Sonman
Khon Kaen University

- **Printing**

Khon Kaen University Printing House,
Muang, Khon Kaen 40002
E-mail : kkuprinting@hotmail.com

- **Objective**

1. To promote and disseminate academic knowledge and ideas
2. To disseminate research studies on humanities and social sciences
3. To be the medium of exchanging knowledge and academic ideas in humanities and social sciences

- **Publication**

This journal is published triannually
(January-April, May-August,
September-December)

- **Inquiries**

Research and Academic Service,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Khon Kaen University Muang, Khon Kaen
40002

Tel. 043-202236

Fax. 043-203050

E-mail: kwanso@kku.ac.th

Full paper submission at :

www.tci-thaijo.org/index.php/HUSO

เกี่ยวกับวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นวารสารวิชาการด้านมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ เพื่อเผยแพร่งานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และเพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วารสารมีกำหนดออกปีละ 3 ฉบับ (มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม, กันยายน-ธันวาคม) ตีพิมพ์ทั้งรูปแบบรูปเล่มและระบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์ ครอบคลุมความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน (Double Blinded Review) เนื้อหาของบทความต้องเกี่ยวข้องกับด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในด้านปรัชญาและศาสนา ภาษา ภาษาศาสตร์ และวรรณกรรม วัฒนธรรม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ พัฒนาสังคม ประวัติศาสตร์โบราณคดี อาณาบริเวณศึกษา สื่อ สารสนเทศ และการสื่อสาร และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ โดยไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

About Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, is the academic journal in the field of humanities and social sciences. It aims to promote and publicize research. It also aims at being the stage of exchanging knowledge and academic ideas in humanities and social sciences. This journal is published triannually in both hard copies and electronic copies. All the articles published are peer-reviewed by at least two experts (Double Blinded Review). The contents of the article should be related to the field of humanities and social sciences such as Philosophy & Religion, Languages, Linguistics & Literature, Culture, Sociology, Anthropology, Public Administration, Social Development, History & Archeology, Area Studies, Information Technology & Communication, and related areas. The articles are in both Thai and English.

The articles submitted for Journal of in Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, should not be previously published or under consideration of any other journals. The author should carefully follow the submission instructions of Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University including the referencing format.

Views and opinions expressed in the articles published in Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, are the responsibility of the authors, are not under responsibility of the editors, and do not necessarily reflect those of the editors.

Unusannakar

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมในยุคปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่พบเห็นได้เด่นชัดในยุคโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมข้ามพรมแดน การปรับเปลี่ยนดังกล่าวข้างต้นเป็นประเด็นทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่น่าสนใจและนำไปสู่การศึกษาของคณาจารย์อย่างเป็นทางการ

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ ปีที่ 38 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2664) วารสารฉบับนี้มีประเด็นการศึกษาที่ครอบคลุมทั้งมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยมีทั้งหมด 10 บทความ จากสาขาการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และภาษาศาสตร์ บทความหลายเรื่องแสดงให้เห็นการศึกษาด้านวัฒนธรรม รวมทั้งคนกลุ่มต่าง ๆ ในบริบทปัจจุบันผ่านประเด็นที่หลากหลาย ทั้ง อีสานเปลี่ยนผ่าน: การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมและโครงสร้างความรู้รักในชนบทอีสาน คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเสนอเชิงสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด การจ้างงานผู้สูงอายุ: หลักการและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน และบททดลองเสนอว่าด้วยการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองกับการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม : มุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการศึกษามุมมองเชิงเศรษฐกิจทั้งในระดับชุมชนและการข้ามพรมแดน คือ แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นอีสานผ่านมุมมองแนวคิดความไว้วางใจ และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัท ผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในประเทศมาเลเซีย อีกทั้งยังมีบทความที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ คือ กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี และบทบาทของฮอลันดาในช่วงสมัยญี่ปุ่นแยกตัวโดดเดี่ยว

(1639-1853) และบทความทางภาษาศาสตร์ คือโครงสร้างและที่มาภาษา
ของนามสกุลคนลาว

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า สารความรู้จากบทความ
ในวารสารนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ทั้งการวิจัย
ทางมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ รวมทั้งก่อให้เกิดการบูรณาการกับศาสตร์อื่น
เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมไทย รวมทั้งวัฒนธรรม
ข้ามพรมแดนในยุคปัจจุบัน

อุมารินทร์ ตูลารักษ์
กองบรรณาธิการ

บทความวิจัย

- ❖ **อีสานเปลี่ยนผ่าน: การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม
และโครงสร้างความรู้สึกในชนบทอีสาน** 1
The ESAN in Transition: Socio-economic Re-structuring
and Structure of feeling in Rural Northeastern Thailand
มานะ นาคำ, มนต์ชัย ผ่องศิริ และ ณัฐพล มีแก้ว
Mana Nakham, Monchai Pongsiri and Nattapon Meekaew

- ❖ **การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสด
ท้องถิ่นอีสานผ่านมุมมองแนวคิดความไวเนื้อเชื้อใจ** 26
A Study of the Interaction of Petty Traders in the Local
Wet Markets of Northeastern in the Trust Concept
กฤษดา บั๊จจำเนย์, มุกดา วงศ์อ่อน, บัวพันธ์ พรหมพักพิง และ นิลวดี พรหมพักพิง
*Kritsada Phatchaney, Mukda Wongon, Buapun Promphakping and
Ninlawadee Promphakping*

- ❖ **กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่
จังหวัดอุบลราชธานี** 53
The Origin and Development of Periodic Markets
in the Area of Ubon Ratchathani Province
สมศรี ชัยวงนิชยา, วรณภา ชำนาญกิจ และ สัมพันธ์ สุวรรณเลิศ
Somsri Chaiwanichaya, Wannapa Chamnankij and Samphan Suwannalert

- ❖ **คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์เพื่อการ
พัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด** 83
The Desired Characteristics of a Creative Leader for
Developing the Provincial Administrative Organizations
ทวีสันต์ วิชัยวงศ์, ปกติ โพธิ์สิงห์ และ ยุภาพร ยูภาส
Taweesan Wichaiwong, Pakdee Phosing and Yupaporn Yupas

- ❖ แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยว 107
โดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล
The Guideline of Process Development of Community-based
Tourism in Pak Bara Bay Community in La-ngu District,
Satun Province

ประจวบ ทองศรี และ รุวัยดา อาหมัน

Prachuab Tongsri and Ruwaida Aman

- ❖ เงื่อนไขเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการ 151
ภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทย
เชื้อสายมลายูระดับทักษะในประเทศมาเลเซีย
The Structural Factors Associated with Outsourcing Industry
in Malaysia Affecting the Migration of Thai-Melayu Skilled
Workers in Malaysia

สุทธิพร บุญมาก และ มูห์หมัด सालเบิง

Suttiporn Bunmak and Muhammad Salaebing

- ❖ โครงสร้างและที่มาภาษาของนามสกุลคนลาว 176
Structure and Language Root of Lao Family Names

กัลยรัตน์ อุ้นทานนท์ และ รัตนา จันทรเทาว์

Kanyarat Unthanon and Rattana Chanthao

บทความวิชาการ

- ❖ การจ้างงานผู้สูงอายุ: หลักการและการนำไปปฏิบัติ 201
ในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน
Employment of the Elderly: Principles and Practices
in Public and Private Sector

นิภาพรรณ เจนสันติกุล

Nipapan Jensantikul

บทบาทของฮอลันดาในช่วงสมัยญี่ปุ่น

222

❖ แยกตัวโดดเดี่ยว (1639-1853)

Roles of the Dutch in Japan During the Period of Isolation (1639-1853)

ปฐมาภรณ์ วรศิริ

Pathamaporn Varasiri

❖ บททดลองเสนอว่าด้วยการเสริมสร้างวัฒนธรรม

244

ทางการเมืองแบบพลเมืองกับการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำ

ทางสังคม : มุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง

An Introductory Essay of Civic Culture and The Eliminating
of Social Inequality : The Political Sociology Perspective

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, วรัญญา ศรีริน และ ธีรภัทร์ ลอยวิวัฒน์

Pornamarin Promgird, Warunya Sririn and Thiraphat Loiwirat

อีสานเปลี่ยนผ่าน: การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม และโครงสร้างความรู้สึกในชนบทอีสาน¹

The ESAN in Transition: Socio-economic Re-structuring and Structure of Feeling in Rural Northeastern Thailand

มานะ นาคำ², มนต์ชัย ผ่องศิริ³ และ ณัฐพล มีแก้ว⁴

Mana Nakham², Monchai Pongsiri³ and Nattapon Meekaew⁴

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

²Faculty of Humanities and Social Sciences

³กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

³Research Group on Wellbeing and Sustainable Development (WeSD)

⁴คณะศึกษาศาสตร์

⁴Faculty of Education

^{2,3,4}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{2,3,4}Khon Kaen University

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทอีสาน คนชนบทจำเป็นต้องสร้างปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม บทความนี้ศึกษาการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทและโครงสร้างความรู้สึกของคนชนบทอีสาน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน” (รหัสโครงการ RDG56A0013) ซึ่งอยู่ในชุดโครงการ “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท” สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (มานะ นาคำ, มนต์ชัย ผ่องศิริ และณัฐพล มีแก้ว, 2559)

ในการศึกษาโดยใช้รูปแบบการศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่นซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทและห่างจากศูนย์กลางความเจริญของจังหวัด กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตำบล ผู้นำชุมชน ผู้นำวิสาหกิจชุมชน ตัวแทนกลุ่มขบวนการทางสังคม นักการเมืองท้องถิ่น การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาเฉพาะกรณี และการอภิปรายกลุ่มย่อย ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการยังชีพของคนในชนบทเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทอีสานจากเศรษฐกิจเพื่อยังชีพเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า ในยุคแรกช่วงตั้งถิ่นฐานชาวบ้านพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตเพื่อดำรงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก ในยุคที่สองชาวบ้านเปลี่ยนมาพึ่งพิงผืนดินผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย และในยุคที่สามชาวบ้านได้เปลี่ยนมาเป็นวิธีการผลิตที่พึ่งพิงทุนมนุษย์เพื่อการผลิตให้นายทุนหรือโรงงานอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของชาวบ้าน เกิดการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับโครงสร้างทางสังคม ส่งผลต่อโครงสร้างความรู้ที่นึกคิดของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านกล้าคิด กล้าถาม กล้าเสนอความเห็นและความต้องการผ่าน “การกระทำเพื่อสื่อสาร” ใน “พื้นที่สาธารณะ” และนักการเมืองต้องตอบสนองความต้องการเหล่านั้น

คำสำคัญ: โครงสร้างความรู้, ผู้ประกอบการในชนบท, การปรับโครงสร้างชนบท, ชนบทอีสาน

Abstract

Socio-economic changes in recent decades have contributed to restructuring of livings among people in rural areas of Isan region. To cope with secured livings, rural people have had to create social practices, and social practices have been used to bargain relation powers with groups of people in society. This paper aims to explore the socio-economic restructuring of people in the rural northeastern community and its structure of feeling of rural people which contributes formation of local groups and social practices of rural people. A qualitative methodological approach, specifically the historical Approach, was applied to the field study. Research area was a sub-district in Khon Kaen Province, where located in a rural area and far away from the urban center of Khon Kaen province. Key informants included villagers, village headmen, community seniors, civil group representatives, and local politicians. Group interviews, participatory observation, and focus group discussions were used as instruments. Findings of research found that a variety of social practices that rural people used to sustain their life related to the restructuring of socio-economic. In the first period of community settlement, natural resources were used by villagers for household consumption, and later on cash crops were introduced to the rural community. This resulted in relationships between rural villagers and capitalists were getting closer. Recently, villagers have shifted their livings to rely on human capital that appears in form of manufacturing activity in the factory. Those changes caused directly to the assembly of rural people to bargain informal political powers with social structures such as governmental practices, legal regulations, or even local traditions. The assembly of people encouraged rural villagers to express their own wills in public space through the communicative action (Habermas, 1991), and any rural villager's wills responded by local politicians because they were aware of people's actions which probably affect their political activities in rural areas.

Keywords: socio-economic restructuring, structure of feeling, rural entrepreneurs, Northeast Thailand, ESAN.

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การมองชนบทว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีวัฒนธรรมในการดูแลช่วยเหลือกัน อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงว่าเมื่อประสบปัญหาจะมีคนให้การช่วยเหลือตนเองได้ (อคิน รพีพัฒน์, 2527) แต่เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพื้นฐานรองรับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์แบบแนวดิ่งได้เปลี่ยนไปแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางสังคม (อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ, 2556) คนชนบทไม่ใช่คนยากจนอีกแล้ว กลายเป็น “ชนชั้นกลางระดับล่าง” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2559) มีการอพยพแรงงานไปทำงานทั้งในเมืองและต่างประเทศ มีโอกาสได้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกกว้าง เข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ เป็น “ชาวบ้านผู้รู้จักโลกกว้าง” (cosmopolitan villagers) (Keyes, 2012) คนชนบทได้กลายมาเป็นผู้ประกอบการ รู้จักจัดสรรผลประโยชน์ตัวเอง ผ่านการรวมกลุ่ม การเสนอนโยบาย และการเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่เพื่อแก้ปัญหาของพวกเขา (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559) ดังนั้น การอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของชนบทในลักษณะเดิม ๆ อาจไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจสภาพชนบทที่เป็นจริงในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของคนชนบท ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมของคนชนบทกับผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ไปอย่างมาก คนชนบทมีความเป็นปัจเจกชนสูงขึ้น กล้าคิดกล้าวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคม รวมทั้งมีปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบเพื่อเรียกร้องความเสมอภาค ดังนั้นการศึกษาการสร้างความรู้และการสร้างพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นจุดปะทะทางความคิด และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสังคมชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ชนบทอีสาน” ซึ่งแตกต่างไปจากเดิม

แนวทางศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชนบทนั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2554) เห็นว่าการนำแนวคิด “การปรับโครงสร้างชนบท” (rural restructuring) มาใช้ศึกษาเศรษฐกิจและสังคมในชนบทอีสานจะช่วยเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ ๆ และยกระดับความเป็นนามธรรมของข้อมูลได้ การศึกษาการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจชนบทที่ผ่านมา

มักมุ่งศึกษาไปที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างใน 3 ประการ คือ 1) ความถดถอยทางเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม 2) การขยายตัวของการทำงานในอุตสาหกรรม การผลิตและบริการ และ 3) การเติบโตของการเป็นผู้บริโภค (Tiggess et al, 1998) มุ่งความสนใจไปที่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพขององค์กรทางสังคมอย่างหนึ่งไปสู่การเป็นองค์กรทางสังคมอีกอย่างหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพหลัก ๆ ไม่ใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณเท่านั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของทั้ง “โครงสร้าง” และ “ปฏิบัติการ” ทางสังคมด้วย (Hoggart and Paniagua, 2001)

อย่างไรก็ตามการศึกษาเพียงการปรับ “โครงสร้าง” (structure) ของชนบทอาจไม่สามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของคนชนบทในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agency) ได้ เพราะไม่มีโครงสร้างสังคมใดที่ขีดเส้นหรือกำหนดวิถีชีวิตที่แน่นอนตายตัวให้ปัจเจกได้อย่างสมบูรณ์ โครงสร้างสังคมไม่สามารถครอบงำชีวิตของปัจเจกได้ทั้งหมด ยังคงมีพื้นที่ให้ปัจเจกได้ตอบโต้/ต่อรอง แสดงความปรารถนาของตนเอง (เป็นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) ดังนั้นการศึกษาความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำการภายใต้โครงสร้างทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่ง Raymond Williams (1977) ได้พยายามค้นหาความหมายที่ถูกนำเสนอออกมาในช่วงเวลาเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสังคมและความรู้สึกนึกคิดของผู้คน Williams เห็นว่าการก่อรูปในจิตใจที่แสดงให้เห็นถึงกิจกรรม การรับรู้ และการตอบสนอง ไม่สามารถปฏิเสธความคิดและความรู้สึกออกไปได้ การเชื่อมโยง “โครงสร้าง” กับ “ความรู้สึก” เข้าด้วยกันทำให้มองเห็นถึงความรู้สึกที่ยังไม่ถูกค้นพบ มองเห็นการก่อรูปของชนชั้นและสามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างเป็นประวัติศาสตร์ได้ ซึ่ง Williams เรียกสภาวะเช่นนี้ว่า “โครงสร้างความรู้สึก” (structures of feeling) (Williams, 1977; Qiping, 2003; Milligan, 2007)

ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนถูกนำเสนอผ่านพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยน ซึ่ง Jurgen Habermas (1987) เสนอว่า “อิสรภาพในการสื่อสาร” (communicative freedom) เป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับความเป็นสาธารณะ โดยชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคในการขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความทันสมัยในยุคเรืองปัญญา (enlightenment) คือ ระบบ ซึ่งเปรียบเสมือนอาณานิคมที่เข้ายึดครองชีวิตทางโลก (system's colonization of the lifeworld) และ

การขาดผู้สร้างวัฒนธรรม (impoverishment of culture) เนื่องจากวัฒนธรรมมักถูกสร้างโดยชนชั้นนำ (elitist) ที่ทำตัวเหมือนเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องวัฒนธรรม Habermas (อ้างแล้ว) แบ่งสังคมออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) lifeworld เป็นกิจกรรมและความคิดที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเชิงสถาบัน เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสังคมที่เราอยู่อาศัย ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำของเรา 2) system เป็นการบูรณาการกิจกรรมที่ทำหน้าที่ในระบบของสังคม ผ่านการทำงานของตลาด เงิน และอำนาจ system จึงคล้ายกับอาณาจักรที่เข้าไปยึดครอง lifeworld จนมีอำนาจครอบงำทั้งชีวิตส่วนตัวและชีวิตสาธารณะของบุคคล (Ashenden and Owen, 1999; Layder, 2006) ดังนั้น lifeworld จึงเป็นอาณาจักรของการกระทำเพื่อสื่อสาร (realm of communicative action) ซึ่งรวมถึงระบบคุณค่าที่ก่อตัวขึ้น เป็นโลกที่ผู้คนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจ (share understanding) บนพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยน ผ่าน “การกระทำเพื่อสื่อสาร” (communicative action) โดยที่ “การกระทำ” นั้นตั้งอยู่บนฐานของความรู้ความเข้าใจกันและเป็นข้อตกลงร่วมที่เป็นบรรทัดฐาน (mutual understanding and normative consensus) ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างการสื่อสารของปัจเจก ดังนั้น “พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ในความหมายของ Habermas จึงหมายถึงอาณาจักรที่อยู่ระหว่างความเป็นสาธารณะ (public) และความเป็นส่วนตัว (private) เป็นพื้นที่ที่ปัจเจกมีส่วนร่วมทางสังคม “กระทำเพื่อสื่อสาร” ถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ (Habermas, 1987, 1988, 1991)

การปรับโครงสร้างชนบทจึงมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างความรู้สึกละคนชนบท การก่อรูปที่แตกต่างกันของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในช่วงเวลาเดียวกันทางประวัติศาสตร์ “โครงสร้างความรู้สึกละคนชนบท” นั้น ส่งผลต่อปฏิบัติการทางสังคมของชนบท อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชนบทกับผู้คนกลุ่มอื่น ๆ ผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่การต่อรองของชนบท บทความมุ่งนำเสนอการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทและโครงสร้างความรู้สึกละคนชนบทอีสาน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา และใช้รูปแบบการศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ที่พิจารณาจุดเปลี่ยนสำคัญ เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนโครงสร้างความรู้สึกละคนชนบท

เก็บข้อมูลภาคสนามใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participatory observation) การสัมภาษณ์กลุ่มโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (group interview with semi-structured interview guideline) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การศึกษาเฉพาะกรณี (case study) และการอภิปรายกลุ่มย่อย (focus group discussion) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ จะต้องเป็นผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา ไม่น้อยกว่า 20 ปี และเป็นผู้มีส่วนร่วมในปฏิบัติการที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทและห่างจากศูนย์กลางความเจริญของจังหวัด ระบบการผลิตเป็นเกษตรกรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ชาวบ้านที่มีความหลากหลายทางเพศ อายุ อาชีพ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรชาวบ้าน และผู้นำขบวนการทางสังคมในชนบท ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านเข้าไปมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเครือข่าย พ่อค้า ข้าราชการ นายทุนท้องถิ่น รวมถึงนักการเมืองในระดับท้องถิ่น

บริบทของพื้นที่ศึกษา: ชุมชนตำบลสวนหม่อน

ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี ห่างจากตัวเมืองขอนแก่น 55 กิโลเมตร แต่อยู่เขตติดต่อกับที่ตั้งของที่ว่าอำเภอมัญจาคีรี โดยแบ่งเขตปกครองเป็น 14 หมู่บ้าน ประชากร 7,648 คนจำนวน 2,274 ครัวเรือน มีพื้นที่ทั้งหมด 40,750 ไร่ หรือ 64 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา มีพื้นที่ไร่อยู่เพียงเล็กน้อย โดยพื้นที่ราบคิดเป็นร้อยละ 70 ชาวบ้านใช้ทำนาโดยอาศัยน้ำฝน ส่วนพื้นที่ดอนคิดเป็นร้อยละ 20 ชาวบ้านใช้ปลูกพืชไร่ มีพื้นที่บางส่วนประมาณร้อยละ 10 อยู่ติดกับบึงกุตเค้า ซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่เชื่อมต่อกับแม่น้ำชี จึงประสบปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปี ชาวบ้านที่ทำนาปีในบริเวณนี้มักถูกน้ำท่วม จึงต้องทำนาปรังเพื่อให้ได้ผลผลิตบ้าง ป่าโคกหลวงเนื้อที่ 10,513 ไร่ เป็นป่าสาธารณะประโยชน์ที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์และเก็บหาอาหารตามธรรมชาติ จากข้อมูลภาชีบำรุงท้องที่ปี 2557 พบว่าชาวนาในตำบลสวนหม่อนมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ถือครองที่ดินขนาดเล็กหรือเป็นชาวนารายย่อย มีที่ดินทำกินน้อยกว่า 10 ไร่ กล่าวคือ ชาวนาถือครองที่ดิน

ทำกิน 3-10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 39 รองลงมาถือครองที่ดิน 10-15 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 19 อันดับสามถือครองที่ดินน้อยกว่า 3 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 16 (องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน, 2556) ดังนั้นเมื่อรวมผู้ที่ถือครองที่ดิน 10 ไร่ลงมา ทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 55 ของเกษตรกรในตำบลสวนหม่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น ในขณะที่วัยแรงงานบางส่วนออกไปทำงานเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากตำบลนัก รวมทั้งการย้ายถิ่นออกไปทำงานยังนิคมอุตสาหกรรมแถบจังหวัดชลบุรี ระยะของ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในตำบลสวนหม่อน

การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยมีความสัมพันธ์กับชีวิตที่เป็นจริงของชาวบ้านในตำบลสวนหม่อน ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจชีวิตชาวชนบทท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยจึงแบ่งช่วงเวลาตามยุคการเปลี่ยนสำคัญทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ และความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 2440-2490) 2) ยุคการปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2491-2520) และ 3) ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ยุคแรก: ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 2440-2490)

ในยุคของการตั้งถิ่นฐานถือได้ว่าเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนทำมาหากินโดยการหาของป่า ทำนา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าใช้กันเอง ทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มีการปลูกพืชผักสวนครัวตามหัวไร่ปลายนา และหาอาหารได้ตามธรรมชาติ นำไปแบ่งปันแลกเปลี่ยนกับญาติพี่น้อง ในสมัยนั้นชาวบ้านปลูกฝ้ายกันมาก นำฝ้ายที่ทอเป็นผืนมาตัดเสื้อนักเรียนให้ลูกหลาน หรือทอตัดเป็นชุดสวย ๆ เพื่อใส่ไปทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ในยุคนี้อาชีพของที่บ้านได้ครัวเรือนละไม่มากนัก เนื่องจากพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นป่าโคก ส่วนอีกด้านหนึ่งติดแม่น้ำชี ทำให้มีพื้นที่ทำกินจำกัด ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเป็นชาวนารายย่อย ทำนาปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก มีข้าวเหลือขายไม่มากนัก ชาวบ้านที่เคยทำหน้าที่รวบรวมข้าวจากชาวนาในตำบลสวนหม่อนไปขายที่ตลาดอำเภอบ้านไผ่ จังหวัด

ขอนแก่น ซึ่งเป็นตลาดรับซื้อผลผลิตการเกษตรในย่านนี้แล้วว่า ชาวนาที่ขายข้าวได้เงินมากกว่า 20,000 บาท มีไม่กี่ครอบครัว

2. ยุคที่สอง: ยุคปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2491-2520)

รัฐบาลส่งเสริมให้ข้าวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ เพื่อเป็นสินค้าส่งออกนำรายได้เข้าประเทศ จึงเร่งพัฒนาการคมนาคมเพื่อขนส่งสินค้าในภาคอีสาน มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปโคราชเมื่อปี พ.ศ. 2443 และสร้างต่อไปถึงขอนแก่นเมื่อปี พ.ศ. 2476 ทำให้มีการจับจองที่นาขายออกไปรอบๆ บริเวณสถานีรถไฟเพื่อปลูกข้าวส่งออกไปขายต่างประเทศ ตระกูลขุนนางใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้าผู้ร่ำรวย และเจ้าภาษีนายอากร สามารถจับจองที่ดินขนาดใหญ่ ส่วนชาวนาอีสานบุกเบิกจับจองที่ดินใหม่ เลาะเรื่อยไปตามแนวฝั่งแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล การเพิ่มขึ้นของพื้นที่นาส่วนใหญ่เกิดจากชาวบ้านบุกเบิกจับจองที่นาซึ่งเป็นชาวนารายย่อย (คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557) พ่อค้าคนจีนเริ่มเข้ามาค้าขายในจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ตามเส้นทางรถไฟสู่ภาคอีสาน บางคนเริ่มจากการหาอาหารขายในตัวอำเภอ บางกลุ่มมารับจ้างก่อสร้างบ้านเรือนให้ชาวบ้าน ชาวจีนมีนิสัยขยันและประหยัด ทำงานสะสมเงินทุนเพื่อลงทุนทำการค้าขาย โดยเปิดร้านขายสินค้าในตลาด ร้านขายยาสมุนไพรจีน ร้านรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร บางรายลงทุนตั้งโรงสีบริเวณใกล้สถานีรถไฟเพื่อรับซื้อข้าวจากชาวนาส่งขายไปยังกรุงเทพฯ บริเวณสถานีรถไฟอำเภอบ้านไผ่ จึงมีพ่อค้าคนจีนมาทำการค้ากันมาก จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในย่านนี้ ซึ่งเป็นตลาดที่เกษตรกรตำบลสวนหม่อนนำผลผลิตการเกษตรไปจำหน่าย เมื่อมีตลาดรับซื้อพืชผลทางการเกษตร เกษตรกรในพื้นที่จึงสนใจปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น ได้แก่ ข้าว ยาสูบ ฝ้าย ปอ มันสำปะหลัง เป็นต้น ในยุคนี้เริ่มมีการนำเทคโนโลยีการผลิตมาใช้มากขึ้น เช่น รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เป็นต้น พืชเศรษฐกิจบางชนิดชาวบ้านเลิกปลูกไปเนื่องจากราคาผลผลิตตกต่ำ เช่น ยาสูบ ปอ เป็นต้น แต่พืชเศรษฐกิจบางชนิดชาวบ้านยังปลูกจนถึงปัจจุบัน เช่น ข้าว มันสำปะหลัง เป็นต้น

ในยุคนี้ราวปี พ.ศ. 2508 ถนนมิตรภาพจากสระบุรีถึงหนองคายได้เปิดใช้งาน ทำให้การเดินทางจากภาคอีสานสู่กรุงเทพฯ และเชื่อมโยงไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ มีความสะดวกรวดเร็วขึ้น เปิดโอกาสให้ชาวนารายย่อยในอำเภอมัญจาคีรีที่มีข้อจำกัด

ด้านทรัพยากรภายในพื้นที่ แต่ต้องการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบคลุม
ได้ออกไปแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกชุมชนมาในภูมิภาคต่างๆ โดยการเดินทางไป
เร่ขายสมุนไพร ซึ่งมีทั้งผู้ที่ประสบความสำเร็จจนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น และ
ผู้ที่ล้มเหลวจนมีหนี้สิน ต้องสูญเสียที่ดินทำกินก็มี โดยชาวบ้านไปรับยาสมุนไพรมาจาก
ร้านยาจีนในอำเภอบ้านไผ่และอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งชาวบ้านหา
เก็บสมุนไพรจากป่าในพื้นที่มาผสมเดินทางไปเร่ขายสมุนไพรทั่วทุกภูมิภาค
ในประเทศไทย

3. ยุคที่สาม: ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. 2520 ถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรีก่อสร้างแล้วเสร็จทำให้
การเดินทางสู่ตัวเมืองขอนแก่นสะดวกรวดเร็วขึ้น ส่งผลให้ตลาดบ้านไผ่ถูกลดบทบาทลง
ในปี พ.ศ. 2537 โรงงานอุตสาหกรรมได้ขยายมาตั้งแถวชานเมืองขอนแก่นบริเวณ
บ้านทุ่ม ซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรี ระยะทางถึงตำบลสวนหม่อนประมาณ
40 กิโลเมตรเท่านั้น แรงงานในวัยหนุ่มสาวจึงไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานตัดเย็บ
เสื้อผ้า โรงงานเย็บรองเท้าซึ่งเป็นนายทุนจากส่วนกลางมาตั้งโรงงานอุตสาหกรรม
โดยแรงงานเดินทางไปทำงานแบบไปเช้า-เย็นกลับระหว่างหมู่บ้านกับโรงงาน

ในช่วงปี พ.ศ. 2555-2557 เริ่มมีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรเข้ามาแทนที่
แรงงานในภาคเกษตรมากขึ้น กล่าวคือชาวนาบางรายจ้างรถเกี่ยวข้าวแทนการจ้าง
แรงงานคน แต่ชาวนาตำบลสวนหม่อนส่วนใหญ่ยังนิยมจ้างแรงงานคนเกี่ยวข้าว
มากกว่าการจ้างรถเกี่ยวข้าว เพราะรถเกี่ยวข้าวทำให้เมล็ดข้าวหล่นเสียหายจำนวนมาก

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในตำบล
สวนหม่อนนั้น หากมองตามทัศนะประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยมของ Karl Marx and
Engels (1998) ที่เห็นว่าเพื่อความอยู่รอดและเพื่อการพัฒนา มนุษย์ต้องทำการผลิต
และในการผลิตนี้เองมนุษย์ในฐานะปัจเจกต้องมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ร่วมมือกัน
และแบ่งงานกันทำ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์อื่น ๆ ในสังคม ดังนั้น
การเปลี่ยนแปลงของ “ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ” (history of humanity) ก็คือ
การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต (mode of production) อย่างหนึ่ง ไปสู่วิธีการผลิตอีกอย่างหนึ่ง

(Marx and Engels, อ้างแล้ว) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “การปรับโครงสร้างชนบท” ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น จากยุคการตั้งถิ่นฐานที่ชาวบ้านพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตเพื่อดำรงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก เปลี่ยนมาเป็นการพึ่งพิงผืนดินผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อขายผ่านระบบตลาด และต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นวิธีการผลิตที่พึ่งพิง “ทุนมนุษย์” ซึ่งเดิมเคยเป็นแรงงานหลักในครัวเรือน แต่ในยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ได้กลายมาเป็นแรงงานเพื่อการผลิตให้คนอื่น (นายทุนหรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม)

การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ

ชาวนารายย่อยมีที่ดินทำกินจำกัด อีกทั้งที่ดินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์นัก ทำให้ผลผลิตในภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ดังกรณีตัวอย่าง ชาวนาที่ยากจนต้องประกอบอาชีพรับจ้างในภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย เจ้าของนาไร่ต้องการได้แรงงานหลายคนให้ทำงานเสร็จเรียบร้อยในเวลาที่รวดเร็ว จึงเกิดการรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างแบบจ้างเหมาทำงานร่วมกัน เพื่อให้แรงงานมีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น และกรณีชาวนารายย่อยส่วนน้อยพยายามแสวงหาความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลาน ส่วนคนรุ่นพ่อแม่ต้องหารายได้เพิ่มขึ้น โดยการรับยาสมุนไพรจากร้านยาจีนออกไปเร่ขายทั่วประเทศ ดังรายละเอียดของกรณีศึกษาที่จะกล่าวต่อไป

1. แม่จันสีกับกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานการเกษตร

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของชาวบ้านเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เป็นชาวบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังคนอื่น จึงมีที่ทำกินน้อย เนื่องจากที่ดินถูกผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนจับจองไปเกือบหมดแล้ว ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงประกอบอาชีพรับจ้างไปด้วย แต่เดิมนั้นต่างคนต่างออกไปหารับจ้างทำงานด้วยตัวเอง ทำให้เจ้าของงานต้องไปติดต่อจ้างแรงงานแต่ละคนซึ่งเสียเวลาและมีความยุ่งยากในการจัดการรวบรวมแรงงาน จึงเกิดตัวแทนคล้าย broker ประสานกับแรงงานไปรับเหมางานมาทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้การรวมกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของแรงงานรับจ้างทำให้มีงานทำและมีรายได้ดีขึ้น

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของแม่จันสี่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลสวนหม่อน ซึ่งเป็นหมู่บ้านยากจนที่สุดของอำเภอมีญาคีรี แม่จันสี่เป็นหัวหน้าที่คอยจัดหาแรงงานภายในชุมชนร่วมกันไปรับจ้างทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านการเกษตรในเขตอำเภอมีญาคีรีและอำเภอชนบท บางครั้งเข้ามาทำงานรับจ้างในเขตเมืองขอนแก่น เช่น รับจ้างถอนกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว ปลูกมัน ชุดมัน ดายหญ้า เป็นต้น อัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 300 บาทต่อวัน หรือคิดค่าจ้างแบบรับเหมาทั้งงานว่างานนี้ราคาเท่าไร ซึ่งกลุ่มทำงานร่วมกันให้แล้วเสร็จและนำเงินค่าจ้างเหมาที่ได้มาแบ่งกันการรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันแบบนี้ทำให้มีงานเข้ามาตลอดทั้งปี

การจัดการแรงงานของแม่จันสี่มีแรงงานที่ทำงานร่วมกันเป็นประจำอยู่ประมาณ 12 คน การคัดเลือกคนเข้ามารับจ้างทำงานร่วมกันนั้นมองหาคนที่ เป็นญาติพี่น้องกันและคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน โดยแบ่งรายได้เท่ากันทุกคน แม่จันสี่เป็นหนึ่งในแรงงานที่ร่วมทำงานกับกลุ่มด้วย เมื่อแบ่งเงินค่าแรงกัน แม่จันสี่จะได้รับเงินส่วนที่เหลือเศษจากการหารแบ่งเงินเท่า ๆ กันแล้ว เรียกว่าเงิน “น้ำปลาย” เป็น “ค่าเดินบอกรงาน” กรณีที่เป็นการจ้างรายวัน แม่จันสี่ซึ่งเป็นผู้หาแรงงานจะได้ค่าจ้างเพิ่มเป็น 400 บาท ในขณะที่ชาวบ้านได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท

ปัจจุบันการรับเหมาเกี่ยวข้าวของแม่จันสี่ ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของรถเกี่ยวข้าวที่เริ่มเข้ามาในชุมชนช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ทำให้เจ้าของนาบางรายหันไปใช้บริการจากรถเกี่ยวข้าว ส่งผลให้ในปี 2556 มีงานลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา (2555) แม่จันสี่เคยออกไปรับเหมาเกี่ยวข้าวในพื้นที่ 19 วัน แต่ในปี 2556 แม่จันสี่ได้ออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าวเพียง 12 วันเท่านั้น ทั้งนี้การตัดสินใจของผู้จ้างแรงงานในการเกี่ยวข้าวนี้มีปัจจัยที่ต้องตัดสินใจระหว่างการจ้างรถเกี่ยวในอัตราไร่ละ 700-800 บาท กับการจ้างคนเกี่ยวไร่ละประมาณ 1,500 บาท แต่การจ้างคนเกี่ยวได้รวงข้าวที่งามกว่าและข้าวไม่หกรีบราดเหมือนกับการเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าว

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานดังกล่าวข้างต้น เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของนาับกลุ่มแรงงานรับจ้าง ที่มีการจัดการกันภายในกลุ่มให้สามารถรับงานได้หลากหลายรูปแบบมากขึ้น แทนที่จะเป็นการรับจ้างรายวันเพียงอย่างเดียว กลุ่มแรงงานรับจ้างสามารถรับเหมางานเป็นไร่หรือเป็นฟ่อน คิดคำนวณจากปริมาณงาน

ที่ทำได้โดยไม่จำกัดเวลาทำงาน การรับจ้างแบบเหมางานทำให้แรงงานมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานก่อนเวลาและเลิกงานหลังเวลา เพื่อจะทำงานให้ได้มากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานรายวันที่ทำงานตามเวลา แรงงานแบบเหมางานสามารถทำงานได้มากกว่าทำให้ได้ค่าแรงเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การมีกลุ่มรับจ้างเหมางานจะมีเจ้าของงานมาติดต่อให้ไปทำงานมากขึ้น เพราะงานเสร็จเร็วและไม่ต้องยุ่งยากในการจัดการรวบรวมแรงงานทีละคน ดังนั้นแรงงานรับจ้างรับเหมางานเป็นกลุ่มทำให้มีอำนาจต่อรองในการทำงานเพิ่มขึ้น ได้ผลประโยชน์มากขึ้น

2. ชาวนาส่งลูกเรียน: การแสวงหาโอกาสในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว

ชาวนารายย่อยในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนเห็นว่าการทำงานในภาคเกษตรกรรม ไม่สามารถตอบสนองของความเจริญก้าวหน้าของครอบครัวได้ จึงดิ้นรนหาทางเลือกด้วยการส่งลูกหลานไปเรียนให้มีความศึกษาสูง ๆ ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา ชาวอีสานมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับได้ไม่มากนัก ครอบครัวต้องพยายามดิ้นรนขวนขวายสนับสนุนให้ลูกหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อมีโอกาสในการประกอบอาชีพที่มั่นคง เป็นที่เคารพนับถือจากชาวบ้าน ในทัศนะของชาวบ้านตำบลสวนหม่อน ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตคือ ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงเป็นเจ้าคนนายคน ได้เป็นข้าราชการ ซึ่งเป็นความใฝ่ฝันของชาวบ้านในยุคนั้น ดังกรณีของนายเลื่อม (นามสมมติ) ตระกูลของนายเลื่อมเป็นตระกูลเก่าแก่ในตำบลสวนหม่อน ถือได้ว่าเป็นตระกูลแรก ๆ ที่ส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูง พ่อแม่ของนายเลื่อมเป็นชาวนามีลูก 6 คน เป็นผู้ชายทั้งหมด แต่ไม่ยอมให้ลูก ๆ ทำนาด้วยความลำบากเหมือนตนเอง จึงส่งลูกไปเรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษาระดับสูง โดยลูกชาย 2 คน จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นคนแรก ๆ ของตำบลสวนหม่อน จึงเป็นแบบอย่างของชาวตำบลสวนหม่อนที่ลูกมีการศึกษา และได้งานเป็นครูบาอาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน

ปัจจุบันลูกหลานของชาวนารายย่อยที่สำเร็จการศึกษาได้ทำงานทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นกลุ่มที่ช่วยสร้างความก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ ด้วยการส่งเงินกลับมาช่วยค่าใช้จ่ายในครัวเรือน บางครัวเรือนสามารถเก็บเงินซื้อที่ดิน สร้างบ้านให้ครอบครัวได้ ถึงแม้ว่าที่ดินจะอยู่ไกลกว่าแปลงเก่าที่ขายไปในช่วงที่ส่งลูกเรียนหนังสือก็ตาม ลูกหลานที่สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่ไปทำงานอยู่โรงงานอุตสาหกรรมที่ชลบุรี และระยอง เป็นพนักงานบริษัท มีเงินสูงกว่าค่าแรงขั้นต่ำ และมีโบนัสในการทำงาน คนกลุ่มนี้สามารถส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ใช้จ่ายในการดำรงชีวิตอย่างสะดวกสบาย และซื้อทรัพย์สินให้ครอบครัว เมื่อถึงเทศกาลงานบุญทอดกฐิน ผ้าป่า ลูกหลานที่สำเร็จการศึกษาและทำงานในภาคอุตสาหกรรมสามารถร่วมมือกันระดมเงินมาทำบุญบำรุงวัดในชุมชนของตนเองได้

3. ชาวนารายย่อยกับการเป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อน

แม้ว่าชาวบ้านตำบลสวนหม่อนจะเห็นความสำคัญของการศึกษา เป็นโอกาสที่จะสร้างความก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ แต่คนส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาระดับสูงได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นชาวนารายย่อยที่ต้องการความก้าวหน้าของครอบครัวเช่นกัน พวกเขาจำเป็นต้องดิ้นรนเพื่อให้มีอาชีพ รายได้ และชีวิตที่ดีขึ้น ในอดีตหนึ่งในอาชีพที่ชาวตำบลสวนหม่อนจำนวนมากทำกันหลังฤดูทำนาคือ อาชีพเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อน ซึ่งเป็นอาชีพที่มีสำคัญต่อชาวตำบลสวนหม่อนในช่วง 40 ปีก่อน การเป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยไปรับยาสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพรของคนจีนในตลาดมัญจาคีรี หรือบางคนไปรับสมุนไพรจากร้านยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีหัวหน้ากลุ่มรับยามาแบ่งกันไปจำหน่าย ถ้าขายมีจำนวนมากมูลค่าสูง หัวหน้ากลุ่มต้องนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปเป็นหลักประกันค้ำประกันไว้กับทางร้านขายยาสมุนไพรจีน

การเป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านกันเองที่ต้องร่วมมือกันเดินทางไปขายยาสมุนไพรยังต่างจังหวัดเป็นแรมเดือน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับร้านขายยาสมุนไพรจีน แจ็กเหลียง (นามสมมติ) เป็นคนจีน กลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งรกรากที่อำเภอมัญจาคีรีได้นำความรู้เกี่ยวกับ

ยาสมุนไพรและยาจีนมาผลิตยาลูกกลอนจำหน่ายที่ร้านขายยาของตนเอง นอกจากนั้นทางร้านให้ยาสมุนไพรกับชาวบ้านเพื่อนำไปเร่ขาย เมื่อชาวบ้านได้เงินแล้วจึงนำเงินมาจ่ายค่ายาให้กับทางร้านในปีถัดไป ชาวบ้านได้สมุนไพรไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยให้สมุนไพรไว้กินก่อนแล้วค่อยมาเก็บเงินค่าสมุนไพรในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตร เพราะเป็นช่วงที่ชาวบ้านมีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร ทั้งนี้การจะเป็นตัวแทนเครือข่ายขายยาสมุนไพร ต้องมีเงินลงทุนจำนวนหนึ่งเป็นค่ามัดจำ หากใครไม่มีเงินสามารถใช้โฉนดที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันได้

การเดินทางไปเร่ขายยาในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย บางครั้งทางร้านขายยาสมุนไพรจีนให้รถไปส่งชาวบ้านที่ไปขายสมุนไพรยังต่างจังหวัด แต่ชาวบ้านบางคนเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางโดยนำจักรยานขึ้นรถโดยสารไปด้วยเพื่อใช้ปั่นเร่ขายยาสมุนไพรตามหมู่บ้านต่าง ๆ ต้องอาศัยพักค้างแรมตามหมู่บ้านต่าง ๆ โดยนอนตามวัดในหมู่บ้าน ดังนั้นผู้ที่ไปเร่ขายยาสมุนไพรส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ขายวัยกลางคนที่มีครอบครัวแล้ว จากประสบการณ์ของผู้ที่เดินทางไปเร่ขายสมุนไพร พบว่าผู้ซื้อยาสมุนไพรมีความซื่อสัตย์ในการจ่ายค่าสมุนไพรด้วยดี มีน้อยรายที่บิดพลิ้ว รวมทั้งระหว่างเดินทางไปขายสมุนไพรไม่ถูกใจผู้ร้ายจับปล้น เมื่อนึกย้อนหลังถึงช่วงเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว ผู้เร่ขายยาสมุนไพรรู้สึกว่าการพวกเขาได้รับความเมตตาและจริงใจจากชาวบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นอย่างมาก หลายคนสร้างฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้น สามารถส่งลูกเรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษา บางคนสามารถเก็บเงินสร้างบ้าน ในขณะนั้นเปรียบเปรยรายได้จากการเร่ขายสมุนไพรดีกว่าเงินเดือนข้าราชการครูเสียอีก

กล่าวได้ว่าชาวนาตำบลสวนหม่อนเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ที่รับสมุนไพรจากร้านขายยาจีนไปจำหน่าย ถ้าเป็นยาลูกกลอนและยาน้ำที่รับมาจากร้านขายยาจีนในอำเภอมีญาคีรี ชาวบ้านจะนำไปจำหน่ายโดยไม่ได้ผสมสมุนไพรพื้นบ้านเพิ่มเติม แต่ถ้าเป็นสมุนไพรจากร้านขายยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่ มักจะเป็นยาสมุนไพรหลายชนิดผสมกันใช้สำหรับต้มเพื่อดื่มรักษาโรค ชาวบ้านจะไปหาสมุนไพรจากป่าในพื้นที่มาผสมกับยาสมุนไพรที่รับมาจากร้านขายยาจีน เพื่อให้ได้สมุนไพรมากขึ้น จัดสมุนไพรรวมเป็นห่อนำไปจำหน่าย ชาวนาจึงเป็นผู้ประกอบการที่นำสมุนไพรจากท้องถิ่นตรงไปสู่ตลาดที่เป็นชาวบ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบทห่างไกลทั่วประเทศ พุดนิ่มน้าวให้ชาวบ้าน

ทดลองซื้อสมุนไพรไว้กิน ยอมแบกรับความเสี่ยงโดยขายสมุนไพรเป็นเงินผ่อน กินไปแล้วจึงค่อยมาเก็บค่าสมุนไพรหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตรในปีถัดไป นอกจากนั้นยังเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและความเข้าใจผิดของฝ่ายต่าง ๆ บางครั้งถูกสงสัยว่าเป็นโจรผู้ร้ายมาค้ำช่องทางจีปสันหรือเป็นสายของตำรวจในการมาสอดส่องการกระทำการผิดกฎหมายของชาวบ้านในพื้นที่ บางคนถูกทำร้ายจนเสียชีวิตโดยไม่สามารถหาตัวผู้ลงมือกระทำการได้

อย่างไรก็ตามเมื่อการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาให้บริการรักษาพยาบาลทั่วถึงครอบคลุมพื้นที่ในชนบท ทำให้สมุนไพรถูกลดบทบาทลง การเป็นพ่อค้าเร่ขายสมุนไพรจึงซบเซาตามไปด้วย ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยุติการเร่ขายสมุนไพร แต่ปัจจุบันยังคงมีชาวบ้านบางรายยังคงเร่ขายสมุนไพรอยู่เช่นเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ไม่มีลูกหลานดูแลค่าใช้จ่ายของครอบครัว ทั้งนี้ไม่ใช่ทุกคนที่ประสบความสำเร็จจากการเร่ขายสมุนไพร บางรายไม่สามารถนำเงินค่าสมุนไพรมาชำระคืนให้ทางร้านสมุนไพรเงินจนกลายเป็นหนี้สินก็มี

กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคนชนบทมีลักษณะของการ “ดันชีวิต” ซึ่งมีความหมายเหมือน “ปฏิบัติการ” (practice) ซึ่งต้องรวบรวมและใช้ความรู้สึมนิยม ทักษะที่สั่งสมมา แฝงนัยยะของการตอบโต้ต่อรองหรือยอมรับ เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2548) ดังที่ชาวบ้านในตำบลสวนหม่อนต่อสู้ดิ้นรนในการทำมาหากินโดยใช้ความรู้ความสามารถที่หลากหลาย พลิกแพลงไปตามสถานการณ์ที่เผชิญ ซึ่งชนชั้นกลางมักมีความสามารถเฉพาะของตนเองไม่สามารถพลิกแพลง “ดันชีวิต” ได้เหมือนชาวไร่ชาวนา คนชนบทมีการรวมกลุ่มทำให้มีอำนาจต่อรอง แม้จะเป็นเพียงแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรก็ตาม หรือใช้การศึกษาเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคม หรือการเร่ขายสมุนไพรที่ต้องแบกรับความเสี่ยงเดินทางไปทั่วประเทศ จนสามารถสร้างฐานะให้กับครอบครัวได้ ในขณะที่บางรายก็ล้มเหลว กรณีศึกษาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าคนชนบทก็มีความฝันถึงชีวิตที่ดีกว่า ก่อรูปเป็น “โครงสร้างความรู้สึกลง” ที่ไม่ได้ยอมจำนน หรือผูกติดการดำรงชีพอยู่กับเพียงภาคเกษตรกรรมเท่านั้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของพวกเขา

การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม: การเมืองเชิงสถาบันในท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบท ในแต่ละช่วงเวลา นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและปัญหาของคนกลุ่มต่าง ๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของตนเอง รวมทั้งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองเชิงสถาบัน โดยมองผ่านความเปลี่ยนแปลงขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในแง่ตัวบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ มีการกำหนดบทบาท นโยบาย และโครงการต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท

ในปี พ.ศ. 2539 สมาตำบลสวนหม่อนได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน โดยมีกำนันดำรงตำแหน่งประธานบริหารโดยตำแหน่ง และผู้ใหญ่บ้านทั้ง 14 หมู่บ้าน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน นอกจากนั้น แต่ละหมู่บ้านได้เลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนหมู่บ้านละ 2 คน ดำรงตำแหน่งในช่วงปี พ.ศ. 2540-2544

หลังจากนั้นอีก 3 สมัยติดต่อกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544-2556 นายสมพงศ์ (นามสมมุติ) ได้รับเลือกตั้งให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนมาโดยตลอด นายสมพงศ์ เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ในตำบลสวนหม่อน มีเครือข่ายดีในชุมชนจำนวนมาก ด้วยบุคลิกที่เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เข้ากับชาวบ้านได้ดี เมื่อมีงานบุญประเพณีในชุมชนต่าง ๆ เดินทางไปร่วมงานกับชาวบ้านโดยตลอด จึงได้รับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนติดต่อกันถึง 3 สมัย นายภค สมพงศ์มีจิตวิทยาในการใช้คำพูดที่ถูกใจคน หัวหน้าที่ี่ส่วนราชการที่สำคัญ ๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ได้แก่ ปลัด การคลัง และช่างโยธาทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี สามารถรวมใจเจ้าหน้าที่ให้ทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็ง ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับรางวัลมากมาย เช่น รางวัลจากสถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น ทั้งยังได้รับการสนับสนุนโครงการพัฒนาในพื้นที่จากหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) องค์การบริหารจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น เจ้าหน้าที่ที่มีโอกาสร่วมทำงาน ประชุม อบรม สัมมนากับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นการเปิดโลกทัศน์ในการทำงานที่กว้างขึ้น เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่

ที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชน เกิดผลงานเป็นที่ยอมรับจากชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้บริหาร อบต. สอนหม่อนประกอบด้วย นายสมพงษ์ เป็นนายก นายปิ่น (นามสมมุติ) อดีตประธานบริหาร อบต.สอนหม่อนที่เป็นกำนันเป็นรองนายก และ นายรังสรรค์ (นามสมมุติ) เป็นนักธุรกิจในพื้นที่ตำบลสอนหม่อนเป็นรองนายกอีกคนหนึ่ง นายรังสรรค์เป็นคนปรมาจารย์ผู้แต่งงานกับภรรยาซึ่งเป็นชาวบ้านในตำบลสอนหม่อน ทั้งสองพบกันที่กรุงเทพฯ นายรังสรรค์เป็นช่างรับเหมาทำระบบประปา ส่วนภรรยาเข้าไปทำงานเป็นแคชเชียร์ของห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งย่านรามคำแหง กรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นทั้งสองคนยังขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดต่าง ๆ ในตอนเช้าก่อนทำงาน ประจำมากกว่า 6 ปี ภรรยาจึงชักชวนสามีให้กลับมาทำธุรกิจที่บ้านเกิด โดยเริ่มจากการ รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้านไปขายให้โรงสีที่อำเภอบ้านไผ่ และซื้อข้าวสารมาขาย ให้ชาวบ้าน รวมทั้งขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดอยู่เช่นเดิม โดยไม่สนใจ คำท้วงติงด้านภาพลักษณ์จากคนอื่น ๆ ว่าไม่เหมาะกับตำแหน่งรองนายก เพราะเห็นว่าเป็นการทำธุรกิจที่ถูกกฎหมายไม่เห็นต้องอายใคร

ในการเลือกตั้งนายก อบต.สอนหม่อน เมื่อ พ.ศ. 2552 นายสมพงษ์ อดีตนายก ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมัยที่ 3 แข่งกับนายรังสรรค์ อดีตรองนายกที่เคยอยู่ทีมเดียวกัน แล้วแยกตัวออกมาลงสมัครรับเลือกตั้งแข่งขันกัน ผลปรากฏว่านายรังสรรค์แพ้ไปเพียง 39 คะแนน ส่วนนายสมพงษ์แม้จะไม่ได้แสดงฝีมือในการบริหารงานที่โดดเด่นนัก แต่ก็สามารถชนะการเลือกตั้งได้ เพราะยังคงรักษาความเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าถึง ชาวบ้านตามงานบุญประเพณีต่าง ๆ

การเลือกตั้งนายก อบต.สอนหม่อน ครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2556 นายสมพงษ์ ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง เนื่องจากไม่ค่อยได้ลงคลุกคลีกับชาวบ้านเหมือน เดิมและได้ประเมินว่าคงไม่ได้รับเลือกตั้งอีกสมัย อย่างไรก็ตาม นายเจริญ (นามสมมุติ) อดีตเลขานุการของนายสมพงษ์ ร่วมมือกับอดีตรองนายก และอดีตประธานสภา ร่วมทีมกันลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสอนหม่อน แข่งกับนายรังสรรค์ที่ทีมเท่ากับเลือกตั้งเมื่อสมัยที่ผ่านมา แต่พ่ายแพ้นายสมพงษ์ไปเพียง เล็กน้อย

นายเจริญ เป็นอดีตกำนันตำบลสวนหม่อน ซึ่งมีพ่อตาเป็นอดีตกำนันตำบลสวนหม่อนเช่นกัน เป็นผู้ที่มีที่ดินทำกินมากโดยได้รับมรดกมา 50 ไร่ และซื้อที่ดินในตำบลสวนหม่อนและตำบลใกล้เคียงเพิ่มอีก 60 ไร่ นายเจริญสร้างฐานะทางเศรษฐกิจจากการเกษตร ทำนา ไร่ อ้อย ไร่ มันสำปะหลัง นอกจากนั้นนายเจริญยังมีโรงสีรับบริการสีข้าวให้ชาวบ้าน นำรำข้าวมาเลี้ยงหมู นอกจากนั้นนายเจริญยังตระเวนรับซื้อหมูในตำบลและอำเภอใกล้เคียง มารวบรวมไว้เพื่อขายให้พ่อค้าหมูจากนครราชสีมา อีกทั้งนายเจริญยังเป็นผู้รับซื้อวัวควายเพื่อขายต่อให้พ่อค้าอีกด้วย ได้กำไรจนมีเงินซื้อที่ไร่ที่นาเพิ่ม ปัจจุบันนายเจริญได้เลิกกิจการโรงสีและการเป็นผู้รับซื้อสัตว์เลี้ยงจากชาวบ้านแล้ว แต่ได้ลงทุนทำการเกษตรและทำการซื้อขายที่ดินมีกำไรจนสามารถสะสมทุนทำให้อาณาเขตเศรษฐกิจดีขึ้นด้วยการเกษตรและการค้า เมื่อเกษียณราชการจากกำนันได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ด้วยบุคลิกภาพของนายเจริญที่เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ไปร่วมงานบุญประเพณีกับชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ เป็นประจำ ทำให้ผู้ใหญ่บ้าน 11 หมู่บ้านจากทั้งหมด 14 หมู่บ้านในตำบลสวนหม่อนให้การสนับสนุน

ในขณะที่นายรังสรรค์ มีธุรกิจโรงงานน้ำดื่มที่นำไปช่วยเหลืองานบุญประเพณีของชาวบ้าน ธุรกิจตรวจสภาพรถยนต์เอกชน (ตรอ.) ธุรกิจขายประกันชีวิต การซื้อขายที่ดิน ธุรกิจขายตรงผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์ และธุรกิจขายน้ำมันเครื่องรถยนต์ โดยจำหน่ายทั้งในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนและในต่างจังหวัด การทำธุรกิจขายผลิตภัณฑ์จำพวกปุ๋ยและสารบำรุงพืชในการทำเกษตรอินทรีย์ มีตัวแทนจำหน่ายอยู่ต่างจังหวัด เช่น สกลนคร บุรีรัมย์ เป็นต้น การมีธุรกิจหลากหลายทั้งในและนอกพื้นที่ทำให้มีรายได้มาทำงานทางการเมืองในท้องถิ่นได้

ผลการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนนายรังสรรค์ชนะนายเจริญมากกว่า 1,000 คะแนน เป็นการชนะที่ขาดลอย นายรังสรรค์ได้เป็นนายกมีรองนายกคนหนึ่งเป็นอดีตครูเกษียณอายุราชการที่มักชอบสอนและหักหน้านายกรังสรรค์ในที่ประชุมหลายครั้ง ล่าสุดรองนายกคนนี้ซึ่งมีญาติเป็นประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกันผลักดันขอขึ้นราคาค่าสูบน้ำจากเดิมชั่วโมงละ 70 บาท เป็น 80 บาท นายกรังสรรค์ได้ดูข้อมูลสรุปรายจ่ายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ พบว่าองค์การบริหาร

ส่วนตำบลสวนหม่อนสนับสนุนงบประมาณซ่อมบำรุงเครื่องสูบน้ำให้แก่กลุ่มผู้ใช้น้ำ
อยู่แล้ว ส่วนเงินที่เก็บค่าสูบน้ำจากสมาชิกในอดีตเดิมยังมีเงินคงเหลือ จึงให้ปรับอัตรา
ค่าสูบน้ำลดลงเหลือชั่วโมงละ 50 บาท แทนที่จะให้ขึ้นราคาค่าสูบน้ำตามที่ประธานกลุ่ม
ผู้ใช้น้ำเสนอมา พร้อมกันนั้นนายกฤษฎศรีได้ให้รองนายกคนนี้ออกจากตำแหน่งไป

นายกฤษฎศรีได้เชิญให้นายเจริญ คู่แข่งในการเลือกตั้งที่เพิ่งแพ้การเลือกตั้งไป
ให้มารับตำแหน่งรองนายกแทน ทั้งนี้เพราะนายเจริญได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้าน
หลายหมู่บ้านในพื้นที่ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านในตำบลสวนหม่อนเป็นอย่างดี
ทำให้เสียสละสนับสนุนต่อนายกฤษฎศรีดีขึ้น อย่างไรก็ตามการที่รองนายกซึ่งเป็นอดีต
ข้าราชการครูออกไป สร้างความไม่พอใจให้กับญาติพี่น้องในหมู่บ้านของรองนายกคนนี้
พอสมควร ซึ่งหมู่บ้านที่มีผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนมาก ดังนั้นนายกฤษฎศรี จึงพยายาม
สนับสนุนโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อซื้อใจชาวบ้านให้กลับมาสนับสนุนตน ทำให้ชาวบ้าน
แยกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายที่สนับสนุนนายกฤษฎศรีมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

นอกจากนั้นนายกฤษฎศรียังแก้ปัญหาที่หมักหมมมานานในพื้นที่ให้กับชาวบ้าน
ตัวอย่าง ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีปัญหา น้ำเสียจากโรงฆ่าสุกรไหลมาท่วมขังในบริเวณ
ที่ราบต่ำของชุมชน เมื่อฝนตกลงมา น้ำเสียเหล่านี้ไหลไปในชุมชนส่งกลิ่นเหม็นคลุ้ง
มานานนับสิบปี นายกฤษฎศรีเข้ารับตำแหน่งได้จัดการวางท่อระบายน้ำจากโรงฆ่าสัตว์
แก้ปัญหา น้ำสกปรกที่ท่วมขังในชุมชนได้สำเร็จเป็นที่ชื่นชมจากชาวบ้าน

ปัญหาตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่น้ำประปาเข้าไม่ถึงบางครัวเรือน ทำให้ชาวบ้าน
ขาดแคลนน้ำใช้ในฤดูแล้ง นายกฤษฎศรีให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนขยาย
เขตประปาให้เข้าถึงทุกครัวเรือน เป็นการแก้ปัญหาที่ตรงใจชาวบ้าน พร้อมทั้งติดไฟส่อง
สว่างตามถนนภายในชุมชนเพิ่มเติม การจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุทุกหมู่บ้านในวันที่ 1
ของทุกเดือน แม้ว่าจะตรงกับวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ก็ตาม โดยรองนายก 2 คนแบ่งเป็น
2 สาย เพื่อจ่ายเบี้ยยังชีพให้ผู้สูงอายุในชุมชนทั้ง 14 หมู่บ้านของตำบลสวนหม่อน
พร้อมกันในวันที่ 1 ของทุกเดือน ซึ่งเป็นที่ถูกใจผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นนายกฤษฎศรียังเห็นปัญหาชาวบ้านและนักเรียนที่ขับขีรถ
จักรยานยนต์ไปเรียนหนังสือที่ตัวอำเภอเมืองฯ ตรี มักถูกตำรวจตรวจจับเพราะไม่มี
ใบขับขี่ ทำให้ต้องเสียเงินค่าปรับอยู่บ่อยครั้ง นายกฤษฎศรีได้จัดอบรมกฎหมายจราจร

ให้เยาวชนและชาวบ้านพร้อมพาไปสอบใบขับขี่ที่สำนักงานขนส่งจังหวัดขอนแก่น โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทำให้เยาวชนและชาวบ้านได้รับใบขับขี่มากกว่า 200 คนเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกใจชาวบ้าน โดยนายกฤษฎศรีมีนโยบายว่าจะไม่ใช้งบประมาณไปศึกษาดูงาน แต่ขอให้ใช้งบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านก่อน นับเป็นผลงานที่โดดเด่นสร้างความแตกต่างกับนโยบายของผู้บริหารในยุคก่อนๆ นายกฤษฎศรีต้องการตอบแทนชาวบ้านที่ลงคะแนนเสียงให้เขาชนะคู่แข่งอย่างขาดลอย และหวังผลต่อคะแนนเสียงในการเลือกตั้งครั้งต่อไป ทำให้เขาเป็นที่นิยมมากกว่าคู่แข่งทางการเมืองในท้องถิ่นคนอื่นๆ อย่างมาก ดังนั้นคะแนนเสียงของชาวบ้านที่เลือกนายกฤษฎศรีเป็นอำนาจต่อรองของชาวบ้าน ที่มีต่อผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาสาธารณะของประชาชนในท้องถิ่น

แนวคิดการทำงานของนายกฤษฎศรี ซึ่งเป็นนักธุรกิจ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ ทำตามนโยบายเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของชาวบ้านได้อย่างตรงจุด จึงแตกต่างจากนายกสมพงศ์ ที่เป็นเกษตรกร มีบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าร่วมงานบุญประเพณีตามแนวทางเดิมของนักการเมืองท้องถิ่นแต่ขาดนโยบายที่แก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้านที่ชัดเจน ผลงานของนายกฤษฎศรีจึงเป็นที่ถูกใจประชาชนในพื้นที่ซึ่งต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงในการบริหารงานแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของชาวบ้าน แม้แต่นายเจริญ อดีตกำนันซึ่งเป็นคู่แข่งการเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนสมัยที่ผ่านมา และได้รับเชิญให้มาเป็นรองนายกในปัจจุบัน ยังให้การยอมรับการบริหารงานของนายกฤษฎศรี

ชาวบ้านมีคะแนนเสียงเป็นอำนาจต่อรองกับนักการเมืองให้ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของตนเอง โดยไม่ได้ปล่อยให้นักการเมืองทำงานโดยไม่ฟังเสียงของประชาชน ชาวบ้านกล้าคิด กล้าถาม กล้าติดตามการทำงานของนักการเมือง ตัวอย่างในงานยกช่อฟ้าอุโบสถวัดของชุมชนแห่งหนึ่งในตำบลสวนหม่อน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านหนึ่งต้องการเป็นประธานในพิธีโดยเสนอต่อชุมชนว่าจะบริจาคเงินทำบุญมากกว่านักการเมืองอีกคนหนึ่ง เมื่อเขาได้เป็นประธานในพิธีสมใจ แต่หลังเสร็จงานยกช่อฟ้าผ่านไปนักการเมืองคนนั้นไม่ได้บริจาคเงินทำบุญตามที่สัญญาไว้ ทำให้ชาวบ้านซุบซิบนินทาบอกต่อ ๆ กันไป ชาวบ้านต่างแสดงความไม่ยอมรับนักการเมืองคนนั้น

จนกระทั่งภายหลังนักการเมืองคนดังกล่าวต้องย้ายไปลงสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรในเขตอื่นแทน

การดำเนินนโยบายสาธารณะของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าว
ข้างต้น เป็นการให้บริการที่ดีตรงถึงประชาชน โดยคำนึงถึงทั้งด้านการบริหารจัดการ
และบริการที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการของประชาชน บริการที่มีลักษณะ
ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ประชาชนคาดหวังและต้องการได้รับการดำเนินการดำเนินนโยบายของ
ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัญหา ความคาดหวัง ความต้องการเหล่านี้
ล้วนมาจากเสียงของประชาชนที่มีคะแนนเสียงเป็นอำนาจต่อรองในการเข้าถึงนโยบาย
และทรัพยากรของรัฐ

สรุปและอภิปรายผล

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวตำบลสวนหม่อนที่มีลักษณะ
เป็นเมืองมากขึ้น เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนที่อยู่
ติดกับเทศบาลตำบลมัญจาคีรี การปรับโครงสร้างชนบทจากยุคการตั้งถิ่นฐานที่ชาวบ้าน
พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตเพื่อดำรงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก เปลี่ยนมาเป็น
การพึ่งพิงผืนดินผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อขายผ่านระบบตลาด และต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็น
วิถีการผลิตที่พึ่งพิง “ทุนมนุษย์” ซึ่งเดิมเคยเป็นแรงงานหลักในครัวเรือน แต่ในยุค
การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ได้กลายมาเป็นแรงงานเพื่อการผลิตให้นายทุน
หรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม

การปรับโครงสร้างในชนบทจากระบบการผลิตทางการเกษตรที่ต้องอาศัย
ความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปโดยใช้เทคโนโลยีการผลิตมากขึ้น
ไม่ต้องการระดมแรงงานช่วยกันเหมือนเดิม ถ้าต้องการใช้แรงงานก็ใช้เงินจ้างเหมา
ทำงาน การเป็นแรงงานของลูกหลานในโรงงานอุตสาหกรรมจะได้งานทำและมีความ
ก้าวหน้าด้วยทักษะ ความรู้ความสามารถความขยันอดทนของตนเอง ได้ก่อรูป
ของโครงสร้างความรู้สึที่เป็นปัจเจกชนมากขึ้น แต่ชาวบ้านที่มีชีวิตสมัยใหม่มีความ
เสี่ยงและเผชิญความไม่มั่นคงต้องการนโยบายสาธารณะเพื่อตอบสนองต่อความมั่นคง
ในชีวิต ประชาชนต้องการผู้นำหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจที่มีวิธีการบริหารงานองค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นใหม่ ๆ ที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของพวกเขา ไม่ใช่เพียงผู้นำที่มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนหรือเข้าถึงประชาชนแบบเดิม ๆ เท่านั้น การที่ประชาชนกล้าคิด กล้าถาม กล้าเสนอความเห็นและความต้องการ ผ่าน “การกระทำเพื่อสื่อสาร” ใน “พื้นที่สาธารณะ” ตามแนวคิดของ Habermas เมื่อผู้มีอำนาจตัดสินใจหรือนักการเมืองได้รับ “สาร” (message) ที่เต็มไปด้วยปัญหา ความหวัง และความต้องการผ่านช่องทางต่าง ๆ ผลักดันให้นักการเมืองนำไปจัดทำเป็น นโยบายที่ตอบสนองต่อปัญหาของประชาชนทำให้ประชาชนพึงพอใจ ผู้มีอำนาจตัดสินใจหรือนักการเมืองจำเป็นต้องแสดงตนเองให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชน มีนโยบายที่ตอบสนองการแก้ปัญหาของประชาชน จึงได้รับการเลือกตั้ง การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นการแสดงออกของปัจเจกชนรวมกันที่สะท้อนแรงปรารถนา ความต้องการและอำนาจการต่อรองของประชาชนต่อผู้มีอำนาจ

เอกสารอ้างอิง

- คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ Livelihoods*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิติ เติญศรีวงศ์. (2559). คนชั้นกลางไทย. *มติชนออนไลน์*, 11 ก.ค. 59. สืบค้นเมื่อ 20 ธ.ค. 59 จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_207635
- มานะ นาคำ, มนต์ชัย ผ่องศิริ และณัฐพล มีแก้ว. (2559). *โครงการความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). *สังคมไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. พิมพ์ครั้งที่ 2. (ปรกาศทอง สิริสุข และพรณี จัตรพลรักษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ. (2556). *โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.).
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลืมน้ำจืดจาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). *ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง: ชาวบ้านปรับอะไร. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ฉบับพิเศษ (1) “เสรีนิยมใหม่ในเศรษฐกิจอีสาน”*. หน้า 5-41.
- องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน. (2556). *แผนพัฒนาตำบลสวนหม่อน*. เอกสารอัดสำเนา.
- Ashenden, S. and Owen, D. (1999). *Foucault Contra Habermas: Recasting the Dialogue between Genealogy and Critical Theory*. London: SAGE.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action, Volume 2. Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. (T. McCarthy, Tran.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J.. (1988). *Legitimation Crisis*. (T. McCarthy, Tran.). Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J.. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. (T. Burger and F. Lawrence, Trans.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Hoggart, K. and Paniagua, A. (2001). What Rural Restructuring?. *Journal of Rural Studies*, 17(2001), pp. 41-62.
- Keyes, C. F. (2012). ‘Cosmopolintan’ Villagers and Populist Democracy in Thailand. *South East Asia Research*, 20(3), 343-360.

- Marx, K. and Engels, F. (1998). *The German Ideology: Including Theses on Feuerbach and Introduction to the Critique of Political Economy*. New York: Prometheus Books.
- Milligan, D. (2007). *Hope and Defeat in the Struggle for Socialism*. Studies in Anti-Capitalism at www.studiesinanti-capitalism.net.
- Qiping, Y. (2003). Space, Cultural Materialism and Structure of Feeling: Reflections on the Chinese Reception of Raymond Williams. *Zhang Pinggong, Xueshu yanjiu [Academic Research]*, 8 (2003), pp. 163-179.
- Tigges, L. M., Ziebarth, A. and Farnham, J. (1998). Social Relationships in Locality and Livelihood: The Embeddedness of Rural Economic Restructuring. *Journal of Rural Studies*, 14(2), pp. 203-219.
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นอีสาน
ผ่านมุมมองแนวคิดความไว้วางใจ
A Study of the Interaction of Petty Traders in the Local Wet
Markets of Northeastern in the Trust Concept

กฤษฎา บัจจ่าเนย์^{1*}, มุกดา วงศ์อ่อน², บัวพันธ์ พรหมพักพิง³ และ นิลวดี พรหมพักพิง⁴

Kritsada Phatchaney^{1*}, Mukda Wongon², Buapun Promphakping³ and

Ninlawadee Promphakping⁴

^{1,3,4}กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

Research Group on Wellbeing and Sustainable Development (WeSD)

^{1,3,4}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,3,4}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Khon Kaen University

²หลักสูตรนวัตกรรมการจัดการสังคมและสิ่งแวดล้อม

Innovation for Social and Environmental Management

²มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตอำนาจเจริญ

Mahidol University, Amnat Charoen campus, Thailand

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นอีสานผ่านมุมมองแนวคิดความไว้วางใจ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ หน่วยการวิเคราะห์ในการวิจัย คือ ระดับปัจเจกบุคคล และระดับสถาบัน พื้นที่วิจัยคือตลาดสดท้องถิ่น ในพื้นที่จังหวัดนครพนมและจังหวัดขอนแก่น จำนวน 6 ตลาด ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือผู้ค้าในตลาดสดท้องถิ่น จำนวน 49 ราย ผู้บริหารตลาด จำนวน 24 ราย ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอยู่ทั้งหมด 3 ลักษณะ คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับผู้ผลิต การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับพ่อค้าคนกลาง/ผู้ค้าส่ง/ผู้ประกอบการภาคธุรกิจ และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับผู้บริโภค ในตลาดสดท้องถิ่นปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ส่งผลทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ทับซ้อนระหว่างปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ด้วยกัน โดยร่วมกันขับเคลื่อนตลาดสดท้องถิ่นให้เป็นพื้นที่สำหรับผู้คนในการประกอบอาชีพต่อไป ดังนั้น ระบบการจัดการตลาดสดที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นต้องคำนึงถึงปฏิสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของพวกเขาร่วมด้วย

คำสำคัญ: ปฏิสัมพันธ์, ผู้ค้ารายย่อย, ตลาดสดท้องถิ่น, ความไว้วางใจ

Abstract

The objective of this paper is to study the socio-economic interactions of petty traders in the local wet markets of Northeastern through the lens of trust perspective. The research adopted qualitative research and 6 local wet markets in Nakhon Phanom and Khon Kean province were selected to conduct field studies. The data were collected using in-depth reviews and participant and non- participant observation with 49 petty traders and in-depth interviews with 24 local wet market managers. Data analysis was carried out using content analysis.

The results revealed three patterns of petty trader's interactions in the local wet, these are interaction with producers, with middleman, wholesaler and business operator, and with consumers. Social interactions which are enmeshed in economic interaction are both the result of the sources of trust. These interactions provide a solid ground on which wet markets are operated as space for petty traders to earn their living. Therefore, the considered on quality control of the products in the local wet market should include the petty traders' network and their socio-economic interaction.

Keyword: Interaction, Petty Traders, Local Wet Market, Trust

บทนำ

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ช่วงกว่า 25 ปีที่ผ่านมาทั่วโลกและประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นด้านจำนวนประชากร การกลายเป็นเมือง แบบแผนการบริโภค รายได้ ระบบขนส่ง เทคโนโลยีการผลิต และการแปรรูปอาหาร รวมถึงนโยบายรัฐที่สนับสนุนการแข่งขันแบบเสรี (UNEP, 2016) มีผลให้เราขยับออกจากระบบอาหารแบบดั้งเดิม (traditional food system) การผลิตอาหารที่ดำเนินการโดยเกษตรกรรายย่อย ในพื้นที่ขนาดเล็ก อาศัยทรัพยากรจากธรรมชาติเป็นหลัก มีการใช้แรงงานคนต่อพื้นที่ในสัดส่วนที่สูง กระจายผลผลิตอยู่บริเวณท้องถิ่น หรือมีห่วงโซ่อุปทานสั้น (Polly, J.E., 2008) มุ่งสู่ระบบอาหารแบบสมัยใหม่ (modern food system) ที่มีกลุ่มทุนข้ามชาติ และธุรกิจค้าปลีก/ค้าส่งขนาดใหญ่เป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก โดยได้เข้ามามีบทบาท และขยายตัวในระบบตลาดอย่างรวดเร็วทั้งในเขตเมือง และชนบทที่ตั้งอยู่ห่างไกล ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้นอกจากมีผลโดยตรงต่อกลุ่มผู้บริโภค (consumers) แล้ว ยังส่งผลกระทบต่อการยังชีพของหน่วยย่อยต่าง ๆ ในระบบตลาดท้องถิ่น (local market system) หรือตลาดแบบดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิตรายย่อย (small producer) ผู้ค้ารายย่อย (petty trader) พ่อค้าคนกลาง (middle man) รวมถึงผู้ประกอบการภาคธุรกิจ (business) ซึ่งถือเป็นกลุ่มประชากรที่ต้องมีการปรับตัวอย่างมาก (Readon, Timmer, Berrett & Berdegue, 2003) สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในตลาดสดท้องถิ่นของภาคอีสานด้วย ตลาดสดท้องถิ่น (local fresh market) หรือตลาดชาวบ้าน เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า และบริการ ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ และสังคมชนบทอีสานมาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี ซึ่งตลาดสดท้องถิ่นที่ศึกษาเป็นตลาดสดที่เป็นภาพแทนของภาคอีสานเหนือและภาคอีสานกลาง ที่มีความแตกต่างกันทั้งด้านกายภาพ การบริหารจัดการ พ่อค้าแม่ค้าในตลาดสด วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมปัจจุบันตลาดสดท้องถิ่น ก็ยังคงทำหน้าที่ดังกล่าวในฐานะเป็นพื้นที่ทำมาหาเลี้ยงชีพของกลุ่มผู้ค้าขายรายย่อยจำนวนมากในระบบเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ (in normal factor) (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, บัวพันธ์ พรหมพักพิง, สมศรี ชัยวณิชยา, นิลวดี พรหมพักพิง และจักรพงษ์ เจือจันทร์, 2562)

อย่างไรก็ตามในช่วงที่ผ่านมา ได้เกิดปัจจัยผลักดันหลายด้าน (drivers) ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและสร้างความท้าทายต่อการดำรงอยู่ของตลาดสดท้องถิ่น (ซึ่งตลาดสดท้องถิ่นในที่นี้คือตลาดสดที่อยู่ในอำเภอและในหมู่บ้าน) คือ 1) การแข่งขันกับระบบการค้าสมัยใหม่ (modern trade) ที่เข้ามามีบทบาทในการสนองตอบความต้องการสินค้าและบริการของผู้บริโภคในยุคปัจจุบันและขยายตัวลงสู่ท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว เช่น เซเว่นอีฟเลเว่น แม็คโคร เทสโก้โลตัส เป็นต้น 2) ปัญหารายได้ลดน้อยลงของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นอีสาน อันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำลง 3) ผู้บริโภคหันไปซื้ออาหารปรุงสำเร็จมากขึ้นเพราะสามารถลดต้นทุนได้มากกว่าการปรุงอาหารเองในครัวเรือน 4) การขยายตัวของตลาดนัดที่กำลังได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและกำลังกระจายตัวอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นทั้งในระดับอำเภอ และระดับตำบล (บัวพันธ์ พรหมพิทักษ์และคณะ, 2562) นอกจากนี้ในการพัฒนาตลาดสดท้องถิ่นเพื่อให้มีความทันสมัย สะดวก สะอาดเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคให้เข้ามา ถึงแม้ที่ผ่านมามีความพยายามจากหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน แต่ปัจจุบันพบว่าตลาดสดท้องถิ่นของประเทศไทยยังไม่มีวี่แวงของความเข้มแข็งและยังไม่มีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการแข่งขันกับตลาดรูปแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (อิทธิ พิศาลวานิช และคณะ, 2561)

การวิเคราะห์สถานะของตลาดสดท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้นนี้ มุ่งนำไปในทิศทางเดียวกับการคาดการณ์ในเชิงทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่ว่า ท้ายที่สุดแล้วตลาดสดท้องถิ่นจะถูกกลืนและหลุดหายไปจากระบบเศรษฐกิจ และถูกแทนที่ด้วยระบบตลาดสมัยใหม่ที่ดำเนินการโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ (Banwell, Kelly, Dixon, Seubsman & Sleight, 2016) ด้วยความได้เปรียบจากการประหยัดโดยขนาด (economy of scale) จากมุมมองเช่นนี้จึงทำให้เราเกิดคำถามว่า หากเป็นเช่นนั้นแล้วเหตุใดปัจจุบันตลาดสดท้องถิ่นจึงยังคงดำรงอยู่คู่กับวิถีวัฒนธรรมบริโภคของสังคมท้องถิ่น ผู้วิจัยเห็นว่าการทำความเข้าใจบริบททางเศรษฐกิจของตลาดสดท้องถิ่น โดยอาศัยแนวคิดทางด้านเศรษฐศาสตร์วิสุทธิ ที่มุ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจเชิงมูลค่าอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ควรพิจารณามิติทางสังคมร่วมด้วยเนื่องจากตลาดสดท้องถิ่นถือว่าเป็นพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรม

เพราะมีผู้คนหลากหลายสถานะเข้ามาปะทะสังสรรค์กัน ซึ่งที่ผ่านมาวิชาเศรษฐศาสตร์ได้ถูกวิพากษ์ว่าไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ (ซินส์คค สุวรรณอัจฉริย, 2549) เพราะมุ่งสนใจมูลค่าสินค้าที่เป็นตัวเลขมากกว่าคุณค่าในตัวสินค้า วิลเลียม เจวอนส์ (William Jevons: 1879) นับเป็นนักเศรษฐศาสตร์คนแรก ๆ ที่ออกมาเสนอ แนวคิดอรรถประโยชน์ (utility) เขาเชื่อว่ามนุษย์ต่างหากเป็นผู้ตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าตามความต้องการและความพึงพอใจของเขาเอง แนวคิดนี้เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผลประโยชน์และต้นทุนทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการให้คุณค่า (value) ของมนุษย์ต่อสินค้าจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดมูลค่าตามมาทีหลัง (Bonefeld, 2018, วัชรพล พุทธรักษา, ผู้แปล) การวิเคราะห์ในเรื่องการตัดสินใจทางเศรษฐกิจนั้น จึงเต็มไปด้วยประเด็นทางสังคม ซึ่ง คาร์ล โปลันยี (Karl Polanyi) อธิบายว่า การแลกเปลี่ยนกันทางเศรษฐกิจจะหว่ามนุชนั้นอยู่ภายใต้กำกับของสถาบันทางสังคม ซึ่งเป็นเศรษฐกิจศีลธรรมที่แฝงฝังอยู่ในสังคม (social embeddedness) ความสัมพันธ์แบบสังคมตลาด (market society) จึงเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม (social interaction) ด้วย (กนกวรรณ มะโนรมย์, 2556)

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมของผู้คนตลาดสดท้องถิ่นนั้น ได้มีการศึกษาหลายชิ้นที่ยืนยันว่านอกจากเงื่อนไขปัจจัยทางเศรษฐกิจแล้ว ความไว้วางใจ (trust) ก็เป็นเงื่อนไขปัจจัยทางสังคมที่ทำให้ตลาดสดสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางการขยายตัวของตลาดแบบใหม่ (สุวิดา ธรรมมณีนวศ์, 2556 และ Banwell, et al., 2016) แต่งานศึกษาที่ผ่านมาพบว่ามีข้อจำกัดที่สำคัญคือ การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของหน่วยย่อยต่าง ๆ ตลอดห่วงโซ่อุปทาน (supply chain) ตั้งแต่ผู้ผลิต (producer) ไปจนถึงผู้บริโภค (consumer) ในลักษณะของความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดความไว้วางใจ (trust-based connection) ยังมีการกล่าวถึงน้อยมาก ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเชื่อว่า หากเราสามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ตลาดสดท้องถิ่นไปจนถึงห่วงโซ่อุปทาน การพิจารณาอย่างครอบคลุมทุกหน่วยย่อยในระบบน่าจะช่วยให้เราเข้าใจบริบททางเศรษฐกิจสังคม (socio-economic context) ของตลาดสดท้องถิ่นอีสานได้ชัดเจนและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น และสามารถเป็นข้อมูลสนับสนุนกลไกการพัฒนาดตลาดสดท้องถิ่นอีสานได้อย่างเหมาะสมต่อไป

จุดมุ่งหมายการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายการวิจัยเพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมของผู้คนในตลาดสดท้องถิ่นอีสานผ่านมุมมองแนวคิดความไว้วางใจที่ปรากฏอยู่ในกิจกรรมการพบปะสังสรรค์กัน ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นอีสาน โดยเน้นที่ปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์ระหว่าง ผู้ผลิต (producer) พ่อค้าคนกลาง (middle man) ผู้ประกอบการภาคธุรกิจ (business) ผู้ค้ารายย่อย (small merchants) และผู้บริโภค (consumer)

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตในการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย ขอบเขตด้านเนื้อหาของการวิจัย คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อย (small merchants) กับผู้ผลิต (producer) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อย (small merchants) กับพ่อค้าคนกลาง/ผู้ค้าส่ง/ผู้ประกอบการภาคธุรกิจ และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อย (small merchants) กับผู้บริโภค (consumer)

สำหรับขอบเขตด้านพื้นที่ คือ ตลาดสดท้องถิ่นในจังหวัดนครพนมและจังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย ตลาดสดเทศบาลตำบลศรีสงคราม เป็นภาพแทนของตลาดสดท้องถิ่นที่อยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายและเป็นแหล่งปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ ตลาดสดบ้านนาถ่อน เป็นภาพแทนของตลาดสดท้องถิ่นชาติพันธุ์ที่อยู่ในชุมชน ตลาดสดเทศบาลตำบลนาแก เป็นภาพแทนของตลาดสดท้องถิ่นที่เป็นศูนย์กลางของผู้คน ตลาดชุมชนหนองโก เป็นภาพแทนของตลาดสดท้องถิ่นของชาวบ้าน ตลาดสดเทศบาลตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นภาพแทนของตลาดสดท้องถิ่นที่อยู่ใกล้นิคมอุตสาหกรรม และตลาดสดเทศบาลตำบลหนองสองห้อง เป็นภาพแทนของตลาดสดท้องถิ่นที่อยู่เขตเงาฝน เห็นได้ว่าทั้ง 6 ตลาด เป็นตลาดสดท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นทั้งทางด้านกายภาพ การบริหารจัดการตลาด รวมไปถึงมีความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่แตกต่างกันออกไป

บททวนวรรณกรรม

การพัฒนารอบคิดเพื่อทำความเข้าใจบริบททางเศรษฐกิจสังคม (socio-economic context) ของตลาดสดท้องถิ่นอีสาน มีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ดังนี้

เริ่มต้นจากการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมผ่านแนวคิดความไว้วางใจ (trust) ซึ่งเป็นศัพท์ทางวิชาการที่ได้รับความสนใจในหลายระดับทั้งระดับปัจเจก และระดับกลุ่ม คำจำกัดความของคำว่า “trust” โดยทั่วไปมักถูกอ้างอิงจากข้อเสนอของ Mayer, Davis & Schoorman (1995) ที่เสนอว่าความไว้วางใจ คือความเต็มใจยอมรับความเสี่ยง เนื่องจากมีความคาดหวังในทางบวก เกี่ยวกับเป้าหมายหรือพฤติกรรมในอนาคตของอีกฝ่ายหนึ่งที่สัมพันธ์ด้วย (McKitterick, Quinn & Tregear (2019) จากความหมายข้างต้น ในงานศึกษาในระดับปัจเจก ความไว้วางใจ มักถูกกล่าวถึงในทางจิตวิทยาสังคม โดยเกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิด ความคาดหวัง ความศรัทธา ความเชื่อมั่น ของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (ชินสัค สุวรรณอัจฉริย, 2558) ในส่วนที่ขยายขอบเขตออกไปจากระดับปัจเจกนั้น ความไว้วางใจ เกี่ยวข้องกับการกระทำของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้น และมีความเกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม (social capital) ความเชื่อมโยงกันของความไว้วางใจ และทุนทางสังคมนี้นั้นทางวิชาการมีความคิดเห็นต่างกันไปเป็นสองมุมมอง มุมมองแรกมองว่าทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากความร่วมมือของกลุ่มคนที่มีค่านิยมบรรทัดฐานและความเชื่อร่วมกัน ความร่วมมือดังกล่าวนี้มีความไว้วางใจเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ในแง่ความไว้วางใจจึงถูกวางไว้ว่าเป็น “เหตุ” ของการขับเคลื่อนทุนทางสังคม ซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการเกาะเกี่ยวกันของคนในท้องถิ่น ส่วนมุมมองหลังมองว่า ความไว้วางใจนั้นก่อเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กันของกลุ่มคนที่ค่อยๆ แปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ที่หนักแน่น มุมมองหลังนี้ความไว้วางใจจึงถูกวางไว้ว่าเป็น “ผล” ที่เกิดจากการขับเคลื่อนทุนทางสังคม (Coleman, 1988; Putnum, 1993; Fukuyama, 1995 และ Qianhong Fu, 2004 อ้างใน จิรพรรณ นฤภัทร, 2559)

จากแนวคิดความไว้นื้อเชื่อใจสู่การพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ปรากฏหรือแฝงฝังอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น ข้อเสนอสำคัญของ คาร์ล โปแลนด์ (1886-1964) นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมวิทยาเศรษฐกิจเสนอว่าการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น ไม่ได้กระทำการเพื่อบรรลุประโยชน์ส่วนตัวเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีความผูกพันหรือมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่น แต่ยังรวมถึงการกระทำเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น ไม่ได้มีเพียงแต่ลักษณะการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด (market exchange) เท่านั้น แต่ยังมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) ภายใต้อุปสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ด้วย (คาร์ล โปแลนด์, 2559)

กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์พบว่า มีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล ดังเช่นที่ Granovetter (1985) เสนอว่า การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกรอบของแนวคิดความไว้นื้อเชื่อใจ (Trust) ได้พิจารณาจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคล (Personal relation) ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกของปัจเจก ซึ่งในบริบทของตลาดสดนั้น สุวิดา ธรรมมณีนวศ์ (2556) ศึกษาตลาดในลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง พบว่าในตลาดสดของสังคมไทยประกอบไปด้วยผู้คนจำนวนมาก เมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นระยะเวลาหนึ่ง มีส่วนทำให้เกิดเป็นปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์ของผู้คนในลักษณะที่หลากหลาย อาทิ การช่วยเหลือเกื้อกูล การพึ่งพาอาศัยกัน การถ่ายทอดและสร้างความรู้ ที่โดยมากตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้นื้อเชื่อใจ (Trust) ขณะที่งานศึกษาของ Banwell, et al., (2016) ที่ศึกษาตลาดสดทั้งสี่ภาคในประเทศไทยพบว่า เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้บริโภคมาเลือกซื้อสินค้าที่ตลาดสด เพราะมีความสัมพันธ์อันดี (Relationship) กับผู้ขายเจ้าประจำ การมีความสัมพันธ์อันดีนี้เกิดผลสะท้อนในทางบวก กล่าวคือ เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ต้องพบกันเป็นประจำ และกลับมาซื้อซ้ำอีก เกิดความสนิทสนมกันจนสามารถลดราคา ต่อรองราคา ให้ของแถม หรือบางรายสามารถให้สินเชื่อกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ โดยพฤติกรรมที่เกิดจากความปฏิสัมพันธ์เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ระบบค้าปลีกสมัยใหม่ไม่สามารถมาแทนที่ตลาดสดท้องถิ่นได้ ขณะที่ Kumar (1996) ศึกษาอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างภาคการผลิตและผู้ค้าปลีกพบว่า ความสัมพันธ์อันดีหรือความร่วมมือกันระหว่าง

ภาคการผลิตและผู้ค้าปลีก สามารถช่วยลดต้นทุนจากการลดการทำงานที่ซ้ำซ้อนและลดต้นทุนด้านฐานข้อมูล เช่นเดียวกับ ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย (2558) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ กรณีตลาดวัชชน พบว่าความน่าเชื่อถือ มีบทบาทในการลดต้นทุนธุรกรรมในการทำงานร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานในเครือข่าย

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นกล่าวได้ว่า การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มคนในตลาดสดท้องถิ่นนั้น นอกจากจะเกี่ยวข้องกับมิติทางเศรษฐกิจแล้ว ยังรวมถึงมิติทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อยต่าง ๆ กล่าวคือ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล ความเชื่อมั่น ความเต็มใจยอมรับความเสี่ยงจากการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งที่ตนเองสัมพันธ์ด้วย ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความคาดหวังในทางบวกในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การช่วยเหลือเกื้อกูล การพึ่งพาอาศัยกัน การถ่ายทอดและสร้างความรู้ การลดต้นทุน การลดราคา การได้ของแถม หรือได้รับสินเชื่อ เป็นต้น โดยมีส่วนช่วยยึดโยงและมีอิทธิพลต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในตลาดสดท้องถิ่นให้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพ

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดข้างต้นมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของผู้ค้ารายย่อยภายใต้แนวคิดความไว้วางใจ (trust) ที่แฝงฝังอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อยต่าง ๆ ในตลาดสดท้องถิ่น โดยมองว่าในบริบทของตลาดสดท้องถิ่นนั้น ผู้ค้ารายย่อย (small merchants) เป็นผู้กระทำหลักที่มีบทบาทสำคัญต่อการค้าขายแลกเปลี่ยนในตลาดสดท้องถิ่น เนื่องจากเป็นผู้เชื่อมโยงกับหน่วยย่อยต่าง ๆ ในระบบตลาดหลายส่วน และทำหน้าที่เป็นหน่วยย่อยลำดับสุดท้ายในการกระจายสินค้า (distribution) สู่ผู้บริโภค (consumer) โดยตรง ดังนั้นหากเราสามารถฉายภาพและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมที่แฝงฝังอยู่ในตลาดสดท้องถิ่น ระหว่างผู้ค้ารายย่อย (small merchants) กับหน่วยย่อยอื่น ๆ ตลอดห่วงโซ่ของระบบ ได้แก่ ผู้ผลิต (producer) พ่อค้าคนกลาง (middle man) ผู้ประกอบการภาคธุรกิจ (business) และผู้บริโภค (consumer) ให้ชัดเจนและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น จะเป็นข้อมูลสนับสนุนกลไกการพัฒนาตลาดสดท้องถิ่น ให้สามารถดำรงอยู่เพื่อทำหน้าที่ในฐานะพื้นที่ทำมาหากิน และพื้นที่ทางสังคมของคนตัวเล็กตัวน้อยในท้องถิ่นอีสาน ท่ามกลาง

การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบตลาดสมัยใหม่ที่มีกลุ่มทุนขนาดใหญ่เป็นผู้ขับเคลื่อนหลักได้เป็นอย่างดี

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research method) โดยมีหน่วยการวิเคราะห์ในการวิจัย (unit of analysis) คือ ระดับปัจเจกบุคคล และระดับสถาบัน พื้นที่ศึกษาคือตลาดสดระดับท้องถิ่น 6 แห่ง ในจังหวัดขอนแก่น 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดชุมชนหนองโก ตลาดสดเทศบาลตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ และตลาดสดเทศบาลตำบลหนองสองห้อง และตลาดสดในจังหวัดนครพนม 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดสดเทศบาลตำบลศรีสงคราม ตลาดสดบ้านนาถ่อน ตลาดสดเทศบาลตำบลนาแก เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) ผู้ประกอบการผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดจำนวน 49 ราย และผู้บริหารตลาด จำนวน 24 ราย

สำหรับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (data collection) เริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบทุติยภูมิ ได้ทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นจากหนังสือ ตำรา รายงาน การวิจัย บทความวิชาการ หลังจากนั้นได้ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลแบบปฐมภูมิในพื้นที่วิจัยจริง เริ่มต้นจากจังหวัดนครพนม ประกอบด้วย ตลาดสดเทศบาลตำบลศรีสงคราม ตลาดสดบ้านนาถ่อน ตลาดสดเทศบาลตำบลนาแก และตามด้วยจังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย ตลาดชุมชนหนองโก ตลาดสดเทศบาลตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ ตลาดสดเทศบาลตำบลหนองสองห้อง ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) กับผู้ค้ารายย่อยที่ขายสินค้าในตลาด และผู้บริหารตลาด โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ (interview guideline) ที่สังเคราะห์มาจากแนวคิดและทฤษฎีช่วยในการเป็นแนวทาง สัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลและไม่ทำให้หลุดประเด็นสำคัญ นอกจากนี้ยังใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (participatory and non-participatory) กับกลุ่มผู้ผลิตรายย่อยในท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจระบบการผลิตและการกระจายสินค้า ไปสู่ผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่น

การวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) เพื่อทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้มา แล้วนำข้อมูลมาแจกแจงตามวัตถุประสงค์และประเด็นที่ทำการวิจัยเพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมผ่านแนวคิดความไว้วางใจ (trust) ของผู้ค้ารายย่อยที่เกิดขึ้นในตลาดสดท้องถิ่น ถ้าข้อมูลส่วนไหนที่ยังเก็บรวบรวมไม่ครบถ้วนก็จะลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพิ่มเติมแล้วนำมาวิเคราะห์ในลำดับต่อไป (ชาย ไพริสิตา, 2550)

ผลการวิจัย

1. บริบททั่วไปของตลาดสดท้องถิ่นที่ศึกษา

ดังกล่าวมาข้างต้นแล้วว่า การศึกษาค้นคว้านี้ได้ทำการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมผ่านแนวคิดความไว้วางใจของผู้ค้ารายย่อยที่เกิดขึ้นในตลาดสดท้องถิ่นทั้งหมด 6 แห่ง ในพื้นที่จังหวัดนครพนมและจังหวัดขอนแก่น โดยตลาดสดท้องถิ่นพื้นที่จังหวัดนครพนม ประกอบด้วย 1) ตลาดสดเทศบาลตำบลศรีสงคราม มีลักษณะเป็นตลาดสดท้องถิ่นที่อยู่ใกล้แหล่งปลาน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน คือ กลุ่มแม่น้ำสงคราม และเป็นตลาดสดที่สร้างขึ้นมาใหม่ เนื่องจากตลาดเดิมตั้งอยู่บริเวณใจกลางตัวอำเภอเริ่มมีความทรุดโทรมและมีความแออัดมาก จึงทำให้ทางเทศบาลได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างตลาดสดแห่งใหม่ แล้วได้ย้ายตลาดมาสร้าง ณ ที่ปัจจุบัน ซึ่งเป็นอาคารที่ทันสมัย มีที่จอดรถเพียงพอสำหรับผู้ค้ารายย่อยและลูกค้าที่มาจับจ่ายซื้อสินค้า สำหรับผู้ค้ารายย่อยที่เข้ามาขายสินค้าในตลาดสดแห่งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผู้ค้ารายเดิมจากตลาดสดหลังเก่าและส่วนหนึ่งคือชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียงและรอบนอกอำเภอศรีสงครามเข้ามาขายสินค้าด้วย 2) ตลาดสดบ้านนาถ่อน มีลักษณะเป็นตลาดสดที่อยู่ในชุมชนบ้านนาถ่อน มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทกวนอาศัยอยู่และมีอาชีพเป็นช่างตีเหล็ก ตลาดสดบ้านนาถ่อนตั้งครั้งแรกเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2489 มีพ่อค้าแม่ค้าที่เป็นชาวเวียดนามได้อพยพจากสงคราม นำสินค้ามาวางขายบริเวณริมถนนในหมู่บ้าน ช่วงนั้นสินค้าที่นำมาวางขายจะเป็นประเภทของป่าที่หาได้ตามธรรมชาติ หลังจากนั้นได้ย้ายตลาดออกมาอยู่ที่กลางหมู่บ้านแล้วสร้างอาคารตลาดถาวรทำให้ผู้ค้ารายย่อยเริ่มเข้ามาขายจนล้นตลาด ผู้ค้าส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในพื้นที่

ทำอาหารมาขายและเปิดร้านโชห่วย ลักษณะของสินค้ามีความหลากหลายมีทั้งอาหารทั่วไปและอาหารประจำถิ่นชาติพันธุ์ไทกวน 3) ตลาดสดเทศบาลตำบลนาแก ลักษณะเป็นตลาดศูนย์กลางของพื้นที่ใกล้เคียง ตั้งมาแล้วประมาณ 106 ปี ในสมัยรัชการที่ 6 ประมาณปี พ.ศ. 2456 สินค้าที่นำมาขายในช่วงแรกเป็นของป่าที่หาได้จากเทือกเขาภูพาน เช่น ผัก กบ เขียด งู ไชมัดแดง แมงเบ้ง แมงกูดจี่ ฯลฯ แต่ในปัจจุบันตลาดสดเทศบาลตำบลนาแก ได้มีการสร้างโครงหลังคาออกมาเป็น 3 อาคาร เป็นตลาดสดท้องถิ่นที่มีขนาดใหญ่มาก มีผู้ค้ารายย่อยที่ลงทะเบียนอยู่ทั้งหมด 243 ราย ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่มีทั้งชาวบ้านที่ปลูกผักเองมาขาย มีคนไทยเชื้อสายจีน มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาจากขายสินค้าด้วยกัน สำหรับตลาดสดท้องถิ่นพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย 1) ตลาดชุมชนหนองโก ตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2519 เป็นตลาดสดท้องถิ่นที่ชุมชนตั้งขึ้นมาเอง โดยใช้ถนนบริเวณกลางหมู่บ้านจัดเป็นตลาด ผู้ค้ารายย่อยจะวางสินค้าขาย (แบกกับดิน) ตั้งแต่ประมาณตีห้า หลังจากนั้นเวลาประมาณแปดโมงเช้าก็จะเลิกขายสินค้า แล้วเปิดถนนให้สัญจรตามปกติ ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนมีความสัมพันธ์และรู้จักกันทุกคน มีการบริหารจัดการโดยชุมชนหนองโกเอง 2) ตลาดสดเทศบาลตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ ตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2507 ตลาดเกิดขึ้นในช่วงที่สร้างเขื่อนอุบลรัตน์เนื่องจากแรงงานที่มาสร้างเขื่อนต้องการอาหารและข้าวของที่จำเป็นทำให้เกิดตลาดแห่งนี้ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของแรงงาน ในปัจจุบันได้สร้างตลาดหลังใหม่เกิดขึ้น มีผู้ค้ารายหลากหลายทั้งขายปลีกและขายส่ง เพื่อกระจายสินค้าไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ในช่วงเย็นจะมีผู้ค้ารายย่อยที่เป็นรถเร่หรือรถพุ่มพวงมารับสินค้าประเภทอาหารไปขายในหมู่บ้านต่อไป และ 3) ตลาดสดเทศบาลตำบลหนองสองห้อง ตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2506 เป็นตลาดที่พื้นที่เขตนาฝน และเปิดตลอดทั้งวัน ผู้ค้ารายย่อยส่วนใหญ่จะขายในพื้นที่ขายออกมานอกตลาดตามแนวถนน ผู้ค้ามีทั้งที่เป็นชาวบ้านที่นำเสื้อผ้ามาขายและเป็นผู้ค้าส่งที่มีแผงขายสินค้าประจำ

สำหรับการศึกษาตลาดสดท้องถิ่นปัจจุบัน พบว่า สินค้าที่วางขายอยู่บนแผงของผู้ค้ารายย่อย มาจากผู้ผลิตสองกลุ่มหลัก ๆ คือ ผู้ผลิตภายในท้องถิ่น และผู้ผลิตภายนอกท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลออกไป หรือมีทั้งลักษณะห่วงโซ่อุปทานสั้น (short supply chain) และห่วงโซ่อุปทานยาว (long supply chain) ผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่น

จึงไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นผู้กระจายสินค้า (contributors) ที่มีแหล่งผลิตอยู่ภายในท้องถิ่น โดยมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้ผลิตและผู้บริโภคสินค้าหรือผู้ซื้อโดยตรงเท่านั้น แต่ผู้ค้ารายย่อยยังมีปฏิสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลาง ผู้ค้าส่ง ตลอดจนผู้ประกอบการภาคธุรกิจอีกด้วย การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับหน่วยย่อยอื่น ๆ เหล่านี้พบว่า แฝงไว้ด้วยความไว้วางใจระหว่างกันในหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

2. การมีปฏิสัมพันธ์ทางตรง (direct interaction)

2.1 ความไว้วางใจด้านการเป็นคู่ค้า คุณภาพสินค้า และความสามารถในการจัดหาสินค้า

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับผู้ผลิต พบว่า สินค้าหลายชนิดที่วางขายในตลาดสดท้องถิ่นนั้น ผู้ค้ารายย่อยได้รับมาด้วยวิธีการเลือกซื้อจากผู้ผลิตสินค้านั้น ๆ โดยตรง (face to face) และส่งมอบสินค้าระหว่างกันยังจุดนัดพบ (ซึ่งอาจจะเป็นพื้นที่บริเวณตลาดสดท้องถิ่น บริเวณที่ตั้งแผงขายสินค้าของผู้ค้ารายย่อยหรือบริเวณแหล่งผลิตสินค้า) โดยส่วนใหญ่เป็นการซื้อขายสินค้าประเภทอาหารสด เช่น ปลายธรรมชาติ ไก่สด ผักสด และผลไม้สด ที่มีแหล่งผลิตไม่ห่างไกลจากที่ตั้งของตลาดสดท้องถิ่นการมีปฏิสัมพันธ์ทางตรงเช่นนี้ ทำให้ผู้ค้ารายย่อยมีโอกาสรู้ข้อมูลของผู้ผลิตแหล่งผลิต มีโอกาสได้พิจารณาคุณภาพของสินค้า ไม่ว่าจะเป็นความสดใหม่ ความสวยงาม ก่อนทำการตกลงซื้อขาย จากการศึกษาพบว่า ทั้งสองฝ่ายนอกจากมีความสัมพันธ์กันในฐานะผู้จัดหาสินค้า (supplier) และผู้รับซื้อสินค้า (buyer) แล้ว หลายกรณียังมีความสัมพันธ์กันในลักษณะอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน หรือคนรู้จักที่สนิทสนมกัน จึงมีส่วนทำให้ผู้ค้ารายย่อยรับรู้ถึงกระบวนการผลิตสินค้านั้น ๆ ร่วมด้วย

ดังเช่น กรณีของนางสะเหลา ผู้ค้ารายย่อยประเภทไก่บ้านสด ผู้ค้ารายย่อยรายนี้จะตระเวนรับซื้อไก่บ้านมาจากครัวเรือนขาประจำ รวมถึงครัวเรือนของญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน ก่อนจะนำมาเชือด แล้วขายต่อในตลาดสดศรีสงคราม จังหวัดนครพนม หรือกรณีผักสดและผักพื้นบ้าน ในตลาดนาแก ตลาดสดนาถ่อน และตลาดสดหนองสองห้อง จากการศึกษาพบว่า ผู้ค้ารายย่อยที่ให้สัมภาษณ์

แทบทุกรายมีภูมิลำเนาอยู่บริเวณที่ตั้งของตลาดสดท้องถิ่น ในช่วงฤดูหนาว ประมาณเดือนพฤศจิกายน-มกราคม จะมีผักสดจากสวนที่ปลูกโดยชาวบ้าน นำมาส่งขายให้ผู้ค้ารายย่อยถึงแผงขายสินค้า ซึ่งบางรายเป็นคนรู้จักกันและอาศัยอยู่ละแวกเดียวกัน กรณีผักสด ถึงแม้ว่าผู้ค้ารายย่อยจะมีคู่ค้าประจำคือพ่อค้าคนกลางที่ทำการซื้อขายผักสดกันเป็นประจำอยู่ก่อนแล้ว โดยพ่อค้าคนกลางสามารถให้สินเชื่อ คือมอบสินค้าให้ผู้ค้ารายย่อยมาขายก่อนแล้วจึงชำระค่าสินค้าภายหลังได้ แต่เมื่อถึงช่วงฤดูกาลเพราะปลูกของชาวบ้าน ผู้ค้ารายย่อยก็ยังควรรับซื้อผักสดจากชาวบ้านมาขายเพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่ง แม้ต้องจ่ายเป็นเงินสดให้ผู้ผลิตทันทีที่รับสินค้ามา เหตุผลเพราะผู้ค้ารายย่อยได้สินค้าสด และใหม่ทุกวัน ที่สำคัญคือ มั่นใจได้ว่าผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าที่ปลอดภัยจากสารเคมี และยาฆ่าแมลง เมื่อเทียบกับผักสดที่ผลิตบนพื้นที่ขนาดใหญ่ และขนส่งมาจากแหล่งผลิตอื่น ๆ การค้าขายระหว่างผู้ค้ารายย่อยและผู้ผลิตในท้องถิ่นนี้ พบว่าโดยมากทำการซื้อขายกันมานานกว่า 10 ปี จนเกิดความสนิทสนมและเป็นผู้ค้าขาประจำกัน

ในตลาดสดท้องถิ่นบางแห่ง พบว่าความไว้นื้อเชื่อถือในด้านการเป็นคู่ค้า และด้านคุณภาพสินค้า เกี่ยวข้องกับการที่ผู้ค้ารายย่อยทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตสินค้าชนิดนั้น ๆ ควบคู่กันไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น ครอบครัวของแม่แต้ว ผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งมีสามีประกอบอาชีพประมงหาปลาในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เมื่อถึงฤดูกาลหาปลา คือ ช่วงเดือนมกราคมถึงกันยายน แม่แต้วจะมีสินค้าประเภทปลาสดมาขายที่ตลาดสดอย่างต่อเนื่อง และมีปริมาณมากกว่าแม่ค้ารายย่อยเจ้าอื่น ๆ เพราะชาวประมงที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแทบทุกราย จะนำปลามาขายส่งให้เป็นประจำโดยที่ไม่ขายให้กับผู้ค้ารายย่อยรายอื่นเลย เหตุผลหนึ่งเป็นเพราะรู้จักคุ้นเคยกับสามีแม่แต้วจากการที่ไปลงเรือหาปลาด้วยกันประจำ อีกทั้งแม่แต้วยังรับซื้อปลาให้กับเพื่อนบ้านทุกคนที่หาปลามาขายให้ และจ่ายเป็นเงินสดทันที เพราะเข้าใจผู้ผลิตด้วยตนเอง โดยให้เหตุผลว่า “เขาขายให้เป็นประจำ และทำมาหากินวันต่อวัน”

ความไว้นื้อเชื่อถือในด้านการเป็นคู่ค้า และด้านคุณภาพสินค้า ยังปรากฏให้เห็นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับผู้ผลิตภายนอกท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ดังกรณีพี่หญิง ผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดเขื่อนอุบลรัตน์ ทุก 4 วัน ผู้ค้ารายย่อยรายนี้

จะเดินทางไปรับซื้อสับปะรดสดจากสวนที่จังหวัดเลย โดยทำการซื้อขายกับผู้ผลิตหรือเจ้าของสวนนี้มานานกว่า 4 ปี เหตุผลที่เลือกซื้อขายกับผู้ผลิตรายนี้ ก็เพราะเชื่อใจในตัวผู้ผลิตว่าสามารถจัดหาสินค้าที่มีคุณภาพตามที่ตนต้องการได้ ดังที่พี่หญิงเล่าให้ฟังว่า “เพราะเจ้าของสวนจริงใจกับลูกค้า คัดเลือกสับปะรดอย่างดีให้เราจึงเดินทางไปซื้อที่สวนนี้ตลอด แม้จะต้องเดินทางไปกลับประมาณ 400 กิโลเมตร ทำให้หมดค่าใช้จ่ายไปกับค่าน้ำมันรถพอสมควร”

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับพ่อค้าคนกลาง/ผู้ค้าส่ง/ผู้ประกอบการภาคธุรกิจ พบว่า ในตลาดสดท้องถิ่นบางแห่งที่ทำการศึกษา เราจะพบสินค้าที่ถูกกลั่นแกล้งมาจากแหล่งผลิตต่าง ๆ โดยที่ผู้ค้ารายย่อยไม่ทราบว่าเป็นใครผลิตมาจากแหล่งใด และผลิตด้วยกระบวนการอย่างไร เนื่องจากสินค้าถูกส่งต่อผ่านมายังหน่วยย่อยต่าง ๆ หลายส่วน ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการภาคธุรกิจ ผู้ค้าส่ง พ่อค้าคนกลาง สินค้าลักษณะนี้ส่วนมากเป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการแปรรูป บรรจุภัณฑ์ และขนส่งจากระยะทางไกล หรือเป็นลักษณะของสินค้าที่มีห่วงโซ่อุปทานยาว (long supply chain) เช่น อาหารทะเลแช่แข็ง ชิ้นส่วนไก่ ปลาสด อาหารบางชนิด รวมถึงผักผลไม้สดอีกหลายชนิด ผู้ค้ารายย่อยที่จำหน่ายอาหารประเภทนี้พบว่า ส่วนหนึ่งรับสินค้ามาด้วยวิธีการติดต่อกับพ่อค้าคนกลาง/ผู้ค้าส่ง/ผู้ประกอบการภาคธุรกิจโดยตรง คือนำสินค้ามาส่งให้ถึงแผงในตลาดสดท้องถิ่น การมีปฏิสัมพันธ์ทางตรงเช่นนี้ทำให้ผู้ค้ารายย่อยมีโอกาสตรวจสอบปริมาณและคุณภาพของสินค้าทันที นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความมั่นใจต่อความสามารถในการจัดหาสินค้าตามความต้องการอย่างสม่ำเสมอ

ดังเช่น กรณีของแม่ทองมาก แม่ค้าขายอาหารทะเลเจ้าใหญ่ และเก่าแก่ที่สุดในตลาดเทศบาลเขื่อนอุบลรัตน์ แม่ทองมากพูดถึงแหล่งที่มาของอาหารทะเลที่ตนเองกำลังนั่งขายอยู่ว่า “ไม่ทราบว่ามาจากไหน พ่อค้าเขาไปรับมา รู้แต่ว่าได้รับสินค้าครบทุกครั้งตามสั่ง” ผู้ค้ารายย่อยรายนี้ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ผลิตโดยตรง แต่จะรับซื้อสินค้าต่อมาจากพ่อค้าคนกลางรายหนึ่ง ที่ทำการซื้อขายกันมานานกว่า 10 ปีจนเกิดความสนิทสนมกัน อาหารทะเลส่วนใหญ่ที่ขายอยู่ปัจจุบันพ่อค้าคนกลาง จะรับซื้อต่อมาจากบริษัทมหาชัยกรุ๊ป หากบางครั้งสินค้าขาดตลาดไม่สามารถหาซื้อได้จากบริษัท

มหาชัยกรุป พ่อค้าคนกลางท่านนี้จะจัดหาจากแหล่งอื่นมาให้ ทำให้แม่ทองมากได้รับสินค้าครบทุกครั้งตามที่สั่ง จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้แม่ทองมากสั่งซื้อสินค้าจากพ่อค้าคนกลางท่านนี้เรื่อยมา

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับผู้บริโภค ในตลาดสดท้องถิ่นเราพบว่า ผู้บริโภคส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณไม่ไกลจากตลาดสดมากนัก การซื้อสินค้าจากผู้ค้ารายย่อยเจ้าประจำจึงปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง ดังที่แม่ลำดวน แม่ค้าขายขนมหวานที่ตลาดสดเทศบาลหนองสองห้องได้เล่าให้เราฟังว่า “ส่วนใหญ่ก็เป็นลูกค้าประจำที่รู้จักมักคุ้นหน้าตากันค่อนข้างดี แม้จะไม่ได้มีความสัมพันธ์หรือรู้จักกันเป็นการส่วนตัวก็ตาม เพราะส่วนมากก็จะเป็นคนในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงที่มีจะมาซื้อขนมเพื่อไปกิน โดยลูกค้าแต่ละคนก็จะมาซื้อขนมหวานครั้งละ 2-3 ถุงถือกลับบ้านไปกินหรือบางคนก็กินไปด้วยเดินไปด้วย”

ความไว้นื้อเชื่อใจอย่างหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นกรณีของการเป็นคู่ค้าคือ การได้สังเกตพบจากการเป็นคู่ค้าขาประจำ เช่น การลดราคา การแจกแถม ซึ่งมีส่วนยึดโยงและจูงใจให้ผู้ค้ารายย่อยกับผู้บริโภคมีปฏิสัมพันธ์กันมาอย่างต่อเนื่อง เช่น กรณีของคุณกุ่ม แม่ค้าขายเนื้อหมูสดที่ตลาดสดเทศบาลเขื่อนอุบลรัตน์ได้เล่าให้เราฟังว่า “บางคนที่เขามาซื้อเพื่ออยากจะทำประกอบอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จำเป็นที่จะต้องขายให้ เพราะเราไม่ได้ต้องการกำไรอะไรมากมาย แต่ต้องการให้เราอยู่ได้และเขาอยู่ได้ ซึ่งการแถมชิ้นส่วนเนื้อหมูให้กับผู้ที่มาซื้อเนื้อหมูบ้างบางรายนั้น ก็จะทำให้กำไรลดลงมาจากหมูที่มีกำไรตัวละ 1,000 บาท ก็ลดลงมาอยู่ที่ 800 บาท ซึ่งก็ไม่ใช่อุปสรรคมากนักในการขายหมู”

2.2 ความไว้นื้อเชื่อใจด้านการเงิน และสินเชื่อ

การเงินและการให้สินเชื่อ เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของผู้คนในตลาดสดท้องถิ่น โดยเฉพาะระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับผู้ประกอบการหรือพ่อค้าคนกลาง ที่ทำการซื้อขายสินค้าในปริมาณมากและต้องใช้เงินลงทุนสูง จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับหน่วยย่อยต่าง ๆ ในตลาดสดท้องถิ่น เราพบว่า การที่ผู้ค้ารายย่อยทำการซื้อขายสินค้ากับแหล่ง suppliers นั้น ๆ มาเป็นเวลานาน นอกจากเกี่ยวข้องกับความไว้นื้อเชื่อใจด้านคุณภาพสินค้าและความสามารถในการจัดหาสินค้าแล้ว

ยังเกี่ยวข้องกับการให้สินเชื่อหรือเครดิตระหว่างกัน ดังเช่น กรณีของแม่บุญหนา แม่ค้าขายอาหารทะเลแปรรูปและอาหารแห้ง ในตลาดหนองสองห้อง แม่ค้ารายย่อยรายนี้รับซื้อสินค้าต่อมาจากนายสวย เจ้าแก้วร้านขายส่งในตลาดสด โดยทำการซื้อขายกันมานานกว่า 30 ปี ดังที่เล่าว่า “รู้จักกันมา 30 ปี ตั้งแต่สมัยยายสวยเป็นแม่ค้า จนมาเป็นเจ้าแก้วร้านขายส่ง ตอนนี้อายมีบ้านตั้ง 4 หลัง” อาหารทะเลแห้งที่ขายอยู่ปัจจุบัน ผู้ค้ารายย่อยทราบเพียงว่าเจ้าแก้วร้านขายส่งไปรับซื้อต่อมาจากจังหวัดนครราชสีมา เมื่อสินค้ามาถึงจะนำสินค้ามาส่งให้ที่แผงขายสินค้า โดยที่ผู้ค้ารายย่อยไม่ต้องชำระเป็นเงินสดทันที หรือสามารถชำระเงินสดก่อนเป็นบางส่วน อีกส่วนที่เหลือสามารถชำระเพิ่มเติมเมื่อทำการซื้อขายสินค้ารอบถัดไป (5 วันถัดไป) ซึ่งการได้รับเครดิตเช่นนี้ เป็นเหตุผลหนึ่งที่แม่บุญหนา ทำการซื้อขายสินค้าจากเจ้าแก้วร้านนี้เรื่อยมา

3 การมีปฏิสัมพันธ์ทางอ้อม (Indirect interaction)

3.1 ความไว้วางใจใจด้านการสื่อสาร ผ่านผู้แทนหรือบุคคลที่สาม

จากการสัมภาษณ์ถึงแหล่งที่มาของสินค้า และชื่อของผู้ผลิตสินค้าที่ผู้ค้ารายย่อยวางขายบนแผง พบว่า สินค้าหลายชนิด แม้มีแหล่งผลิตอยู่ภายในจังหวัดเดียวกัน หรือบริเวณจังหวัดใกล้เคียงกับที่ตั้งของตลาดสดท้องถิ่น แต่พบว่า ผู้ค้ารายย่อยส่วนหนึ่งไม่ได้พบปะกับผู้ผลิตโดยตรง แต่ทำการตกลงซื้อขายสินค้า เจรจาต่อรองราคา ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ช่องทางต่าง ๆ และได้มีการส่งมอบสินค้า รวมถึงการชำระเงินผ่านผู้แทนหรือบุคคลที่สาม ซึ่งโดยมากจะเป็นลูกจ้างคนงานของผู้ผลิตหรืออาศัยรถโดยสารประจำทาง

เช่นกรณีแม่แดง ผู้ค้ารายย่อยประเภทอาหารปรุงสำเร็จ ตลาดสดเทศบาลนาแก จ.นครพนม แม่แดงรับซื้อไส้กรอกอีสานมาจากผู้ผลิตรายหนึ่งในจังหวัดเดียวกัน ซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อน การสั่งซื้อสินค้าแต่ละครั้งประมาณ 50-100 กิโลกรัม โดยใช้วิธีการส่งทางโทรศัพท์มือถือ จากนั้นผู้ผลิตจะนำสินค้าส่งผ่านรถสองแถวสีเทาประจำเส้นทางนาแก-นครพนม (มีค่าขนส่งครั้งละ 20 บาท) โดยมีคนขับรถสองแถวเป็นผู้เชื่อมระหว่างแม่แดงกับผู้ผลิตไส้กรอกอีสาน เมื่อคนขับรถสองแถวนำสินค้ามาส่งให้ถึงตลาดสด แม่แดงจะชำระค่าสินค้า โดยนำเงินสดส่งให้กับคนขับรถสองแถว

เพื่อฝากกลับไปให้ผู้ผลิตที่ต้นทาง เช่นเดียวกับกรณีนางทองขาว แม่ค้าขายปลาสดที่ตลาดหนองสองห้อง จ.ขอนแก่น ทุกวันในช่วงเวลาประมาณ 01.00 น. จะมีลูกจ้างของฟาร์มเลี้ยงปลาจากจังหวัดมหาสารคาม มาส่งปลาสดไว้ให้ที่แผงขายปลา หลังจากนั้นประมาณ 7.00 น. ลูกจ้างของฟาร์มจะกลับมาที่แผงสินค้าอีกครั้งเพื่อมารับเงินสดค่าปลาจากนางทองขาว แล้วนำกลับไปให้เจ้านายที่จังหวัดมหาสารคาม

ทั้งสองกรณีข้างต้นนี้ แสดงถึงการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความไว้นื้อเชื่อใจผ่านผู้แทนหรือบุคคลที่สาม และการยอมรับความเสี่ยงจากการกระทำของอีกฝ่าย แฝงอยู่ภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อยหลายส่วนตลอดเส้นทางการกระจายสินค้า (contribution) ไม่ว่าจะเป็นระหว่างผู้ผลิตสินค้ากับผู้แทนส่งมอบสินค้า และรับชำระค่าสินค้า เช่น คนขับรถสองแถว หรือลูกจ้างคนงานกับผู้ค้ารายย่อยในตลาดสด

3.2 ความไว้นื้อเชื่อใจด้านการรับประกันสินค้า ระหว่างการขนส่ง

จากที่กล่าวมาแล้วว่า ในตลาดสดท้องถิ่นเราจะพบสินค้าที่ถูกลำเลียงมาจากแหล่งผลิตต่าง ๆ ส่งต่อผ่านมายังหน่วยย่อยต่าง ๆ หลายส่วน ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการภาคธุรกิจ ผู้ค้าส่ง พ่อค้าคนกลาง สินค้าลักษณะนี้ส่วนมากเป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการแปรรูป บรรจุภัณฑ์ และขนส่งจากระยะทางไกล หรือเป็นลักษณะของสินค้าที่มีห่วงโซ่อุปทานยาว (long supply chain) ผู้ค้ารายย่อยที่จำหน่ายอาหารประเภทนี้พบว่า ส่วนหนึ่งไม่ได้พบปะกับผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการภาคธุรกิจโดยตรง แต่การมีปฏิสัมพันธ์ทางอ้อม ผู้ค้ารายย่อยก็มีโอกาสตรวจสอบปริมาณและคุณภาพของสินค้า และหากพบว่าชำรุดเสียหายหรือไม่ตรงตามความต้องการก็สามารถร้องเรียนหรือเรียกร้องให้ผู้ประกอบการรับผิดชอบได้ การได้รับการตอบสนองเช่นนี้มีความเกี่ยวข้องกับความไว้นื้อเชื่อใจของผู้ค้ารายย่อยเช่นเดียวกัน เช่นกรณีของคุณจิราพร แม่ค้าขายอาหารทะเลที่ตลาดสดเทศบาลอำเภอนาแก ผู้ค้ารายย่อยรายนี้รับซื้ออาหารทะเลแช่แข็งมาจาก บริษัทห้องเย็นบุญศิริ โดยซื้อขายกับผู้ประกอบการรายนี้เป็นหลักมาเป็นเวลานานกว่า 10 ปี แม้จะไม่เคยพบหน้ากับเจ้าของบริษัทหรือผู้จัดการบริษัทโดยตรง เพราะโดยปกติแล้วจะพบเจอเพียงพนักงานของบริษัทที่ขับรถมาส่งสินค้าให้ถึงแผงขายสินค้าเท่านั้น แต่ผู้ค้ารายย่อยรายนี้ได้เคยสื่อสารไปยังผู้แทนด้านการ

บริหารงานของบริษัทผ่านทางโทรศัพท์ เพื่อเจรจาต่อรองและร้องเรียนในเรื่องคุณภาพของสินค้า ดังที่ได้เล่าว่า ตนเองเคยได้รับสินค้าที่ชำรุดเสียหายในระหว่างการขนส่ง จึงได้โทรร้องเรียนไปยังบริษัท และได้รับการตอบสนองจากทางบริษัทโดยตีสินค้ากลับและส่งสินค้าตัวใหม่มาให้ ทำให้คุณจิราพรเกิดความพอใจและเกิดความเชื่อมั่นต่อผู้ประกอบการรายนี้ ว่าสามารถจัดหาสินค้าที่มีคุณภาพดีให้ หรือหากมีความเสียหายเกิดขึ้นก็มีการรับประกันสินค้า จึงเป็นเหตุผลที่รับซื้อสินค้าจากผู้ประกอบการรายนี้มาเป็นเวลานาน จนไม่คิดจะเปลี่ยนไปรับซื้อสินค้าจากบริษัทอื่น

3.3 ความไว้วางใจด้านความสัมพันธ์นอกเหนือจากการเป็นลูกค้า

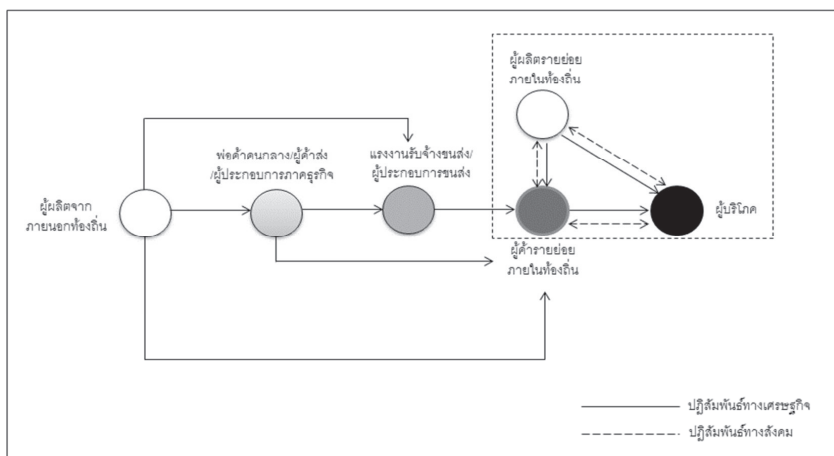
การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ารายย่อยกับหน่วยย่อยอื่น ๆ ในตลาดสดท้องถิ่น เราพบว่านอกจากจากปฏิสัมพันธ์ทางตรง ผ่านการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว เรายังพบความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ ปรากฏอยู่ร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน หรือคนรู้จักที่สนิทสนมกัน ในบางกรณีเมื่อทำการค้าขายระหว่างกันมายาวนาน ได้มีการสานความสัมพันธ์นอกเหนือจากการเป็นลูกค้า โดยยังมีปฏิสัมพันธ์ที่สร้างให้เกิดความเชื่อใจและความผูกพันระหว่างกันภายหลังจากที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันแล้ว เช่น บางครั้งผู้บริโภค (ลูกค้า) ได้ชักชวนผู้ค้ารายย่อยไปร่วมงานบุญประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสำคัญของภาคอีสาน และชักชวนไปร่วมทำบุญตามวัดต่าง ๆ เช่นกรณีของแม่ประเสริฐ แม่ค้าขายผักที่ตลาดสดเทศบาลศรีสงคราม ได้เล่าให้เราฟังว่า “นอกจากการซื้อขายสินค้าด้วยกันแล้วแม่ประเสริฐก็จะมีความสัมพันธ์กับลูกค้าที่เป็นขาประจำอยู่ 2-3 ราย ซึ่งทำการค้าขายจนรู้จักกันเป็นอย่างดี ทำให้ช่วงที่มีงานบุญประเพณี หรือช่วงหน้าเทศกาลของหมู่บ้านก็จะออกมาซื้อสินค้าแล้วก็ได้ชักชวนไปเอาบุญ ไปทำบุญด้วยกัน เวลาที่มีงานเลี้ยง งานแต่งงานก็จะมาชวนแม่ไปร่วมงานด้วย ส่วนใหญ่ที่ชวนก็จะเป็นคนที่รู้จักและเป็นคนที่ทำการค้าขายมาด้วยกันหลายสิบปี เขาจึงมาชวนเราได้ เมื่อมีลูกค้ามาชวนถ้าช่วงไหนเราพอมีเวลาว่างเราก็ไปร่วมงานกับเขา หรือถ้าช่วงไหนที่เรายังไม่ว่างก็จะให้เงินใส่ซองทำบุญไป”

เช่นเดียวกับกรณีของผู้ค้ารายย่อยกับผู้ผลิต แม้ในกิจกรรมซื้อขายสินค้าจะไม่ได้พบปะกันโดยตรง เพราะทำการส่งมอบสินค้าและชำระเงินผ่านลูกจ้างคนงานของผู้ผลิต แต่การซื้อขายสินค้ากันมาอย่างยาวนาน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่น

ขึ้นมากกว่าการซื้อขายแลกเปลี่ยน ดังที่ นางทองขาวเล่าถึงผู้ผลิตพลาสติกที่เป็นคู่ค้าประจำว่า “ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ปกติจะเจอแต่ลูกจ้างที่มาส่งปลา ซื้อขายกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2542 จนกระทั่งรู้จักกัน เมื่อมีงานบุญต่าง ๆ เจ้าของฟาร์มก็มักจะฝากของและการ์ดเชิญมาให้”

ทั้งสองกรณีข้างต้นนี้ เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในตลาดสดท้องถิ่น ถึงแม้ว่าอัตราการแลกเปลี่ยนจะไม่ได้มีมูลค่าสูง แต่การทำเช่นนี้จะส่งผลให้เกิดคำว่า “ลูกค้าขาประจำ” ซึ่งการมีลูกค้าขาประจำของผู้ค้ารายย่อย ย่อมส่งผลต่อความมั่นคงในการประกอบอาชีพของผู้ค้ารายย่อยในท้องถิ่นต่อไป

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในตลาดสดท้องถิ่นในภาคอีสาน มีรูปแบบและลักษณะที่ไม่เพียงแต่การค้าขาย แลกเปลี่ยนผลประโยชน์เพียงเท่านั้น แต่ระบบตลาดท้องถิ่นยังเป็นพื้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมควบคู่กันไปด้วย และมีการซ้อนทับกันอยู่อย่างลงตัว (ดังภาพที่ 1) เพื่อที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้ผู้ค้ารายย่อย ผู้ผลิตท้องถิ่น และนอกท้องถิ่น ผู้บริโภค พ่อค้าคนกลาง ผู้ประกอบการขนส่ง สามารถอยู่รอดได้ในภาวะการณ์ที่ต้องต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่

ภาพที่ 1 รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมของผู้คนในตลาดสดท้องถิ่น

สรุป และอภิปรายผล

ความไว้นื้อเชื่อใจที่เกิดขึ้นของผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นคือ ความไว้นื้อเชื่อใจด้านการเป็นคู่ค้า คุณภาพสินค้าและความสามารถในการจัดหาสินค้า ความไว้นื้อเชื่อใจด้านการเงินและสินเชื่อ ความไว้นื้อเชื่อใจด้านการสื่อสารผ่านผู้แทนหรือบุคคลที่สาม ความไว้นื้อเชื่อใจด้านการรับประกันสินค้าระหว่างการขนส่ง และความไว้นื้อเชื่อใจด้านความสัมพันธ์นอกเหนือจากการเป็นคู่ค้า ซึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในตลาดสดท้องถิ่น มีรูปแบบที่เน้นลักษณะการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทิศทางเดียวซึ่งมีทั้งหมด 5 รูปแบบ โดย *รูปแบบแรก* เริ่มจากผู้ผลิตที่อยู่ภายนอกท้องถิ่นมีการแลกเปลี่ยนและมีปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจผ่านผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นและส่งผ่านสินค้าไปยังผู้บริโภค *รูปแบบที่สอง* เริ่มต้นจากผู้ผลิตที่อยู่ภายนอกท้องถิ่นที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าผ่านผู้ค้าคนกลางผู้ค้าส่งสินค้า และผู้ประกอบการธุรกิจ จากนั้นส่งสินค้าและแลกเปลี่ยนสินค้าไปยังผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่นแล้วส่งต่อสินค้าผ่านการแลกเปลี่ยนไปถึงผู้บริโภคในชุมชน *รูปแบบที่สาม* เริ่มจากผู้ผลิตที่อยู่ภายนอกท้องถิ่นที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าผ่านผู้ค้าคนกลาง ผู้ค้าส่งสินค้า ผู้ประกอบการธุรกิจ หลังจากนั้นได้ส่งสินค้าผ่านแรงงานรับจ้างขนส่งและผู้ประกอบการขนส่งไปยังผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่น หลังจากนั้นผู้ค้ารายย่อยได้กระจายสินค้าต่อไปยังผู้บริโภคที่อยู่ในท้องถิ่นใกล้เคียง *รูปแบบที่สี่* เริ่มต้นจากผู้ผลิตที่อยู่ภายนอกท้องถิ่นที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับผู้ค้ารายย่อยในตลาดสด โดยผ่านกระบวนการสื่อสารทางโทรศัพท์แล้วส่งผ่านสินค้าผ่านแรงงานรับจ้างขนส่งและผู้ประกอบการขนส่งไปยังผู้ค้ารายย่อยในตลาดสดท้องถิ่น หลังจากนั้นผู้ค้ารายย่อยได้กระจายสินค้าต่อไปยังผู้บริโภคที่อยู่ในท้องถิ่นใกล้เคียงต่อไป *รูปแบบที่ห้า* ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจรูปแบบนี้จะมีการทับซ้อนอยู่กับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเริ่มจากผู้ค้ารายย่อยในท้องถิ่นที่อยู่ในตลาดสดท้องถิ่นแล้วกระจายสินค้าไปยังผู้บริโภคในท้องถิ่นต่อไป เห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในตลาดสดท้องถิ่นเน้นเรื่องการได้สินค้ามาแล้วจ่ายเงินไป ตามความพึงพอใจของทั้งสองผ่าน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Layton (2011) ที่ได้อธิบายทฤษฎีระบบตลาดที่เป็นการกำหนดชั้นของระบบตลาดที่เกิดขึ้นในตลาด เริ่มต้นจากผู้ซื้อและผู้ขายที่มีความเกี่ยวข้องและมีความคล้ายคลึงกัน

ในระบบเศรษฐกิจโดยมีการแลกเปลี่ยนภายใต้ความพึงพอใจซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นได้เริ่มขยายเป็นระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่ขึ้นมีหน่วยต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในการแลกเปลี่ยนสินค้านอกเหนือจากผู้ซื้อและผู้ขายทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในระบบตลาดที่กว้างขึ้น

การปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของผู้ผลิต ผู้ค้ารายย่อย และผู้บริโภคในตลาดสดท้องถิ่น เกิดปฏิสัมพันธ์ที่นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งมีความทับซ้อนกันอยู่ภายในตลาดสดท้องถิ่น โดยที่ผู้ผลิตสินค้าในท้องถิ่นและผู้ค้ารายย่อย และผู้บริโภคจะไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเฉพาะการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าเท่านั้น แต่ยังมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามมาด้วยหลังจากที่ซื้อขายสินค้ากันแล้ว อาทิ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในช่วงเทศกาลงานบุญประเพณีในท้องถิ่น ผู้ค้ารายย่อยและผู้ผลิตท้องถิ่นก็จะมีการชักชวนกันไปงานบุญประเพณีด้วย หรือการซื้อขายสินค้าที่เป็นรูปแบบเครือข่าย นอกจากนั้นแล้วยังมีการส่งข่าวเรื่องกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นด้วย รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเช่นนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากการค้าขายแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่างตอบแทน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ นงนุช วจนเลิศ สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ และสุวิทย์ ขาวอุทัย (2546); สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ (2556) ; ทศพร แก้วขวัญไกร (2561) และ Banwell, et.al. (2016) ที่อธิบายการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในตลาดสด และตลาดท้องถิ่นที่เป็นในรูปแบบเครือข่าย ถึงแม้ว่าบางครั้งผู้ผลิต ผู้ค้ารายย่อย ผู้บริโภคจะไม่ใช้เครือข่าย แต่ก็ยังเป็นชุมชนใกล้เคียงในการรับวัตถุดิบ ซึ่งได้การมีปฏิสัมพันธ์ในตลาดสดท้องถิ่นเพราะมีความสัมพันธ์ต่างตอบแทนที่สะท้อนผ่านความไว้นื้อเชื้อใจในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ สามารถต่อรองราคาสินค้าระหว่างการแลกเปลี่ยนได้ แต่ทว่าประเด็นที่แตกต่างจากงานของ สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ (2556) ในประเด็นผู้ค้ารายย่อยจะค้าขายที่ไม่แสวงหาทุน และสืบทอดเป็นมรดกสำหรับลูกหลาน ในการวิจัยครั้งนี้ค้นพบว่าการแลกเปลี่ยนแบบผสมของตลาดสดท้องถิ่นมีการสะสมทุนเพื่อแสวงหากำไรทางการค้าเพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีพต่อไป

เมื่ออภิปรายผลรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมจะเห็นว่า รูปแบบของตลาดสดท้องถิ่นภาคอีสานมีการผสมผสานระบบตลาดแบบสมัยใหญ่และระบบตลาดท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกันผ่านปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตลาดสด ในนี้ได้สอดคล้องกับ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2550) ได้อธิบายถึงตลาดไม่ใช่แค่พื้นที่ทางการค้าขายเพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งตลาดสดท้องถิ่นในภาคอีสานได้สะท้อนภาพการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมที่ทับซ้อนของระบบเศรษฐกิจทั้งสองรูปแบบอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งมีความแตกต่างจากการศึกษาของ (Banwell, Kelly, Dixon, Seubsman & Sleigh, 2016) ที่มองว่าท้ายที่สุดแล้วตลาดสดท้องถิ่นที่ดำเนินการโดยกลุ่มผู้ค้ารายย่อยจะหลุดหายไปจากระบบเศรษฐกิจ และถูกแทนที่ด้วยตลาดสมัยใหม่ที่ดำเนินการโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ แต่ผลการงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้ค้ารายย่อยจะยังคงดำรงอยู่ควบคู่กับระบบเศรษฐกิจผ่านปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ค้ารายย่อยเองและทุนขนาดใหญ่ในท้องถิ่นด้วยเช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ข้อเสนอแนะด้านวิชาการ ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของตลาดสดท้องถิ่นภาคอีสานมีการผสมผสานระบบตลาดแบบสมัยใหญ่และระบบตลาดท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกันผ่านปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตลาดสด ดังนั้นตลาดจึงไม่ใช่แค่เป็นพื้นที่ทางการค้าขายเพียงเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งตลาดสดท้องถิ่นในภาคอีสานได้สะท้อนภาพการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมที่ทับซ้อนของระบบเศรษฐกิจทั้งสองรูปแบบเป็นไปแนวความคิดความไว้เนื้อเชื่อใจในกรอบปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม และยังสะท้อนปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ค้ารายย่อยละทุนขนาดใหญ่ในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนา จากผลการศึกษาพบว่า ปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมของผู้คนในตลาดสดท้องถิ่นมีลักษณะที่เป็นทั้งสองแบบที่ผสมผสานกันอยู่ที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันของผู้คนในตลาด การพัฒนาตลาดสดท้องถิ่นจำเป็นต้องคงอยู่กับระบบตลาดทั้งสองรูปแบบ ที่มีความปฏิสัมพันธ์จนเกิดความไว้เนื้อเชื่อใจ การมีปฏิสัมพันธ์สามารถช่วยให้ผู้ค้ารายย่อยสามารถเข้าถึงสินค้าที่มีคุณภาพดีและต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าที่ดีและปลอดภัย ดังนั้นกระทรวงสาธารณสุขหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญของเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการของผู้ค้ารายย่อยในตลาด เพื่อควบคุมคุณภาพของสินค้าในตลาดสดท้องถิ่นจะต้องผ่านการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ มะโนรัมย์. (2556). *เศรษฐกิจในกำกับของสังคม: สถาบันสังคมกับเศรษฐกิจ*
ลุ่มน้ำอีสานและโขง. ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: บริษัทยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด.
จิรพรรณ นฤภัทร. (2559). เครือข่ายทุนทางสังคมกับปัจจัยความไว้วางใจ. *วารสาร*
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์, 24(1), 47-71.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2550). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบท*
ต่างสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ชินสัค สุวรรณอัจฉริย. (2549). สังคมวิทยาเศรษฐกิจ- การบูรณาการวิชาเศรษฐศาสตร์.
วารสารเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ. 1(1), 43-56.
- ชินสัค สุวรรณอัจฉริย. (2558). *ความน่าเชื่อถือและความสัมพันธ์ของเครือข่าย*
เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ: กรณีศึกษาตลาดวโหษ. สงขลา: สำนักบริหาร
โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดม.
- ชาย โพธิ์ธิดา. (2550). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ทศพร แก้วขวัญไกร. (2561). การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบความอยู่รอดการจัดการกลุ่ม
ชุมชนทอผ้าไหมอำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารเศรษฐศาสตร์และ*
กลยุทธ์การจัดการ, 5(2), 67-85.
- นงนุช โรจนเลิศ สุวิดา ธรรมมนีวงศ์ และสุวิทย์ ชาวอุทัย. (2546). โครงการวิจัยวิถีการ
ตลาดท้องถิ่นและเศรษฐกิจชุมชนของผักเกษตรอินทรีย์. *วารสารศึกษาศาสตร์*,
1(1), 90-103.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิงและคณะ. (2562). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องกำเนิดและ
พัฒนาการตลาดสดท้องถิ่นและผู้ค้ารายย่อยในจังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).
- คาร์ล โปแลนด์. (2559). *เมื่อโลกพลิกผัน: การปฏิวัติอุตสาหกรรม จุดกำเนิดการเมือง*
และเศรษฐกิจยุคปัจจุบัน [The Great Transformation: The Political and
Economic Origins of Our Time.] (ภควดี วีระภาสพงษ์, แปล) นนทบุรี:
ฟ้าเดียวกัน. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1944)

- สุวิดา ธรรมมณีวงศ์. (2556). การปะทะประสานระหว่างเศรษฐกิจประชาชนกับเศรษฐกิจทุนนิยม: กรณีศึกษาตลาดท่าจีน-แม่กลอง. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย*, 33(2), 111-244.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์, บัณฑิต พรหมพักพิง, สมศรี ชัยวณิชยา, นิลวดี พรหมพักพิง และจักรพงษ์ เจือจันทร์. (2562). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การกำเนิดและพัฒนารายของตลาดสดและผู้ค้ารายย่อยในท้องถิ่นอีสาน. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คณานันทวิทยา.
- อัคร พิศาลวนิช และคณะ. (2561). โครงการการวิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานยางพาราไทยกับมาเลเซียเพื่อแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่ดีและสนองความต้องการของตลาดโลก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- Banwell, C., Kelly, M., Dixon, J., Seubsman, S.A. & Sleigh, A. (2016). Trust: the missing dimension in food retail transition in Thailand. *Anthropological Forum*, 26(2), 138-154.
- Bonefeld, W. (2018). ว่าด้วยสังคมวิทยาเศรษฐกิจกับการวิพากษ์สังคม.(ซรพล พุทธิรักษา, ผู้แปล). *วารสารศิลปศาสตร์*, 18(2), 221-229.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(1), 481-510.
- Kumar, N. (1996). The power of trust in manufacturer-retailer relationship. *Harvard Business Review*, 74(6), 92-106.
- Jevons. W.S. (1879). *The Theory of Political Economy* (1879). Montana: Kessinger Publishing.
- Layton, R. A. (2011). Toward a theory of marketing systems. *European Journal of Marketing*, 45(1/2), 259-276.
- McKitterick, L., Quinn, B. & Tregear, A. (2019). Trust formation in agri-food institutional support network. *Journal of Rural Studies*, 65(1), 53-64.

- Mayer, R.C., Davis, J.H & Schoorman, F.D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Polly, J.E. (2008). Conceptualizing food systems for global environmental change research. *Global Environmental Change*. 18(1), 234-245.
- Readon, T., Timmer, C.P., Berrett, C.B & Berdegue, J. (2003). The Rise of Supermarkets in Africa, Asia, and Latin America. *American Journal of Agricultural Economics*, 85(5), 1140-1146.
- UNEP (United Nations Environment Programme). (2016). *UNEP Frontiers 2016 Report: Emerging Issues of Environmental Concern*. Nairobi: Unep.

กำเนิดและการพัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี*

The Origin and Development of Periodic Markets in the Area of Ubon Ratchathani Province

สมศรี ชัยวนิชยา¹, วรณภา ชำนาญกิจ² และ สัมพันธ์ สุวรรณเลิศ³

Somsri Chaiwanichaya¹, Wannapa Chamnankij² and Samphan Suwannalert³

^{1,2,3} คณะศิลปศาสตร์

^{1,2,3} Faculty of Liberal Arts

^{1,2,3} มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

^{1,2,3} Ubonratchathani University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอกำเนิดและการพัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี 3 แห่ง คือ ตลาดนัดวัดแจ้ง อำเภอเมืองอุบลราชธานี ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา อำเภอพิบูลมังสาหาร และตลาดนัดช่องอานม้า ณ จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอสำโรง โดยใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม กลุ่มข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ กลุ่มผู้ค้ารายย่อย จำนวน 30 คน และกลุ่มผู้บริหารตลาด จำนวน 6 คน กลุ่มข้อมูลเชิงปริมาณ คือ กลุ่มผู้ค้ารายย่อย จำนวน 134 คน และกลุ่มผู้ซื้อ จำนวน 120 คน ผลการศึกษาพบว่า ตลาดนัดวัดแจ้งเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2541 เปิดตลาดนัดเฉพาะวันพุธ ตั้งแต่เช้าถึงเย็น ตลาดนัดตั้งอยู่ในย่านใจกลางเมืองอุบลราชธานี ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเกิดขึ้น ใน พ.ศ. 2535 เปิดตลาดนัดเฉพาะ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “กำเนิดและการพัฒนาการของตลาดนัดและผู้ค้ารายย่อยในจังหวัดอุบลราชธานี”ทุนสนับสนุนโครงการวิจัย โดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ผลการวิจัยนี้ เป็นความคิดเห็นของผู้วิจัย ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

วันเสาร์ ตั้งแต่ช่วงบ่ายถึงเย็น ตั้งอยู่ริมถนนทางหลวง 2172 ดอนจิก-โนนเลียง เป็นถนนเชื่อมต่อกับอำเภอขายแดนทางทิศตะวันออก และทิศใต้ของจังหวัดอุบลราชธานี ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นตลาดชุมชนที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2518 และถูกยกระดับให้เป็นตลาด จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา ใน พ.ศ. 2542 เปิดตลาดนัดเฉพาะวันอังคารและวันพฤหัสบดี ตั้งแต่เช้าถึงเย็น ตลาดนัดทั้ง 3 แห่งกำเนิดและพัฒนาการจากบริบทการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง ท้องถิ่น และจำนวนประชากร นโยบายของรัฐบาลไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2530-ปัจจุบัน และบริบททางเศรษฐกิจไทย อันมาจากวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง 2540 และเหตุการณ์ทางการเมืองทศวรรษ 2550

คำสำคัญ : ตลาดนัด, จังหวัดอุบลราชธานี, กำเนิด, พัฒนาการ, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

Abstract

This article aims to study the origin and development of three periodic markets in Ubon Ratchathani Province, namely Wat Chaeng Periodic Market in Mueang Ubon Ratchathani District, Khlong Thom Ang Sila Periodic Market in Phibun Mangsahan District, and Chong An Ma Periodic Market at Thai-Cambodian Border Trade Check Point in Nam Yuen District by using historical research methodology and fieldwork methods. The qualitative data group was drawn from a group of 30 retail traders and 6 market executives. The quantitative data group was drawn from a group of 134 small merchants and a group of 120 buyers.

The results of the study showed that the Wat Chaeng Periodic Market was started in 1998, being only open on Wednesday from morning to evening, located in the central of Ubon Ratchathani Province. The Khlong Thom Ang Sila Periodic Market was started in 1992, being only open on Saturday from afternoon to evening, located on the Highway road 2172 Don Chik-Non Liang, connected to the border districts in the east and in the south of Ubon Ratchathani Province. The Chong An Ma Periodic Market at Thai-Cambodian Border Trade was started in the form of a community market in 1975. It was started in the form of Thai-Cambodian Border Trade Check Point Periodic in 1999. It only opens on Tuesday and Thursday from morning to evening. The origin and the development of these studied periodic markets proceeded in the context of physical changes of cities, local area, population growth, government policy from 1987, the economic crisis “Tom Yam Kung” of 1997 and political situation from 2007.

Keywords : Periodic markets, Ubon Ratchathani Province, origin, development, local History

บทนำ

ตลาดนัด ในที่นี้ใช้ตามความหมาย ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 465) คือ “ที่ชุมนุมเพื่อซื้อขายของต่าง ๆ ซึ่งมีได้ตั้งอยู่ประจำจัดให้มีขึ้นเฉพาะในวันหรือสถานที่ที่กำหนดเท่านั้น” ปัจจุบันรูปแบบตลาดนัดมีหลากหลายเพื่อค้าขายสินค้าตามลักษณะสินค้า และเพื่อค้าขายตามลักษณะของความนิยมของผู้ซื้อตามวัย ตามรสนิยมของผู้ซื้อ ขณะเดียวกันตลาดนัดก็มีความเชื่อมโยงกับบริบทเศรษฐกิจในสังคมเมืองและสังคมชนบท รวมทั้งสภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของคนในแต่ละชุมชน อันส่งผลให้ตลาดนัดเกิดขึ้นและมีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีตที่ตลาดนัดอยู่ในงานเทศกาลของวัด งานเทศกาลของชุมชน แล้วพัฒนาต่อมาตามย่านชุมชน ย่านสังคมเมือง ย่านการผลิตสินค้า สินค้าที่วางขายอยู่ในงานเทศกาลของวัด มีตั้งแต่อาหารการกิน ข้าวของเครื่องใช้ ของเล่น ยาสมุนไพร ฯลฯ ปัจจุบันตลาดนัดในประเทศไทยเติบโตและขยายตัวมากในทุกชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะตลาดนัดในภาคอีสานเท่าที่สำรวจ ในระดับอำเภอใน 20 จังหวัด พบว่ามีประมาณไม่ต่ำกว่า 357 แห่ง และตลาดนัดในจังหวัดอุบลราชธานี มีประมาณ 71 แห่ง (สมศรี ชัยวนิชยา, 2563 : 21-24)

การศึกษากำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดมีแนวคิดการเกิดตลาดที่สำคัญ คือ แนวคิดย่านกลางของเมืองของ Walter Christaller นักวิชาการชาวเยอรมัน เป็นแนวคิดที่ศึกษาเกี่ยวกับย่านกลาง ซึ่งเป็นส่วนประกอบของความเป็นเมืองในด้านเศรษฐกิจ ข้อสรุปของแนวคิดคือ ย่านกลางต้องตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์รวมแหล่งสินค้าและบริการต่าง ๆ และมีความความสะดวกในการเข้าถึง รวมทั้งใช้เวลาในการเดินทางจากแหล่งสินค้าและบริการน้อยที่สุด โดยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่า พื้นที่นั้นจะต้องตั้งอยู่ในพื้นที่ราบเรียบ มีความอุดมสมบูรณ์เท่ากัน การกระจายตัวของประชากรเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ และการคมนาคมคล่องทุกทิศทาง(Christaller, 1966 : 230 อ้างใน สุทธิย์ ธีรศาสตร์, 2563 : 25-26) จากแนวคิดดังกล่าวตลาดหรือตลาดนัดที่เกิดขึ้นในเมืองจึงเป็นย่านกลางที่เป็นศูนย์กลางในด้านเศรษฐกิจ เป็นศูนย์รวมแหล่งสินค้าที่สามารถบริการชุมชนรอบนอกได้มากที่สุด โดยส่วนใหญ่มักตั้งในทำเลที่ตั้งที่สะดวกที่สุดสำหรับผู้ค้ารายย่อยและผู้ซื้อในชุมชน ที่สำคัญคือ ต้องมีการคมนาคมขนส่งที่สามารถเข้าถึงได้

สะดวกและใช้เวลาไม่นาน นอกจากแนวคิดย่านกลางแล้ว ยังมีงานศึกษาที่น่าสนใจ คือ งานของ Skinner (1964-1965); Good (1972) และ Riddell (1974) (อ้างใน กนกพร กระบวนศรี, 2531 : 1-2) อธิบายการเกิดตลาดนัดในชนบทของเอเซียนั้น มาจากความต้องการของประชากร เพราะสามารถให้บริการได้ทั่วถึงและกว้างขวางกว่า ตลาดอื่น ๆ ในชนบท เนื่องจากในชนบทประชากรมีการตั้งถิ่นฐานอย่างเบาบาง และกระจายทั่วไป มีระดับรายได้ต่ำ ซึ่งมีผลต่ออำนาจในการซื้อ นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัด ในด้านเวลาสำหรับการเดินทางไปใช้บริการในตลาดในเมือง เพราะต้องใช้เวลา ส่วนใหญ่ในการทำการเกษตร ทำให้ไม่สามารถเดินทางไปซื้อสินค้าที่ตลาดในเขตเมือง ได้บ่อย พ่อค้าต้องนำสินค้าไปบริการในท้องถิ่นต่าง ๆ หมุนเวียนสลับกันไปในวันและ เวลาที่ได้กำหนดขึ้น ดังนั้น ตลาดนัดที่เกิดขึ้นในสังคมเอเชียจึงเป็นปรากฏการณ์สำคัญ ทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นชนบท

แนวคิดทั้งสองประการเป็นกรอบแนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ถึงทำเลที่ตั้ง ของตลาดนัดทั้ง 3 แห่งในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อวิเคราะห์การเกิดตลาดนัดในเมือง สัมพันธ์กับความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันแนวคิดการเกิดตลาดนัด ในชนบทนั้นมาจากปัจจัยความต้องการของประชากรที่อยู่ห่างไกลเมือง ดังนั้นตลาดนัด จึงต้องกระจายตัวลงมาสู่ชนบท

การเกิดตลาดนัดในท้องถิ่นชนบทของประเทศไทย ลักษณะการค้าขายเป็นการ เคลื่อนย้ายไปในชนบทภาคต่าง ๆ พ่อค้านำสินค้านานาชนิดเร่ขายตามหมู่บ้าน เนื่องจาก มีตลาดที่ใช้เป็นแหล่งซื้อสินค้าน้อย เนื่องจากชาวชนบทมีสภาพเศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพ ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน เช่น อาหาร พืชผัก ผลไม้ และงานหัตถกรรม ประเภทต่าง ๆ ที่ผลิตมากเกินไปในการอุปโภคและบริโภค เป็นการจุนเจือกันระหว่าง หมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540 : 9-19) ต่อมาจึงได้มีการ จัดพื้นที่เป็นแหล่งค้าขายหมุนเวียนกันไป (เกียรติ จิระกุล และคณะ, 2525; สันติ เสวตวิมล, 2544)

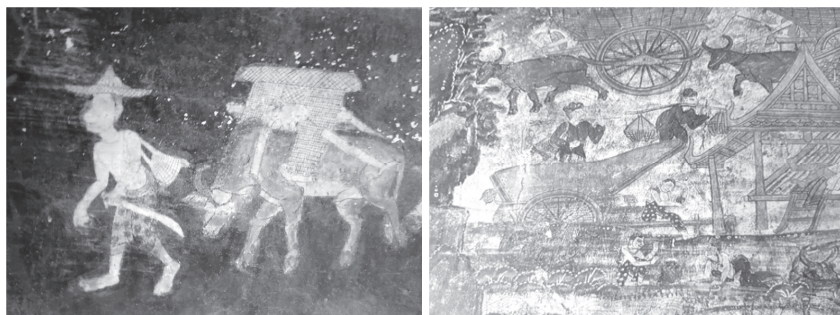
ส่วนตลาดนัดในภาคอีสาน พบร่องรอยในรูปแต้มในลัทธิอีสาน ซึ่งมีความนิยมวาดรูปแต้มในลัทธิ มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีภาพวิถีชีวิตในการค้าขายของพ่อค้าในท้องถิ่นอีสาน ใช้วิธีการแบกขายสินค้าบรรจุนในเครื่องจักสานเดินเร่ขายในชุมชน และภาพอาชีพนายฮ้อยที่ค้าโค-กระบือ และสินค้าจากชุมชน เดินทางเป็นคาราวานเกวียนไปขายในต่างชุมชน

ภาพที่ 1 การเดินเร่ขายของคนอีสานในชุมชน วัดยางทองวราราม (วัดบ้านยาง)

อ.ปรปือ จ.มหาสารคาม

ที่มา : อุทอง ประศาสนวิจิตรชัย. ซ่อนไว้ในลัทธิ : ก-อ ในชีวิตอีสาน (Hidden Treasures). กรุงเทพฯ : ฟูลสต็อป, 2551. น. 62.

ภาพที่ 2-3 อาชีพนายฮ้อยพ่อค้าเร่อีสาน วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี

และวัดหน้าพระธาตุ (วัดบ้านตะคุ) จ.นครราชสีมา

ที่มา : สมศรี ชัยวนิชยา, ถ่ายเมื่อ 2561. และอุทอง ประศาสน์วินิจัย. ซ่อนไว้ในลึม : ก-อ ในชีวิต
อีสาน (Hidden Treasures). กรุงเทพฯ : พุลสตอปป, 2551. น. 284.

ดังนั้นเมื่อพิจารณาการเกิดตลาดนัดในปัจจุบันในสังคมไทย แนวคิดย่านกลาง
กับการเกิดตลาดและตลาดนัด การเกิดตลาดนัดในท้องถิ่นชนบทในสังคมเอเชีย
ในสังคมไทย และร่องรอยจากอุปแต้มในสังคมอีสาน ดังกล่าวข้างต้น จึงนำมาสู่
ความสนใจในการศึกษากำเนิดและพัฒนารูปแบบของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี
แต่ละตลาดว่ามีพัฒนาการอย่างไร การเกิดขึ้นของตลาดแต่ละแห่งมีความสัมพันธ์
กับบริบทเฉพาะทางสังคมและการเมืองอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนารูปแบบของตลาดนัดในพื้นที่
จังหวัดอุบลราชธานี 3 แห่งคือ ตลาดนัดวัดแจ้ง ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา และตลาดนัด
ช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดน ไทย-กัมพูชา ตลาดนัดทั้ง 3 แห่งเป็นตัวแทน
ตลาดนัดในเมือง ตลาดนัดท้องถิ่นชนบท และตลาดนัดจุดผ่อนปรนชายแดน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามในเชิงคุณภาพในพื้นที่วิจัยตลาดนัดทั้ง 3 แห่ง โดยการสำรวจข้อมูลและบริบทตลาดนัดในจังหวัดอุบลราชธานีกับผู้เกี่ยวข้องกับตลาดนัด คือ ผู้บริหารตลาดนัด ผู้จัดการตลาดนัด ประธานตลาดนัด ผู้ค้ารายย่อยและผู้มาซื้อสินค้าในแต่ละตลาดนัด ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ตั้งชื่อผู้ให้ข้อมูลเป็นชื่อสมมติ และได้ขออนุญาตในการนำข้อมูลมานำเสนอและวิเคราะห์ข้อมูล

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร วารสาร รายงาน หนังสือ และเอกสารอื่นๆ ที่เผยแพร่ในฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศ อินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัด เพื่อเป็นการทบทวนข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับตลาดนัด รวมทั้งงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวิถีในโครงสร้างชนบท แนวคิดในการเกิดตลาด ความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจของกลุ่มผู้ค้ารายย่อยในตลาดนัด

3) เมื่อได้ข้อมูลในข้อ 1 และข้อ 2 แล้วนำมาตรวจสอบข้อมูล แยกกลุ่มข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ศึกษาและสรุปผล นำเสนอผลในเชิงบรรยายหรือพรรณนา (Descriptive Research)

ผลการวิจัย

1. ตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษาตลาดนัดในประเทศไทย ผู้วิจัยพบว่า ตลาดนัดในประเทศไทยมีกำเนิดและพัฒนาการตั้งแต่สมัยโบราณ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ตลาดนัดมีในทุกจังหวัด จังหวัดละไม่ต่ำกว่า 90-100 แห่ง โดยเฉลี่ยรวม 77 จังหวัด ประมาณ 6,930-7,700 แห่ง สะท้อนให้เห็นว่า ตลาดนัดคือสถานที่อยู่คู่กับคนไทยในทุกพื้นที่ที่มีความเป็นชุมชน เป็นรัฐ เป็นประเทศ เป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล กล่าวได้ว่า “ตลาดนัด” คือปากท้องและการดำรงชีวิตของคนในแต่ละชุมชน กระแสการพัฒนา

รูปแบบและการดำเนินการค้า “ตลาดนัด” ปัจจุบัน มีความหลากหลายรูปแบบ เช่น ตามวัย ตามสมัยนิยมแบบร่วมสมัย แบบย้อนยุค ดังจะพบว่ารูปแบบตลาดนัดได้รับความคิดมาจากกรุงเทพฯ และปริมณฑล เป็นต้นแบบแล้วกระจายสู่ภูมิภาค (สมศรี ชัยวนิชยา, 2563 : 15-18) จังหวัดอุบลราชธานีมีตลาดนัดหลากหลายประเภท ได้แก่ ตลาดนัดทั่วไป ตลาดนัดสีเขียว ตลาดนัดตามที่ตั้ง ตลาดนัดแบบไนท์บาซาร์ ตลาดนัดถนนคนเดิน ตลาดนัดสินค้ามือสอง ตลาดนัดคลองถม ตลาดนัดชุมชน ตลาดนัดชายแดน ข้อมูลจากฐานข้อมูลอินเทอร์เน็ตของอำเภอและเทศบาลตำบล พบว่าในแต่ละอำเภอมีตลาดนัดอย่างน้อย 1 แห่ง ทำให้เห็นวิถีสู่ชุมชนที่สัมพันธ์กับตลาดนัด

ตลาดนัดใน 25 อำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี จากการสำรวจข้อมูลในฐานข้อมูลออนไลน์ (สมศรี ชัยวนิชยา, 2563 : 27-29) พบว่ามีจำนวน 71 แห่ง อ.เมืองอุบลราชธานีมีตลาดนัดมากที่สุด 18 แห่ง รองลงมาคือ อ.น้ำยืน 8 แห่ง อ.วารินชำราบ 7 แห่ง อ.พิบูลมังสาหาร และอ.ตระการพืชผล อำเภอละ 4 แห่ง และอำเภออื่น ๆ 1-3 แห่ง รูปแบบของตลาดนัดมี 9 ประเภท* คือ ไนต์บาซาร์ ถนนคนเดิน ตามที่ตั้งสีเขียว คลองถม สินค้ามือสอง โค-กระบือ ชุมชน และชายแดน ตลาดนัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานี มีรูปแบบ 6 ประเภท คือ ไนต์บาซาร์ ถนนคนเดิน ตามที่ตั้ง สีเขียว สินค้ามือสอง และชุมชน ส่วนตลาดนัดในท้องถื่นระดับอำเภอมีรูปแบบหลากหลายประเภท ขึ้นอยู่กับที่ตั้งและการจัดการตลาดนัดในแต่ละอำเภอ เช่น คลองถม มีเฉพาะ อ.พิบูลมังสาหาร อ.ดอนมดแดง และอ.เขื่องใน ถนนคนเดินมีเฉพาะ อ.เมืองอุบลราชธานี อ.เขมราฐ และอ.เขื่องใน ชายแดนมีเฉพาะอำเภอที่มีภูมิศาสตร์ติดชายแดนกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชา ได้แก่ อ.โขงเจียม อ.สิรินธร อ.บุญทริก และ อ.น้ำยืน

* ตลาดนัดไนท์บาซาร์ เป็นตลาดนัดกลางคืน มักมีที่ตั้งอยู่ย่านชุมชนเมือง ตลาดนัดถนนคนเดิน เป็นตลาดที่จัดอยู่ถนนที่เป็นจุดเชื่อมในชุมชนเมือง ตลาดตามที่ตั้ง เป็นตลาดที่เกิดในสถานที่ราชการ อาคารที่เป็นย่านเศรษฐกิจ ตลาดนัดสีเขียว เป็นตลาดที่เน้นอาหารสุขภาพ และมักผลไม้แบบเกษตรอินทรีย์ ตลาดนัดคลองถม เป็นตลาดนัดเครื่องมือเกษตรกรรม สินค้าเกษตรกรรม ต่อมาสินค้ามือสอง ได้ต้นแบบมาจากตลาดนัดคลองถมที่กรุงเทพฯ ตลาดนัดโค-กระบือ เป็นตลาดนัดสำหรับค้าโค-กระบือ ตลาดนัดชุมชน เป็นตลาดนัดที่เกิดจากชุมชนรวมตัวกันเพื่อค้าขายผลผลิตในชุมชน รวมทั้งสินค้าจากต่างชุมชน (โปรดดูรายละเอียด ใน สมศรี ชัยวนิชยา, 2563 : 15-17).

ทั้งนี้ มีข้อน่าสังเกตว่า ตลาดนัดในท้องถิ่นระดับอำเภอ ส่วนใหญ่มีรูปแบบเป็นตลาดนัดชุมชนและตลาดนัดคลองถม ซึ่งสัมพันธ์กับโครงสร้างการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น และบริบทของชุมชนที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีการผลิตและมีที่จำหน่ายผลผลิตของชุมชน ตลาดนัดและรูปแบบตลาดนัดในจังหวัดอุบลราชธานีดังกล่าวมาข้างต้น จึงนำมาสู่การศึกษาตลาดนัด 3 แห่ง คือ ตลาดนัดวัดแจ้ง ตั้งอยู่ใน อ.เมืองอุบลราชธานี ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา ตั้งอยู่ใน อ.พิบูลมังสาหาร มีลักษณะเป็นชุมชนชนบท ตลาดนัดช่องอานม้า เป็นตลาดนัดชายแดน ตั้งอยู่ในจุดผ่อนปรนชายแดน ตลาดนัดทั้ง 3 แห่งจึงมีความแตกต่างกันในเชิงพื้นที่และรูปแบบของตลาดนัด ซึ่งจะทำให้เห็นกำเนิดและ พัฒนาการของตลาดนัดในท้องถิ่นที่เลือกศึกษาในภาพรวมของจังหวัดอุบลราชธานี

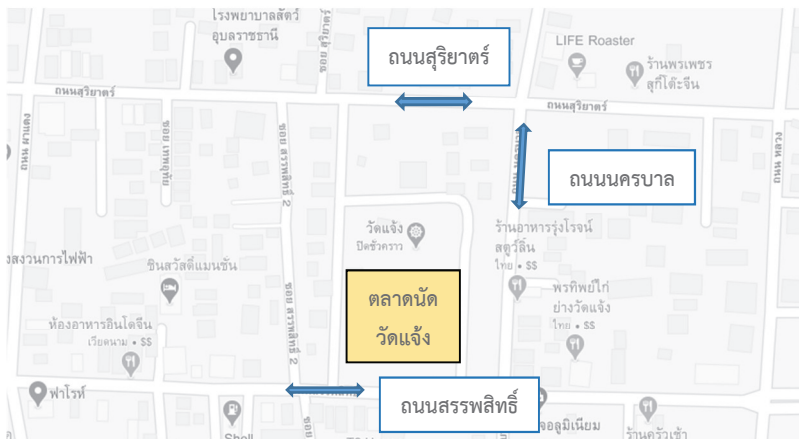
2. กำเนิดและ พัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี

กำเนิดและ พัฒนาการของตลาดนัดในท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี พิจารณาได้จากบริบทการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสังคมเมือง สังคมชนบท เช่น การสร้างถนน การสร้างที่อยู่อาศัย การสร้างย่านธุรกิจการค้า สถานที่ราชการ ส่งผลให้มีจำนวนประชากรหนาแน่น รวมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และการกระจายอำนาจในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่จัดพื้นที่ให้มีการซื้อขายสินค้ากัน ในชุมชนที่เรียกว่า ตลาดสด ตลาดนัด หรือพิจารณาอนุมัติให้คนลงทุนเอกชนนำเสนอโครงการจัดการพื้นที่ตลาดสด ตลาดนัด โดยให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบของกรมอนามัย และพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ข้อ 16-ข้อ 19 ของกระทรวงสาธารณสุข ในการจัดการด้านความสะอาดและสิ่งแวดล้อม สุขอนามัย การจัดการขยะมูลฝอย (ราชกิจจานุเบกษา, 2535 : 39-42)

ดังนั้น การเกิดและ พัฒนาการของตลาดนัดจึงมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ประชากร และการกระจายอำนาจในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการจัดตลาดและตลาดนัดในแต่ละชุมชนที่ปกครองและบริหาร นอกจากนี้ปัจจัยที่ก่อให้เกิดตลาดนัดชายแดนยังมาจากนโยบายรัฐบาลไทยในพื้นที่ชายแดนที่ให้ออกเป็นจุดผ่อนปรนเพื่อสิทธิมนุษยชนของชุมชนบริเวณชายแดนอีกด้วย ทั้งนี้ การศึกษาตลาดนัดทั้ง 3 แห่งของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นการ

2.1 ตลาดนัดวัดแจ้ง : ตลาดนัดสินค้ามือสองในชุมชนเมือง

ตลาดนัดวัดแจ้งเป็นตลาดนัดชุมชนในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี
เกิดขึ้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของประเทศ คือ วิกฤตต้มยำกุ้งในทศวรรษ
2540 ขณะเดียวกันการเกิดกระแสตลาดนัดมือสอง และเปิดท้ายขายของก็ได้เกิดขึ้น
ในช่วงเดียวกัน

แผนที่ 1 ตลาดนัดวัดแจ้ง ตลาดนัดทั่วไป

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://www.google.com/maps/place>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562.

ตลาดนัดวัดแจ้งตั้งอยู่ในวัดแจ้ง ต.ในเมือง อ.เมืองอุบลราชธานี มีถนนล้อมรอบ คือ ถ.สรรพสิทธิ ถ.นครบาล และถ.สุริยาตร์ วัดแจ้งสร้างขึ้นโดยเจ้าราชบุตร (หนูคำ) หนึ่งในคณะอาญาสี่ ผู้ปกครองเมืองอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. 2431 ตรงกับ

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดนี้ได้เติบโตมาพร้อมกับการขยายเขตเมืองที่มีศูนย์บริหารราชการ จากริมฝั่งแม่น้ำมูลเขียบเข้ามาบริเวณทุ่งศรีเมือง และไม่ไกลจากวัดมหานาราม ซึ่งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองอุบลราชธานี

ตลาดนัดวัดแจ้งเกิดขึ้น ใน พ.ศ. 2541 เนื่องจากวัดแจ้งขาดปัจจัยในการบำรุงวัด ทายกของวัด ได้ประชุมคณะกรรมการเพื่อหารายได้มาบำรุงวัด และเป็นค่าใช้จ่ายสาธารณูปโภค ที่ประชุมได้มีมติให้เชิญผู้จัดการตลาดนัดเอกชนซึ่งเปิดกิจการตลาดนัดกกเต๋อ วารินชำราบ มาทำสัญญาจัดตั้งตลาดนัด ตลาดนัดวัดแจ้งก็เริ่มดำเนินการมาจนถึงช่วงติดตลาด ประมาณ พ.ศ. 2550-2555 มีจำนวนแผงค้าถึง 300 แผง และเป็นที่รู้จักของคนเมืองอุบลราชธานีว่า เป็นแหล่งสินค้ามือสองและอาหารทานเล่น (สมศรี ชัยวณิชยา, 2563 : 35-36) และเป็นตลาดนัดกลางสัปดาห์ที่คนทำงานส่วนราชการและเอกชนมักแวะมาเดินเล่นยามเที่ยงและยามเย็นก่อนกลับบ้าน ปัจจุบันตลาดนัดวัดแจ้งมีแผงค้าประมาณ 200 แผง สินค้ายังคงเป็นสินค้ามือสองถึงร้อยละ 75 อีกร้อยละ 25 เป็นอาหารปรุงสุก อาหารทานเล่น น้ำหวาน ผักสดและผลไม้

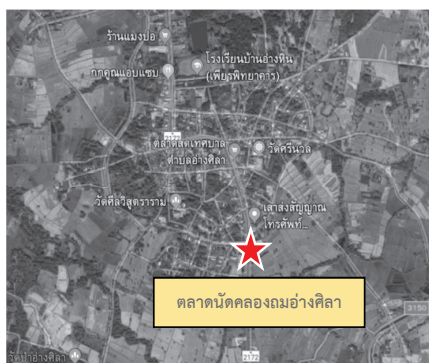
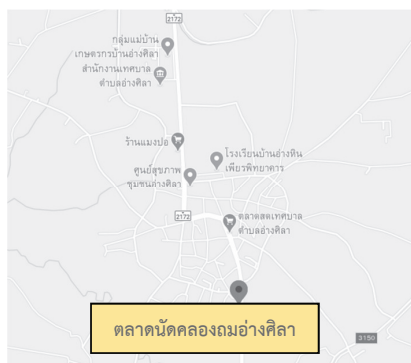
เมื่อพิจารณาปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่ อ.เมืองอุบลราชธานี และเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี มีชุมชนภายในเขตเทศบาลถึง 106 ชุมชน จำนวนประชากร 300,569 คน (พ.ศ. 2560) เฉพาะในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานีมีประชากร (พ.ศ. 2560) ประมาณ 106,271 คน ความหนาแน่นของประชากร 3,700 คนต่อ ตร.กม. (9,500 คนต่อตร.ไมล์) ดังนั้นการมีตลาดสดตลาดนัดจึงสัมพันธ์กับจำนวนประชากร คือ มีตลาดนัดประมาณ 18 แห่ง (สมศรี ชัยวณิชยา, 2563 : 35-36)

กล่าวโดยสรุป ตลาดนัดวัดแจ้งเกิดขึ้นมาเพราะขาดแคลนงบประมาณในการบริหารจัดการดูแลวัด กอปรกับพื้นที่ตั้งของวัดอยู่ในย่านศูนย์กลางชุมชนซึ่งปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมาก จึงเป็นทำเลที่ตั้งเหมาะสม เมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดย่านกลางที่เป็นปัจจัย ทำให้เกิดตลาดของ Christaller พบว่าการเกิดตลาดนัดวัดแจ้งมีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว เพราะทำเลที่ตั้งอยู่ใจกลางชุมชนเมือง ซึ่งมีขนาดจำนวนประชากรหนาแน่นที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้การเกิดตลาดสินค้ามือสองในช่วงวิกฤต

ทางเศรษฐกิจ “ตั้มย้ากั๋ง” ในทศวรรษ 2540 นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดตลาดนัด และการจัดการตลาดนัด

2.2 ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา : ตลาดนัดชุมชนในชนบท

ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเป็นตลาดนัดเชื่อมชุมชนเมืองและชุมชนชายแดน ตั้งอยู่ที่เทศบาลตำบลอ่างศิลา อ.พิบูลมังสาหาร มีทำเลเชื่อมต่อกับชุมชนเมืองและชุมชนชายแดนด้าน อ.สิรินธร อ.โขงเจียม อ.เดชอุดม อ.บุญทริก อ.นาจะหลวย และ อ.น้ำยืน และมีถนนเชื่อมต่อกับถนนสถิตินิมานการ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 217 สายวารินชำราบ-ช่องเม็ก ซึ่งเป็นถนนที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวง ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เปลี่ยนชื่อถนนนี้ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2493 เพื่อเป็นเกียรติแก่ หลวงสถิตินิมานการ (ชวน สุปัญโญ สถิตินิมานการ) ซึ่งเป็นนายช่างกำกับถนน สายนี้ (ราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 67 เล่ม 67, 12 ธันวาคม 2493 : 6385) กับถนน หมายเลข 2172 ถนนดอนจิก-โนนเสียง ดังแผนที่ 2 และแผนที่ 3

แผนที่ 2 แสดงที่ตั้งตลาดนัดคลองถมเทศบาลตำบลอ่างศิลา

ที่มา : ปรับปรุงจาก <https://www.google.com/maps/place>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562.

จัดการเรื่องการแบ่งโซนพื้นที่ตลาดนัด การจัดเก็บค่าเช่า ค่าสาธารณูปโภค ดังข้อมูล
สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลอ่างศิลา ดังนี้

ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลามีพื้นที่ตลาดนัด 2 ส่วน คือ ส่วนของเอกชน
ที่เริ่มตั้งตลาดนัด ประมาณ พ.ศ. 2539 ต่อมาเทศบาลตำบลอ่างศิลาได้มา
เริ่มจัดตลาดร่วมกับเอกชน พ.ศ. 2546 จำนวนร้านค้าฝั่งเอกชนในช่วง
เริ่มแรกมีประมาณ 80 ร้าน ฝั่งเทศบาลประมาณ 50 ร้าน ปัจจุบันรวม 2 ฝั่ง
มีร้านค้าประมาณ 150 ร้าน การเก็บค่าเช่า ตร.ม.ละ 5 บาท ถ้าเป็นโต๊ะ
หรือวางพื้นเก็บ 2 บาทบ้าง 5 บาทบ้าง สูงสุดไม่เกิน 10 บาท ค่าเช่านำมา
เป็นค่าจ้าง อพปร. ดูแลที่จอดรถ 50 บาทต่อวัน จำนวน 2 คนต่อนัด
และค่าขยะ ค่าไฟฟ้า ซึ่งเราเก็บไม่แพง เพื่อให้ชุมชนได้บริโภคสินค้าราคา
ไม่แพงและมีคุณค่า ชาวชุมชนสามารถนำสินค้าที่ผลิตจากบ้านตัวเองเดิน
มาขาย ซึ่งจักรยานยนต์ หรือมอเตอร์ไซด์พ่วงข้างมาค้าขาย จำนวนร้านค้า
จะมากในช่วงปลายฝนต้นหนาว

ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเริ่มค้าขายดีมาตั้งแต่ช่วง 5 ปีที่ผ่านมา
(พ.ศ. 2557-2562) จำนวนประชากร ใน พ.ศ. 2562 มี 3,173 คน เป็นชาย
1,534 คน หญิง 1,639 คน อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา ปลูกยาง
ปลูกผัก

ตลาดนัดตั้งอยู่ริมถนนสาย 2172 สามารถเดินทางไปยัง
อ.พิบูลมังสาหาร อ.สิรินธร อ.โขงเจียม อ.เดชอุดม อ.บุญทริก อ.น้ำยืน
ดังนั้นบริเวณที่ตั้งตลาดนัดจึงเป็นพื้นที่จุดผ่านสำคัญ ทำให้ตลาดนัด
มีร้านค้ามาก แต่ก็จัดพื้นที่ได้เท่าที่ทำได้

(สัมภาษณ์ คุณนา และคุณพร, 31 ตุลาคม 2562)

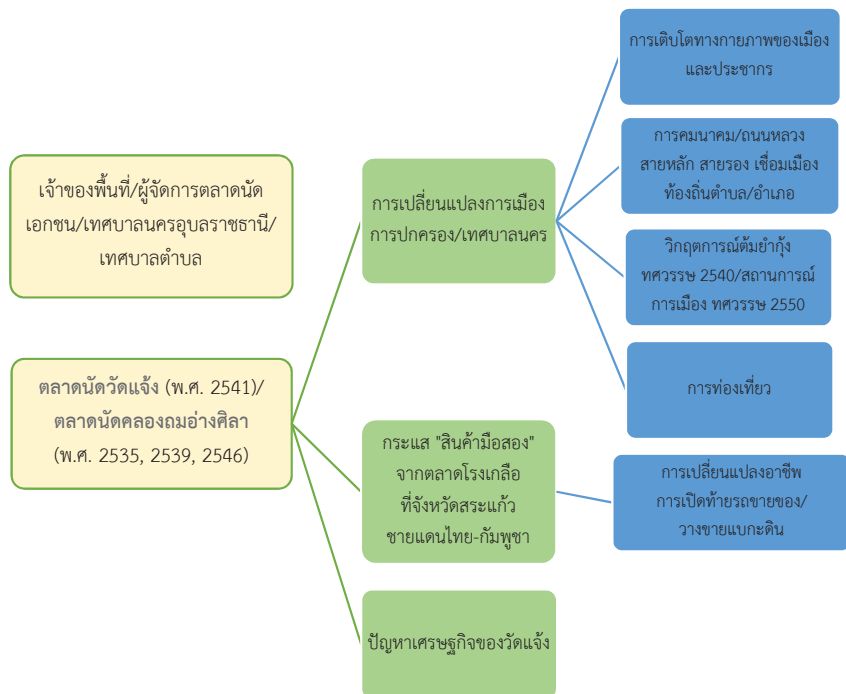
ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาในปัจจุบัน เทศบาลตำบลอ่างศิลาได้เข้ามา
ดำเนินการเพื่อให้ชุมชนมีพื้นที่ค้าขายขยายเพิ่มขึ้นจากพื้นที่เดิมในส่วนของเอกชนดำเนินการ
สิ่งที่เด่นของตลาดนัดแห่งนี้คือ การพัฒนาตลาดนัดร่วมกันระหว่างเอกชน
กับเทศบาล ร้านค้าฝั่งเอกชนมีจำนวน 80 ร้าน ส่วนฝั่งเทศบาลมีจำนวน 70 ร้าน

การดูแลพื้นที่ด้านความสะอาด ที่จอดรถ หียงน้ำ และไฟฟ้า เป็นส่วนที่เทศบาลดำเนินการ ส่วนเอกชนจะจ่ายค่าดำเนินการให้เทศบาล เป็นการสร้างรายได้ให้แก่เทศบาล ซึ่งทางเทศบาลตำบลอ่างศิลาจะนำรายได้ส่วนนี้กับค่าเช่าแผงค้าฝั่งเทศบาลไปจ้างคนดูแลตลาด ตั้งแต่ อพพร. ดูแลเรื่องจราจร พื้นที่จอดรถ พนักงานเก็บขยะ พนักงานดูแลตลาดและเก็บค่าเช่า การปรับปรุงสาธารณูปโภค

จากการเดินสำรวจจำนวนแผงค้า ในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม พ.ศ. 2562 ผู้วิจัยพบว่า มีจำนวน 185 แผง ซึ่งมากกว่าข้อมูลที่เทศบาลตำบลอ่างศิลารวบรวมไว้ แผงค้าฝั่งเทศบาลส่วนใหญ่ขายสินค้าประเภทอาหารสด อาหารปรุงสุก โดยเฉพาะอาหารพื้นบ้าน ผักพื้นบ้าน ผักสดจากตลาดค้าส่งเจริญศรี อ.วารินชำราบ เนื้อปลาสดจากเขื่อนสิรินธร ในนาข้าว และหนองน้ำในชุมชน กบ อึ่ง ในท้องไร่ท้องนา หนองน้ำในชุมชนเนื้อหมูสด อาหารทะเลจากห้องเย็นในตลาดสดพิบูลมังสาหาร ผลไม้ตามฤดูกาลจากตลาดค้าส่งเจริญศรี ส่วนแผงค้าฝั่งเอกชนมีสินค้าหลากหลายเช่นกัน อย่างเช่น ขนมเบเกอรี่ ขนมไข่ม้วน ข้าวโพดคั่ว นางเล็ด อาหารปรุงสุกแบบปิ้งย่าง ต้มยำ เลือ่ผ้า เครื่องสำอาง รองเท้า ของใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. 2535 โดยใช้โมเดลตลาดนัด “คลองถม” ต่อมาใน พ.ศ. 2539 มีการเปลี่ยนมือในการจัดการตลาดนัด มีทั้งผู้จัดการตลาดนัดเอกชนและเทศบาลตำบลอ่างศิลาดำเนินการบริหารจัดการตลาดนัดร่วมกัน ใน พ.ศ. 2546 แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่จัดสรรตลาดนัดให้เป็นพื้นที่ตอบสนองต่อคนในชุมชนเพื่อให้มีสถานที่ซื้อขายสินค้าในการดำรงชีวิตประจำวัน กอปรกับบริเวณที่ตั้งตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเป็นจุดเชื่อมต่อกับอำเภอที่มีพื้นที่ติดกัน คือ อ.เดชอุดม และอำเภอที่อยู่ติดชายแดน ได้แก่ อ.นาจะหลวย อ.น้ำยืน และ อ.บุญทริก จึงเป็นจุดเชื่อมโยงการค้าขายสินค้าภายในท้องถิ่นและประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอาหารพื้นบ้านยังคงแสดงให้เห็นเรื่องวัฒนธรรมอาหารกับภูมิศาสตร์และผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Skinner; Good และ Riddell ที่ให้ข้อสรุปการเกิดตลาดนัดในชนบทของเอเซียนั้น มาจากความต้องการของประชากร เพราะสามารถให้บริการได้ทั่วถึงและกว้างขวางกว่า นอกจากนี้ประชากรยังมีข้อจำกัดด้านเวลาสำหรับการเดินทางไปซื้อของในตลาดในเมือง เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้าน ต้องดูแลผลผลิตของตนในท้องไร่ ท้องนา

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดตลาดนัดและพัฒนาการของตลาดนัดวัดแจ้ง ประเภทสินค้ามือสอง และตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา ประเภทคลองถมพบว่าทั้งสองตลาดมีปัจจัยร่วมกันและแตกต่างกัน ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดและพัฒนาการของตลาดนัดวัดแจ้ง และตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา

ที่มา : สมศรี ชัยวนิชยา. (2563). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดและผู้ค้ารายย่อยในจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.). น. 251.

จากแผนภูมิข้างต้น แสดงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดและพัฒนาการของตลาดนัดวัดแจ้ง และตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา พบว่าตลาดนัดวัดแจ้งและตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเกิดขึ้นโดยผู้จัดการตลาดนัดเอกชนกับเจ้าของพื้นที่ให้เขาจัดตลาดนัด กล่าวคือ ตลาดนัดวัดแจ้งเกิดและพัฒนาการจากบริบทการเปลี่ยนแปลงกายภาพของเมืองและประชากร วิฤตการณัฏม์ยำกั้งในทศวรรษ 2540 สถานการณ์การเมืองไทยในทศวรรษ 2550 ส่งผลให้แรงงานต่างถิ่นกลับมาয়ภูมิลำเนาและเริ่มทำการค้าในตลาดนัด นอกจากนี้กระแสดความนิยมสินค้ามือสองนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดตลาดนัดที่เรียกว่า ตลาดนัดสินค้ามือสอง โดยผู้จัดการตลาดนัดเอกชนเริ่มต้นจัดตลาดนัดมือสองครั้งแรก ที่ตลาดนัดกกแก้ว อ.วารินชำราบ และมีการขยายพื้นที่จัดตลาดนัดที่วัดแจ้ง ซึ่งเป็นช่วงที่วัดแจ้งกำลังมีปัญหารายได้ในการบำรุงดูแลวัดพอดี ในช่วงค้าขายดีประมาณ พ.ศ. 2550-2555 มีแผงค้า 300 แผง ปัจจุบันเหลือประมาณ 200 แผง (สมศรี ชัยวงนิษฐา, 2563 : 251)

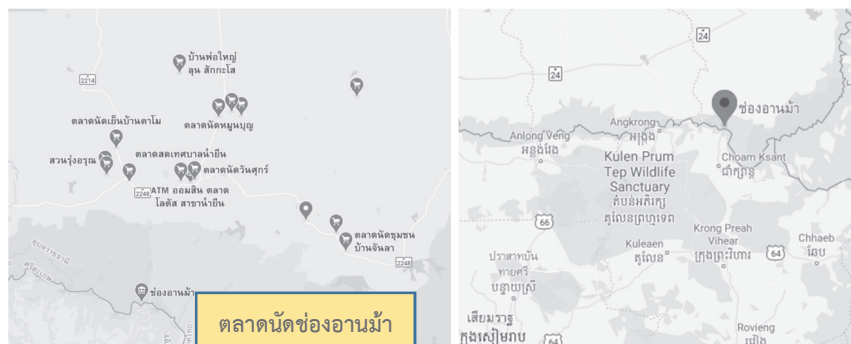
ตลาดนัดคลองถมเทศบาลตำบลอ่างศิลา ผู้จัดการตลาดนัดเอกชนดำเนินงานร่วมกับเจ้าของพื้นที่ ต่อมา มีการขยายเพิ่มพื้นที่ตลาดนัดซึ่งเป็นพื้นที่ของเทศบาลตำบลอ่างศิลา ทั้งนี้ด้านการสาธารณูปโภค ที่จอดรถ ห้องน้ำ และการเก็บขยะ ดูแลโดยเทศบาลตำบลอ่างศิลา การเกิดตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา เป็นผลมาจากบริบทการเปลี่ยนแปลงกายภาพของเมืองและประชากร การพัฒนาถนนหลวงเส้น 2172 ดอนจิก-โนนเสียง ซึ่งเชื่อมต่อ อ.พิบูลมังสาหาร กับ อ.บุญทริก อ.เดชอุดม อ.น้ำยืน อ.นาจะหลวย อ.โขงเจียม ส่งผลให้ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลามีทำเลที่ตั้งที่ผู้ค้าและผู้ซื้อสามารถเข้ามาค้าขายกันอย่างสะดวกและไม่ไกลจากชุมชน วิฤตการณัฏม์ยำกั้งในทศวรรษ 2540 สถานการณ์การเมืองไทยในทศวรรษ 2550 ส่งผลให้แรงงานต่างถิ่นกลับมาয়ภูมิลำเนาและทำการค้าในตลาดนัด และเกษตรกรรมมีโอกาสเพิ่มรายได้จากการนำผลผลิตของตนมาค้าขายในตลาดนัด นอกจากนี้ด้วยความห่างไกลจากตัวเมือง สินค้าบางประเภท เช่น เสื้อผ้า เครื่องสำอาง เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ก็เป็นโอกาสให้แก่ผู้ค้าเร่ตลาดนัดต่างถิ่นได้ทำหน้าที่นำสินค้าต่างถิ่นเข้ามาขายในตลาดนัดชุมชน เทศบาลตำบลอ่างศิลา ทำให้ตลาดนัดแห่งนี้มีสินค้าหลากหลายนอกจากสินค้า ประเภท

อาหารสดที่หาได้ในท้องถิ่น ปัจจัยสำคัญดังกล่าวข้างต้นทำให้ตลาดนัดคลองถม
อ่างศิลาได้พัฒนา และเป็นที่รู้จักของผู้บริโภคทั้งในท้องถิ่นและต่างท้องถิ่น

2.3 ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา : ตลาดนัด ชายแดน

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดชายแดนที่มีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อน
บ้าน คือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชา จำนวน
10 อำเภอ คือ อ.สิรินธร อ.นาตาล อ.เขมราฐ อ.โพธิ์ไทร อ.ศรีเมืองใหม่ อ.โขงเจียม
อ.บุญทริก อ.น้ำขุ่น อ.นาจะหลวย และ อ.น้ำยืน มีระยะทาง 428 กิโลเมตร ในการศึกษา
ตลาดนัดชายแดน ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ อ.น้ำยืน ซึ่งมีตลาดนัดช่องอานม้า เป็นตลาดนัด
จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา

ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา ตั้งอยู่ที่เทือกเขา
พนมดงรัก หรือเทือกเขาพนมดงรัก ปัจจุบันพื้นที่นี้อยู่ในความดูแลของหน่วยงาน
อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืช หน่วยงานอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร สองหน่วยงานนี้
ดูแลด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงด้านการเมืองและการทหาร รวมทั้งการค้า
ชายแดน ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา จึงเป็นตลาดนัด
เพื่อรองรับชุมชนทั้งฝั่งไทยและกัมพูชา ดังแผนที่ 4

แผนที่ 4 แสดงพื้นที่ตั้งของตลาดนัดช่องอานม้า

ที่มา : <https://www.google.com/maps>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562.

ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา ตั้งอยู่บริเวณพิกัด VA 9690 อยู่ในบริเวณบ้านน้ำเย็น ต.โขง อ.น้ำเย็น ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในเทือกเขาพนมดงรัก อ.จอมกระสาน จ.พระวิหาร กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศให้เป็นจุดผ่อนปรนทางการค้า เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 ปัจจุบันได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเปิดเป็นจุดผ่อนปรนช่องอานม้า เพื่อให้ประชาชนทั้งสองประเทศได้ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเปิดให้ประชาชนเข้าออกระหว่างประเทศทุกวัน ตั้งแต่เวลา 09.00-15.00 น.โดยไม่ต้องทำหนังสือผ่านแดน (จุดผ่อนปรนช่องอานม้า-อารยธรรมคนลุ่มแม่น้ำโขง, เว็บไซต์)

ช่องอานม้ามีมาตั้งแต่สมัยชุมชนโบราณ คือ เป็นช่องเขาที่คนในพื้นที่ทั้งสองประเทศใช้เดินทางไปมาหาสู่ทำการค้ากัน การค้าขายในบริเวณช่องอานม้าเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ที่มีการค้าขายแดนระหว่างประชาชนชาวกัมพูชากับประชาชนชาวไทย อันเป็นผลมาจากสถานการณ์ความตึงเครียดในราชอาณาจักรกัมพูชา ทำให้ประชาชนชาวกัมพูชาขาดแคลนอาหารและเครื่องอุปโภคและบริโภคในการดำรงชีวิตต่อมา ใน พ.ศ. 2534-2535 มีการค้าโค-กระบือกับชาวบ้านฝั่งกัมพูชา ใน พ.ศ. 2539 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ มาเยี่ยมชมช่องอานม้า หลังจากนั้นทางจังหวัดอุบลราชธานีและองค์การบริหารเทศบาลจังหวัดอุบลราชธานีจึงมีโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณช่องอานม้าให้เป็นตลาด ซึ่งดำเนินการแล้วเสร็จ ใน พ.ศ. 2540 มีการสร้างอาคารและพัฒนาพื้นที่ตลาด จำนวน 60 ไร่ เพื่อให้ผู้ค้ารายย่อยมาค้าขาย ในช่วงแกนนั้นมีผู้ค้ารายย่อยประมาณ 5-6 ราย มาทำการค้าและยังไม่มีมีการเก็บค่าเช่า (สัมภาษณ์ พอธงชัย, 29 สิงหาคม 2562)

ใน พ.ศ. 2541 องค์การบริหารส่วนตำบลโขงได้มาดูแลตลาดนัด จึงเริ่มเก็บค่าเช่าผู้ค้ารายย่อย รายละ 50 บาท ต่อมาช่วงปลาย พ.ศ. 2541 การดูแลบริหารตลาดนัดได้เปลี่ยนเป็นอุทยานแห่งชาติ เขาชะวียง จังหวัดศรีสะเกษ และมีการเปิดตลาดนัดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 พอธงชัย ประธานตลาดนัดช่องอานม้า ได้เล่าถึงสภาพพื้นที่และการคมนาคมไปยังช่องอานม้า ในช่วง พ.ศ. 2540-2541 ว่า

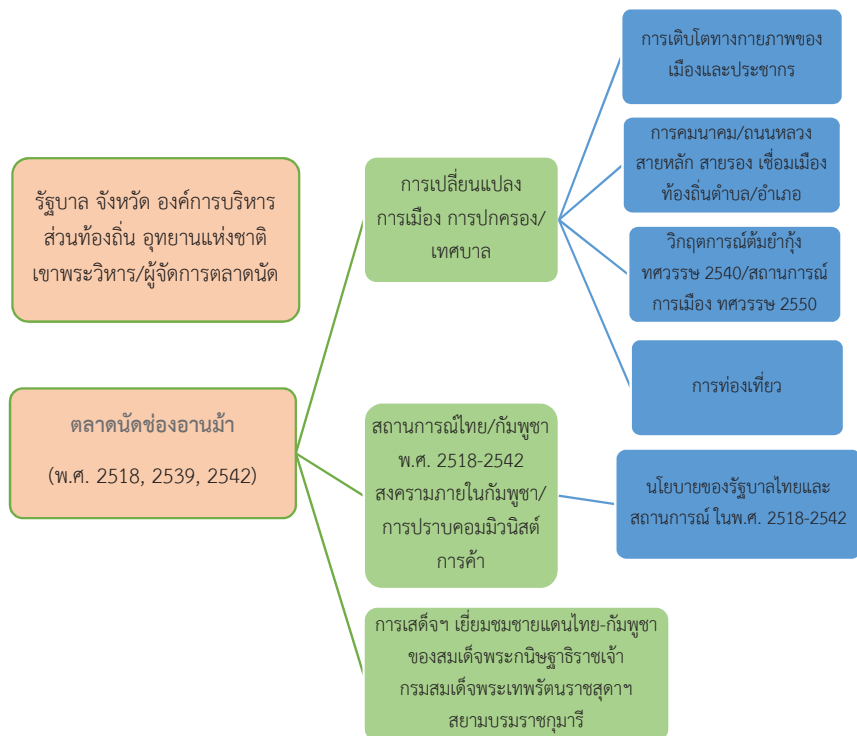
ช่วงแรกที่เปิดเป็นตลาดนั้น ถนนยังไม่ดีเหมือนปัจจุบัน เพราะเป็น ถนนลูกรัง มีนายทุนทำการค้าน้ำมัน รถขนส่งน้ำมันวิ่งเข้าออกแทบทุกวัน ส่งผลให้ถนนไม่ดีขึ้น ช่วงเริ่มแรกตลาดยังค้าขายไม่ดี ต่อมาอีก 2 ปี รถน้ำมันไม่วิ่งแล้ว ก็มีการปรับปรุงถนนให้กลับมาดีเริ่มมีกลุ่มผู้ค้ากลุ่มแรก 36 ราย ทำการค้ากับชาวแกมพูชา สินค้ามีของป่า แมลง ผักพื้นบ้าน บุหรี่ มะม่วง ส่วนสินค้าฝั่งพม่าได้แก่ น้ำดื่ม มะพร้าวสด ไก่สด ของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำมัน น้ำตาล น้ำปลา อาหารแห้ง ประเภทของชำ

(สัมภาษณ์ พงษ์ชัย, 29 สิงหาคม 2562)

กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดน ไทย-กัมพูชา ตั้งอยู่ในบริบทพื้นที่ชายแดนที่มีคนสองฝั่งเดินทางไปมาหาสู่กัน และทำการค้าขายกันมาก่อนแล้ว ต่อมาพ.ศ. 2540-2541 จึงมีการพัฒนาบริเวณดังกล่าว ให้เป็นพื้นที่การค้าชายแดนและเป็นจุดผ่อนปรนทางการค้า และเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 เพื่อรองรับการค้าและการท่องเที่ยว ปัจจุบัน ตลาดนัด ช่องอานม้ามีแผงค้า จำนวน 155 แผง แบ่งพื้นที่ตลาดเป็น 2 ส่วน คือ ตลาดบน เป็นพื้นที่ที่ตั้งมาตั้งแต่เริ่มแรก มีแผงค้า 70 แผง และตลาดล่าง เป็นพื้นที่ ปรับปรุงเพื่อรองรับแผงค้า 85 แผง ตลาดบนเน้นขายสินค้าประเภทอาหารปรุงสุก ผักสด ผลไม้ อาหารทะเล เครื่องใช้ในครัวเรือน อาหารแห้ง ขนม เสื้อผ้า ส่วนตลาดล่าง ขายสินค้าประเภทอาหารปรุงสุก ส้มตำ อาหารตามสั่ง สัตว์ปีกที่มีชีวิต (ไก่ เป็ด ห่าน) ปลาสด รวมทั้งเป็นตลาดนัดค้าส่งระหว่างพม่าฝั่งกัมพูชาและฝั่งไทย ซื้อมะม่วง แก้วขมิ้น ตักแตน หนอนไม้ เพื่อนำไปจำหน่ายต่อไป

กล่าวโดยสรุป ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา เกิดขึ้นจากปัจจัยนโยบายของรัฐบาลเป็นสำคัญ ส่งผลให้มีการดำเนินการค้า ตามนโยบายของรัฐบาลสองประเทศเป็นสำคัญ ประชาชนในพื้นที่ไม่มีอำนาจในการ บริหารจัดการตลาดนัด ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดตลาดนัดจึงเกิดจากรัฐบาล จังหวัด องค์การ บริหารส่วนท้องถิ่น (ตำบลโขง) อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ซึ่งเป็นผลมาจาก สถานการณ์ชายแดนไทย-กัมพูชา นโยบายของรัฐบาลไทยที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ

มากกว่าความมั่นคงในช่วงทศวรรษ 2530-2540 กอปรกับบริบทการเปลี่ยนแปลงกายภาพของเมืองและประชากร วิฤตการณ์ต้มยำกุ้งในทศวรรษ 2540 ส่งผลให้ชาวชุมชนอำเภอน้ำยืนมีโอกาสดำเนินชีวิตได้จากเกษตรกรรมมาสู่การเป็นผู้ค้ารายย่อยในตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดและการพัฒนาการของตลาดนัดช่องอานม้า ที่มา : สมศรี ชัยวนิชยา. (2563). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง กำเนิดและการพัฒนาการของตลาดนัดและผู้ค้ารายย่อยในจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.). น. 252.

5. สรุปและอภิปรายผล

จากการนำเสนอให้เห็นถึงกำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี 3 แห่งดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยได้สรุปเป็นตารางแสดงปีที่ตั้งตลาดนัดดังตารางที่ 1

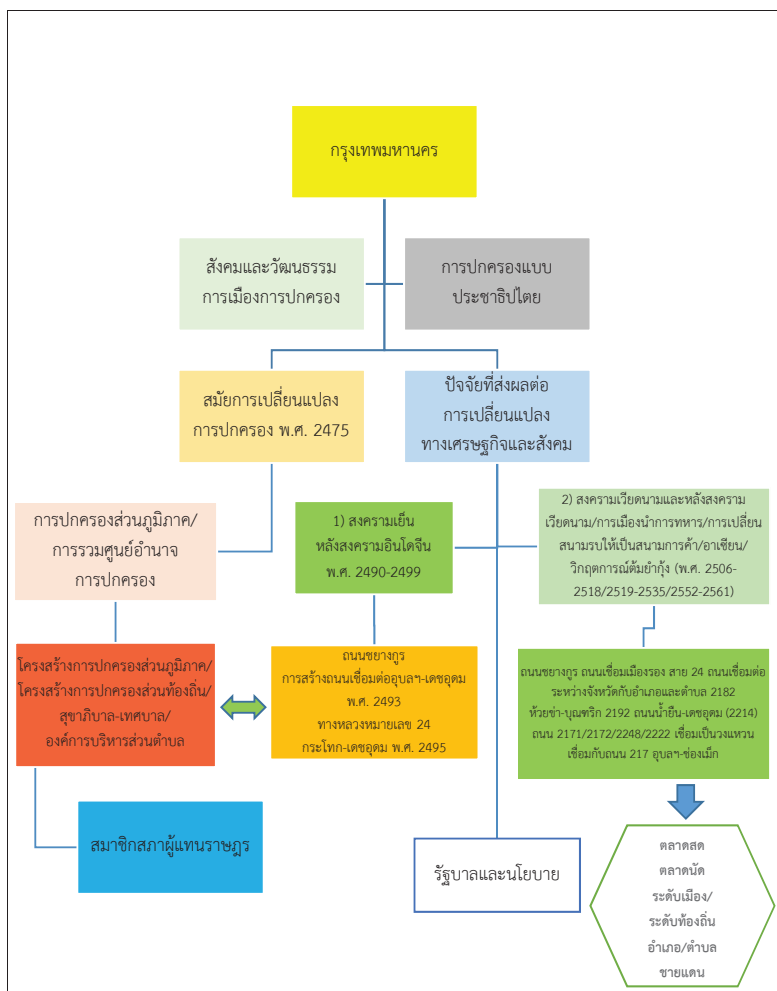
ตารางที่ 1 แสดงปีที่ตั้งตลาดนัด

ตลาดนัด	อำเภอ	จำนวนผู้ค้าปัจจุบัน	ปีที่ตั้งตลาด	
			ไม่เป็นทางการ	เป็นทางการ
1. ตลาดนัดวัดแจ้ง	เมืองอุบลราชธานี	200	-	2541
2. ตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา	พิบูลมังสาหาร	150	2535	2535
3. ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา	น้ำยืน	155	2518	2542

ที่มา : สมศรี ชัยวนิชยา. (2563). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดและผู้ค้ารายย่อยในจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.). น. 250.

ตลาดนัดที่ตั้งขึ้นในช่วงวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง ในทศวรรษ 2540 มี 2 แห่ง ได้แก่ ตลาดนัดวัดแจ้ง และตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา ตลาดนัดวัดแจ้งและตลาดนัดคลองถมอ่างศิลาเกิดขึ้นจากผู้จัดการตลาดนัดเอกชน ส่วนการก่อตั้งตลาดนัดช่องอานม้าจุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา มาจากนโยบายของภาครัฐ ซึ่งเริ่มปรากฏอย่างไม่เป็นทางการ จากสถานการณ์ความขัดแย้งภายในราชอาณาจักรกัมพูชา ใน พ.ศ. 2518 ส่งผลให้ประชาชนชาวกัมพูชามีความต้องการสินค้าอุปโภคและบริโภค จึงมีการค้าข้ามแดนกันระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชาเกิดขึ้น ต่อมาเมื่อสถานการณ์ชายแดน

ไทย-กัมพูชาเริ่มผ่อนคลาย กอปรกับรัฐบาลไทยได้มีนโยบายปรับความสัมพันธ์กับราชอาณาจักรกัมพูชา ที่มีพื้นฐานมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ กำหนดนโยบายการเมืองนำการทหาร ในทศวรรษ 2520 และต่อมาสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ กำหนดนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ในทศวรรษ 2530 จึงส่งผลให้ตลาดนัดช่องอานม้า จุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา เปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2542 จากการศึกษาตลาดสด ในเทศบาลนครอุบลราชธานี ในปีที่ 1 และตลาดสดในท้องถิ่น ในปีที่ 2 พบว่าปัจจัยการเกิดและพัฒนาการของตลาดสดในเทศบาลและตลาดสดในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับกำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดที่ผู้วิจัยศึกษา ในปีที่ 3 ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 แสดงการเปลี่ยนแปลงบริบทที่ส่งผลต่อกำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัด
ในจังหวัดอุบลราชธานี

ที่มา : สมศรี ชัยวนิชยา. (2563). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัด
และผู้ค้ารายย่อยในจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์
วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.). น. 254.

แผนภูมิที่ 3 ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าตลาดสดที่ตั้งขึ้นในเขตอำเภอเมือง อำเภอในชนบท และอำเภอชายแดน ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการปกครอง ตลาดก็เริ่มขยายตัว การสร้างทางคมนาคมตามยุทธศาสตร์ความมั่นคง และนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า กอปรกับในช่วงวิกฤตการณ์ 2540-2550 ทั้งเศรษฐกิจและการเมืองจึงส่งผลให้แรงงานอีสานกลับคืนถิ่นและหันมาประกอบอาชีพ เป็นผู้ค้ารายย่อยในตลาดนัด ตลาดนัดจึงเติบโตและขยายตัวในช่วง ทศวรรษ 2550 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2562 ดังจะพบว่ามีตลาดนัดใน 25 อำเภอ จำนวน 71 แห่ง กอปรกับผลการศึกษากำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดในเขตเทศบาลนคร อุบลราชธานี ตลาดนัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานี อำเภอพิบูลย์มังสาหาร และในอำเภอ ชายแดน จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าบริบทที่ส่งผลให้ตลาดนัดทั้ง 3 แห่งเกิดขึ้น และมีพัฒนาการ มีดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง ท้องถิ่น และจำนวนประชากร ส่งผลให้เกิดจำนวนตลาดนัดเพิ่มขึ้นในแต่ละชุมชน ตลาดนัดในอำเภอเมืองอุบลราชธานี มีจำนวนมากที่สุด คือ 18 แห่ง เนื่องจากตั้งอยู่ในศูนย์กลางของจังหวัดซึ่งเป็นแหล่งรวม ศูนย์สินค้าและบริการ มีสถานที่ราชการ บริษัท ห้างร้าน ตลาดสด รวมทั้งมีจำนวน ประชากรมากกว่าอำเภอในชนบทและอำเภอชายแดน สอดคล้องกับแนวคิดย่านกลาง (Central Place) ของ Christaller ซึ่งอธิบายว่า บริเวณย่านกลางมีหน้าที่จัดหาสินค้า (เช่น ตลาด ตลาดสด ตลาดนัด ศูนย์การค้า) และบริการ (เช่น ออกโฉนดที่ดิน ตัดสินคดี สอนนักเรียน รักษาพยาบาล ซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์และโทรศัพท์มือถือ) ให้กับบริเวณ บริการ (พื้นที่ตั้งชุมชนในรัศมีบริการ) และใช้เวลาในการเดินทางน้อยที่สุด (Christaller, 1966 : 230 อ้างใน สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2563 : 26, 217) ส่วนตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา ตั้งอยู่ในเทศบาลตำบลอ่างศิลา อำเภอพิบูลย์มังสาหาร เป็นตลาดนัดที่กำเนิดและ พัฒนาการตามแนวคิดย่านกลางได้เช่นเดียวกัน เพราะตั้งอยู่ในชุมชนที่เป็นแหล่งผลิต การเกษตรและมีถนนเชื่อมต่อได้อย่างสะดวก แต่อาจจะไม่สอดคล้องกับจำนวน ประชากรที่มีจำนวนกระจายอย่างสม่ำเสมอ ส่วนตลาดนัดชายแดนช่องอานม้า จุดผ่อนปรน ชายแดนไทย-กัมพูชา การใช้แนวคิดย่านกลางนั้นไม่สอดคล้อง เนื่องจากเป็นตลาด ที่เกิดจากนโยบายของรัฐบาลทั้งสองประเทศ ในด้านการให้มีพื้นที่ค้าขายเพื่อรองรับ

สิทธิมนุษยชนของประชาชนในพื้นที่ชายแดน ในช่วงเกิดความอ่อนไหวทางการเมืองภายใน และต่อมาพัฒนาเป็นการค้าข้ามแดน รวมถึงการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

2) นโยบายของรัฐบาลไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2530-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) ส่งผลให้มีการพัฒนาการคมนาคม และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารชุมชน คือ โครงสร้างเทศบาลและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

3) บริบททางเศรษฐกิจไทยอันมาจากวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง 2540 และเหตุการณ์ทางการเมืองทศวรรษ 2550 ส่งผลให้แรงงานข้ามถิ่นกลับถิ่นเพื่อทำการเกษตร และการค้าในตลาดนัด ซึ่งสอดคล้องกับข้อวิเคราะห์ของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2558) อธิบายให้เห็นว่า สถานการณ์ในทศวรรษ 2540 ส่งผลให้ชาวบ้านในชนบทซึ่งไปขายแรงงานในต่างถิ่นต่างปรับตัวจากการเลิกจ้างงานในช่วงวิกฤตต้มยำกุ้งได้กลับมาสร้างอาชีพค้าขายในตลาดนัดในท้องถิ่นชนบท (“ตลาดนัด : ทางเลือกที่ชาวบ้านสร้างสรรคขึ้น,” เว็บไซต์) นอกจากนี้ในงานศึกษาของ สมศรี ชัยวนิชยา (2563 : 158-246) พบว่า ผู้ค้ารายย่อยในตลาดนัดทั้ง 3 แห่งได้เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการขายแรงงานต่างถิ่นกลับมาเป็นผู้ค้ารายย่อยในตลาดนัด ในช่วงหลังวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง และเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2550

ข้อเสนอแนะ

บริบททางเศรษฐกิจไทยอันมาจากวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง 2540 และเหตุการณ์ทางการเมืองทศวรรษ 2550 และกำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัด 3 แห่งในจังหวัดอุบลราชธานี ดังผลการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว ควรนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับกำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดในจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย ซึ่งอาจจะมีสภาพความเหมือนและความต่างกัน บริบททางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม อันจะทำให้เห็นภาพ “ตลาดนัด” ซึ่งเป็นพื้นที่ชีวิตของคนในแต่ละชุมชนในสังคมไทย

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศรี ชัยวนิชยา อาจารย์ประจำหลักสูตรประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

อาจารย์ ดร.วรรณภา ชำนาญกิจ อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาไทยและการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

อาจารย์สัมพันธ์ สุวรรณเลิศ อาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาไทยและการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร กระบวนศรี. (2531). *ตลาดนัดหมุนเวียนชนบทในภาคเหนือ : กรณีศึกษาในเขต เชียงใหม่-ลำพูน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- เกียรติ จิระกุล และคณะ. (2525). *ตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและ พัฒนาการ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมรักษ์ ชัยสิงกานนท์. (2549). *ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยา สรินธร (องค์การมหาชน).
- สมศรี ชัยวนิชยา. (2563). *กำเนิดและพัฒนากาของตลาดนัดและผู้ค้ารายย่อย ในจังหวัดอุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทว.).
- สันติ เสวตวิมล. (2544). *ตำนานตลาดไทย*. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และคณะ (2563). *กำเนิดและพัฒนากาของตลาดนัดและผู้ค้า รายย่อยในภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทว.).

- คู่มือของ วิทยาศาสตร์นิเวศวิทยา. (2551). *ซ่อนไว้ในลิ้ม : ก-อ ในชีวิตอีสาน (Hidden Treasures)*. กรุงเทพฯ : พลุสตอป.
- Christaller, Walter. (1996). "*Central Place in Southern Germany*." translated by Gas lisle W. Baskin, Prentice-Hall.
- Good, C.M. (1987). "Periodic Markets : A Problem in Locational Analysis." *The Professional Geographer*. 24 (August 1972) : 210-216.
- Skinner, G.W. (1964). "Marketing and Social Structure in Rural China." *Journal of Asian Studies*. 24 : 3-43.
- จุดผ่อนปรนช่องอานม้า-อารยธรรมคนลุ่มแม่น้ำโขง. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2562, จาก http://ourmaekong.blogspot.com/2016/09/blog-post_23.html.
- แผนที่ 1 ตลาดนัดวัดแจ้ง ตลาดนัดทั่วไป. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://www.google.com/maps/place>.
- แผนที่ 2 แสดงที่ตั้งตลาดคลองถมเทศบาลตำบลอ่างศิลา. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://www.google.com/maps/place>.
- แผนที่ 3 แสดงถนนเส้นดอนจิก-โนนเลียง (2172). สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://www.google.com/maps>.
- แผนที่ 4 แสดงพื้นที่ตั้งของตลาดนัดช่องอานม้า. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://www.google.com/maps>.
- ราชกิจจานุเบกษา, ตอนที่ 38 เล่ม 109, 5 เมษายน 2535 น.27-52 เรื่อง พระราชบัญญัติ การสาธารณสุข พ.ศ. 2535. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2562 จาก <http://laws.anamai.moph.go.th/main.php>.
- ราชกิจจานุเบกษา, ตอนที่ 67 เล่ม 67, 12 ธันวาคม 2493, น. 6385 เรื่อง ตั้งชื่อทางหลวง แผ่นดินและสะพานขนาดใหญ่. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2562, จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2493/D/067/6377.PDF>.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2558). *ตลาดนัด : ทางเลือกที่ชาวบ้านสร้างสรรคขึ้น*. สืบค้น เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2562, จาก <https://www.bangkokbiznews.com>.

สัมภาษณ์

คุณทองคำ (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา. [สัมภาษณ์].

ผู้จัดการตลาดนัด; 4 ตุลาคม 2562.

คุณนา (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา. [สัมภาษณ์].

เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลอ่างศิลา; 31 สิงหาคม 2562.

คุณพร (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดคลองถมอ่างศิลา. [สัมภาษณ์].

เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลอ่างศิลา; 31 สิงหาคม 2562.

คุณยายสมร (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดวัดแจ้ง. [สัมภาษณ์].

ประธานกรรมการวัดแจ้ง; 21 สิงหาคม 2562.

คุณอาทิตย์ (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดวัดแจ้ง. [สัมภาษณ์].

ผู้จัดการตลาดนัด; 21 สิงหาคม 2562.

นายชุบ (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดช่องอานม้า. [สัมภาษณ์].

อดีตหัวหน้าอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร; 29 สิงหาคม 2562.

พ่อธงชัย (นามสมมติ). กำเนิดและพัฒนาการของตลาดนัดช่องอานม้า. [สัมภาษณ์].

ประธานตลาดนัดฝั่งไทย; 29 สิงหาคม 2562.

แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยว
โดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล
The Guideline of Process Development of Community-based
Tourism in Pak Bara Bay Community in La-ngu District,
Satun Province

ประจวบ ทองศรี¹ และ รุวัยดา อาหมัน²

Prachuab Tongsr¹ and Ruwaida Aman²

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

¹Faculty of Humanities and Social Sciences

¹มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

¹Prince of Songkla University Pattni Campus

²เจ้าหน้าที่พื้นที่ สมาคมรักษ์ทะเลไทย

²Area staff of the Thai Sea Conservation Society

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล และเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้มีจำนวน 29 คน ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ประชาชนในพื้นที่ และนักท่องเที่ยว โดยมีการรวบรวมข้อมูลวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผลการศึกษาสภาพและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล

พบว่า 1) ด้านการวางแผน มีการกำหนดวัตถุประสงค์และหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา การกำหนดโครงสร้างการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา การกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา การกำหนดพื้นที่ การกำหนดราคาบริการนำเที่ยว การกำหนดแผนการตลาดและการกำหนดกองทุนเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา 2) ด้านการปฏิบัติมีการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประกอบด้วยด้านการบริหารการทำงานของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ด้านความปลอดภัย ด้านการตลาด ด้านการจัดการพื้นที่ ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการจัดการ ด้านการกระจายรายได้ 3) ด้านการตรวจสอบ การตรวจสอบการปฏิบัติงานของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราประกอบไปด้วยการตรวจสอบราคานำเที่ยวและการตรวจสอบด้านการรักษาความปลอดภัย 4) ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องจากผลของการตรวจสอบกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราได้นำผลที่ได้จากการตรวจสอบตามแผนที่วางไว้และพัฒนาให้ดีขึ้น นอกจากนี้แนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล พบว่า สามารถสรุปได้เป็น 6 รูปแบบ ดังนี้ 1) การพัฒนาด้านความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว 2) การพัฒนานุเคราะห์ทางการท่องเที่ยว 3) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว 4) การจัดทำข้อมูลการสำรวจและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว 5) การพัฒนาด้านประชาสัมพันธ์ และ 6) การพัฒนาด้านบริการการท่องเที่ยว

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน, กระบวนการจัดการท่องเที่ยว, การพัฒนาการท่องเที่ยว

Abstract

This research is a qualitative research department with the concept of studying environment and community-based tourism management at Pak Bara Bay, La-ngu District, Satun Province and Guidelines for Community-Based Tourism Management of Pak Bara Bay, La-ngu District, Satun Province and target groups. There were 29 people used in this study, including those involved in data management, in-depth interview method, and group discussion (Focus group discussion). The Pak Bara bay community, La-ngu district, Satun province, found that 1) planning, scheduling and organizing tourism by Pak Bara bay community Pak Bara bay community governing regulations, service pricing, distribution channels, marketing, and setting standards for Pak Bara community-based tourism management. Planned training on the side of the management of the travelling group. By the Pak Bara community: safety, marketing, management, management, income distribution management, 3) audit of the performance audit of the bay Pak community tourism. Bara consists of a price check and a security audit. 4) The determination of the flaws from the results of the Pak Bara community tourism audit was based on the results of the audit. Planned and improved. In addition, the guidelines for the development of tourism management process by Pak Bara community, La-ngu District, Satun Province were found in 6 formats as follows: 1) Knowledge development about tourism management 2) Tourism personnel development 3) Tourism management Development of tourism activities; 4) preparation of survey data and assessing the satisfaction of tourists; 5) development of public relations and 6) development of tourism services.

Keywords: The Community-Based, Tourism, The Process of Tourism Management, Tourism Development

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่าง ๆ ในปัจจุบัน เพราะการท่องเที่ยวมีรายได้เข้าสู่ประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนเงินมหาศาล ซึ่งการท่องเที่ยวของโลกได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา และยังเจริญเติบโตต่อไปอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่มาก ถึงแม้ว่าจะมีบางสถานการณ์ที่การท่องเที่ยวชะลอตัวลงบ้าง แต่แนวโน้มของการท่องเที่ยวก็ยังคงจะเจริญเติบโตไปเรื่อย ๆ ในขณะเดียวกันองค์การการท่องเที่ยวโลกในปี ค.ศ. 2020 (พ.ศ. 2563) ได้ให้ความคิดเห็นว่า มีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเดินทางเพิ่มมากกว่า 1600 ล้านคน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 100 ล้านล้านบาท (บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข, 2558) สอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลไทยมุ่งที่ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทยได้ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับประชาชน และนำเงินตราเข้าสู่ประเทศได้อย่างมหาศาล ผลของการส่งเสริมทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและคุณภาพชีวิตโดยใช้กระบวนการเพิ่มตลาดใหม่และตลาดเฉพาะกลุ่มเพื่อเร่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้าเที่ยวในประเทศ และกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น (เทิดชาวยชวย์บำรุง, 2552)

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว (พ.ศ. 2558 - 2560) เป็นแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไทยในช่วงรอยต่อของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับแรกและฉบับที่สอง โดยมีการเน้นย้ำเรื่องการวางรากฐานการพัฒนาให้มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงของโลก และส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยมี 3 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ (1) การส่งเสริมตลาดท่องเที่ยว (2) การพัฒนาสินค้าและบริการ (3) การบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อเป็นเป้าหมายในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้ได้ 2.5 ล้านล้านบาท ในปี 2560 และเป็นแหล่งกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น รวมทั้งการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีและชุมชนมีความเข้มแข็งและมีจิตสำนึกในการพัฒนาบนพื้นฐานของความสมดุล

และยั่งยืน ดังนั้นจึงได้มีการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวและได้รับประโยชน์ จากการท่องเที่ยวโดยการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสินค้าและบริการบนพื้นฐานของมรดกและวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมทักษะธุรกิจพื้นฐานเพื่อส่งเสริมการประกอบธุรกิจใหม่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และเพิ่มช่องทางการลงทุนและพัฒนาธุรกิจด้านการท่องเที่ยวให้แก่ภาคเอกชน ภายใต้หลักการสนับสนุนความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม Thailand 4.0 จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติของไทยได้มีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามาบริหารจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นฐานวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนท้องถิ่น (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2560)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตที่ดี (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2559) อีกทั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังนับเป็นแนวทางใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจรูปแบบใหม่ในมิติที่คนในชุมชนสามารถสร้างพลังอำนาจด้วยตัวเอง พร้อมกับมีความสามารถที่จะต่อรองหรือปฏิเสธผู้มีอำนาจภายนอกที่จะกำหนดการดำเนินชีวิตของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชน (บุญยสุษฎ์ อเนกสุข, 2558) นอกจากนี้ยังเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน จนถึงการสรุปบทเรียนและมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ ทั้งนี้ความหมายเชิงปฏิบัติการ

ดังกล่าวได้ถูกเขียนขึ้นภายใต้ข้อสรุปที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน อันเป็นความพยายามของชุมชนเองที่จะสร้างอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว ให้กับพื้นที่ทางสังคมของชุมชนที่ถูกท่องเที่ยว ซึ่งจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ โดยการบริหารจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และให้โอกาสชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดสรรดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นตนเอง

จังหวัดสตูลเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพสูงด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วย อุทยานแห่งชาติทางทะเล 2 แห่ง คือ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ๆ คือ เกาะหลีเป๊ะ เกาะอาดัง – ราวี เกาะหินงาม เกาะไข่ และเกาะตะรุเตา อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตรา มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ๆ คือ เกาะบุโหลน เกาะลิคี้ หมู่เกาะเภตราและชายหาดปากบารา เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวทางบก ได้แก่ ถ้ำภูผาเพชร เป็นถ้ำที่มีหินงอก หินย้อยที่สวยงาม น้ำตกวังสายทอง (กิจกรรมล่องแก่ง) แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดสตูล (คุหาสน์กูเด็น) (สำนักงานสถิติจังหวัดสตูล, 2558) นอกจากนี้อุทยานธรณีสตูลได้รับการประกาศเป็นอุทยานธรณีระดับประเทศในเดือน พฤศจิกายน ปี 2559 ด้วยพื้นที่ 2597.21 ตารางกิโลเมตร อุทยานธรณีโลกคือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แห่งหนึ่งของภูมิประเทศและแหล่งธรณีวิทยามีคุณค่าในระดับนานาชาติ อุทยานธรณีที่สามารถปรับปรุงให้มีความสวยงามได้และมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวและพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมีรูปแบบการอนุรักษ์แหล่งอนุรักษ์ธรณีวิทยาส่งเสริมความรู้การทำงานของคนในท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงในส่วนของอุทยานธรณีโลก มีพื้นที่ควบคุม 4 อำเภอของจังหวัดสตูลคือ อำเภอทุ่งหว้า อำเภอมะนัง อำเภอละงู และอำเภอเมืองสตูล นอกจากนี้จังหวัดสตูลยังมีแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ คือ พิพิธภัณฑ์ช้างศึกดำบรรพ์ ถ้ำเลสเตโกดอน หาดสันหลังมังกร ปราสาทหินพันยอด เป็นต้น (กรมทรัพยากรธรณี, 2560) เนื่องจากมีการค้นพบแหล่งท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติที่มีนโยบายสงวนไว้เพื่อการศึกษาและนันทนาการในชุมชน (สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช, 2559) และเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ตำบลปากน้ำจึงร่วมกับอุทยานแห่งชาติ หมู่เกาะเภตราและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

ในพื้นที่อ่าวปากบาราเป็นบริเวณของทะเลที่อยู่ระหว่างจากเกาะตะรุเตากับตำบลปากน้ำ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในท้องที่ปกครองของตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล ซึ่งในปัจจุบันมีท่าเรือปากบารา ปัจจุบันเป็นท่าเรือหลักสำหรับคนที่ต้องการเดินทางไปเที่ยวหมู่เกาะตะรุเตา เกาะหลีเป๊ะ หรือแม้แต่การเดินทางข้ามประเทศไปยังเกาะลังกาวิประเทศมาเลเซียก็ทำได้ ซึ่งถือได้ว่าท่าเลที่ตั้งของอ่าวปากบาราเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดสตูล จึงทำให้การกำหนดแผนแม่บทการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารานั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากร และการใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเป็นนวัตกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นที่แรกที่น่าเอารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ที่ใช้พื้นที่อุทยานแห่งชาติในการใช้ประโยชน์โดยมีหลายชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกัน

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นว่าพื้นที่จังหวัดสตูลมีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย ซึ่งเป็นพื้นที่อุทยานโดยให้ชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่โดยการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาสภาพและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษานี้จะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ไปในทิศทางที่เหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล
2. เพื่อหาแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อำเภอปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ชุมพูนุท โมราชาติ (2551) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมภูมิปัญญาเป็นต้น โดยชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการดำเนินงานเพื่อชุมชน

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (2559) “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community base sustainable tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้านพร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการ นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน โดยเป็นการสร้างโอกาสให้กับกลุ่มองค์กรภายในชุมชนได้เข้ามากำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนตนเอง ในขณะเดียวกันเป็นสิ่งที่ท้าทายและละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง เสมือนกับการที่ต้องคำนึงถึงความรู้สึก ความยินดีของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งยังเป็นผู้ที่ถูกกล่าวอ้างถึงอยู่ตลอดเวลาในการที่รัฐบาลจะดำเนินการพัฒนาใด ๆ จึง “ต้องให้ความสำคัญต่อชุมชนในระดับต้น ๆ และชุมชนต้องได้รับประโยชน์” อยู่เสมอ เมื่อชุมชนมาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก็จะมีคำใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวผ่านชุมชน การท่องเที่ยวในชุมชน ก็ขึ้นอยู่กับนิยามแห่งการสื่อความหมายต่อคำดังกล่าว แต่ที่แน่นอนก็คือ “ชุมชน” เป็นสิ่งที่ต้องถูกกระเทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และอย่างไรคือการท่องเที่ยวโดยชุมชน “Community Based Tourism : CBT” ที่เหมาะสมอันจะเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและเห็นผล

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2550) ได้กล่าวว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นแนวคิดที่ดีและน่าสนใจ แต่ชุมชนจะมีความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวได้ดีมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องคำนึงถึงปัจจัยหลายประการ ซึ่งกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่ามีอยู่ 4 ด้าน คือ

1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม คือ ชุมชนจะต้องมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีวิถีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ตลอดจนการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2) องค์กรชุมชน คือ ชุมชนมีระบบสังคมหรือที่เกิดความเข้าใจโดยทั่ว ๆ ไป คือ มีประชาชนชาวบ้าน หรือพูดง่าย ๆ คือ มีผู้มีความรู้และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย คนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรและเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานั้น ๆ

3) การจัดการ คือ มีกฎกติกาชุมชนที่ยอมรับร่วมกันในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวของภายในชุมชน มีองค์กร หรือกลไกการทำงาน เพื่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวม

4) การเรียนรู้ คือ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวทางเลือกซึ่งมีการบริหารจัดการโดยคนในชุมชน โดยเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงทรัพยากรในท้องถิ่นและชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการบริหารจัดการได้ โดยการตั้งชุมชนเป็นฐาน หรือศูนย์กลางเพื่อใช้ในการกำหนดแนวทางหรือทิศทางการวางแผนงาน การปฏิบัติ โดยการดำเนินงานดังกล่าวจะดำเนินการพร้อมกันทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแบบองค์รวมและยังรวมถึงเกี่ยวกับกลุ่มคนที่หลากหลาย มากมาย เมื่อมองในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว

2. แนวคิดด้านศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

ศิริจรรยา ประพฤติกิจ (2553) ได้เสนอหลักเกณฑ์การพิจารณา และการกำหนดศักยภาพ หรือความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

1) คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว ลักษณะเด่นในตัวเองที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจ ประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเก่าแก่ทางด้านประวัติศาสตร์ ความสำคัญทางลัทธิและศาสนา รวมไปถึง บรรยากาศ สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ และวิถีชีวิต ของแหล่งท่องเที่ยว

2) ความสะดวกในการเข้าถึง ได้แก่ การคมนาคม หรือ ลักษณะการเดินทาง ระยะเวลามาจากตัวเมืองไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ

3) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พักแรม ร้านอาหาร เครื่องดื่ม และรวมถึงบริการอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ และการรักษาความปลอดภัย

4) สภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็น สภาพอากาศ ระบบนิเวศ และสภาพอื่น ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว

5) การรองรับนักท่องเที่ยว หรือข้อจำกัด ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านบริการ ด้านสาธารณูปโภค ด้านปัญหา และปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

6) การชื่อเสียงในปัจจุบัน ได้แก่ การได้เป็นที่รู้จักของแหล่งท่องเที่ยว และจำนวนนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2550) ได้กำหนดองค์ประกอบพื้นฐานในการศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มี 3 ด้านดังนี้

1. ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่

1.1 คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วย 7 ดัชนีชี้วัด ได้แก่
1) ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถี ชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ 2) ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี 3) ความงดงามทาง ศิลปวัฒนธรรม 4) ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง 5) ความเป็นมาทาง ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบค้นได้ 6) ความผูกพันต่อท้องถิ่น 7) ความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

1.2 ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 3 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 2) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว 3) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว

2. ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีเกณฑ์การพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่

2.1 ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน

2.2 ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

3. การบริหารจัดการ มีเกณฑ์การพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่

3.1 การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย 3 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การจัดการ ด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว 2) การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ 3) การจัดการด้านการ ติดตามและการประเมินการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

3.2 การจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 5 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว 2) การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว 3) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก 4) ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว 5) ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว

จากการศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสามารถสรุปได้ว่า เกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณา 8 ด้าน ได้แก่ คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก ข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว สภาพแวดล้อม ความมีชื่อเสียง กิจกรรมท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการท่องเที่ยว จะต้องมียุทธศาสตร์ที่มีความพร้อม และมีประสิทธิภาพสำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แบบที่สูงสุดในการท่องเที่ยว

3. แนวคิดวงจรเดมมิ่ง (PDCA)

บรรจง จันทมาศ (2546) ได้กล่าวถึงวงจร PDCA คือ วิธีการที่เป็นขั้นตอนในการทำงานเสร็จสมบูรณ์อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพและเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ วงจรการบริหาร PDCA เป็นเครื่องมือที่สำคัญในอันที่จะนำไปสู่การปรับปรุงในการ

ทำงานมีการรวบรวมข้อมูลที่จะนำไปใช้ในการวางแผนงานเพื่อปรับปรุง จากนั้นก็นำไปปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ และมีการตรวจสอบวิธีการนำแผนไปปฏิบัติเพื่อดูว่าได้นำไปสู่การปรับปรุงตามที่กำหนดไว้หรือไม่ เมื่อการปรับปรุงสำเร็จก็จะกำหนดขึ้นเป็นมาตรฐานการทำงาน เพื่อให้เกิดความแน่ใจว่าวิธีการใหม่ ๆ ที่นำมาใช้เหล่านั้นจะถูกนำไปปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

อนุวัฒน์ ทรัพย์พิชผล (2546) ได้กล่าวถึง วงล้อเดมมิง เป็นที่รู้จักกันดีในเรื่องของวงจรการปรับปรุงและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งประกอบไปด้วย การวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามแผน (Do) การตรวจสอบหรือการศึกษาผล (Check or study) และการลงมือแก้ไข (Act/Action) การวางแผนเพื่อปรับปรุงกิจกรรมใด ๆ ต้องติดตามมาด้วยการลงมือทำเสมอและต้องทำตามที่ได้วางไว้ด้วย จากนั้นก็จะต้องมีการติดตามเพื่อวัดผลและหาทางที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้น จากนั้นก็นำมาปรับปรุง ตั้งเป้าหมายใหม่ ซึ่งการเรียนรู้สิ่งใหม่จะเกิดขึ้นและถูกนำมาใช้ในกิจกรรมใหม่ที่มาสรางสรรค์ขึ้นมา

วิฑูรย์ สิมะโชติ (2550) ได้เสนอขั้นตอนการบริหารงานคุณภาพ “วงจรถมมิง” ไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การจัดทำและวางแผน (plan) ประกอบด้วย
 - 1.1) ทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนและกำหนดหัวข้อควบคุม
 - 1.2) กำหนดค่าเป้าหมายที่ต้องการบรรลุให้แก่วิธีควบคุม
 - 1.3) กำหนดวิธีการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
2. การปฏิบัติตามแผน (do) ประกอบด้วย
 - 2.1) หาความรู้เกี่ยวกับวิธีการดำเนินการนั้นด้วยวิธีการฝึกอบรมหรือศึกษาด้วยตนเอง
 - 2.2) ดำเนินการตามวิธีการที่กำหนด
 - 2.3) การเก็บรวบรวมบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องและผลลัพธ์ของหัวข้อควบคุม
3. การติดตามประเมินผล (check) ประกอบด้วย
 - 3.1) ตรวจสอบว่าการปฏิบัติงานเป็นไปตามวิธีการทำงานมาตรฐานหรือไม่

3.2) ตรวจสอบว่าค่าที่วัดได้ (ของตัวแปรที่เกี่ยวข้อง) อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานหรือไม่

3.3) ตรวจสอบว่า (ของหัวข้อควบคุม) ได้ตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่

4. การกำหนดมาตรการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้ ไม่เป็นไปตามแผน (act) ประกอบด้วย

4.1) ถ้าการปฏิบัติงานไม่เป็นไปตามวิธีการทำงานมาตรฐานก็หามาตรการแก้ไข

4.2) ถ้าผลลัพธ์ที่ได้ไม่เป็นไปตามที่คาดหวังก็ค้นหาสาเหตุและแก้ไขที่ต้นตอเพื่อมิให้เกิดปัญหาซ้ำขึ้นอีก

4.3) ปรับปรุงระบบการทำงานและเอกสารวิธีการทำงานมาตรฐาน
สามารถสรุปได้ว่าแนวคิด PDCA นั้น จะเป็นการดำเนินงานเป็นมีระบบ และครบถ้วน ซึ่งก็จะทำให้กิจกรรมการเพิ่มผลผลิตภาพมีความเหมาะสมกับองค์กร เพื่อมาใช้เป็นข้อมูลป้อนเข้าสำหรับการวางแผนและกำหนดแนวทางการปฏิบัติ มีการตรวจสอบประเมินผลอยู่เสมอ ทำให้องค์กรสามารถรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นและสามารถหาแนวทางแก้ไขได้ และสามารถวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กร ซึ่งสามารถนำจุดอ่อนนั้นมาพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กรต่อไป

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุถิ เสริฐศรี (2557) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม ในบริบทของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม 3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนคลองโคน จังหวัดสมุทรสงครามสู่ความยั่งยืน พบว่ากระบวนการจัดการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวเหมาะสม ได้แก่ ชิดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และส่งเสริมให้ชุมชนคลองโคนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมทางการท่องเที่ยว และกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ได้แก่ กิจกรรมปลูกป่า

ชายเลน กิจกรรมนั่งเรือชมวิถีชีวิตริมน้ำ กิจกรรมพานเรือคายัคและกิจกรรมอื่น ๆ อาทิ กิจกรรมถีบกระดานหาหอยแครง กิจกรรมล่องเรือให้อาหารสัตว์ท้องถิ่น แนวทางการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนคลองโคน ได้แก่ ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชน ปลุกฝังชาวบ้านให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้มีความสุข

สาลินี ทิพย์เพ็ง (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์ 1. สำรวจและรวบรวมปัญหาและอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวโดย ชุมชน 2. วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 3. ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า ประชาชนในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์และจัดการการท่องเที่ยวด้วยการร่วมกันกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว กฎของชุมชนตามพันธะสัญญาชุมชน และต้องการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ และมีแผนการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยตระหนักถึงความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชน และชุมชนจะต้องมีแนวทางในการพัฒนาด้วยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ภายในชุมชน ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงสุนทรียภาพ สังคม วัฒนธรรม และวัสดุที่ใช้ต้องสามารถคงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น รวมทั้งมีการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อ เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับชุมชนอื่น

วรรณวิมล ภู่นาค (2557) ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเพื่อเสนอแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของตลาดน้ำอัมพวา พบว่าศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการเมือง พบว่า ไม่สามารถดำเนินการจัดการอย่างเป็นระบบ

และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ อย่างชัดเจนได้ ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่า มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว เพื่อตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ พบว่า ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการได้รับประโยชน์ พบว่า ชุมชนไม่มีการรวมตัวกันเพื่อประกอบธุรกิจร่วมกัน และส่วนใหญ่ชุมชนจะมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว ผลกระทบเชิงบวกด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ผลกระทบเชิงบวกด้านสังคม ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้น มีสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น ผลกระทบเชิงบวกด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชนมีการประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้นและเศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น ผลกระทบเชิงลบด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ก่อให้เกิดปัญหาน้ำเสีย ทรัพยากรทางธรรมชาติลดน้อยลง ผลกระทบเชิงลบ ด้านเศรษฐกิจ พบว่า สินค้าและบริการค่าครองชีพต่าง ๆ ในชุมชนสูงขึ้น ผลกระทบเชิงลบด้านสังคม พบว่า เกิดการอพยพย้ายถิ่นของชุมชนริมคลองในตลัดน้ำและเกิดปัญหาการขัดผลประโยชน์ของคนในชุมชน

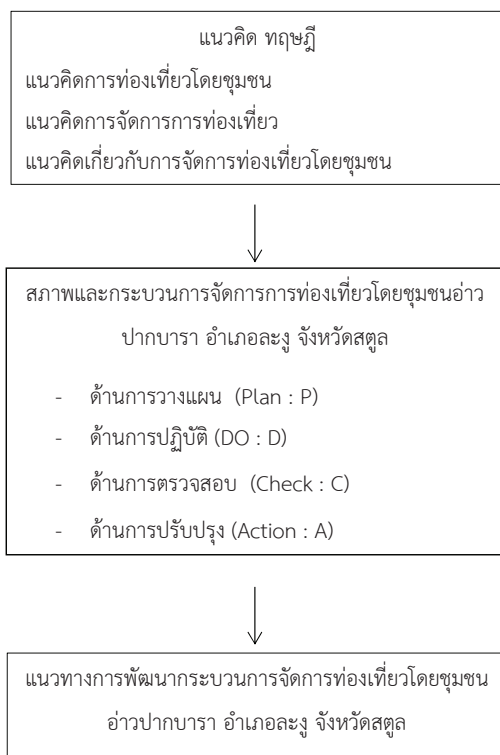
อรนภา ทศนัยนา (2559) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และกีฬาสำหรับผู้สูงอายุโดยมหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและประเมินรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาสำหรับผู้สูงอายุโดยมหาวิทยาลัย พบว่ารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาของมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย กระบวนการในการบริหารจัดการ 4 ด้าน คือ 1. ด้านการวางแผน (Planning) จำนวน 10 องค์ประกอบ คือการกำหนดหน่วยงานหลัก การสรรหาผู้บริหาร และคณะกรรมการดำเนินการ การกำหนดเป้าหมายนโยบาย วัตถุประสงค์ กำหนดแผนการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการ กำหนดกิจกรรม กำหนดแผนด้านบุคลากร ด้านการจัดการการตลาด ด้านงบประมาณ กำหนดตัวชี้วัดและการประเมินผลแผน และด้านสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก 2. ด้านการจัดองค์การ (Organizing) จำนวน 5 องค์ประกอบ คือการกำหนดงานออกแบบและจัดกลุ่มงาน การกำหนดขอบเขตและหน้าที่การทำงาน กำหนดผังโครงสร้างองค์การ กำหนดการปฐมนิเทศและอบรมสัมมนา

กำหนดคุณสมบัติและคัดเลือกวิทยากร ผู้นำกิจกรรมด้านสุขภาพกีฬา นันทนาการและการท่องเที่ยว 3. ด้านการนำไปปฏิบัติ (Implementing) มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายโดยกลุ่มเป้าหมายจะเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ซึ่งต้องเป็นผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งผู้สูงอายุจะได้รับสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ และความรู้ 4. ด้านการควบคุม (Controlling) จำนวน 3 องค์ประกอบ คือกำหนดมาตรฐานการควบคุม การประเมินผลที่สอดคล้องกับมาตรฐาน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่ากระบวนการจัดการท่องเที่ยว 4 ด้านประกอบด้วย ด้านการวางแผน (Plan: P) ด้านการปฏิบัติ (DO: D) ด้านการตรวจสอบ (Check: C) ด้านการปรับปรุง (Action: A) ทั้ง 4 กระบวนการข้างต้นมาวิเคราะห์เพื่อแก้ไขจุดอ่อนและเสริมจุดแข็งของกระบวนการกลุ่มเพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีรูปแบบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราทั้ง 4 ชุมชนให้ปรับไปในทิศทางเดียวกัน

กรอบแนวคิด

ผู้วิจัยศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล โดยใช้แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทฤษฎีการจัดการการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และแนวคิด PDCA ซึ่งประกอบไปด้วย ด้านการวางแผน (Plan: P) ด้านการปฏิบัติ (DO: D) ด้านการตรวจสอบ (Check: C) ด้านการปรับปรุง (Action: A) มาวิเคราะห์กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการศึกษา

การศึกษา “แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล ภายใต้แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับนำ แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทฤษฎีการจัดการการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดศักยภาพการท่องเที่ยว แนวคิดวงจรเดมมิ่ง หรือ PDCA เพื่อนำไปวิเคราะห์ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ใช้วิธีการการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interviewing) และ

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลเป็น 2 กลุ่มดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยผู้ให้ข้อมูลที่ใช้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง รวมทั้งสิ้นจำนวน 29 คน ดังนี้

1.1 กำนันตำบลปากน้ำ	จำนวน 1 คน
1.2 ผู้ใหญ่บ้าน ได้แก่ บ้านปากบาราบ้านบ่อเจ็ดลูก
และบ้านหัวทาง	จำนวน 3 คน
1.3 นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำ	จำนวน 1 คน
1.4 นายกองค์การบริหารส่วนตำบลละงู	จำนวน 1 คน
1.5 เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตรา	จำนวน 1 คน
1.6 ผู้นำศาสนา	จำนวน 1 คน
1.7 สมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา	จำนวน 4 คน
1.8 ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว	จำนวน 4 คน
1.9 ประธานสมาคมชาวประมงพื้นบ้านปากน้ำ	จำนวน 1 คน
1.10 มัคคุเทศก์ท้องถิ่น	จำนวน 4 คน
1.11 ประชาชนในพื้นที่	จำนวน 4 คน
1.12 นักท่องเที่ยว	จำนวน 4 คน

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยผู้ให้ข้อมูลที่ใช้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 8 คน ซึ่งไม่ซ้ำกับผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

- 2.1 เป็นสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา
- 2.2 ต้องอาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลปากน้ำและตำบลละงู อำเภอละงู จังหวัดสตูล

เครื่องมือในการวิจัย

การศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อ่าวปากบารา อำเภอ ละงู จังหวัดสตูล เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เพื่อช่วยเก็บข้อมูล มีดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1.1 ศึกษาเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.2 กำหนดขอบข่ายของข้อมูลที่ต้องการให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย

1.3 จัดทำร่างตัวอย่างแบบสัมภาษณ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

1.4 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้วนำไปเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อพิจารณาความถูกต้องและให้คำแนะนำเพื่อปรับแก้แบบสัมภาษณ์ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

1.5 นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับแก้เรียบร้อยแล้วให้กับผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญทางด้านการพัฒนาสังคมและการบริหารจัดการ เพื่อตรวจสอบการใช้ภาษาและความครอบคลุมของเนื้อหา และให้ข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยนำเครื่องมือมาพิจารณาปรับแก้ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2. การสนทนากลุ่ม เป็นแบบสนทนากลุ่ม โดยกำหนดประเด็นไว้ล่วงหน้า ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อหาแนวทางการพัฒนารูปแบบกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ได้แก่ สมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา จำนวน 8 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าทบทวนเอกสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ครอบคลุมประเด็นหลัก ๆ จากอินเทอร์เน็ต หนังสือ และวารสารต่าง ๆ
2. การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์
3. การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา

การวิเคราะห์ผลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูล มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา แล้วพรรณนาความโดยใช้ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการจัดการท่องเที่ยว ที่เกี่ยวข้องมาอธิบายให้เห็นการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากนั้นจึงนำข้อมูลมาทำการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดและนำเสนอข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1. สภาพและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล

จากการศึกษาสภาพและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล สามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้านดังนี้

1. ด้านการวางแผน (Plan) สามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 การกำหนดวัตถุประสงค์ และหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ซึ่งในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีกระบวนการจัดการที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา คือ 1) เพื่อบริหารจัดการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตราอย่างยั่งยืน ไม่ขัดต่อเจตนารมณ์ของอุทยานแห่งชาติ

2) เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทรัพยากรบางพื้นที่ที่ไม่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยว 3) เพื่อเปิดให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างมีความรับผิดชอบและได้รับผลประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง อีกทั้งยังมีหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราซึ่งประกอบไปด้วย 1) ต้องรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยังคงสมบูรณ์ดังเดิมให้มากที่สุด 2) ต้องการให้ชุมชนเป็นผู้จัดการท่องเที่ยวและกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกชุมชนตามสมควรรวมถึงแก่บุคคลด้อยโอกาสอื่นๆ ในสังคม 3) การจัดการท่องเที่ยวต้องไม่ขัดต่อประเพณีวัฒนธรรมอันดีของชุมชน โดยเฉพาะวิถีชีวิตแบบมุสลิมตามหลักศาสนาที่คนในชุมชนส่วนใหญ่นับถือ 4) เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวของทรัพยากรมาก ต้องมีการเฝ้าระวังและมีการเตรียมการฟื้นฟูให้ทันทั่วทั้ง ซึ่งวัตถุประสงค์และหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราดังกล่าวมาจากการคิดวางแผน และตัดสินใจผ่านการจัดเวทีในทุกภาคส่วน เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา กลุ่มเครือข่ายในชุมชน และชาวบ้านในชุมชน เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรในชุมชน

1.2 การกำหนดโครงสร้างการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา
โดยจัดตั้ง คณะกรรมการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา 1 คณะ ซึ่งประกอบไปด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการบริหารจัดการ ซึ่งมีวิสาหกิจชุมชน จำนวน 14 วิสาหกิจ ซึ่งจะต้องจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยจะต้องจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนและมีหนังสือรับรองจากผู้ใหญ่บ้านว่าเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน ซึ่งต้องเป็นหมู่บ้านที่มีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอละงู อยู่ภายใต้การดูแลควบคุมภาวะเรียบร้อยโดยคณะกรรมการบริหารจัดการของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา

1.3 การกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา
เช่น ต้องมีการทำประกันชีวิตสำหรับนักท่องเที่ยวที่มารับบริการก่อนออกเดินทาง และต้องมีเสื้อชูชีพเพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยวทุกคน เป็นต้น อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีหลักการจัดการให้ชุมชนเป็นผู้จัดการท่องเที่ยวและกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกชุมชนตามสมควรรวมถึงแก่บุคคลด้อยโอกาสอื่นๆ

ในสังคม ซึ่งกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีกองทุนชะกาดให้กับผู้ยากไร้ 2.5% จากรายได้ส่วนที่เข้าชุมชน

1.4 การกำหนดพื้นที่ โดยกำหนดให้พื้นที่บริเวณแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และแหล่งทรัพยากรปศุสัตว์ให้เป็นพื้นที่ควบคุมการให้บริการของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตราในท้องที่ตำบลปากน้ำ ทั้งนี้กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีการกำหนดวัตถุประสงค์และหลักการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนชุมชนไว้อย่างชัดเจน ซึ่งได้มาจากการคิดการวางแผน การตัดสินใจผ่านเวทีของทุกภาคส่วน ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน เพื่อมาจัดการทรัพยากรในชุมชน โดยใช้กระบวนการวางแผนแม่บทการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ขอใช้พื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตราเพื่อมาบริหารจัดการโดยชุมชน

1.5 การกำหนดราคาบริการนำเที่ยว ในอัตราขั้นต่ำ 800 บาท ต่อคน ในกรณีนักท่องเที่ยวต่างชาติอัตราขั้นต่ำ 1,000 บาท ต่อคน สำหรับนำเที่ยวครึ่งวัน โดยค่าบริการนี้รวมค่าโดยสารเรือหางยาว ค่าเรือคายัค ค่าเสื้อชูชีพ ค่าประกันชีวิต ค่าอาหารและอาหารว่าง ค่าการตลาดค่าไกด์นำเที่ยว ค่าธรรมเนียมใช้พื้นที่และค่าบริการจัดการพื้นที่ โดยอัตราค่านำเที่ยวจะไม่มีกรเรียกเก็บเพิ่ม

1.6 การกำหนดแผนการตลาด ให้บุคคลหรือนิติบุคคลใด ๆ สามารถขายทริปท่องเที่ยวในพื้นที่ที่กำหนด เป็น “พื้นที่ควบคุมการให้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา” ได้ แต่ต้องมาใช้บริการนำเที่ยวของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเท่านั้น

1.7 การกำหนดกองทุนเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีการกำหนดกองทุนเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรกเป็นของส่วนกลางคือ คณะกรรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งมีเงินยืมตั้งต้นมาจากคณะทำงานขับเคลื่อนตำบลปากน้ำ นำอยู่จำนวนเงิน 30,000 บาท เงินปันส่วนจากค่าธรรมเนียมการใช้พื้นที่จำนวน 30 บาท ต่อราย เงินสนับสนุนจากภาครัฐหรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นบางส่วนจะนำไปเป็นค่าตอบแทนให้กับคณะทำงาน ส่วนที่สองคือวิสาหกิจชุมชนมีกระดมุ่นซึ่งเป็น

การระดมทุนเพื่อ เป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารงานเพื่อสนับสนุนเป็นเงินทุนหมุนเวียน โดยแต่ละวิสาหกิจชุมชนจะเป็นผู้บริหารจัดการในการระดมทุน

2. ด้านการปฏิบัติ (Do) สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ด้านการบริหารการทำงานของกลุ่ม การท่องเที่ยวโดยชุมชน อ่าวปากบารา มีการบริหารการทำงานโดยสร้างทีมงานที่มีการพิจารณาผ่านความสมัครใจตามความสามารถของแต่ละคน แบ่งออกเป็น 5 ฝ่าย ได้แก่ 1. ฝ่ายอาหาร 2. ฝ่ายมัคคุเทศก์ 3. ฝ่ายเรือนำเที่ยว 4. ฝ่ายประสานงานและ 5. ฝ่ายการเงินและบัญชี ซึ่งในแต่ละฝ่ายมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น ฝ่ายอาหาร มีหน้าที่รับทำอาหารของลูกค้าตามรายการและจัดส่งก่อนเรือออกเดินทาง และฝ่ายมัคคุเทศก์ มีหน้าที่นำเที่ยวลูกค้าไปยังจุดท่องเที่ยวที่กำหนดไว้อย่างปลอดภัยและดูแลความสงบเรียบร้อยของลูกค้าให้อยู่ภายใต้กฎกติกาชุมชนตลอดการท่องเที่ยว เป็นต้น

2.2 ด้านความปลอดภัย การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีมาตรฐานร่วมภายในชุมชนในชุมชน ผู้ประกอบการนำเที่ยวจะต้องจัดให้มีมาตรการความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวตามมาตรฐาน เช่น ต้องมีการประกันชีวิตสำหรับนักท่องเที่ยวที่มารับบริการและต้องมีเสื้อชูชีพสำหรับนักท่องเที่ยวทุกคน และต้องมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่ผ่านการฝึกอบรมและมีบัตรอนุญาตเป็นไกด์นำเที่ยวคอยดูแลความปลอดภัยและให้ข้อมูลอย่างเพียงพอ โดยไกด์นำเที่ยว 1 คน ต่อนักท่องเที่ยวไม่เกิน 5 คน ในกรณีนี้นักท่องเที่ยวมากกว่า 5 คน ต้องมีผู้ดูแลอย่างน้อย 1 คน เป็นต้น

2.3 ด้านการตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีการเปิดโอกาสให้คนทั่วไป เช่น ประชาชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวหรือบริษัททัวร์ สามารถขายทริปท่องเที่ยวได้ซึ่งจะต้องใช้บริการนำเที่ยวจากกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ซึ่งมีวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด 14 วิสาหกิจที่ให้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนชนสามารถเลือกได้ว่าจะไปกับวิสาหกิจต่าง ๆ การนำเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจต่างมีความแตกต่างในการนำเสนอการท่องเที่ยวและมีจุดเด่นคือปราสาทหินพันยอดซึ่งเป็นจุดที่ทุกวิสาหกิจจะต้องพาไปโดยแต่ละวิสาหกิจมีการนำเสนอโปรแกรมการท่องเที่ยวที่ต่างกันตามความแตกต่างของพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้าน เช่น บ้านบ่อเจ็ดลูกจะมีโบราณสถานบ่อเจ็ดลูก ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญของหมู่บ้านที่มีเรื่องราวความเป็นมาและเป็นจุดเด่น

ของบ้านบ่อเจ็ดลูก บ้านปากบารามีจุดเด่นในการทำกิจกรรมที่ต่างจากที่อื่น คือ การปล่อยพันธุ์หอยตลับโดยส่วนใหญ่ที่อื่นจะมีกิจกรรมหาหอย แต่บ้านปากบาราเห็นถึงการอนุรักษ์พันธุ์หอยจึงนำกิจกรรมปล่อยหอยมาเป็นจุดขายของบ้านปากบารา นอกจากนี้บ้านตะโลละไสซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตรา จะได้ชมความสวยงามของสะพานข้ามกาลเวลา ซึ่งเป็นพื้นที่ของหินสองยุคที่มีอายุมากกว่า 500 ล้านปี และบ้านห้วยทางที่มีจุดเด่นจากที่อื่นคือการชมความงดงามของหุบผาโม่งเค้งป่าโกงกาง และชมระบบนิเวศของป่าชายเลน จะเห็นได้ว่าทั้ง 4 หมู่บ้านนั้นมีการนำเสนอจุดเด่นที่แตกต่างกันซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเลือกได้ตามความสนใจของนักท่องเที่ยว ดังนั้นทางของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราอนุญาตให้บุคคลทั่วไปหรือนิติบุคคลต่าง ๆ สามารถขายทริปท่องเที่ยวได้แต่จะต้องส่งลูกค้าให้กับวิสาหกิจต่าง ๆ เป็นผู้นำเที่ยวโดยมีค่าตอบแทนค่าการตลาดให้ 150 บาทต่อหัว

2.4 ด้านการจัดการพื้นที่ มีการจัดการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวไม่ให้เกิดความสามารถในการรองรับ การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีการจัดการจำนวนนักท่องเที่ยวในการเข้าในพื้นที่ไม่เกินวันละ 300 คน เนื่องจากพื้นที่เกาะเขาใหญ่ (ปราสาทหินพันยอด) ซึ่งพื้นที่มีขนาดความกว้าง 20 -30 เมตร โดยนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปได้ครั้งละ 20 คน รอบละ 20 นาที

2.5 ด้านการประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการประชาสัมพันธ์โดยการใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่าน Social Media เช่น Facebook Instagram LINE และมีเพจกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ทำประชาสัมพันธ์ก็จะเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น สมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ผู้ประกอบการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของรัฐคือ องค์การบริหารส่วนตำบลละงูและองค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำ ได้สนับสนุน การประชาสัมพันธ์ด้วยการให้ออกบูธตามงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานยอนหอยหลอดขององค์การบริหารส่วนตำบลละงู งานบาราพิชชิงคลับขององค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำและได้ช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านสถานีวิทยุขององค์การบริหารส่วนตำบลละงู

2.6 ด้านการจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ได้ยึดกฎระเบียบข้อบังคับของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราถือปฏิบัติตามโดยทางกลุ่มจะใช้เรือหัวโทงหางยาวหรือเรือวางท้องประมงพื้นบ้านเท่านั้น ที่สามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่เกาะของใหญ่และเรือจะต้องขึ้นทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายและมีมาตรฐาน ซึ่งผู้ขับเรือจะต้องมีใบอนุญาตที่ขึ้นทะเบียนกับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตรา และจะต้องขออนุญาตขอใช้พื้นที่ (อช.2) โดยการนำเที่ยวในแต่ละรอบสามารถรับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละไม่เกิน 10 คนต่อรอบ โดยจะต้องผูกเรือในจุดที่คณะกรรมการกลางจัดให้เท่านั้น ในส่วนของไกด์นำเที่ยวต้องเป็นคนในพื้นที่อำเภอละงูโดยจะต้องผ่านการอบรมหลักสูตรและมีบัตรอนุญาตนำเที่ยวและไกด์จะต้องไม่มีพฤติกรรมรุนแรงและติดยาเสพติด นอกจากนี้ทางกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราไม่อนุญาตให้นำพาชนะโพนบรรจอาหารเข้าไปในเขตการท่องเที่ยวโดยเด็ดขาด ซึ่งพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานไม่อนุญาตให้นำพาเข้าไปได้ทั้งกลุ่มจึงจัดเตรียมอาหารเป็นอาหารบุฟเฟต์ โดยจะใช้กล่องพลาสติกที่สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกครั้งหรือปิ่นโตในการบรรจอาหารโดยทางกลุ่มแม่บ้านจะจัดเตรียม ซ้อน จาน ถ้วย ไปให้โดยมีไกด์บริการให้กับนักท่องเที่ยว

2.7 ด้านการกระจายรายได้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีการกำหนดราคานำเที่ยวในอัตราขั้นต่ำ 800 บาทต่อคน สำหรับทริปครึ่งวัน โดยค่าบริการนี้ให้ครอบคลุม ค่าโดยสารเรือหางยาว ค่าเช่าเรือคายัค ค่าเสื้อชูชีพ ค่าประกันชีวิต ค่าอาหาร ค่าการตลาด ค่าไกด์นำเที่ยวและค่าธรรมเนียมใช้พื้นที่ ซึ่งจะทำให้เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน เช่น ค่าเรือโดยสาร ก็จะได้กับชาวประมง ค่าอาหาร จะได้กับกลุ่มแม่บ้าน ค่าไกด์นำเที่ยวจะได้กับเยาวชน และอีกส่วนหนึ่งจะเข้าชุมชน

3. ด้านการตรวจสอบ (Check)

3.1 การตรวจสอบราคานำเที่ยว กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีปัญหาภายในกลุ่ม คือ มีการขายทริปท่องเที่ยวในราคาต่ำกว่าข้อตกลงที่กำหนดไว้ 800 บาท โดยปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ได้เกิดขึ้นในฤดูกาลท่องเที่ยวที่ผ่านมา โดยมีเสียงเรียกร้องจากกลุ่มนักท่องเที่ยว ชาวบ้านในพื้นที่ รวมถึงกลุ่มวิสาหกิจ

ที่ปฏิบัติการข้อตกลงอย่างเคร่งครัด ซึ่งทางกลุ่มมีแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยจะดูจากพฤติกรรมการขาย ทริปท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาของ วิสาหกิจทุกวิสาหกิจ หากมีการพบเห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวของวิสาหกิจใดวิสาหกิจ หนึ่งมีจำนวนมากเป็นพิเศษต้องตรวจสอบ ซึ่งทางกลุ่มมีบทลงโทษสำหรับวิสาหกิจ ที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบ โดยจะพิจารณาบทลงโทษตามลำดับดังต่อไปนี้ ตักเตือน ทำบันทึก ทัณฑ์บน พักการขึ้นทะเบียนชั่วคราวโดยกำหนดระยะเวลา เพิกถอนการขึ้นทะเบียน เป็นผู้ประกอบการ ซึ่งเป็นบทลงโทษสำหรับวิสาหกิจที่ไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลงที่วางไว้

3.2 การตรวจสอบด้านการรักษาความปลอดภัย กลุ่มการท่องเที่ยว โดยชุมชนอ่าวปากบารา มีการตรวจสอบด้านการรักษาความปลอดภัย โดยมีการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตราที่คอยอำนวยความสะดวกและ ตรวจสอบการรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะมีการตรวจสอบเรือนำเที่ยว ทุกลำที่นำบริการนำเที่ยวทุกครั้ง เจ้าหน้าที่จะตรวจสอบในเรื่องของการขึ้นทะเบียนเรือ ที่ถูกต้อง และทุกครั้งที่นำเที่ยวจะต้องทำประกันชีวิตให้กับนักท่องเที่ยวทุกคน และ เมื่อนักท่องเที่ยวได้ซื้อทริปท่องเที่ยวแล้ว นักท่องเที่ยวจะได้ไปชมจุดไฮไลต์ คือ ปราสาท หินพันยอด ซึ่งจะเป็นการลอดถ้ำ โดยการใช้เรือแคนูเข้าไป และจุดนี้จะเป็นจุด ที่จะดูแลเรื่องความปลอดภัยเป็นพิเศษ การพายเรือเข้าถ้ำถ้าหากไม่มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เข้าไปด้วย ทางเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตราจะไม่อนุญาตให้เข้าไป ภายในปราสาทหินพันยอดได้

4. ด้านการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องจากผลของการตรวจสอบ (Action)

กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราได้นำผลที่ได้จากการตรวจสอบ ตามแผนที่วางไว้และพัฒนาให้ดีขึ้น โดยการทบทวนแผนงานเพื่อปรับปรุงระบบและ วิธีการดำเนินการให้เหมาะสม ซึ่งส่งผลให้การบริหารงานมีการจัดการระบบการทำงาน อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง และมีขั้นตอนการดำเนินจะพิจารณาผลที่ได้จาก การตรวจสอบซึ่งมีอยู่ 2 กรณี คือ ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่เป็นไปตาม แผนที่วางไว้หากเป็นกรณีแรกก็ให้ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งอาจหมายถึงสามารถ บรรลุเป้าหมายได้เร็วกว่าเดิมหรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเดิมหรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้น ก็ได้แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่สองซึ่งก็คือผลที่ได้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนที่วางไว้เรา ควรนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์และพิจารณาว่าควรจะทำต่อไป

2. แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การพัฒนาด้านความรู้ ในประเด็นการพัฒนาความรู้ เนื่องด้วยสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพประมง ทำให้สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งอาศัยประสบการณ์มาประยุกต์กับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น ความรู้ด้านบัญชี ความรู้ด้านเทคโนโลยี ควรมีการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น ด้านบัญชี ด้านเทคโนโลยี ด้านสื่อประชาสัมพันธ์ ซึ่งทางกลุ่มควรขอการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาอบรมให้ความรู้กับกลุ่ม เพื่อจะให้กลุ่มสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีการพัฒนาด้านบุคลากร เนื่องจากการทำงานเป็นกลุ่ม ทำให้มีคนกลุ่มหนึ่งทำงานตามความรับผิดชอบของตัวเอง แต่อีกส่วนหนึ่งได้ละเลยหน้าที่ความรับผิดชอบของตัวเอง ทำให้เกิดการ ทำงานกลุ่มที่ไม่ได้ประสิทธิภาพ ควรมีการปรับปรุงในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่ของตัวเอง และในส่วนของไกด์ท้องถิ่นต้องการเน้นไปที่การพัฒนาเยาวชนให้เป็นไกด์ท้องถิ่น นำนักท่องเที่ยวชมความสวยงามของธรรมชาติ และให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวควรมีวิธีการนำเสนอที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว และเพิ่มเติมในเรื่องการใช้ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาสากล มีคุณเทกท้องถิ่นควรมีการฝึกการนำเที่ยวเป็นภาษาอังกฤษเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

3) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเป็นการบริการนำเที่ยวโดยพาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์พบว่า หมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านนำร่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารานั้นยังไม่มี การนำเสนอวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งสามารถเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น วิถีชีวิตการเลี้ยงปลาในกระชัง วิถีชีวิตของกลุ่มแม่บ้านแต่ละกลุ่มซึ่งมีกลุ่มการทำดอกไม้จากน้ำตาล (บุหงาซูลา) กลุ่มร้านคนจับปลา กลุ่มเกษตรอินทรีย์

ปากน้ำน้อย เป็นต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนสามารถนำวิถีชีวิตของคนในชุมชนมานำเสนอในรูปแบบของการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถกระจายรายได้ให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนนักท่องเที่ยวยังได้ทั้งความรู้และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว โดยนำเสนอวิถีชีวิตของคนในชุมชน ควรมีการเพิ่มเติมนกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้หลากหลายจากที่มีอยู่เดิม เช่น ชมการทำดอกไม้จากน้ำตาล การทำน้ำมันมะพร้าวสกัดเย็นจากกลุ่มเกษตรอินทรีย์ปากน้ำน้อย ชมการแปรรูปอาหารทะเลสดจากร้านคนจับปลา การสัมผัสวิถีชีวิตประมงโดยการออกทะเลไปตกปลาที่ซังกอ (บ้านปลา) อ่าวปากบารา การพักอาศัยกับคนในท้องถิ่นเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งการท่องเที่ยวเหล่านั้นนอกจากนักท่องเที่ยวจะได้ความรู้ ความเป็นกันเองกับชาวบ้านในชุมชนแล้ว ยังจะได้รับความประทับใจจากกิจกรรมท่องเที่ยวอันเป็นการนำไปสู่การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ระหว่างคนในชุมชนกับนักท่องเที่ยว เป็นอีกแพ็คเกจหนึ่งเพื่อเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการกระจายรายได้ให้กลุ่มอื่นๆ ในชุมชน ได้มีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4) การจัดทำข้อมูลการสำรวจและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราควรมีการจัดทำการสำรวจและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนในท้องถิ่นควรร่วมกันสำรวจและจัดเก็บสถิติข้อมูลนักท่องเที่ยวและควรประเมินความพึงพอใจในการใช้บริการของนักท่องเที่ยว ทางกลุ่มควรมีการจัดทำข้อมูลการสำรวจและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการใช้บริการโดยทางกลุ่มสามารถนำข้อมูลที่ได้มาแก้ไขจุดอ่อนและเสริมจุดแข็งในการให้บริการ

5) การพัฒนาการประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีความพร้อมในการดำเนินงานและบริการนำเที่ยว ให้กับนักท่องเที่ยว แต่ยังคงขาดการประชาสัมพันธ์ทำให้กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังไม่ได้เป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยว และคนทั่วไป ซึ่งจะมีเฉพาะบางที่บางกลุ่มเท่านั้นที่รู้จัก ทางกลุ่มควรมีการประชาสัมพันธ์โดยใช้ช่องทางที่หลากหลายเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้ง่าย เช่น การนำเสนอเป็นคลิปวิดีโอสั้น ๆ เพื่อแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ และหน่วยงานของรัฐควรเข้ามาสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ เนื่องด้วยแหล่งท่องเที่ยวปราสาทหินพันยอดเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานธรณีโลก เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง

6) **การพัฒนาบริการ** การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีการนำเที่ยวครั้งวัน ซึ่งทำให้กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการเที่ยวต่อในชุมชนยังไม่มีบริการที่พัก ซึ่งทางกลุ่มควรให้คนในชุมชนมีความสนใจในการทำโฮมสเตย์ได้รับการอบรมที่เกี่ยวกับการจัดการที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน และควรมีบริการที่พักที่มีหลากหลายรูปแบบ เช่น ทางเดินเท้า โฮมสเตย์ เป็นต้น เพื่อเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยว กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ควรมีบริการที่พักไว้ให้ลูกค้าในมิติที่หลากหลาย เช่น ทางเดินเท้า หรือนอนโฮมสเตย์และยังเป็นการกระจายรายได้ให้กับส่วนของที่พัก เนื่องด้วยทางกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเรื่องการบริการที่พักของชุมชนยังไม่มีบริการให้กับนักท่องเที่ยวและทางกลุ่มควรให้คนในชุมชนมีความสนใจในการทำโฮมสเตย์ได้รับการอบรมที่เกี่ยวกับการจัดการที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล

1.1 ด้านการวางแผน (Plan : P)

หลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราซึ่งประกอบไปด้วย

1. ต้องรักษาสถานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยังคงสมบูรณ์ดังเดิมให้มากที่สุด
2. การจัดการท่องเที่ยวต้องไม่ขัดต่อประเพณีวัฒนธรรมอันดีของชุมชน โดยเฉพาะวิถีชีวิตแบบมุสลิมตามหลักการศาสนาที่คนในชุมชนส่วนใหญ่นับถือ
3. เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวของทรัพยากรมากต้องมีการเฝ้าระวังและมีการเตรียมการฟื้นฟู ซึ่งวัตถุประสงค์และหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราดังกล่าวมาจากการคิด วางแผน ผ่านการจัดเวทีในทุกภาคส่วน เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชน โดยจัดตั้ง คณะกรรมการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา 1 คณะ ซึ่งประกอบไปด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการบริหารจัดการซึ่งมีวิสาหกิจชุมชนจำนวน 14 วิสาหกิจ จะต้องจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนและมีหนังสือรับรองจากผู้ใหญ่บ้านว่าเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทำงานของการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน (สถาบันการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2557) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวควรจะมีความภาคภูมิใจที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้ นอกจากนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สาลินี ทิพย์เพ็ง (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์ 1. สำรวจและรวบรวมปัญหาและอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2. วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 3. ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนพบว่า ประชาชนในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์และจัดการการท่องเที่ยวด้วยการร่วมกันกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว กฎของชุมชนตามพันธะสัญญาชุมชน

การกำหนดพื้นที่ โดยกำหนดให้พื้นที่ บริเวณเกาะเขาใหญ่, เกาะลิดี, แหล่งหินขาวบริเวณเกาะบูโหลนและแหล่งทรัพยากรป่าชายเลน เป็นพื้นที่ควบคุมการให้บริการของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตราในท้องที่ตำบลปากน้ำ และการกำหนดราคาบริการนำเที่ยวในอัตราขั้นต่ำ 800 บาท ต่อคน ค่าธรรมเนียมใช้พื้นที่และค่าบริการจัดการพื้นที่ โดยอัตราค่านำเที่ยวจะไม่มีมีการเรียกเก็บเพิ่ม ในด้านการกำหนดแผนการตลาด ให้บุคคลหรือนิติบุคคลใด ๆ สามารถขายทริปท่องเที่ยวในพื้นที่ที่กำหนดเป็น “พื้นที่ควบคุมการให้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา” ได้ แต่ต้องมาใช้บริการนำเที่ยวของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเท่านั้น ทั้งนี้การกำหนดกองทุนเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีการกำหนดกองทุนเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นของส่วนกลางคือ คณะกรรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นบางส่วนจะนำไปเป็นค่าตอบแทนให้กับคณะทำงาน ส่วนที่สองคือวิสาหกิจชุมชนมีการระดมทุน ซึ่งเป็นการระดมทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารงานเพื่อสนับสนุนเป็นเงินทุนหมุนเวียน โดยแต่ละวิสาหกิจชุมชนจะเป็นผู้บริหารจัดการในการระดมทุน สอดคล้องกับแนวคิด วงจรเดมมิงหรือ PDCA ศุภชัย อาชีวะระงับโรค (2546) ได้อธิบายวิธีการขั้นตอนการวางแผน (plan) ขั้นตอนการวางแผนควบคุมถึงการกำหนดกรอบหัวข้อที่ต้องการ

ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานพร้อมกับพิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้นโดยระบุวิธีการเก็บข้อมูลให้ชัดเจน นอกจากนี้ผู้ศึกษาจะต้องวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้แล้วกำหนดทางเลือกในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การวางแผนยังช่วยให้เราสามารถคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตและช่วยลดความสูญเสียต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทั้งในด้านแรงงานวัตถุดิบชั่วโมงการทำงานเงินเวลา ซึ่งความสูญเสียเหล่านี้เป็นต้นทุนที่เพิ่มขึ้นของสินค้าและการบริการ โดยไม่สร้างมูลค่าเพิ่มใด ๆ เลยผู้บริโภคเองก็ไม่ต้องการที่จะเสียเงินเพิ่มเติมเพื่อชดใช้ต้นทุนที่สูงขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ในที่สุดองค์กรก็จะเสียความสามารถทางการแข่งขันในตลาด และยิ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรณภา ทศนัยนา (2559) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาสำหรับผู้สูงอายุโดยมหาวิทยาลัย พบว่ารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาของมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย กระบวนการในการบริหารจัดการด้านการวางแผน (Planning) คือการกำหนดหน่วยงานหลัก การสรรหาผู้บริหารและคณะกรรมการดำเนินการ การกำหนดเป้าหมายนโยบาย วัตถุประสงค์กำหนดแผนการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการกำหนดกิจกรรม กำหนดแผนด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ และด้านการจัดการการตลาด

1.2 ด้านการปฏิบัติ (Do : D)

ด้านการบริหารการทำงานของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีการบริหารการทำงานโดยสร้างทีมงานที่มีการพิจารณาผ่านความสมัครใจตามความสามารถของแต่ละคน แบ่งออกเป็น 5 ฝ่าย ได้แก่ 1. ฝ่ายอาหาร 2. ฝ่ายมัคคุเทศก์ 3. ฝ่ายเรือนำเที่ยว 4. ฝ่ายประสานงานและ 5. ฝ่ายการเงินและบัญชี ซึ่งในแต่ละฝ่ายมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบที่แตกต่างกัน ดังนี้ 1. ฝ่ายอาหาร มีหน้าที่รับทำอาหารของลูกค้าตามรายการ 2. ฝ่ายมัคคุเทศก์ มีหน้าที่นำเที่ยวลูกค้าไปยังจุดท่องเที่ยวที่กำหนดไว้อย่างปลอดภัย 3. ฝ่ายเรือนำเที่ยว มีหน้าที่ในการขับเรือพาลูกค้าไปยังจุดท่องเที่ยว ปฏิบัติหน้าที่ภายใต้กฎกติกาชุมชน 4. ฝ่ายประสานงาน มีหน้าที่ในการประสานงานระหว่างลูกค้าและกลุ่ม 5. ฝ่ายการเงินและบัญชี มีหน้าที่เกี่ยวกับการเงินทั้งหมด ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรณวิมล ภูณาค (2557) ได้ศึกษา

เรื่อง ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเสนอแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของตลาดน้ำอัมพวา พบว่าไม่สามารถดำเนินการจัดการอย่างเป็นระบบและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจนได้ ในด้านความปลอดภัย ผู้ประกอบการนำเที่ยวจะต้องจัดให้มีมาตรการความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวตามมาตรฐานต่อไปนี 1. ต้องมีการประกันชีวิตสำหรับนักท่องเที่ยวที่มารับบริการ 2. ต้องมีเสื้อชูชีพสำหรับนักท่องเที่ยวทุกคน 3. ต้องมีมีคัคเทศก์ท้องถิ่นที่ผ่านการฝึกอบรมและมีใบอนุญาตเป็นไกด์นำเที่ยว 4. ต้องมีผู้ช่วยเหลือในการนำเที่ยวอย่างน้อย 2 คน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทำงานของการทำงานของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2557) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องมีมาตรฐานที่มาจากข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย และในด้านการตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอบางบาลมีการเปิดโอกาสให้คนทั่วไป เช่น ประชาชนสามารถขายทริปท่องเที่ยวได้ซึ่งจะต้องให้บริการนำเที่ยวจากกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอบางบาลซึ่งมีวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด 14 วิสาหกิจที่ให้บริการการท่องเที่ยวโดยแต่ละวิสาหกิจมีการนำเสนอโปรแกรมการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันตามความแตกต่างกัน เช่น บ้านบ่อเจ็ดลูกจะมีโบราณสถานบ่อเจ็ดลูก บ้านปากบารา มีจุดเด่นในการทำกิจกรรมที่ต่างจากที่อื่น คือการปล่อยพันธุ์หอยดัลบ์โดย นอกจากนี้บ้านตะไละไสซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะเภตรา จะได้ชมความสวยงามของสะพานข้ามกาลเวลา ซึ่งเป็นพื้นที่ของหินสองยุคที่มีอายุมากกว่า 500 ล้านปี และบ้านหัวทางที่มีจุดเด่นจากที่อื่นคือการชมความงดงามของซุ้มอุโมงค์ป่าโกงกาง จะเห็นได้ว่าทั้ง 4 หมู่บ้านนั้นมีการนำเสนอจุดเด่นที่แตกต่างกันซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเลือกได้ตามความสนใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุทธิ เสริฐศรี (2557) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม พบว่า ชุมชนคลองโคนมีการจัดทำจัดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยวในชุมชน 100 คนต่อวัน เนื่องจากบุคคลากรทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้ด้านการประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวโดยชุมชน

มีการประชาสัมพันธ์โดยการใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่าน Social Media โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ทำประชาสัมพันธ์ก็จะเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการท่องเที่ยว เช่น สมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา และในด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ได้ยึดกฎระเบียบข้อบังคับของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา ถือปฏิบัติตาม โดยทางกลุ่มจะใช้เรือหัวโทงหางยาวหรือเรือวางท้องประมงพื้นบ้านเท่านั้น ที่สามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่เกาะของใหญ่และเรือจะต้องขึ้นทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายและมีมาตรฐาน นอกจากนี้ทางกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราไม่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวไปบนรถจักรยานเข้าไปในเขตการท่องเที่ยวโดยเด็ดขาด แต่จัดเตรียมอาหารเป็นอาหารบุฟเฟต์โดยจะใช้กล่องพลาสติกที่สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกครั้งหรือปิ่นโตในการบรรจอาหารโดยทางกลุ่มแม่บ้านจะจัดเตรียม ข้าว กล้วย ไปให้โดยมีไกด์บริการให้กับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ด้านการกระจายรายได้การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารามีการกำหนดราคานำเที่ยวในอัตราขั้นต่ำ 800 บาททำให้เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน เช่น ค่าเรือโดยสาร ก็จะได้กับชาวประมง ค่าอาหาร จะได้กับกลุ่มแม่บ้าน ค่าไกด์นำเที่ยวจะได้กับเยาวชน และอีกส่วนหนึ่งจะเข้าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทำงานของการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2557) ได้กล่าวว่ารายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวมีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสีงแวดล้อม และในประเด็นการกระบวน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราด้านการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดวง จรเดมมิ่งหรือ PDCA ศุภชัย อาชีวะระบือโรด (2546) ได้อธิบายวิธีการขั้นตอนการปฏิบัติ (Do) ขั้นตอนการปฏิบัติคือการลงมือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางเลือกที่กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผนในขั้นตอนนี้เราต้องตรวจสอบระหว่างการปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนิน ไปในทิศทางที่ตั้งใจไว้หรือไม่พร้อมกับสื่อสารให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบด้วยเราไม่ควร ปล่อยให้วินาทีสุดท้ายเพื่อความคืบหน้าที่เกิดขึ้นหากเป็นการปรับปรุงงานในหน่วยงาน ผู้บริหารย่อมต้องการทราบความคืบหน้าอย่างแน่นอนเพื่อให้ได้มั่นใจว่าโครงการ ปรับปรุงเกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด

1.3 ด้านการตรวจสอบ (Check : C)

การตรวจสอบราคาน้ำเที่ยว กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา มีปัญหาภายในกลุ่ม คือ มีการขายทริปท่องเที่ยวในราคาต่ำกว่าข้อตกลงที่กำหนดไว้ 800 บาท โดยปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ได้เกิดขึ้นในฤดูกาลท่องเที่ยวที่ผ่านมา โดยมีเสียงเรียกร้องจากกลุ่มนักท่องเที่ยว ชาวบ้านในพื้นที่ รวมถึงกลุ่มวิสาหกิจที่ปฏิบัติการข้อตกลงอย่างเคร่งครัด ซึ่งทางกลุ่มมีแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยจะดูจากพฤติกรรมการขายทริปท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาของวิสาหกิจทุกวิสาหกิจ หากมีการพบเห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวของวิสาหกิจใดวิสาหกิจหนึ่งมีจำนวนมากเป็นพิเศษต้องตรวจสอบ ซึ่งทางกลุ่มมีบทลงโทษสำหรับวิสาหกิจที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบ โดยจะพิจารณาบทลงโทษตามลำดับดังต่อไปนี้ ตักเตือน ทำบันทึกทัณฑ์บน พักการขึ้นทะเบียนชั่วคราวโดยกำหนดระยะเวลา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดวงจรเดมมิ่งหรือ PDCA ศุภชัย อาชีวะรุ่งโรจน์ (2546) ได้อธิบายวิธีการขั้นตอนการตรวจสอบ (check) ขั้นตอนการตรวจสอบคือการประเมินผลที่ได้รับจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป็นขั้นตอนนี้มักจะถูกมองข้ามเสมอการตรวจสอบทำให้เราทราบว่าการปฏิบัติในขั้นที่สองสามารถบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่สิ่งสำคัญก็คือเราต้องรู้ว่าจะตรวจสอบอะไรบ้างและบ่อยครั้งแค่ไหนข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบจะเป็นประโยชน์สำหรับขั้นตอนถัดไป นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวของฝั่งอันดามัน (กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน, 2556) ต้องเน้นต้องมีการประชุมกับผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting stakeholders and the public) ต้องมีการประสานกับประชาคมในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา และเพื่อความต่อเนื่องของการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยว ดังนั้น การประชุมกับทุกฝ่ายเป็นสิ่งสำคัญเพื่อจะการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไปในทิศทางเดียวกัน

1.4 ด้านการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องจากผลของการตรวจสอบ (Action)

กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราได้นำผลที่ได้จากการตรวจสอบตามแผนที่วางไว้และพัฒนาให้ดีขึ้น โดยการทบทวนแผนงานเพื่อปรับปรุงระบบและวิธี

การดำเนินการให้เหมาะสม ซึ่งส่งผลให้การบริหารงานมีการจัดการระบบการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง และมีขั้นตอนการดำเนินการจะพิจารณาผลที่ได้จากการตรวจสอบซึ่งมีอยู่ 2 กรณี คือ ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้หากเป็นกรณีแรกก็ให้ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งอาจหมายถึงสามารถบรรลุเป้าหมายได้เร็วกว่าเดิมหรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเดิมหรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้นก็ได้แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่สองซึ่งก็คือผลที่ได้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนที่วางไว้เราควรนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์และพิจารณาว่าควรจะทำต่อไป สอดคล้องกับสาลินี ทิพย์เพ็ง (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา พบว่า ประชาชนในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์และจัดการการท่องเที่ยวด้วยการร่วมกัน กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว กฎของชุมชนตามพันธะสัญญาชุมชน และต้องการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ และมีแผนการพัฒนาพื้นที่ให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยตระหนักถึงความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมและ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ของชุมชน และชุมชนจะต้องมีแนวทางในการพัฒนาด้วยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ภายในชุมชน ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงสุนทรียภาพ สังคม วัฒนธรรม และวัสดุที่ใช้ ต้องสามารถคงเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น รวมทั้งมีการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับชุมชนอื่น

2. แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล

2.1 การพัฒนาด้านความรู้

เนื่องด้วยสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอปากบารา ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพประมง ทำให้สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น ความรู้ด้านบัญชี ความรู้ด้านเทคโนโลยี ควรมีการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการศึกษาเกี่ยวกับความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรวัณษ์ สัจจามิรัตน์ และ กฤช จรินทร์ (2556)

ได้ศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนทุ่งเพล ตำบลฉมัน อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น องค์ประกอบทางการตลาด และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนทุ่งเพล ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนทุ่งเพลยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถเข้ามาบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ทำให้ชุมชนยังขาดการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเป็นระบบและถูกต้องเหมาะสม และด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานทางภาครัฐ ขอการสนับสนุนงบประมาณในด้านแหล่งท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ สิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้างพื้นฐาน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อใช้ในการปรับปรุงพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนทุ่งเพล เพราะปัจจุบันนี้ชุมชนทุ่งเพลยังไม่ได้รับการสนับสนุนเรื่องการท่องเที่ยวจากหน่วยงานทางภาครัฐอย่างจริงจัง ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้จะเป็นแนวทางในการพัฒนาให้ชุมชนทุ่งเพลได้รับการพัฒนาให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้นำไปดำเนินการและพัฒนาให้เป็นประโยชน์กับชุมชนต่อไป

2.2 การพัฒนาด้านบุคลากรการท่องเที่ยว

โดยชุมชนอ่าวปากบารา เนื่องจากการทำงานเป็นกลุ่ม ทำให้มีคณกลุ่มหนึ่ง ที่ทำงานตามความรับผิดชอบของตนเอง แต่อีกส่วนหนึ่งได้ละเลยหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเอง ทำให้เกิดการ ทำงานกลุ่มที่ไม่ได้ประสิทธิภาพ ควรมีการปรับปรุงในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง และในส่วนของไกด์ท้องถิ่นต้องการเน้นไปที่การพัฒนาเยาวชนให้เป็นไกด์ท้องถิ่น และเพิ่มเติมในเรื่องการใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษาสากล ไกด์ท้องถิ่นควรมีการฝึกการนำเที่ยวเป็นภาษาอังกฤษเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อิทธิพล โกมล (2553) ได้ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาบ้านวังน้ำมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ครังนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านวังน้ำมอก จังหวัดหนองคาย โดยผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มโฮมสเตย์ในชุมชนโดยอาศัยสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนหรือทุนทางสังคมที่เป็นจุดขายให้ชุมชนมีความน่าสนใจมากขึ้น

ได้แก่ ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวใน โดยชุมชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการในทุกขั้นตอน การท่องเที่ยวโดยชุมชนส่งผลให้ชุมชนมีรายได้ และเกิดความหวงแหนทรัพยากรในชุมชน ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรในชุมชน และรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรในชุมชน ในส่วนของแนวทางการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนมีอาชีพ รายได้ และเกิดความเข้มแข็งสำหรับแนวทางการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรดำเนินการใน 3 ด้าน คือด้านที่พักอาศัย ควรมีการปรับปรุงห้องสุขา และจัดหาที่ทิ้งขยะให้ดีขึ้น ในส่วนด้านสถานที่ท่องเที่ยวและบริการ ควรมีการพัฒนาในด้านการประชาสัมพันธ์ โดยการจัดทำป้ายบอกทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนให้มีความชัดเจนและโดดเด่นเพื่อดึงดูดสายตานักท่องเที่ยว และควรมีเพิ่มเติมในการบริการด้านการนวดแผนโบราณ นวดสปา เป็นต้น และนอกจากนี้ ชุมชนควรมีการสนับสนุน ส่งเสริมกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นการสืบทอดการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้อยู่ยั่งยืนไปสู่รุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาให้เท่าทันกับสถานการณ์ในปัจจุบันต่อไป นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับหลักการจัดการท่องเที่ยวของร่ำไผพรรณ แก้วสุริยะ (2544) ได้กล่าวถึงหลักการในการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลกไว้ว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นการให้ความรู้โดยการจัดให้มีการฝึกอบรม การส่งบุคลากรไปศึกษาดูงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้บุคลากรมีความรู้ มีแนวคิด และสามารถนำมาประยุกต์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การอบรมนักท่องเที่ยวความหมายด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

2.3 การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว

จากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเป็นการบริการนำเที่ยวโดยพาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์พบว่า หมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านนำร่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารานั้นยังไม่มีกรนำเสนอวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งสามารถเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น วิถีชีวิตการเลี้ยงปลาในกระชังวิถีชีวิตของกลุ่มแม่บ้านแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีกลุ่มการทำดอกไม้จากน้ำตาล (บุหงาสุลา)

กลุ่มร้านคนจับปลา กลุ่มเกษตรอินทรีย์ปากน้ำนาอยู่ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนสามารถนำวิถีชีวิตของคนในชุมชนมานำเสนอในรูปแบบของการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถกระจายรายได้ให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน นักท่องเที่ยวยังได้ทั้งความรู้และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว โดยนำเสนอวิถีชีวิตของคนในชุมชน ควรมีการเพิ่มเติมกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้หลากหลายจากที่มีอยู่เดิม เช่น ชมการทำดอกไม้จากน้ำตาล การทำน้ำมันมะพร้าวสกัดเย็นจากกลุ่มเกษตรอินทรีย์ปากน้ำนาอยู่ ชมการแปรรูปอาหารทะเลสดจากร้านคนจับปลา การสัมผัสวิถีชีวิตประมงโดยการออกทะเลไปตกปลาที่ซั้งกอ (บ้านปลา) อ่าวปากบารา การพักอาศัยกับคนในท้องถิ่นเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งการท่องเที่ยวเหล่านั้นนอกจากนักท่องเที่ยวจะได้ความรู้ ความเป็นกันเองกับชาวบ้านในชุมชนแล้ว ยังจะได้รับความประทับใจจากกิจกรรมท่องเที่ยวอันเป็นการนำไปสู่การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ระหว่างคนในชุมชนกับนักท่องเที่ยว เป็นอีกแพ็คเกจหนึ่งเพื่อเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการกระจายรายได้ให้กลุ่มอื่นๆ ในชุมชน ได้มีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรวิมล วัชรกุล สัจจาภิรัตน์ และ กฤษ จรินทร์ (2556) ได้ศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนทุ่งพล ตำบลฉนวน อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น องค์ประกอบทางการตลาด และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนทุ่งพล ผลการศึกษาพบว่า ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจให้กับนักท่องเที่ยว อย่างเช่น การจัดแสดงการทำทุเรียนทอด การทำไวน์ลูกหว้า หรือจะเป็นการพาชมการทำสวนผลไม้แบบเกษตรอินทรีย์ของชาวบ้าน ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เนื่องด้วยการนำกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชน

2.4 การจัดทำข้อมูลการสำรวจและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราควรมีการจัดทำการสำรวจและประเมินผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนในท้องถิ่นควรร่วมกันสำรวจและจัดเก็บสถิติข้อมูลนักท่องเที่ยวและควรประเมินความพึงพอใจในการใช้บริการของนักท่องเที่ยวบริการ โดยทางกลุ่ม

สามารถนำข้อมูลที่ได้มาแก้ไขจุดอ่อนและเสริมจุดแข็งในการให้บริการ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ญานีภรณ์ ธรรมโชติ (2549) ได้ศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเกษตรเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเกษตรเกาะยอปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นมาจากการขาดงบประมาณ ขาดการประชาสัมพันธ์ ขาดการวางแผนการตลาด ไม่สามารถสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ ขาดบุคลากรในการดำเนินงาน ขาดความต่อเนื่องของนักท่องเที่ยวและขาดการวางแผนระยะยาว แนวทางแก้ไขปัญหา/อุปสรรค ได้แก่ การให้ชมรมท่องเที่ยวเกษตรเกาะยอเพิ่มการประชาสัมพันธ์โดยการทำแผ่นพับเป็นภาษามลายูและภาษาอังกฤษ ทำสถิติ ประเมินผลและสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว

2.5 การพัฒนาด้านประชาสัมพันธ์

การท่องเที่ยวโดยชุมชน อ่าวปากบารามีความพร้อมในการดำเนินงานและบริการนำเที่ยว ให้กับนักท่องเที่ยว แต่ยังขาดการประชาสัมพันธ์ทำให้กลุ่มนักท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังไม่ได้เป็นรู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวและคนทั่วไป ซึ่งจะมีเฉพาะบางที่บางกลุ่มเท่านั้นที่รู้จัก ทางกลุ่มควรมีการประชาสัมพันธ์โดยใช้ช่องทางที่หลากหลายเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้ง่าย เช่น การนำเสนอเป็นคลิปวิดีโอสั้น ๆ เพื่อแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ และหน่วยงานของรัฐควรเข้ามาสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ เนื่องด้วยแหล่งท่องเที่ยวปราสาทหินพันยอดเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานธรณีโลก เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวของฝั่งอันดามัน (กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน, 2556) ต้องเน้นการส่งเสริมการนำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting local economy) โดยต้องประสานงานกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวให้มากขึ้นเป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของวีระศักดิ์ กราเบญจะ (2554) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน

บ้านอ่าวท่าเลน - บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านท่าเลน - บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทองอำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาควรพัฒนาในด้านการจัดการท่องเที่ยว ด้านความรู้ในท้องถิ่น ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านความปลอดภัยและสิ่งอำนวยความสะดวก นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ วรวิทย์ สัจจาภิรัตน์ และ กฤษ จรินทร์ (2556) ได้ศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนทุ่งพล ตำบลฉนวน อำเภอชะเมา จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น องค์ประกอบทางการตลาด และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนทุ่งพล ผลการศึกษาพบว่า ด้านการตลาดการประชาสัมพันธ์จัดทำกรประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนทุ่งพล เพื่อเป็นการโฆษณาชุมชนให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยการทำป้ายประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว ทำการโฆษณาลงในเว็บไซต์การท่องเที่ยวต่าง ๆ เพราะจากการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนทุ่งพล นั้นส่วนใหญ่ไม่มีใครรู้จักชุมชนทุ่งพลมาก่อน แต่จะรู้จักจากญาติหรือเพื่อนฝูงที่แนะนำบอกต่อ ๆ กันมาเป็นส่วนใหญ่ ด้านการสรรหาบุคลากร สรรหาบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อนำมาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนทุ่งพล

2.6 การพัฒนาด้านบริการ

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวมีการนำเที่ยวครั้งวัน ซึ่งทำให้กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการเที่ยวต่อในชุมชนยังไม่มีบริการที่พัก ซึ่งทางกลุ่มควรให้คนในชุมชนมีความสนใจในการทำโฮมสเตย์ได้รับการอบรมที่เกี่ยวกับการจัดการที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน และควรมีบริการที่พักที่มีหลากหลายรูปแบบ เช่น กางเต็นท์ โฮมสเตย์ เป็นต้น เพื่อเป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยว เนื่องด้วยทางกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเรื่องการบริการที่พักในชุมชนยังไม่มีและทางกลุ่มควรให้คนในชุมชนมีความสนใจในการทำโฮมสเตย์ได้รับการอบรมที่เกี่ยวกับการจัดการที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน สอดคล้องกับวรวิทย์ สัจจาภิรัตน์ และ กฤษ จรินทร์ (2556)

ได้ศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนทุ่งเพล ตำบลฉมัน อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนต้องพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อม ความสะอาด ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ปรับปรุงเส้นทางคมนาคม โดยทำการซ่อมแซม ถนนที่ชำรุดเสียหาย ปรับปรุงป้ายบอกสถานที่ท่องเที่ยวให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อให้ สะดวกต่อการมองเห็นของนักท่องเที่ยว ปรับปรุงหรือพัฒนาโฮมสเตย์ให้มีจำนวนมากขึ้น ปรับปรุงห้องน้ำห้องสุขาให้มีบริการจำนวนเพียงพอต่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา และต้องมีการดูแลรักษาความสะอาดของห้องน้ำอยู่เสมอ ด้านการสรรหาบุคลากร สรรหาบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อนำมาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อจะได้นำไป ดำเนินการและพัฒนาให้เป็นประโยชน์กับชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากงานวิจัย ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

1.1 ควรให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อ่าวปากบารา

1.2 ควรมีการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อ พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อไป

1.3 หน่วยงานของรัฐควรมีบทบาทหน้าที่ในการสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการ ให้กับกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการใช้บริการ ของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอลงู จังหวัดสตูล

2.2 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการตลาด การประชาสัมพันธ์เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบาราเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

2.3 ควรมีการศึกษากิจการณากิจการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอ่าวปากบารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา. (2550). คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน. (2556). โครงการศึกษาและจัดทำแผนแม่บทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของกลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2561, จาก <http://www.osmsouth-w.moi.go.th/file-data/933207.pdf>.
- กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน. (2556). ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2561, จาก www.osmsouth-w.moi.go.th/file-data/255170.pdf.
- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2559). เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก.
- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2560). แผนพัฒนาการท่องเที่ยวฉบับที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก.
- ชุมพูนท โมราชาติ. (2551). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านชะชอม หมู่ที่ 7 ตำบลนาโพธิ์กลางอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ญานีกรณ์ ธรรมโชติ (2549). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเกษตรเกาะยอ อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล).
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2552). บทบาทขององค์กรปกครองท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

- บรรจง จันทมาศ. (2546). *การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต*. กรุงเทพฯ : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี.
- บุญยโสภณ อเนกสุข. (2558). *ลดเยี่ยมเยือนเหย้าแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2544). *ท่องเที่ยวยั่งยืน (ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์) ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ : อนุสาร อ.ส.ท.
- วรรณวิมล ภูนาศ. (2557). *ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล).
- วรรณวิมล สัจจาภิรัตน์ และ กฤษ จรินทร์. (2556). *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนทุ่งเพล ตำบลฉะมูน อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา).
- วิฑูรย์ สิมะโชติ. (2550). *TQM คู่มือพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5) . กรุงเทพฯ : เนชั่นบุ๊คส์.
- วีระศักดิ์ กราปัญญา (2554). *รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน – บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช).
- ศิริจรรยา ประพุดติกุล. (2553). *การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมืองจังหวัดตราด เพื่อจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ).
- ศุภชัย อาชีวะระงับโรค. (2546). *Practical PDCA แก้ปัญหาและปรับปรุงงานเพื่อความสำเร็จ*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีโน ดีไซน์.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2557). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน*. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2560, จาก <http://www.cbt-i.org/2012/travel.php>.
- สาลินี ทิพย์เพ็ง. (2557). *การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย).

- สำนักงานสถิติจังหวัดสตูล. (2558). รายงานวิเคราะห์สถานการณ์จังหวัดสตูล. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2560, จาก http://osthailand.nic.go.th/masterplan_area/userfiles/file/.../.pdf.
- สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช. (2559). กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พ.ศ. 2560–2564. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2560, จาก www.dnp.go.th/dnpresearch1/Download/.../ยุทธศาสตร์งานวิจัย 2560.pdf.
- สุธี เสริฐศรี. (2557). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ).
- อนวัธน์ ทรัพย์พีชผล. (2546). โมเดลการจัดการแห่งศตวรรษที่ 21. แปลจาก Key management Model. (สตีเวน เทน เฮฟ และคณะ). กรุงเทพฯ : เออาร์บีซิเนส เพรส.
- อรนภา ทศนัยนา. (2559). รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาสำหรับผู้สูงอายุ โดยมหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อิทธิพล โกมลิล. (2553). รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาน้ำมอก อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม.

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด*

The Desired Characteristics of a Creative Leader for Developing the Provincial Administrative Organizations

ทวีสันต์ วิชัยวงศ์¹, ปักดี โพธิ์สิงห์² และยุภาพร ยูภาส³

Taweesan Wichaiwong¹, Pakdee Phosing² and Yupaporn Yupas³

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

^{1,2,3}Rajabhat Mahasarakham University

¹E-mail: totaweesan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะผู้นำเชิงสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 ราย ซึ่งเป็นผู้บริหารในองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด จังหวัดละ 1 ราย และผู้ปฏิบัติงานในระดับตำแหน่งหัวหน้างาน จังหวัดละ 1 ราย เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการองค์กร ใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงเฉพาะเจาะจง โดยศึกษาในพื้นที่ 5 จังหวัด ในฐานะที่เป็นตัวแทนแต่ละภูมิภาค เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย อันจะนำมาสู่ข้อสรุปการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้อย่างครอบคลุม ได้แก่ ฉะเชิงเทรา กระบี่ อยุธยา น่าน และชัยภูมิ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง "รูปแบบการพัฒนาก้าวหน้าเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด" หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รป.ด.) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษพบว่า ในการบริหารจัดการองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ ควรให้ความสำคัญกับทั้งส่วนของผู้ปฏิบัติงานและผู้นำหรือผู้บริหาร โดยเฉพาะการมีวิสัยทัศน์ด้านการบริหารทั้งในด้านของบุคคล เวลา และความสามารถในการปฏิบัติงานของผู้นำ ในลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งพบว่าจะต้องมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) การทำงานเป็นทีม (2) การสร้างความไว้วางใจในองค์กร (3) การส่งเสริมการมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงาน (4) การเสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และ (5) การมีประสิทธิภาพการสื่อสารภายในองค์กร ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดควรส่งเสริมให้ผู้นำหรือผู้บริหารขององค์กรมีการพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ อันจะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: องค์กร, ผู้นำ, ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

Abstract

The purpose of this study is to examine characteristics of a creative leader to develop the Provincial Administrative Organizations under the concept “a leader with desired characteristics makes a good organization”. This study employed qualitative methodology. The data were obtained from in-depth interviews with 10 informants chosen from purposive sampling. All the informants were from the Provincial Administrative Organizations in Chachoengsao, Krabi, Ayutthaya, Nan and Chaiyaphum. One chief administrator and one chief officer were selected from each province as they play a vital role in managing the organizations. The study has included 5 provinces because each represents a variety in each region. Content analysis was used to analyze data. The results showed that to manage such organizations effectively, importance should be placed on both officers and leaders, or chief administrators, especially the vision to manage people and time as well as the chief’s ability to perform the duty effectively. It was also found that a creative leader is defined by five important characteristics: (1) teamwork, (2) building trust in the organization, (3) promoting a positive work attitude, (4) strengthening achievement motivation and (5) effective internal communication in the organization. Thus, to lead a successful organization, chief administrators should equip themselves with creative leadership characteristics.

Keywords: Organization, Leader, Creative Leadership

บทนำ

จากสถานการณ์ปัจจุบันที่การพัฒนาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ได้ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมของภาคส่วน องค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ ในหลากหลายลักษณะ โดยเฉพาะในหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมความก้าวหน้าด้านต่าง ๆ ของประเทศ อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้ประกอบการจำเป็นต้องมีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งในระดับผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อสร้างสรรคกิจกรรมให้ตอบสนองต่อเป้าหมายขององค์กร ที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนประเทศให้เกิดการพัฒนาในมิติต่าง ๆ รวมถึงข้ามพ้นจากสถานการณ์วิกฤติของประเทศ (ดวงดา ราชอาษา, 2559)

ภาพปัญหาของการดำเนินงานในองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ ที่สะท้อนให้เห็นผ่านผลจากการประเมินหรือติดตามการดำเนินโครงการ ความพึงพอใจของประชาชน ผู้ใช้บริการ ตลอดจนการตรวจสอบกันเองของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้ชี้ให้เห็นว่าหลายองค์กรจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงหรือแก้ปัญหาย่างเร่งด่วน ดังจะพบการรายงานการทุจริตคอร์ปชั่นของบุคลากรรัฐในระบบราชการไทย (พิชญ์นิษฐา พรหมศิลป์ และคณะ, 2559) อาทิ กรณีปัญหาการทุจริตของภาคการศึกษาที่ดำเนินการเป็นเครือข่าย และมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและเป็นเครือข่ายกลุ่มอิทธิพล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการทุจริตถูกมองเป็นเรื่องธรรมดาจนกลายเป็นวัฒนธรรมไปแล้ว (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562) รวมถึงปัญหาการทุจริตคอร์ปชั่นที่เกิดขึ้นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในแง่ของการยกยอก การแอบเอางบประมาณหรือทรัพย์สินของรัฐไปเป็นของตน การเลือกจ้างและการทำสัญญาหรือการทำสัมปทานต่าง ๆ เป็นต้น (โกวิท พวงงาม, 2550) อันเป็นปัญหาสำคัญที่ขัดขวางกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ผู้นำหรือผู้บริหารองค์กร ในฐานะของผู้ที่มีบทบาทสำคัญและมีอำนาจในการปกครององค์กรจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำพาองค์กรให้หลุดพ้นจากสภาพปัญหาดังกล่าว รวมถึงการวางแผนการพัฒนาองค์กรได้ต่อไป

การประสบปัญหาต่าง ๆ ในองค์กรของภาครัฐ ได้นำมาสู่การตั้งคำถามถึงความเหมาะสมและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้บริหารที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนางค์กรทั้งในส่วนของการบุคลากร งาน และผู้บริหาร ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีศักยภาพของผู้บริหารหรือผู้นำในองค์กร ที่จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญเป็นลำดับต้น ๆ โดยเฉพาะการพิจารณาถึงการพัฒนาทักษะของผู้บริหารในแต่ละองค์กร ให้สามารถมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ อันจะนำไปสู่การนำศักยภาพตามคุณลักษณะดังกล่าวมาใช้ในการนำองค์กรและผู้นำได้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงานเพื่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์การบริหารส่วนจังหวัดในฐานะส่วนหนึ่งขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบ และจัดทำบริการให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างครอบคลุม ให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว และตรงกับความต้องการ ทั้งยังเป็นตัวกลางในการขับเคลื่อนการพัฒนาในภาพรวมระดับจังหวัด และการดำเนินงานที่เป็นภาพรวมระดับจังหวัด เช่น ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข การจัดการขยะมูลฝอย เป็นต้น (ณัฐภัทร์ สัมฤทธิ์, 2558) ตลอดจนเป็นหน่วยงานส่งเสริมการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตนเองและมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ ได้มากยิ่งขึ้น ภายใต้สถานการณ์ที่โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการพัฒนาในมิติต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ผสมรวมกับความเป็นสังคมโลกาภิวัตน์ที่การติดต่อสื่อสารมีความสะดวกรวดเร็ว โดยปราศจากข้อจำกัดในด้านของเวลาและพื้นที่ (ชาญ สวัสดิ์ธาสี, 2555) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยี เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้นำในยุคปัจจุบันและในอนาคตจะต้องมีคุณลักษณะเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถตัดสินใจภายใต้สถานการณ์เร่งด่วน เข้าใจถึงการพัฒนาแบบใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ในขณะเดียวกันก็ควรให้ความสำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน มุ่งเน้นการเข้าถึงประชาชน รวมถึงนำเอาความต้องการของประชาชนมากำหนดแผนการดำเนินงานหรือยุทธศาสตร์ในการพัฒนาท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น ในบทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งผลต่อการพัฒนางค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งผลการศึกษา

ที่ได้สามารถนำไปใช้เพื่อการสร้างนโยบายและการส่งเสริมพัฒนาผู้นำขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ให้มีศักยภาพและคุณลักษณะของกรเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ในการยกระดับการบริการและการปฏิบัติงานขององค์กร เพื่อตอบสนองความต้องการรับบริการของประชาชนและการพัฒนาท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษา

ภายใต้สถานการณ์การพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในยุคปัจจุบัน ทำให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจำเป็นต้องมีการปรับตัวในหลายด้าน เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองต่อความต้องการใช้บริการของคนในสังคมได้อย่างครอบคลุม จึงเกิดคำถามการวิจัยว่า ผู้บริหารจะดำเนินการพัฒนาตนเองอย่างไรให้สามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จได้ตามจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กร ซึ่งถือได้ว่าเป็นความท้าทายอย่างมากของผู้บริหารให้เกิดความสร้างสรรค์ในการทำงาน ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามดังกล่าวจึงมีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งผลต่อการพัฒนารองคการบริหารส่วนจังหวัด

การทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ (Creative Leadership Theory) เป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาโดย Ash and Persall (2000) ซึ่งสะท้อนบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารขององค์กรหนึ่ง ๆ ภายใต้ฐานคิดที่เชื่อว่า ในองค์กรหนึ่งอาจมีผู้นำได้หลายคน ซึ่งแสดงบทบาทการใช้ภาวะผู้นำในลักษณะต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ภาวะผู้นำจึงมิได้จำเพาะเจาะจงแต่ผู้บริหารเท่านั้น แต่หน้าที่ของผู้บริหารคือการสร้างโอกาสการเรียนรู้ให้แก่บุคลากรในองค์กร เพื่อให้คนเหล่านี้พัฒนาตนเองสู่การเป็นผู้นำที่สร้างสรรค์ (Productive Leader) ต่อไป ในที่นี้ บุคลากร จึงคือ ผู้นำ (Teacher as Leaders) โดยมีผู้บริหาร คือ ผู้นำของผู้นำ (Leader of Leader) อีกทอดหนึ่ง ดังนั้นผู้บริหารจึงไม่เพียงแต่มีหน้าที่ในการส่งเสริมการเรียนรู้ในองค์กรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคลากรด้วย

ทั้งนี้ มีนักวิชาการให้การนิยามความหมาย รวมถึงอธิบายลักษณะและความสำคัญของการส่งเสริม และพัฒนา ผู้นำหรือผู้บริหารในองค์กรต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถบริหารจัดการองค์กรได้อย่างเหมาะสม ทั้งในส่วนของการองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ตลอดจนองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จได้มากขึ้น ในส่วนของนักวิชาการต่างประเทศ อาทิ Arellano & Martin (2002) ได้นิยามภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ว่า คือ ความสามารถในการสร้างแรงจูงใจ (Inspire) อย่างมีเอกลักษณ์เพื่อช่วยให้สามารถเข้าใจสถานการณ์ที่ซับซ้อน (Complex) พร้อมทั้งจะเปลี่ยนแปลงและก่อให้เกิดการตอบสนองร่วมกัน ในเชิงริเริ่มสร้างสรรค์ด้วยวิธีการใหม่ ๆ เช่นเดียวกับ Adair (2007) ที่อธิบายถึงการกระตุ้นส่งเสริมและแนะนำกระบวนการใหม่ ๆ อย่างเป็นระบบด้วยวิธีการใหม่ ๆ อย่างท้าทาย ซึ่งนับว่าเป็นความท้าทายอย่างยิ่งสำหรับการนำของผู้นำเชิงสร้างสรรค์

ในขณะที่ Danner (2008) สรุปไว้ว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จำเป็นต้องมีความยืดหยุ่น (Flexibility) และความไว้วางใจ (Trust) ในวิธีการและกระบวนการในภาพรวม นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนให้เกิดความสร้างสรรค์จากบุคคลหนึ่ง ไปอีกบุคคลหนึ่ง โดย Basadur (2008) อธิบายว่า การเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เป็นการนำบุคคลอื่นผ่านกระบวนการหรือวิธีการร่วมกัน เป็นการค้นหาปัญหาอย่างละเอียดถี่ถ้วน และการดำเนินการแก้ปัญหาด้วยแนวทางใหม่ ๆ เป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องใช้ภาษาในการสื่อสารระหว่างบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ Puccio, Mance and Murdock (2011) ยังชี้ว่าผู้นำเชิงสร้างสรรค์เป็นผู้ที่มีความสามารถในการจูงใจอย่างมีจินตนาการด้วยวิธีการและแนวทางใหม่ ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่จะช่วยให้ผู้นำเชิงสร้างสรรค์สามารถนำองค์กรไปสู่การประสบความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

ในส่วนของประเทศไทย อาทิ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (จินดารัตน์ โพธิ์นอก, 2561) อธิบายว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง คุณลักษณะของผู้นำที่มีความรู้ มีเชาวน์ปัญญาสูง มีบุคลิกภาพ และมีพฤติกรรมทางสังคม มีความสามารถส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานมีความคิดสร้างสรรค์ ใช้ความคิดใหม่ในการแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการคิดสร้างสรรค์ที่จะส่งผลให้

องค์การมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ซึ่งผู้นำจะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ นั่นคือการเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ มีไหวพริบ และมีข้อมูลในเรื่องที่เป็นประเด็นปัญหา โดยอาศัยความรู้ในการกำหนดความคิด การมีเชาวน์ปัญญาเพื่อช่วยให้มีความคิดสร้างสรรค์ มีความคล่องแคล่ว และสามารถจัดการปัญหาและรับมือกับความขัดแย้งและความวุ่นวายได้เป็นอย่างดี

กฤษพล อัมระนันท์ (2559) ก็ได้อธิบายว่า ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ มีความสามารถในการจูงใจหรือนำบุคคลอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ กระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการทดลองภายในองค์กรเพื่อที่จะทำให้บุคลากรสามารถคิดนอกกรอบ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ มีความคิดสร้างสรรค์ หาแนวทางใหม่ ๆ ในการบริหารและการสื่อสารภายในองค์กร มีความสามารถในการปรับตัวและกระบวนการทำงานต่าง ๆ ในองค์กรให้มีความง่าย คล่องตัว และยืดหยุ่นเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดีมากขึ้น ซึ่งกิตต์กัญจน์ ปฏิพัทธ์ (2555) อธิบายว่า ผู้บริหารต้องมีการแสดงออกทั้งในด้านความสามารถในการนำ ความสร้างสรรค์ และกระตุ้นให้เกิดความสร้างสรรค์ สามารถวัดได้จากองค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ การมีจินตนาการ (Imagination) มีความยืดหยุ่น (Flexibility) และมีวิสัยทัศน์ (Vision)

เช่นเดียวกับสมชาย รุ่งเรือง และธีระวัฒน์ จันทิก (2560) ที่ได้นำเสนอรูปแบบการพัฒนาผู้นำสู่การสร้างแรงผลักดันเชิงสร้างสรรค์ว่าประกอบด้วย จินตนาการ (Imagination) ความยืดหยุ่น (Flexibility) และการแก้ปัญหา (Problem Solving) ซึ่งแรงผลักดันเชิงสร้างสรรค์เกิดขึ้นได้จากหลายองค์ประกอบ ได้แก่ การส่งเสริมความสร้างสรรค์จากองค์กร หัวหน้างาน และผู้ร่วมงาน โดยอาศัยการเปิดโอกาสให้มีการทำงานอย่างมีอิสระ การจัดทรัพยากรที่จำเป็นและเพียงพอในการทำงานให้มีความสำคัญกับการสร้างบรรยากาศในการทำงาน และมีให้ความรู้ในกระบวนการคิดสร้างสรรค์และการเสริมสร้างให้เกิดองค์ประกอบผู้นำเชิงสร้างสรรค์ดังกล่าว

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้นำสามารถเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้นั้น Ash and Pesall (2000) ได้กล่าวถึงหลักของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ผ่านคุณลักษณะที่สำคัญ 10 ประการ คือ (1) การเรียนรู้แบบทีม (2) การมีมุมมองว่าครูคือผู้นำและครูใหญ่คือผู้นำของผู้นำ (3) มีความไว้วางใจต่อกัน (4) ส่งเสริมการใช้นวัตกรรมและ

เทคโนโลยี (5) บริหารเวลากับกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเพิ่มมูลค่า (6) ให้ความสำคัญกับลูกค้าและบริการ (7) สร้างเครือข่ายการสื่อสารแบบสองทาง (8) ปรากฏตัวอยู่กับงานและใกล้ชิดกับลูกค้าของตน (9) กระจายอำนาจการตัดสินใจ และ (10) มีความสามารถในการปฏิบัติภารกิจท่ามกลางสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน ซึ่งสอดคล้องกับ Robson (1981) ได้กล่าวถึงค่านิยมที่ยึดการปฏิบัติเป็นฐานของผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 ว่าต้องประกอบด้วย 7 คุณลักษณะ ได้แก่ กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Vision Together) นำร่วมกัน (Leading Together) เรียนรู้ด้วยกัน (Learning Together) สร้างชุมชน (Building Community) พัฒนาพลัง (Developing Energy) ปฏิบัติการร่วมกัน (Acting Together) และมีการสื่อสาร (Communicating) ในขณะที่ Mungkasem (2001) นำเสนอปัจจัยที่สำคัญ คือ ลักษณะความเป็นผู้นำ การมีวิสัยทัศน์ การทำงานเป็นทีม การมีทัศนคติด้านบวก และความสามารถในการปรับตัว เช่นเดียวกับ Stoll and Temperley (2009) อธิบายว่าต้องมีความยืดหยุ่นในการปรับตัว มีความคิดสร้างสรรค์ คำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล นอกจากนี้จินดาร์ตน์ โพธิ์นอก (2561) ชี้ว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย การสร้างทีมงาน การฟัง การตัดสินใจอย่างมีอิสระ และความรู้ในการธำรงรักษามูลค่า

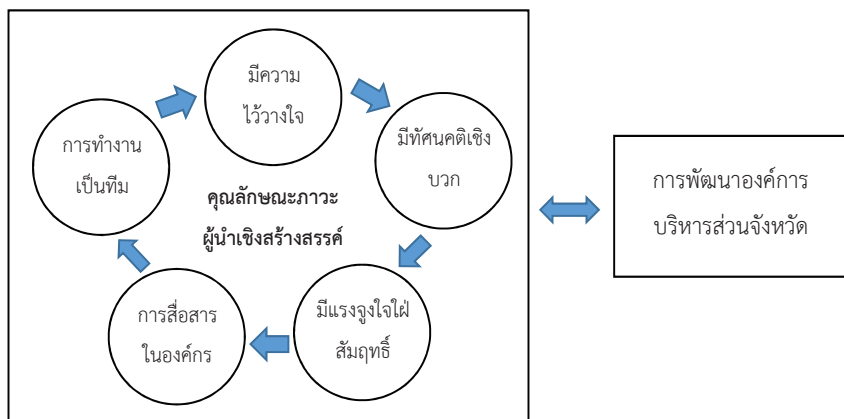
ปัจจุบันพบว่า มีการนำแนวคิดภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์มาใช้เพื่อศึกษาผู้บริหารในองค์กรต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ซึ่งสามารถใช้ในการพิจารณาความเหมาะสมของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่จะสร้างความสำเร็จหรือการพัฒนาองค์กรได้ค่อนข้างมาก อาทิ การศึกษาของ ธีรชาติ อัครพัฒนานนท์ และศุภลักษณ์ สุวรรณะขวัญ (2559) ที่ได้ศึกษาภาวะผู้นำและการบริหารงานเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่น เป็นผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ และมีการบริหารงานที่ดี โดยเป็นผู้นำที่ใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารงาน มีความรับผิดชอบ กล้าตัดสินใจ ให้ความสำคัญกับความสำเร็จของงาน โดยมีการกำหนดเป้าหมายการทำงานอย่างชัดเจน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้กำลังใจและกระตุ้นการทำงานของพนักงานในรูปแบบต่าง ๆ บริหารงานด้วยความโปร่งใส ยุติธรรม อันเป็นคุณลักษณะของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่ช่วยให้เทศบาลนครขอนแก่นได้รับรางวัลจากสถาบันต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

เช่นเดียวกับ ภัสนันท์ พ่วงเถื่อน และศุภชัย ยาวะประภาส (2554) ที่ศึกษา วัฒนธรรมองค์การขององค์การบริหารส่วนจังหวัด กรณีศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัด สองแห่งในภาคตะวันออก เพื่อศึกษาแหล่งที่มาของวัฒนธรรมองค์การที่มีอิทธิพล ต่อการเกิดวัฒนธรรมองค์การ ซึ่งพบว่าประกอบด้วย สภาพสังคมและเศรษฐกิจ ของจังหวัด นโยบายและระเบียบของรัฐ โครงสร้างอำนาจและการเมืองท้องถิ่น ผู้ก่อตั้ง และผู้บริหารรุ่นต่อมา รวมถึงประสบการณ์การทำงานร่วมกันของสมาชิก โดยแหล่งที่มา ที่เป็นผู้ก่อตั้งและผู้บริหารรุ่นต่อมา เป็นแหล่งที่มาที่มีอิทธิพลมากที่สุด

จึงสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เป็นพฤติกรรมการแสดงออกของผู้บริหาร ในการจัดการองค์การอย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จและการบรรลุเป้าหมาย ขององค์การ โดยมีองค์ประกอบสำคัญหลายและปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่ามีความแตกต่างไปจากเพียงการเป็นผู้นำโดยทั่วไป นั่นคือ การมีความสามารถในการ นำบุคคลอื่นอย่างมีวิสัยทัศน์ มีความคิดสร้างสรรค์ กล้าคิดกล้าตัดสินใจ มีศักยภาพในการสื่อสาร มีบุคลิกภาพและพฤติกรรมทางสังคม รอบรู้ มีไหวพริบในการ จัดการปัญหาต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็ต้องมีความยืดหยุ่นและปรับตัว โดยคำนึงถึง ทั้งความเป็นปัจเจกบุคคล และการทำงานเป็นทีมร่วมด้วย อย่างไรก็ตาม การมี คุณลักษณะของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ไม่เพียงแต่จะต้องมีความรู้ความสามารถ หรือการมีความคิดสร้างสรรค์ในการบริหารจัดการงาน แต่ยังต้องให้ความสำคัญกับ มิติอื่น ๆ ร่วมด้วย อันหมายถึงไม่เพียงการพัฒนาตนเอง แต่ยังต้องให้ความสำคัญ กับการดึงศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา รวมถึงผู้ร่วมงาน ในส่วนงานอื่น ๆ ในลักษณะเชิงบูรณาการได้อีกด้วย

จากการที่ศึกษานี้มุ่งเน้นการศึกษาในองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในฐานะของ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่ถูกจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 เนื่องจากต้องการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินจากส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคมายังท้องถิ่น มีฐานะเป็นนิติบุคคล และมีพื้นที่รับผิดชอบทั้งจังหวัด มีนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่มาจากการเลือกตั้งของสมาชิกสภาองค์การบริหาร ส่วนจังหวัด เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาและมีรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด กับปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด และเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชารองจากนายก

องค์การบริหารส่วนจังหวัด การพัฒนาองค์กรให้มีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับทั้งในส่วนของนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ในฐานะของผู้บังคับบัญชาหรือผู้บริหารขององค์กรหรือผู้นำ และส่วนของผู้ปฏิบัติงาน ควบคู่กัน ผู้วิจัยจึงนำการทบทวนข้างต้นมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้นำที่เหมาะสมโดยการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถนำองค์กรไปสู่การประสบความสำเร็จได้ โดยอาศัยการพิจารณาร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ทำให้ได้กรอบแนวคิดในการศึกษาซึ่งมีความสอดคล้องตามการอธิบายของ Ash and Persall (2000) โดยมีประเด็นสำคัญ 5 ด้าน ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการศึกษา

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ในการศึกษา เพื่อมุ่งเน้นอธิบายคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยให้ความสำคัญกับการแสดงความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล เกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาองค์กร โดยอาศัยการบริหารจัดการองค์กร

ที่มีประสิทธิภาพของผู้นำ ในลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ที่จำเป็นจะต้องมีหลักการ แนวทาง ทักษะความรู้ความสามารถ ตลอดจนการมีภาวะผู้นำที่เหมาะสม อันจะนำไปสู่การประสบความสำเร็จหรือบรรลุตามเป้าหมายขององค์กรได้

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ผู้ที่มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการองค์กร ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด จังหวัดละ 1 ราย และผู้ปฏิบัติงานในระดับตำแหน่งหัวหน้างาน จังหวัดละ 1 ราย รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 ราย โดยเป็นผู้ที่มีลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งปฏิบัติงานในพื้นที่ 5 จังหวัด ที่เป็นตัวแทนในแต่ละภูมิภาค เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีลักษณะที่โดดเด่นโดยเฉพาะในด้านการบริหารจัดการองค์กรให้ประสบความสำเร็จ และมีความเข้มแข็งในการปฏิบัติหน้าที่ และการให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเป็นองค์กรที่มีความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน ตามผลคะแนนการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Integrity and Transparency Assessment: ITA) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (สำนักงาน ป.ป.ช.), 2562) เพื่อเป็นตัวแทนของแต่ละภูมิภาค ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา กระบี่ อยุธยา น่าน และชัยภูมิ ใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) รวมถึงนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนา เพื่อให้สามารถอธิบายคุณลักษณะที่เหมาะสมของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านให้ได้มากที่สุด

ผลการศึกษา

ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาศักยภาพการบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคม ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานขององค์กรต่าง ๆ ในวงกว้าง ทั้งองค์กรภาครัฐ เอกชน รวมถึงองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ที่ต้องมีการวางแผนการดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้เหมาะสม โดยการศึกษาให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้นำ

หรือผู้บริหารในองค์การบริหารส่วนจังหวัด 10 ราย เพื่อให้ทราบถึงลักษณะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่พึงประสงค์ อันจะช่วยให้สามารถพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้นั้น ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า การจะดำเนินกิจกรรมการพัฒนางานให้ประสบความสำเร็จและบรรลุผลตามภารกิจหรือเป้าหมายที่วางไว้ได้ นอกเหนือไปจากการกำหนดแนวปฏิบัติให้ผู้ปฏิบัติงานแล้ว ผู้นำในฐานะของผู้มีบทบาทอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจต่าง ๆ ก็ถือได้ว่ามีความสำคัญมากเช่นเดียวกัน โดยผู้นำในองค์การบริหารส่วนจังหวัดในภาพรวมควรมีคุณลักษณะของการมีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สำคัญหลายประการ ทั้งที่เป็นทักษะความรู้ความสามารถในการบริหารองค์กร การคิดเชิงสร้างสรรค์ มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น ทักษะด้านการปฏิบัติงานร่วมกับผู้ปฏิบัติงานอื่นในทีมหรือในองค์กร โดยใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหารองค์กร กล่าวตัดสินใจ วางตัวได้อย่างเหมาะสม รวมถึงการมีทักษะความสามารถในการสื่อสารสร้างความเข้าใจทั้งระหว่างผู้ปฏิบัติงานด้วยกันเอง และประชาชนผู้รับบริการได้อย่างหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสรุปประเด็นดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทำงานเป็นทีม

การทำงานเป็นทีม เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้การปฏิบัติงานหรือดำเนินโครงการต่าง ๆ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า การมีคุณลักษณะของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ผู้บริหารในองค์การบริหารส่วนจังหวัดจำเป็นต้องมีทักษะการจัดการด้านการทำงานเป็นทีม ในฐานะของผู้นำทีมที่มีความรู้ความสามารถ โดยการให้ความสำคัญกับทั้งผู้ร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา รวมถึงผู้รับบริการต่าง ๆ มีการบริหารหรือนำทีมภายใต้ความยืดหยุ่น มีความเห็นใจผู้อื่น เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในทีม ในลักษณะเดียวกันกับภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Participative Leadership) กล่าวคือ ในกระบวนการทำงานแบบเป็นทีม ผู้นำจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานในทีมสามารถแสดงความคิดเห็น หรือแสดงความสามารถในการทำงานได้อย่างเต็มที่ หากผู้นำตัดสินใจผิดพลาด จะต้องมีความจริงใจและกล้ายอมรับผิด หรือหากมีข้อผิดพลาดหรือมีปัญหาในการทำงาน ผู้นำจะต้องแสดงความรับผิดชอบร่วมกับผู้ปฏิบัติงานทุกคนในทีม ในขณะเดียวกันผู้นำก็ต้องมีบทบาทในการติดตามงานเพื่อรับรู้กระบวนการทำงาน

ทั้งหมดอย่างใกล้ชิด ดังที่ผู้ให้ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะเชิงเทราได้ให้ความเห็นว่า

“...ต้องมีการปลูกฝังกับผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอว่า เราทำงานเป็นคนของประชาชน เพราะฉะนั้นต้องใจเย็น เข้าถึงประชาชน รวดเร็ว ให้อยู่กันแบบครอบครัว เพื่อน พี่น้อง ไม่ได้รักใคร่มากกว่า หรือน้อยกว่า ก็คือให้ความสำคัญกับคนทำงานทุกคน เพราะเป็นทีมเดียวกัน ทำงานด้วยกัน...”
(สมศักดิ์ [นามสมมติ], 2563: สัมภาษณ์)

จากคำกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการทำงานเป็นทีมที่ผู้นำหรือผู้บริหารองค์กรจะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดกระบวนการดังกล่าวขึ้น อันถือได้ว่าเป็นบทบาทสำคัญ และเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้เกิดงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลจากศักยภาพของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร

2. การสร้างความไว้วางใจในองค์กร

การสร้างความไว้วางใจในองค์กร เป็นวิธีการที่มุ่งสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในองค์กร เพื่อให้การดำเนินงานของผู้ปฏิบัติงานเป็นไปได้อย่างราบรื่นและสามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มความสามารถ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 10 รายพบว่า นอกเหนือจากเรื่องความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานตามหน้าที่แล้ว ผู้นำที่จะสามารถเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้ ยังจะต้องอาศัยความมีคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหารองค์กร โดยการมีพฤติกรรมที่สามารถสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ร่วมงานอีกด้วย นั่นคือ การปฏิบัติงานหรือดำเนินการกิจตามบทบาทหน้าที่อย่างโปร่งใส มีผลงานในเชิงประจักษ์ตามระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง เน้นผลประโยชน์ของสาธารณะหรือส่วนรวมเป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็เปิดโอกาสให้บุคคล องค์กร หรือผู้ร่วมปฏิบัติงาน รวมถึงผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาสามารถตรวจสอบความโปร่งใสของการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนได้ตามที่ระเบียบราชการกำหนด นอกจากนี้ผู้นำยังต้องยึดกฎระเบียบในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ขององค์กรอย่างเคร่งครัด มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ประพฤติตนเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ต่อตนเองและพวกพ้อง

ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อป้องกันการฉ้อโกง หรือคอร์รัปชัน รวมถึงการ
ฉวยประโยชน์จากช่องว่างของกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบบางอย่าง อาทิ เรื่องการจัดซื้อ
จัดจ้างขององค์กร การอนุมัติใช้จ่ายเงินในการดำเนินโครงการเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ
 เป็นต้น ซึ่งจะต้องให้ประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นสำคัญ

3. ส่งเสริมการมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงาน

การมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงาน เป็นลักษณะของผู้นำเชิงสร้างสรรค์
ที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งผู้ให้ข้อมูล
ได้กล่าวถึงขอบเขตการมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงานไว้ว่าสามารถสะท้อนให้เห็นได้
จากการมีความสามารถในการนำพาองค์กรให้อยู่รอดได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง
หรือวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกที่ดี วางตัวเหมาะสม
สามารถปรับตัวได้ดี มีคุณลักษณะทางอารมณ์ สามารถสร้างความเชื่อมั่นเชื่อถือให้กับ
ทั้งผู้ปฏิบัติงานได้บังคับบัญชา หน่วยงานองค์กรอื่น ๆ ที่มีการทำงานร่วมกัน รวมถึง
สามารถสร้างความไว้วางใจให้กับประชาชนในการใช้บริการขององค์กรได้ ดังที่
ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดกระบี่ได้กล่าวว่า

“...ก็ต้องมองทุกอย่างเป็นบวก ใช้หลักประชาธิปไตยในเชิงบวก
ไม่มองว่าเป็นการแข่งขัน เอาชนะ แล้วก็ต้องพยายามไม่ให้มีฝ่ายค้าน คือ
จะต้องรับฟังเสียงที่น้อยกว่า ให้ความสำคัญกับฝ่ายค้านด้วย ต้องสนับสนุน
ช่วยเหลืออย่างจริงจัง ไม่มีคู่แข่งหรือแตกแยก ใช้หลักภราดรภาพในการ
ทำงาน...” (สมชัย [นามสมมติ], 2563: สัมภาษณ์)

สำหรับในส่วนของการปฏิบัติงานในองค์กร ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้อง
สามารถวางกลยุทธ์การทำงาน เพื่อพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จให้บรรลุเป้าหมายที่วาง
ไว้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งในแง่ของการนำการปฏิบัติงาน เข้าใจนโยบายภารกิจวิเคราะห์
ปัญหา รวมทั้งกลยุทธ์ของหน่วยงานว่ามีความเชื่อมโยง หรือสามารถบูรณาการ
การทำงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้ รู้จักสร้างแรงจูงใจให้กับผู้ร่วมงาน เพื่อดึงศักยภาพ
ที่แท้จริงของคนเหล่านั้นออกมา โดยมุ่งเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อองค์กร มองทุกอย่าง
ในเชิงบวก ใช้หลักประชาธิปไตยและภราดรภาพในการทำงาน ให้ความสำคัญกับ

เป้าหมายและความสำเร็จขององค์กร มีวิสัยทัศน์ในการบริหารองค์กร โดยจะต้องสามารถวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในองค์กรและโลกภายนอกได้อย่างลึกซึ้งตลอดเวลา เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาและหาแนวทางการพัฒนาต่าง ๆ ภายใต้การตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบทั้งต่อหน้าที่และต่อองค์กรอยู่เสมอ ซึ่งการที่ผู้นำมีทัศนคติเชิงบวก และมีการสร้างทัศนคติที่ดีต่อองค์กรในการทำงานให้กับผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ ก็ย่อมนำมาสู่การปฏิบัติงานที่ช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จได้

4. การเสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

ในการปฏิบัติงานเพื่อมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาองค์กรได้อย่างรอบด้าน การส่งเสริมให้ผู้บริหารมีความรู้ความสามารถ และมีทักษะด้านการบริหาร จะช่วยให้การขับเคลื่อนองค์กรเป็นไปได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การเสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารเพื่อเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ คือ การที่ผู้นำมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถคิดแยกแยะอย่างรอบคอบ และมีการบริหารงานได้ภายใต้ความเหมาะสมด้านเวลา มีความรอบรู้ในเชิงการบริหารจัดการที่ดี โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย อันจะช่วยให้สามารถคิด ไตร่ตรอง และวางแผนเกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ขององค์กรได้อย่างครอบคลุม มีความรู้เรื่องกฎระเบียบทั้งในระดับองค์กร องค์กรที่ทำงานเกี่ยวเนื่อง รวมถึงข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อันเป็นประโยชน์กับการบริหารงาน เพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรร่วมกับผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงแนะนำแนวทางการปฏิบัติงานที่ถูกต้องให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังที่ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้บริหารรายหนึ่งกล่าวว่า

“...เราก็บอกเขา ก็คุยกันกับคนทำงาน ว่าเนี่ยเราต้องทำเพื่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม คือถ้าทำได้เราก็จะภูมิใจ จะได้รางวัล เพราะปลายปีก็มีเลื่อนขั้น เพิ่มโบนัสให้ แล้วก็กำชับกับ ผอ. ทุกฝ่ายด้วยว่า ให้ช่วยกันดูแลลูกน้อง ที่นี้อยู่กันหลายร้อยคน แต่ละคนต้องยิ้มแย้มบริการ ให้ดี เราเองก็ทำตัวเป็นตัวอย่าง ทำให้เขาเห็นว่าเราก็กทำ บางทีก็มีให้กำลังใจ พาไปเลี้ยงข้าวเลี้ยงขนมบ้าง เอาอาหารมาเลี้ยงบ้าง...” (เสรี [นามสมมติ], 2563: สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ภายใต้การมีกระบวนการพัฒนาทักษะความสามารถ การสร้างผลงานที่โดดเด่นให้กับองค์กรที่อาจนำไปสู่การเลื่อนตำแหน่งและหน้าที่รับผิดชอบในการปฏิบัติงานได้มากขึ้น หรือการส่งเสริมการทำงานของบุคลากร เช่น การสนับสนุนให้บุคลากรได้รับโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ และอาจมีการใช้นวัตกรรมใหม่ ๆ ที่สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้กับองค์กรได้ โดยสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการสร้างเสริมแรงจูงใจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาได้อีกด้วย

5. การมีประสิทธิภาพการสื่อสารภายในองค์กร

จากการที่สังคมเกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันเกิดการย้ายถิ่นของชาวต่างชาติเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทำงาน การเข้ามาอยู่อาศัยเนื่องจากการแต่งงานของคนไทยกับชาวต่างชาติ ทำให้การทำงานในองค์กรต่าง ๆ รวมถึงองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนเหล่านี้ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ตลอดจนการที่ประเทศไทยเปิดเสรีทางการค้าและการท่องเที่ยวทำให้มีชาวต่างชาติเข้ามาในประเทศเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในภาคการท่องเที่ยวท้องถิ่น เพื่อการจัดการบริการที่ครอบคลุม หากผู้ปฏิบัติงานและโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำองค์กรสามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศได้ จะยิ่งทำให้การปฏิบัติงานมีความราบรื่น และก่อให้เกิดการพัฒนาองค์กร ตลอดจนประชาชนในเขตท้องถิ่นที่รับผิดชอบดูแลได้มากขึ้นด้วย จากเงื่อนไขดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้นำซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะที่สำคัญที่จะนำไปสู่การเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถนำพาองค์กรสู่ความสำเร็จได้ โดยให้ความเห็นว่า การสื่อสารถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความเข้าใจระหว่างกันของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งที่เป็นการสื่อสารในการชื่นชมให้กำลังใจ หรือการลงโทษตักเตือนในกรณีที่มีการกระทำผิด ทั้งการสื่อสารโดยอ้อม เช่น การบอกผ่านหัวหน้างานตามลำดับชั้น เป็นต้น ซึ่งการสื่อสารโดยตรงผ่านการพูดคุยระหว่างกัน อันจะช่วยให้เกิดการทำงานที่ประสิทธิภาพสูงสุดได้ดังที่ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งได้อธิบายคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารในองค์การบริหารส่วนจังหวัดว่า

“...การสื่อสารต้องเน้นการสื่อสารโดยตรงในการทำงาน ก็คือ จะต้องพูดคุยกัน มีการประชุม เพราะจะช่วยให้เกิดการรับรู้โดยทั่วกัน ส่วนการสื่อสารอื่น ๆ เช่น การลงโทษหรือการตักเตือนกรณีมีการกระทำผิด ก็มีบ้างที่จะใช้การสื่อสารทางอ้อม อย่างเช่นเบื้องต้นจะสื่อสารผ่านหัวหน้างาน ให้บอกกล่าวกันก่อน ถ้าทำแบบนี้ก็จะช่วยให้เกิดผลทางบวก อยู่ ก็คือจะไม่ค่อยมีคนทำผิดหรือมีน้อยลง...” (สินชัย [นามสมมติ], 2563: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ยังรวมถึงการสื่อสารกับผู้รับบริการจากองค์กรด้วย ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้วยความจริงใจ มีความถูกต้องครบถ้วนของเนื้อหาสาระสำคัญ ไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลก็ได้กล่าวว่า “...พูดอะไรก็ต้องชัดเจน เพราะคนมารับบริการเราบางที่เขาก็ไม่ได้รู้เรื่อง ก็ต้องค่อย ๆ บอกเขา คุยกับเขา ให้รู้เรื่อง ค่อยพูดค่อยบอก...” (สิริ [นามสมมติ], 2563: สัมภาษณ์) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการปฏิบัติงานในฐานะผู้นำหรือผู้บริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่จะสามารถสร้างการพัฒนาให้เกิดขึ้นในองค์กร รวมถึงนำพาองค์กรให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย พันธกิจ ขององค์กรได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม นั้น จำเป็นต้องมีการปรับตัวและพัฒนานตนเอง เพื่อให้มีทักษะความรู้ความสามารถ ตลอดจนมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์อย่างครบถ้วนในทุก ๆ ด้าน

จากผลการศึกษาที่ค้นพบจึงสามารถสรุปได้ว่า การเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ผู้นำขององค์การบริหารส่วนจังหวัดจำเป็นต้องมีการปรับตัว และพัฒนานตนเอง ให้กลายเป็นผู้ที่มีทักษะความรู้ความสามารถ และศักยภาพในการบริหาร ทั้งในด้านบุคคล เวลา และงาน ซึ่งผลการศึกษานี้ได้ค้นพบข้อสรุปคุณลักษณะของการเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ 5 ด้านที่สำคัญ ได้แก่ ด้านการทำงานเป็นทีม ด้านการสร้างควมไว้วางใจในองค์กร ด้านการส่งเสริมการมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงาน ด้านการเสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และด้านการมีประสิทธิภาพการสื่อสารภายในองค์กร ที่จะช่วยให้ผู้นำกลายเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถบริหารจัดการองค์กรให้ไปสู่ความสำเร็จได้โดยง่าย ซึ่งจะแตกต่างไปจากเพียงการเป็นผู้นำโดยทั่วไป

บทสรุป

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พบว่า การเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์การดำเนินงานที่กำหนดได้ เนื่องจากผู้นำหรือผู้บริหารขององค์กรเป็นผู้ที่มีบทบาทในการบังคับบัญชา กำหนดทิศทาง ตลอดจนการนำองค์กรอันหมายถึงผู้ปฏิบัติงานให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างราบรื่น สามารถนำพาองค์กรไปสู่ความยั่งยืน และอยู่รอดในโลกที่มีความก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง (สมชาย รุ่งเรือง และธีระวัฒน์ จันทิก, 2560) โดยผู้นำหรือผู้บริหารขององค์กรบริหารส่วนจังหวัดควรคำนึงถึงการมีทักษะหรือพฤติกรรมตามคุณลักษณะของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สำคัญ อันประกอบด้วย (1) ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม โดยเปิดโอกาสให้ทีมหรือผู้ปฏิบัติงานร่วมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดกว้าง (2) การสร้างความไว้วางใจในองค์กร โดยมุ่งเน้นการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง โปร่งใส และสามารถตรวจสอบการทำงานได้ในทุกขั้นตอน (3) การส่งเสริมการมีทัศนคติเชิงบวกในการทำงาน โดยมุ่งส่งเสริมการทำงานภายใต้การมีทัศนคติที่ดีต่องาน (4) การเสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในการทำงาน ทั้งการมีความคิดสร้างสรรค์ เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการส่งเสริมพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของผู้นำและผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ ร่วมกัน และ (5) การมีประสิทธิภาพการสื่อสารภายในองค์กร อันเป็นทักษะที่จะช่วยให้ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ขององค์กรบริหารส่วนจังหวัดสามารถสื่อสารทำความเข้าใจกับผู้ปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องแม่นยำ รวมถึงสามารถให้บริการประชาชนที่มาใช้บริการต่าง ๆ ของหน่วยงานได้อย่างครอบคลุม

อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด พบว่า การพัฒนาผู้นำหรือผู้บริหารในองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้การมีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 5 ประการ ทั้งด้านศักยภาพในการทำงานเป็นทีม สามารถสร้างความไว้วางใจในองค์กรได้ มีการส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานให้มีทัศนคติเชิงบวกในการทำงาน เสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และสามารถดำเนินงานภายใต้ความมีประสิทธิภาพในการสื่อสารภายในองค์กร

ได้เป็นอย่างดี การมีคุณลักษณะดังกล่าว จึงจะสามารถนำองค์กรไปสู่การประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายขององค์กรได้ ผลการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับงานของ ธราดล อัครพัฒนานนท์ และศุภลักษณ์ สุวรรณะชญ (2559) เรื่อง ภาวะผู้นำและการบริหารงานเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่น โดยผลการศึกษาพบว่า นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่น เป็นผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่สร้างความสำเร็จให้กับองค์กร โดยการนำทักษะความรู้ความสามารถเชิงการบริหารมาใช้ในการนำองค์กร มีความรับผิดชอบ กล้าตัดสินใจ มีแนวทางในการบริหารโดยกำหนดเป้าหมายการทำงานที่ชัดเจน โปร่งใส ยุติธรรม และกระตุ้นการทำงานของพนักงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่นเดียวกับการศึกษาของ พลากร สมงคโล (อนุพันธ์) และคณะ (2561) ที่ศึกษาภาวะผู้นำท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21 ผลจากการศึกษาพบว่าผู้นำที่ดีต้องประกอบด้วยการมีความคิดสร้างสรรค์ สร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้ใต้บังคับบัญชา เปิดใจกว้างยอมรับความคิดเห็นและรู้จักให้เกียรติเพื่อนร่วมงาน มีการติดตามงานอย่างสม่ำเสมอ มีการตัดสินใจบนพื้นฐานของความยุติธรรม กล้ายอมรับผิด ยึดหลักทศพิธราชธรรมในการบริหารองค์กร รวมถึงมีความรู้ สติปัญญา และวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่ดี อันหมายรวมถึงการเป็นผู้ที่มีความรู้คู่คุณธรรม

นอกจากนี้คุณลักษณะที่เหมาะสมของผู้นำเชิงสร้างสรรค์จากผลการศึกษาครั้งนี้ยังสอดคล้องกับการอธิบายของ ภัสนันท์ พวงเถื่อน และศุภชัย ยาวะประภาษ (2554) ที่เสนอแนะว่า เนื่องจากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการก่อเกิดวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างมาก จึงควรมีภาวะผู้นำในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมองค์กร และสามารถปรับวัฒนธรรมองค์กรให้เหมาะสมต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กรด้วย

จากการศึกษาในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการมีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้นำหรือผู้บริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่จะช่วยให้สามารถพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้บรรลุผลสำเร็จในการปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองความต้องการรับบริการของประชาชนได้อย่างครอบคลุม ดังนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารในองค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงควรจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาและยกระดับคุณลักษณะของตนเองในหลากหลายมิติ ทั้งมิติด้านทักษะความรู้ ความสามารถ

การทำงานร่วมกับผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ การมีวิสัยทัศน์หรือมุมมองในการนำองค์กรสู่ความสำเร็จ รวมถึงทักษะการสื่อสารที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการปฏิบัติงาน และเข้าถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชนผู้รับบริการได้ โดยอาจจัดให้มีการประเมินภาวะผู้นำองค์กรในแต่ละองค์กรก่อน เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางในการพัฒนาผู้นำให้มีลักษณะของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่ชัดเจนมากขึ้น เช่น การพิจารณาจากผลการปฏิบัติงาน หรือภาพสะท้อนความคิดเห็นจากผู้ปฏิบัติงานด้วย อาทิ ผู้ได้บังคับบัญชา หรือเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงศักยภาพในการปฏิบัติงานและคุณลักษณะของผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารในองค์กรได้มากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันก็ควรที่จะมีการพัฒนาผู้ปฏิบัติงานในองค์กรให้มีความรู้ความสามารถและมีศักยภาพในการปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำที่มีคุณลักษณะเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งจะส่งผลดีต่อทั้งในส่วนขององค์กร และประชาชนผู้รับบริการอย่างครอบคลุม

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎพล อัมระนันท์. (2559). *การศึกษาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในอำเภอแม่वंก่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงรายนครสวรรค์ เขต 2*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์).
- กิตติกาญจน์ ปฏิพันธ์. (2555). *โมเดลสมการโครงสร้างภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาอาชีวศึกษา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น).
- โกวิทย์ พวงงาม. (2550). การทุจริตคอร์รัปชันในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: มาตรการและกลไกการป้องกัน. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*. 5(3). 1-30.
- จินดารัตน์ โพธิ์นอก. (23 สิงหาคม 2561). ผู้นำเชิงสร้างสรรค์. *เดลินิวส์*. น. 23.
- ดวงตา ราชอาษา. (2559). บทบาทของผู้นำในกระบวนการทัศน์ใหม่. *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*. 3(2). 180-196.
- ชาญ สวัสดิ์สาลี. (2555). *คู่มือการประเมินและการติดตามผลการฝึกอบรม สำหรับผู้รับผิดชอบโครงการฝึกอบรม/สัมมนา* (ฉบับเพิ่มเติม). สวัสดิการสำนักงาน ก.พ.

- ณัฐภูมิภัทร์ สัมฤทธิ์. (2558). การรับรู้เกี่ยวกับหน้าที่และความจำเป็นขององค์การบริหารส่วนจังหวัด. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*. 8(3). 1-9.
- ธราดล อัครพัฒนานนท์ และศุภลักษณ์ สุวรรณชฎ. (2559). ภาวะผู้นำและการบริหารงานเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่น. ใน *การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ราชธานีวิชาการ ครั้งที่ 1 “สร้างเสริมสหวิทยาการ ผสมผสานวัฒนธรรมไทย ก้าวอย่างมั่นใจเข้าสู่ AC. วันที่ 29 กรกฎาคม 2559 ณ มหาวิทยาลัยราชธานี*. 1334-1342.
- พลการ สุ่มงคล (นุพันธ์) ปริยัติ วรเมธี สยามพร พันธิไซ และไทยน้อย สलगสิงห์. (2561). ภาวะผู้นำท้องถิ่นในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิชาการแพรวกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*. 5(1). 194-213.
- พิชญ์นิษฐา พรรณศิลป์ ภัคดี โพธิ์สิงห์ และสัณญา เคนาภูมิ. (2559). การคอรัปชันในระบบราชการไทย: แนวทางการป้องกันและแก้ไข. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 4(2). 326-340.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2562). ผลวิจัยพบผู้บริหารในวงการศึกษายุติธรรมเป็นวัฒนธรรม. สืบค้นวันที่ 5 กรกฎาคม 2563, จาก <https://www.chorsaard.or.th/content/26010/ผลวิจัยพบผู้บริหารในวงการศึกษายุติธรรมเป็นวัฒนธรรม>
- ภัสรินทร์ พ่วงเถื่อน และศุภชัย ยาวะประภาษ. (2554). *วัฒนธรรมองค์การขององค์การบริหารส่วนจังหวัด กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสองแห่งในภาคตะวันออก*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- สมชาย รุ่งเรือง และธีระวัฒน์ จันทัก. (2560). รูปแบบการพัฒนาผู้นำสู่การสร้างแรงผลักดันเชิงสร้างสรรค์. *ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 10(1). 29-46.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (สำนักงาน ป.ป.ช.). (2562). *ผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562*. สืบค้นวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2564, จาก https://drive.google.com/uc?id=1v51hKWLhy7jQiXBO_

evF3zSKkXrjoPbO&export=download

- Adair, J. (2007). *Leadership for Innovation: How to Organize Team Creativity and Harvest Ideas*. London: Kogan Page.
- Arellano, R.B. and Martin, H. (2002). Skew-normal linear mixed models. *Journal of Data Science*. 3(2). 415-438.
- Ash, R. C. and Persall, J.M. (2000). The Principal as Chief Learning officer: The New Work of Formative Leadership. *NASSP Bulletin*. 84. 15-22.
- Basadur, M. (2008). Leading Other to Think Innovatively Together: Creative Leadership. *Journal of The Leadership Quarterly*. 15(1): 103-121.
- Danner, S.E. (2008). *Creative Leadership in Art Education: Perspectives of an Art Educator*. Doctor's Thesis, Ohio: Art Education (Fine Arts), Ohio.
- Mungkaseem, U. (2001). *The experimental Chief Executive officer*. A Dissertation Presented to the Graduate School Technical University of the Philippines.
- Puccio, G., Mance, M. and Murdock, M. (2011). *Creative Leadership: Skills that Drive Change*. Thousand Oaks: SAGE Pub.
- Robson, W.A. (1981). Local Government. *Encyclopedia of Social Science*. Vol. New York: McMillan.
- Stoll, L. and Temperley, J. (2009). Creative Leadership Teams. *Journal of Management in Education*. 23(1). 12-18.

การสัมภาษณ์

- มานี้ (นามสมมติ). (9 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. ผู้อำนวยการกองแผนงานและงบประมาณองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน. จังหวัดน่าน.
- มานะ (นามสมมติ). (3 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. ผู้ช่วยนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดกระบี่. จังหวัดกระบี่.
- มนตรี (นามสมมติ). (5 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. หัวหน้าฝ่ายก่อสร้างและบำรุง

- องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
สิริ (นามสมมติ). (24 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. ผู้อำนวยการกองแผนงานและ
งบประมาณองค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ. จังหวัดชัยภูมิ.
- สินชัย (นามสมมติ). (5 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- สมชัย (นามสมมติ). (3 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด
กระบี่. จังหวัดกระบี่.
- สมพร (นามสมมติ). (2 สิงหาคม 2563). [สัมภาษณ์]. รองปลัดองค์การบริหาร
ส่วนจังหวัดฉะเชิงเทรา. จังหวัดฉะเชิงเทรา.
- สมศักดิ์ (นามสมมติ). (2 สิงหาคม 2563). สัมภาษณ์. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด
ฉะเชิงเทรา. จังหวัดฉะเชิงเทรา.
- เสรี (นามสมมติ). (9 สิงหาคม 2563). สัมภาษณ์. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน.
จังหวัดน่าน.
- อานนท์ (นามสมมติ). (24 สิงหาคม 2563). สัมภาษณ์. นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด
ชัยภูมิ. จังหวัดชัยภูมิ.

เงื่อนไขเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการ
ภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทย
เชื้อสายมลายูระดับทักษะในประเทศมาเลเซีย
The Structural Factors Associated with Outsourcing Industry
in Malaysia Affecting the Migration of Thai-Malay Skilled
Workers in Malaysia

สุทธิพร บุญมาก^{1,*} และ มุหำหมัด สาละบิง²

Suttiporn Bunmak^{1,*} and Muhammad Salaebing²

สาขาการบริหารและพัฒนาชุมชน

Program in Community Administration and Development

² สาขาภาษามลายู

² Program in Malay Language

^{1,2} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2} Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,2} มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

^{1,2} Thaksin University, Songkhla Campus

* Corresponding author: e-mail: sutiporn@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานของประเทศมาเลเซีย การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้

ที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา ผลการศึกษา พบว่าอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคอย่างหนึ่งที่สำคัญต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย ความต้องการใช้แรงงานไทยระดับทักษะของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นโอกาสและแหล่งว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจึงเป็นสาเหตุหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคของประเทศปลายทางของการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ในระดับจุลภาค ดังนั้น การย้ายถิ่นของแรงงานชาวไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ในประเทศมาเลเซีย จึงไม่ได้มีสาเหตุในระดับจุลภาคเท่านั้น แต่ยังมีเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคของประเทศปลายทางที่เชื่อมโยงต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะ

คำสำคัญ: แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะ, บริษัทผู้ให้บริการภายนอก, มาเลเซีย, จังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

The Thai-Melayu skilled workers from Thailand's southernmost provinces are a part of the migration of Thai-Melayu labors working in the primary labor market of Malaysia. The research was aimed at studying the macro-level structural factors associated with the outsourcing industry in Malaysia affecting the migration of Thai-Melayu skilled workers to the primary labor market of Malaysia. Using the qualitative method, the research showed that the outsourcing industry was a key macro-level structural factor affecting the migration of Thai-Melayu skilled workers from Thailand's southernmost provinces to the primary labor market of Malaysia. Since the demand for Thai-Melayu skilled workers from outsourcing companies in Malaysia was considered as a chance and a source of employment in the primary labor market of Malaysia, the growth of the outsourcing industry was the major macro-level determinant of the micro-level migration of Thai-Melayu skilled workers from the southernmost provinces to the country of destination. The migration of Thai-Melayu skilled labour from Thailand's southernmost provinces to Malaysia is not only related to the cause at the micro level. The macro level in the country of destination is also found to be causal to the international labour migration among Thai-Melayu skilled labour migrants.

Keywords: Thai-Melayu skilled workers, outsourcing, Malaysia, southernmost provinces

บทนำ

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีกระแสการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูเข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซียเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะที่เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย (คำนวน นวลสนอง, นิสากร กล้านรงค์ และมูหำหมัด สาแลบิง, 2552) อย่างไรก็ตาม พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่มีเฉพาะกระแสการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะที่เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซียเท่านั้น แต่แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะก็เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซียเช่นกัน ในขณะที่ การศึกษาการย้ายถิ่นระหว่างประเทศที่ผ่านมาให้ความสนใจเฉพาะกลุ่มแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานทุติยภูมิ¹ ของประเทศมาเลเซียเท่านั้น (คำนวน นวลสนอง และคณะ, 2552; พรพันธ์ เขมคุณาศัย และศุภรัตน์ พินสุวรรณ, 2552; สุทธิพร บุญมาก, 2554; อารี จำปากลาย, 2558) อย่างไรก็ตาม การย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะที่ทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิ² ของประเทศมาเลเซียยังไม่มีการศึกษาและยังขาดองค์ความรู้ในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ในบทความวิจัยนี้ นักวิจัยต้องการแสวงหาองค์ความรู้เกี่ยวกับแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย

¹ ตลาดแรงงานทุติยภูมิ (secondary labour market) เป็นตลาดแรงงานที่มีระบบการผลิตแบบไม่เป็นทางการ เน้นการใช้แรงงานเป็นหลัก จึงมีความต้องการว่าจ้างแรงงานระดับทักษะต่ำหรือกึ่งมีทักษะ มีระดับการศึกษาน้อย

² ตลาดแรงงานปฐมภูมิ (primary labour market) เป็นตลาดแรงงานที่มีระบบการผลิตที่ทันสมัย มีความต้องการว่าจ้างแรงงานระดับทักษะที่มีความรู้ มีระดับการศึกษาดี และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ซึ่งมีค่าจ้างค่อนข้างสูงในการทำงาน

ในบทความวิจัยนี้ นักวิจัยต้องการนำเสนอสาเหตุหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอก (Outsourcing³) ในประเทศมาเลเซียที่เป็นแหล่งว่าจ้างงานที่สำคัญของแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียมีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะเพื่อให้บริการแก่บริษัทลูกค้าในต่างประเทศ รวมถึงความต้องการใช้แรงงานไทยระดับทักษะ ซึ่งบทความวิจัยนี้ต้องการตอบคำถามวิจัยว่าอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นเงื่อนไขที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซียอย่างไร เนื่องจากแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามาทำงานในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจำนวนมาก ซึ่งเป็นการว่าจ้างงานในตำแหน่งงานทางวิชาชีพและเชี่ยวชาญเฉพาะทางในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย เนื่องจากแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะได้รับใบอนุญาตทำงานประเภทระยะยาว (Employment Pass; EP) จากรัฐบาลมาเลเซีย ซึ่งแตกต่างจากแรงงานต่างชาติระดับทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะที่ได้รับใบอนุญาตทำงานประเภทชั่วคราว (Visit Pass for temporary Employment) (สุทธิพร บุญมาก, 2555; 2562) ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย จึงอาจเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคที่มีต่อโอกาสและความต้องการใช้แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ การทำความเข้าใจถึงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียอาจทำให้เข้าใจถึงการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในระดับจุลภาคหรือปัจเจกบุคคลที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย

³ บริษัทผู้ให้บริการภายนอกหรือเอาท์ซอร์ซ (outsourcing) คือ นิบุคคลที่เป็นผู้ให้บริการภายนอกเพื่อดำเนินการแทนสำหรับงานที่โดยปกติบริษัทคู่สัญญาจ้างต้องดำเนินการเองทั้งหมดหรือบางส่วน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้อาศัยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย เนื่องจากวิธีวิจัยเชิงคุณภาพช่วยค้นหาความรู้ความเข้าใจโดยการสืบค้นหาข้อมูลและความรู้ที่เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสังคมที่ไม่เคยมีการศึกษามาก่อนและยังขาดองค์ความรู้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าว (Leavy, 2017) วิธีวิจัยเชิงคุณภาพจึงเหมาะสมสำหรับจุดมุ่งหมายของการวิจัยแบบบุกเบิก (exploration) ที่ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของเรื่องที่ต้องการศึกษาประกอบกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อพรรณานายละเอียดเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียกับการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ดังนั้น การวิจัยเชิงคุณภาพจึงมีความเหมาะสมต่อคำถามวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ การศึกษาเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียมีหน่วยวิเคราะห์ในระดับมหภาค (Macro Level) คือ อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุอย่างหนึ่งของการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับจุลภาค (Micro Level) ที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานของประเทศมาเลเซีย การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาข้ามระดับของหน่วยวิเคราะห์ในระดับมหภาคที่เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างระดับมหภาคที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซียในระดับปัจเจกบุคคล

แหล่งข้อมูลในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้อาศัยแหล่งข้อมูล 2 ประเภท คือ 1) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลเอกสารและข้อมูลสถิติที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย และ 2) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่นักวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากการสัมภาษณ์แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในประเทศมาเลเซียด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความเป็นตัวแทนของประชากรเป้าหมายในการวิจัย ดังนั้น การวิจัยเชิงคุณภาพจึงอาศัยผู้ให้ข้อมูลหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งกำหนดคุณสมบัติเพื่อคัดสรรผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีประสบการณ์และมุมมองที่หลากหลาย ได้แก่ 1) เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า ซึ่งมีฐานะเป็นแรงงานต่างชาติระดับทักษะในประเทศมาเลเซีย 2) เป็นลูกจ้างที่ได้รับค่าจ้างจากการทำงานในประเทศมาเลเซียอย่างน้อย 1 ปี เพื่อสะท้อนผลลัพธ์ของประสบการณ์และกระบวนการย้ายถิ่นในรอบปี และ 3) เป็นคนสัญชาติไทยและเป็นชาวมุสลิมที่มีภูมิลำเนาจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อเจาะจงพื้นที่ถิ่นต้นทางในประเทศมาเลเซียโดยเฉพาะ ประกอบกับการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบบอกต่อ (Snowballing Sampling) เพื่อติดต่อผู้ให้ข้อมูลหลักในประเทศมาเลเซียตามคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง ทั้งนี้ นักวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักในระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2556 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2557 ณ เมืองกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย ซึ่งสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่หลากหลายและแตกต่างกันตามเพศและสถานภาพสมรสจนกระทั่งข้อมูลมีความอิ่มตัวโดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 31 คน (ดังตารางที่ 1) อย่างไรก็ตาม ในการนำเสนอผลการศึกษานี้ นักวิจัยขออภัยนามแฝงแทนชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูลหลักและชื่อบริษัทผู้ให้บริการภายนอกจากบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่กล่าวถึง เพื่อเคารพความเป็นส่วนตัว และความลับของผู้ให้ข้อมูลหลัก

ตารางที่ 1 แสดงเพศและสถานภาพสมรสของผู้ให้ข้อมูลหลัก

เพศ	สถานภาพสมรส		รวม
	โสด	สมรสแล้ว	
ชาย	8	5	13
หญิง	10	8	18
รวม	18	13	31

การตรวจสอบและประเมินคุณภาพของข้อมูลนั้น นักวิจัยอาศัยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล ซึ่งเป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลในการวิจัยที่แตกต่างกัน เพื่อความน่าเชื่อถือ และความสามารถตรวจสอบซ้ำโดยอาศัยวิธีการย้อนกลับจากการสัมภาษณ์ด้วยข้อคำถามในแต่ละผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น นักวิจัยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาอธิบายเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศไทยเพื่อให้เข้าใจคุณลักษณะต่าง ๆ ของอุตสาหกรรมผู้ให้บริการภายนอกในประเทศไทย เพื่อดันหาความกระจ่างของเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศไทย

ผลการศึกษา

ในบทความวิจัยนี้ ขอเสนอผลการศึกษา 2 ประเด็น คือ 1) อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศไทย ซึ่งเป็นการอธิบายคุณลักษณะของเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคที่มีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติดังระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศไทย และ 2) ความเชื่อมโยงระหว่างอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศไทยกับการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะ ซึ่งเป็นสาเหตุหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคที่มีต่อการแสวงหาการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในประเทศไทย โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย

เนื่องด้วยรัฐบาลมาเลเซียต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศจากระบบเศรษฐกิจที่อาศัยฐานการเกษตรและการผลิตสินค้าโภคภัณฑ์ที่เน้นการใช้แรงงานเป็นสำคัญหรือการใช้แรงงานระดับทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะมาสู่ระบบเศรษฐกิจที่อาศัยฐานการบริการและเทคโนโลยี รัฐบาลจึงมีนโยบายกระตุ้นและเพิ่มการลงทุนภายในภาคเทคโนโลยีค่อนข้างสูง ตั้งแต่ ค.ศ. 1990 ถึง 1999 เป็นต้นมา การเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศมาเลเซียทำให้บริษัทต่างชาติชั้นนำระดับโลกในสายธุรกิจการบริการและการประกันภัย บริษัทธุรกิจด้านการเงินและการธนาคาร (Banking, Financial Services and Insurance; BFSI) และบริษัทธุรกิจภาคการส่งกำลังบำรุงด้านก๊าซและน้ำมันเชื้อเพลิง เข้ามาดำเนินกิจการธุรกิจในประเทศมาเลเซียในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) และกิจการธุรกิจรับจ้างกระบวนการทางธุรกิจ (Business Process Outsourcing; BPO) เข้ามาตั้งฐานกิจการธุรกิจในประเทศมาเลเซียจำนวนมาก ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า การลงทุนของรัฐบาลมาเลเซียในภาคเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นเงื่อนไขที่ช่วยส่งเสริมบริษัทเกี่ยวกับธุรกิจผู้ให้บริการภายนอก (Outsourcing) ในประเทศมาเลเซียให้มีความเจริญเติบโตอย่างยิ่ง (Outsourcing Malaysia, 2013; Outsourcing Malaysia, 2009)

ใน ค.ศ. 1997 รัฐบาลมาเลเซียได้ก่อตั้งโครงการระเบียงทางด่วนมัลติมีเดีย (the Multimedia Super Corridor; MSC) เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในประเทศมาเลเซีย ซึ่งอยู่ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมประเทศมาเลเซีย ฉบับที่ 7 (the Seventh Malaysia Plan) ซึ่งรัฐบาลต้องการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อเป็นเครื่องมือทางกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมาเลเซีย (Soon & Quek, 2009; Okposin, Abdul Hamid & Boon, 2005) การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารภายใต้โครงการดังกล่าว ทำให้บริษัทผู้ให้บริการภายนอกได้ขยายตัวเพิ่มจำนวนขึ้นในประเทศมาเลเซีย ส่งผลทำให้ประเทศมาเลเซียเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกแห่งหนึ่งของโลก ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียได้รับความเชื่อถือในฐานะที่เป็นแหล่งบริษัทผู้ให้บริการภายนอกทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและ

การสื่อสาร (ICT) และทางด้านการให้บริการในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (ITES) ซึ่งบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียมาจากบริษัทผู้ให้บริการภายนอกต่างชาติชั้นนำระดับโลก ซึ่งบริษัทเหล่านี้มีการดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับการให้บริการที่หลากหลาย และมีการผสมผสานการให้บริการหลายด้าน ในการนี้ บริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียสามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท (Outsourcing Malaysia, 2013; Outsourcing Malaysia, 2009) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การให้บริการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT Outsourcing Services) ได้แก่ การให้บริการด้านการจัดการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาและการจัดการด้านโปรแกรมคอมพิวเตอร์ การให้บริการในเรื่องโปรแกรมคอมพิวเตอร์และเครือข่าย การบริการให้คำปรึกษา และการเสนอแนวทางแก้ปัญหาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ให้แก่กิจการอื่น เป็นต้น

2) การให้บริการเกี่ยวกับกระบวนการทางธุรกิจหรือระบบงานให้แก่บุคคลที่สามทำงานรับผิดชอบแทน หรือที่เรียกว่า กิจการธุรกิจรับจ้างกระบวนการทางธุรกิจ (Business Process Outsourcing: BPO) ได้แก่ การให้บริการด้านศูนย์การติดต่อลูกค้าสัมพันธ์ การขายและการตลาด การให้บริการด้านการเงินและบัญชี และการจัดการด้านทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น

3) การให้บริการกระบวนการจัดการความรู้ให้แก่กิจการอื่น (Knowledge Services) ได้แก่ การให้บริการด้านความรู้ การวิจัยและวิเคราะห์ทางการตลาด การวิจัยด้านตลาดหลักทรัพย์และการเงิน การบริการด้านการออกแบบและการสร้างภาพเคลื่อนไหว (Animation) และการบริการด้านวิศวกรรม เป็นต้น

ทั้งนี้ การให้บริการของบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียมีทั้งเป็นบริษัทท้องถิ่นของมาเลเซีย และบริษัทต่างชาติชั้นนำระดับโลก ซึ่งสามารถจำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น 3 ประเภท (Outsourcing Malaysia, 2013; Outsourcing Malaysia, 2009) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) บริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่ให้บริการให้แก่บริษัทในสำนักงานภูมิภาคของตนเองเท่านั้น คือ บริษัทเป็นเจ้าของและจัดการในการให้บริการต่าง ๆ ให้แก่บริษัทลูกหรือบริษัทในอาณัติเองของบริษัทตนเอง บริษัทเหล่านี้ดำเนินกิจการด้านการว่าจ้าง

คนภายนอกในกิจกรรมที่ไม่ได้เป็นกิจกรรมหลักของบริษัท โดยมีการจัดการให้บริการที่หลากหลายให้แก่บริษัทลูกในอาณัติ ทั้งในเรื่องข้อมูลสารสนเทศ การเงิน การบัญชี รวมถึงการติดต่อสื่อสารให้แก่ศูนย์ต่าง ๆ อาทิ บริษัทฟูจิตส์ (มาเลเซีย) จำกัด (Fujitsu (Malaysia) Sdn Bhd) และบริษัทชายคอม จำกัด (มหาชน) (Scicom Berhad) เป็นต้น

2) บริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่เข้ามาให้บริการและเป็นบริษัทของประเทศมาเลเซีย คือ เป็นบริษัทท้องถิ่นที่มีความสามารถทางภาษาต่างประเทศ และให้บริการด้านการตลาดภายในประเทศมาเลเซีย ตลอดจนการให้บริการด้านการตลาดในทวีปเอเชีย ซึ่งส่วนมากให้บริการในเรื่องศูนย์การติดต่อ (Call Center) การเงินและการบัญชี การพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์และระบบสารสนเทศ อาทิ บริษัทซิมโฟนีเฮ้าส์ จำกัด (Symphony House Sdn Bhd)

3) บริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่เข้ามาให้บริการและเป็นบริษัทต่างชาติ คือ เป็นบริษัทต่างชาติยักษ์ใหญ่ระหว่างประเทศดำเนินการขยายบริการให้กับประเทศใกล้เคียง และขยายขอบข่ายไปยังลูกค้าอื่น ๆ ในตลาดเอเชียด้วย ซึ่งการบริการมีทั้งในเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT Outsourcing Services) กิจกรรมธุรกิจรับจ้างกระบวนการทางธุรกิจ (BPO) และการให้บริการกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Services) ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้าเป็นสำคัญ อาทิ บริษัทไอบีเอ็มมาเลเซีย จำกัด (IBM Malaysia Sdn Bhd)

อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียได้เกิดขึ้นภายใต้ต้นนโยบายการดึงดูดการลงทุนของรัฐบาลมาเลเซียจากการดำเนินงานของบริษัทผู้ให้บริการภายนอกและบริษัทที่อยู่ในอาณัติของบริษัทมาเลเซีย ซึ่งกลุ่มบริษัทต่าง ๆ เหล่านี้มาจากบริษัทต่างชาติชั้นนำระดับโลก และบริษัทเหล่านี้ก็เป็นบริษัทที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมที่หลากหลาย ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียมีพัฒนาการในการให้บริการเพิ่มมากขึ้น โดยให้บริการทั้งในด้านการบริการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT Outsourcing Services) และการให้บริการด้านกระบวนการทางธุรกิจ (BPO) ซึ่งเป็นการมอบระบบงาน หรือบริการภายในองค์กรออกไปให้บุคคลที่สามทำงานรับผิดชอบแทน รวมถึงการให้บริการในกระบวนการจัดการด้านความรู้ (Knowledge Services) ให้แก่บริษัทอื่น ๆ ประเทศมาเลเซียจึงกลายเป็น

หนึ่งในประเทศเป้าหมายของบริษัทผู้ให้บริการภายนอกของบริษัทต่างชาติชั้นนำระดับโลก ซึ่งประเทศมาเลเซียได้รับความเชื่อถือให้เป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกของอุตสาหกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศ

ประเทศมาเลเซียกลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกประเทศหนึ่งที่ได้รับค่านิยมเชื่อถือในฐานะที่เป็นแหล่งของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกของบริษัทต่างชาติชั้นนำระดับโลก บริษัทต่างชาติเข้ามาดำเนินกิจการให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย เนื่องด้วยเงื่อนไขหลายประการ ทั้งนี้เงื่อนไขที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้ประเทศมาเลเซียให้กลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในระดับโลก ได้แก่ นโยบายของรัฐบาลมาเลเซียที่ต่อการสนับสนุนและส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีสารสนเทศในประเทศมาเลเซีย บริบททางความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของประเทศมาเลเซีย และบริบททางภูมิศาสตร์ของประเทศมาเลเซีย (Outsourcing Malaysia, 2013; Outsourcing Malaysia, 2009) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้ประเทศมาเลเซียกลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในระดับโลก อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเหล่านี้จึงมีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะ รวมถึงความต้องการใช้แรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจึงเป็นแหล่งการว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฏิมุมุมิของประเทศมาเลเซีย

2. ความเชื่อมโยงระหว่างเงื่อนไขเชิงโครงสร้างของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียกับการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้

แม้ว่าประเทศมาเลเซียได้รับการยอมรับว่าเป็นประเทศเป้าหมายของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกให้แก่บริษัทต่างชาติชั้นนำต่าง ๆ ทั่วโลก แต่ประเทศมาเลเซียก็ยังมียกจำกัดในการขยายอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศ เนื่องจากจำนวนประชากรของมาเลเซียค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับขนาด

ของโอกาสของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศโดยรวม และปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์ตามความต้องการของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่เหมาะสมกับตำแหน่งงานอาชีพ ในขณะที่รัฐบาลมาเลเซียพยายามผลักดันให้อุตสาหกรรมบริษัทเหล่านี้มีความสามารถในการแข่งขันในระดับโลก ทำให้รัฐบาลมาเลเซียต้องมีนโยบายเปิดรับแรงงานต่างชาติระดับทักษะที่ให้อำนาจเข้ามาทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศ โดยรัฐบาลอนุญาตให้แรงงานต่างชาติระดับทักษะที่ได้รับค่าจ้างต่อเดือนไม่ต่ำกว่า 3,000 ริงกิต สามารถขึ้นทะเบียนเป็นแรงงานต่างชาติระดับทักษะโดยได้รับใบอนุญาตทำงานประเภทระยะยาว (EP) ตามระยะเวลาของสัญญาว่าจ้างงานไม่เกินกว่า 2 ปี ซึ่งเป็นใบอนุญาตทำงานสำหรับแรงงานต่างชาติระดับทักษะในตำแหน่งงานทางวิชาชีพและตำแหน่งงานบริหาร แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะที่เข้ามาทำงานในอุตสาหกรรมผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียได้รับสิทธิทำงานด้วยใบอนุญาตประเภทระยะยาว (EP) โดยเป็นการได้รับสิทธิทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย จึงกล่าวได้ว่าแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะที่ทำงานในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นแรงงานต่างชาติระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย ซึ่งแตกต่างจากแรงงานระดับทักษะต่ำหรือกึ่งทักษะในตลาดแรงงานพหุภูมิที่ได้รับใบอนุญาตทำงานประเภทแบบชั่วคราว ไม่เกินกว่า 1 ปี (สุทธิพร บุญมาก, 2555; 2562)

อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจที่ให้บริการลูกค้าต่างชาติในต่างประเทศ โดยเฉพาะในตลาดของประเทศอาเซียนและประเทศในทวีปเอเชีย อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจึงมีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะเพื่อให้บริการแก่ลูกค้าต่างชาติในประเทศนั้น โดยเฉพาะแรงงานต่างชาติที่สามารถพูดภาษาท้องถิ่นกับลูกค้าต่างชาติในประเทศนั้น เนื่องจากแรงงานท้องถิ่นชาวมาเลเซียยังขาดทักษะทางภาษาต่างชาติ ในขณะที่อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกมีความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องจึงทำให้มีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะในบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจำนวนมาก การขยายตัวของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย จึงเป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างอุปสงค์และอุปทานของแรงงานไทย

เชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย เนื่องจากแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะมีความสามารถทางภาษาไทยที่ให้บริการแก่ลูกค้าคนไทยในประเทศไทย และมีความสามารถในภาษามลายูและภาษาอังกฤษ รวมถึงความสามารถเฉพาะตำแหน่งงานอาชีพตามความต้องการของบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มตลาดลูกค้าคนไทยในประเทศไทย จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ทำงานในอุตสาหกรรมผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียพบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักทำงานเป็นพนักงานชาวต่างชาติตามระยะเวลาของสัญญาว่าจ้างงานในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอก โดยมีใบอนุญาตประเภทระยะยาว (EP) ที่รัฐบาลมาเลเซียให้แก่แรงงานต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศมาเลเซีย และผู้ให้ข้อมูลหลักหลายคนเปลี่ยนตำแหน่งงานอาชีพอยู่ในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะบริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่มีกลุ่มเป้าหมายลูกค้าเป็นคนไทยในประเทศไทย ดังตัวอย่างของประวัติบริษัทผู้ให้บริการภายนอกของผู้ให้ข้อมูลหลัก 4 บริษัท ดังนี้

กรณีที่ 1 บริษัทซิมโฟนีเฮ้าส์ จำกัด (Symphony House Sdn Bhd) บริษัทนี้เป็นบริษัทผู้ให้บริการภายนอกของประเทศมาเลเซียที่ให้บริการเกี่ยวกับกระบวนการทางธุรกิจ (BPO) รวมถึงการส่งมอบงานที่หลากหลาย ได้แก่ การแก้ไขปัญหาทรัพยากรมนุษย์ ปัญหาทางการเงิน เลขานุการ การลงทะเบียนและประกันภัย โดยจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ตั้งแต่ ค.ศ. 2003 ในปัจจุบันบริษัทมีพนักงานบริษัทที่เป็นชาวต่างชาติระดับทักษะมากกว่า 1,600 คน จาก 19 สัญชาติ เพื่อให้บริการแก่ลูกค้าในประเทศภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยมีลูกค้าเลือกใช้บริการของบริษัทนี้มากกว่า 3,000 บริษัท ทั้งที่เป็นบริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐบาลมาเลเซีย สำนักงานของบริษัทตั้งอยู่ที่เมือง Petaling Jaya; Selangor (Symphony House, 2018) ซึ่งบริษัทนี้มีการให้บริการแก่บริษัทและลูกค้าที่เป็นคนไทยในประเทศไทย บริษัทจึงมีการว่าจ้างคนไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นจำนวนมาก เพื่อให้บริการลูกค้าที่เป็นคนไทยในประเทศไทยโดยเฉพาะ ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลหลักที่กล่าวว่า

เป็นงานออฟฟิศ ได้ HR [Human resources: เจ้าหน้าที่บุคคล]
บริษัทซิมโฟนี่ เป็น Outsource คือ มันจะมีลูกเป็นนานาชาติและ
หนึ่งในนั้นก็บริษัทของคนไทยหลาย ๆ บริษัทด้วย . . . บริษัทนี้
จะเป็นบริษัทที่ทำงานเกี่ยวกับทำเงินเดือนให้บริษัทที่ไทยเวลาที่บริษัท
ที่ไทยสอบถามเรื่องการเงิน การคิดภาษี จะเป็นคนที่ให้คำแนะนำ
ในส่วนนี้ เริ่มเข้ามาทำงานเมื่อปี 2006 . . . ทำงานอยู่เกือบปี
ในตำแหน่ง HR หลังจากนั้นก็ย้ายแผนกไปทำงานที่แผนกเงินเดือน
ตอนแรกก็เป็นแค่ผู้ให้คำแนะนำ ซึ่งถ้ามี Issue หรืออะไรมา
ก็ต้องทำการตรวจกับฝ่าย Payroll analyst [นักวิเคราะห์เงินเดือน]
พอหลังจากนั้นก็จะเป็น Payroll analyst เลยประมาณปีที่ 2 คือ
ทำงานที่นั่นอยู่ประมาณ 3 ปีก็ย้ายแผนก แล้วพอทำ Payroll [บัญชี
เงินเดือน] ให้กับบริษัทที่ไทยคือ บริษัท B [นามแฝง] บริษัท C
[นามแฝง] ที่ไทย แล้วก็ต้องเร่งกับ deadline [วันกำหนดส่ง]
แต่ละเดือนค่ะ . . . เพราะว่าบริษัทนี้เป็นบริษัทที่เป็นนานาชาติ
เหมือนกับมันจะมีหลาย ๆ ประเทศที่เขาทำให้อาจจะเป็น
เครือข่ายของเขาเองก็ได้ค่ะ [นางสาวมอริฟะห์, ผู้ให้ข้อมูลหลัก,
16 สิงหาคม 2556]

กรณีที่ 2 บริษัทฟูจิสี (มาเลเซีย) จำกัด (Fujitsu (Malaysia) Sdn Bhd)
เป็นบริษัทต่างชาติในกลุ่มบริษัทฟูจิสีที่จัดตั้งเพื่อให้บริการในกลุ่มตลาดในประเทศ
มาเลเซีย ซึ่งเป็นบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่ให้บริการแก่บริษัท
ในอาณัติของตนเองในกลุ่มประเทศอาเซียนรวมถึงกลุ่มประเทศเอเชียแปซิฟิก
ในบางประเทศ บริษัทฟูจิสีเข้ามาดำเนินกิจการธุรกิจในประเทศมาเลเซีย ตั้งแต่
ค.ศ. 1940 และได้จดทะเบียนเป็นบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียตั้งแต่
ค.ศ. 1997 ซึ่งบริษัทมีพนักงานบริษัทที่เป็นชาวต่างชาติระดับทักษะมากกว่า 300 คน
ที่เข้ามาทำงานในประเทศมาเลเซีย เพื่อให้บริการแก่ลูกค้าชาวต่างชาติเกี่ยวกับการแก้ไข
ปัญหาเทคโนโลยีสารสนเทศ รวมถึงการดูแลระบบ การแก้ไขปัญหา และการให้บริการ

เกี่ยวกับธุรกิจ (Fujitsu, 2018) ซึ่งบริษัทนี้มีแผนสำหรับการให้บริการแก่ลูกค้าคนไทย
ในประเทศไทยโดยเฉพาะ จึงมีการจ้างพนักงานบริษัทที่เป็นแรงงานไทยเชื้อสายมลายู
ระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่กล่าวว่า
ทำงานครั้งแรกที่ บริษัทซิมโฟนี [Symphony] หลังจากบริษัทนี้
ก็ย้ายไปที่ฟูจิ [Fujitsu] มันเป็นตำแหน่งเทรนเนอร์ เพราะสินค้า
ของเขา [บริษัท] จะเป็นเครื่องถ่ายเอกสารทั้งที่เล็กและใหญ่
ใช้ในออฟฟิศ หรือใช้ในบ้าน แล้วผมก็ต้องไปเรียนรู้การทำงานของ
ตัวเครื่องแล้วก็การแก้ปัญหาต่าง ๆ ผมต้องรู้ว่าปัญหามาจาก
ตรงไหน แล้วผมก็ต้องไปเทรนพนักงานใหม่ เพื่อให้เขาพร้อมที่จะ
รับสาย [โทรศัพท์ลูกค้าบริษัท] ต่อไป . . . ผมต้องเทรนให้กับ
หลาย ๆ ประเทศที่มีในโปรเจกต์ด้วย แต่บังเอิญว่าประเทศไทย
มีพนักงาน [บริษัท] เกือบ 40 คน เยอะที่สุด เขาก็เลยต้องการ
เทรนเนอร์ที่เป็นคนไทยสักคน เพื่อรองรับพนักงานคนไทยจาก
เมืองไทยโดยตรงครับ ฟูจิเป็นของญี่ปุ่น แล้วเขา [บริษัท] ก็เปิด
สาขาคูลูมในเอเชียแปซิฟิกทั้งหมด ตอนนั้นฟูจิซื้อเครื่องจะคูลูมในยุโรป
ที่มาเลเซียมีพวกที่เป็น Outsourcing เยอะ มันมีศูนย์กลางอยู่ที่
เยอะ บริษัทที่พึ่งย้ายมาอยู่ที่มาเลเซีย เมื่อสามปีมานี้เอง แต่เมื่อก่อน
ก็จะมีอยู่เกือบทุกประเทศเลย อยู่แยกกัน แต่หลังจากนั้นทางบริษัท
ก็คิดว่ามันต้องมารวมที่เดียวกัน มีมาตรฐานที่เท่าเทียมกัน ทำให้
โปรโมชันที่จะให้ลูกค้ามันเท่าเทียมกัน เหมือนถ้าลูกค้าที่เมืองไทย
มีปัญหาเราก็จะส่งไปในระบบแล้วทางช่าง เขาก็จะรู้ว่าเออ ลูกค้า
ที่มีปัญหานะ แล้วเขาก็จะส่งเข้าไป [นายมูหำหมัด, ผู้ให้ข้อมูลหลัก,
20 ตุลาคม 2556]

กรณีที่ 3 บริษัทไอบีเอ็มมาเลเซีย จำกัด (IBM Malaysia Sdn Bhd) เป็นบริษัท
ต่างชาติที่เข้ามาให้บริการของลูกค้าในตลาดของประเทศมาเลเซีย บริษัทเข้ามาดำเนิน
กิจการธุรกิจในประเทศมาเลเซียตั้งแต่ ค.ศ. 1961 และเป็นบริษัทที่ดำเนินกิจกรรม

ที่หลากหลายในการแก้ไขปัญหาทุกประเภทของบริษัทมาเลเซีย บริษัทนี้มีทักษะและประสบการณ์เกี่ยวกับบุคลากรทางเทคโนโลยีสารสนเทศ และโครงสร้างพื้นฐานของสำนักงานและพนักงานบริษัทที่เป็นชาวต่างชาติระดับทักษะที่มีอยู่ทั่วโลกที่ทำงานในบริษัทในประเทศมาเลเซีย บริษัทไอบีเอ็มมาเลเซียเป็นบริษัทต่างชาติที่เข้ามาดำเนินกิจการบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่จากสหรัฐอเมริกา (IBM World Trade Corporation) ที่มีสาขามากกว่า 170 ประเทศทั่วโลก รวมถึงในประเทศมาเลเซีย (IBM Malaysia, 2018) บริษัทผู้ให้บริการภายนอกนี้มีกลุ่มเป้าหมายลูกค้าในบางโครงการเป็นคนไทยในประเทศไทย บริษัทจึงมีการว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามาทำงานในบริษัทเพื่อให้บริการแก่ลูกค้าคนไทยโดยเฉพาะ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่กล่าวว่า

ก็หางานตามเว็บไซต์หาในเว็บไซต์ต่าง ๆ ค่ะ ก็เลยเจองานที่เกี่ยวข้องกับคอมพิวเตอร์ของบริษัทล่อ [นามแฝง] ซึ่งมันเป็นโครงการของบริษัทซิมโฟนี [Symphony] แล้วโครงการนี้ก็ย้ายไปอยู่ที่บริษัท IBM แล้วหนูก็ย้ายไปอยู่ที่ IBM จนถึงปัจจุบันนี้ค่ะ ก็เหมือนเราสมัครใหม่หมดเลย เพราะเป็นโครงการใหม่ของบริษัทล่อ [นามแฝง] นี้แหละ แต่เป็นโครงการใหม่ที่ IBM ซึ่งเขาก็รับ ทำตามขั้นตอนสมัครงานเหมือนเดิมหมดเลย แล้วก็ไปภาษาอังกฤษทั้งหมด เขาก็ดูข้อมูลเราว่าเราได้ทั้ง IT และภาษาอังกฤษ เขาก็เลยรับทำงาน ทำอยู่หนึ่งปีแล้วที่นี่ [นางสาวชิตีอาอ์เสาะ, ผู้ให้ข้อมูลหลัก, 18 สิงหาคม 2556]

กรณีที่ 4 บริษัทชายค่อม จำกัด (มหาชน) (Scicom Berhad) เป็นบริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่จัดตั้งในประเทศมาเลเซียตั้งแต่ ค.ศ. 1997 เป็นบริษัทที่ให้บริการเกี่ยวกับกระบวนการทางธุรกิจ (BPO) การแก้ไขปัญหาและการให้บริการศูนย์กลางติดต่อ (Contact Centre) ให้แก่บริษัทอื่น ๆ บริษัทชายค่อมนี้มีสาขาต่าง ๆ อยู่ใน 5 ประเทศในทั่วโลก บริษัทผู้ให้บริการภายนอกจัดให้บริการแก่ลูกค้าของสินค้าบริษัทต่าง ๆ ในปัจจุบันพนักงานบริษัทที่เป็นชาวต่างชาติระดับทักษะมีความสามารถพูดภาษา

ต่างประเทศได้ถึง 30 ภาษา ซึ่งมีความครอบคลุมถึง 91 ประเทศทั่วโลก และมีลูกค้าของบริษัทในการให้บริการมากกว่า 40 ล้านคนทั่วโลก (Scicom, 2018) ซึ่งลูกค้าคนไทยในประเทศไทยเป็นกลุ่มเป้าหมายลูกค้าของสินค้าบริษัทด้วย ทำให้บริษัทจึงมีการว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ามาทำงานเป็นพนักงานต่างชาติในบริษัทเพื่อให้บริการแก่ลูกค้าคนไทยในประเทศไทย ดังคำสัมภาษณ์ของ
ผู้ให้ข้อมูลหลักที่กล่าวว่า

ได้ตำแหน่งเป็น Executive Technical support [ผู้บริหารฝ่ายบริการเทคนิค] คือ ทำหน้าที่ดูแลลูกค้าคนไทยที่ใช้โทรศัพท์ที่อยู่มืองไทยแล้ว ก็คนฝรั่งที่อยู่มืองไทยด้วย บริษัทเป็น Outsourcing [บริษัทผู้ให้บริการภายนอก] ที่ให้บริการลูกค้าที่ติดต่อรับบริการ ศูนย์บริการ [Call Center] บริษัทชายคอม [Scicom] นี่เป็นบริษัทของคนมาเลย์ จะมีพนักงานทั้ง คนอินโด [อินโดนีเซีย] คนฟิลิปปินส์ คนอิหร่าน แล้วก็มีคนเวียดนามครับ และมีอีก เพราะเป็นบริษัทนานาชาติ [นายลูกมาน, ผู้ให้ข้อมูลหลัก, 18 สิงหาคม 2556]

จากข้อมูลการสัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศมาเลเซียมีบริษัทผู้ให้บริการภายนอกที่ให้บริการลูกค้าในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก บริษัทเหล่านี้มีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะเพื่อให้บริการแก่ลูกค้าต่างชาติในต่างประเทศ ทำให้ต้องอาศัยแรงงานต่างชาติระดับทักษะที่มีความสามารถทางภาษาต่างชาติ โดยเฉพาะจากประเทศต้นทางเดียวกับกลุ่มเป้าหมายลูกค้าของบริษัทผู้ให้บริการภายนอก รวมถึงมีความต้องการใช้แรงงานไทยระดับทักษะในบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเหล่านี้ เนื่องจากบริษัทมีฐานลูกค้าบริษัทในประเทศไทยและลูกค้าคนไทยในประเทศไทย บริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่มีกิจกรรมธุรกิจกับกลุ่มลูกค้าคนไทยในประเทศจึงมีความต้องการใช้แรงงานไทยระดับทักษะที่สามารถสื่อสารภาษาไทยกับลูกค้าไทยในประเทศไทยโดยเฉพาะ ความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานไทยระดับทักษะที่มีความสามารถทางภาษาไทยอย่างดีในการให้บริการดังกล่าวจึงเป็นโอกาสของการว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะ เนื่องจากเป็นบุคคล

ที่มีความสามารถทางภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษามลายูกลาง เพื่อการสื่อสาร
จึงเป็นโอกาสให้แก่แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะเข้ามาทำงานในบริษัท
ผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นจำนวนมาก

ทั้งนี้ นักวิจัยได้เก็บข้อมูลสถิติจากเว็บไซต์หางานสมัครสำหรับคนหางาน
www.jobstreet.com ของประเทศมาเลเซีย เพื่อสืบค้นตำแหน่งงานของอุตสาหกรรม
บริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียที่ระบุคุณสมบัติของตำแหน่งงานสรรหา
คนไทยหรือผู้ที่มีความสามารถในการพูดภาษาไทย (Thai Speaking) ระหว่าง
เดือนกันยายน พ.ศ. 2556 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557 พบว่ามีบริษัทผู้ให้บริการ
ภายนอกในประเทศมาเลเซียจำนวนมากที่มีความต้องการใช้คนหางานคนไทยหรือ
ผู้มีความสามารถพูดภาษาไทยเข้ามาทำงานในบริษัทเพื่อติดต่อสื่อสารกับลูกค้า
ในประเทศไทย จำนวน 1,037 ตำแหน่งงาน โดยตำแหน่งงานเกี่ยวกับการตลาด/
งานขายมีความต้องการใช้คนหางานคนไทยหรือมีความสามารถพูดภาษาไทยมากที่สุด
เป็นลำดับหนึ่ง รองลงมา คือ งานบริการ และงานการบัญชี/การเงิน ตามลำดับ จากสถิติ
โฆษณารับสมัครงานคนหางานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย (ดังตาราง
ที่ 2) สะท้อนให้เห็นว่าอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย
มีความต้องการใช้คนหางานคนไทยระดับทักษะที่พูดภาษาไทยเป็นจำนวนมากให้เข้าไป
ทำงานในตำแหน่งงานต่าง ๆ ในตลาดแรงงานของประเทศมาเลเซีย ขนาดของ
ความต้องการใช้คนหางานคนไทยในตลาดแรงงานของประเทศมาเลเซียโดยเฉพาะ
ในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอก ทำให้แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะ
จากจังหวัดชายแดนภาคใต้มีโอกาสเข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศ
มาเลเซีย ในการนี้ จึงกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศ
มาเลเซียเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการย้ายถิ่น
แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิ
ของประเทศมาเลเซีย

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนตำแหน่งงานสำหรับคนหางานที่มีความสามารถทางภาษาไทย
ในประเทศมาเลเซีย

ลักษณะงาน	เดือน												รวม
	กย.	ตค.	พย.	ธค.	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย	กค.	สค	
การบัญชี/การเงิน	8	10	10	14	8	9	20	16	15	16	13	10	149
ทรัพยากรมนุษย์	1	7	6	4	3	3	7	10	6	3	4	8	62
การสื่อสารและสื่อ	3	3	2	3	4	2	3	5	4	4	4	3	40
การก่อสร้าง	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	2	2	7
เทคโนโลยีสารสนเทศ	13	13	11	5	4	4	12	10	8	5	6	3	94
ฟิสิกอบรม	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3
วิศวกร	6	3	7	0	0	1	1	3	3	3	3	2	32
สุขภาพ	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2
ธุรกิจโรงแรม	5	3	15	12	5	2	6	3	9	7	7	5	79
โรงงานอุตสาหกรรม	5	4	2	2	3	3	0	6	1	4	5	0	35
การตลาด/การขาย	20	17	21	28	20	19	31	35	15	21	19	17	263
วิทยาศาสตร์	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	0	0	5
งานบริการลูกค้า	12	19	21	23	22	23	26	26	24	17	17	10	240
งานอื่นๆ	2	4	4	1	1	2	1	4	1	3	2	1	26
รวม	76	83	100	92	72	69	108	121	89	84	82	61	1,037

ที่มา: สํารวจโดยนักวิจัย

สรุปและอภิปรายผล

นักวิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคเกี่ยวกับ อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะในประเทศมาเลเซีย อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุอย่างหนึ่งของการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้ามาทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย ซึ่งอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นห่วงโซ่ที่สำคัญของการว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีทักษะ มีความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง เนื่องจากรัฐบาลมาเลเซียต้องการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจประเทศมาเลเซีย

โดยเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจที่มีฐานการเกษตรและการผลิตสินค้าโภคภัณฑ์ที่เน้นการใช้แรงงานเป็นหลักหรือค่าจ้างแรงงานต่ำมาสู่ระบบเศรษฐกิจที่มีฐานการบริการและเศรษฐกิจที่มีฐานเทคโนโลยี รัฐบาลมาเลเซียจึงได้กระตุ้นและเพิ่มการลงทุนภายในประเทศโดยเฉพาะภาคเทคโนโลยีค่อนข้างสูงด้วยนโยบายการสนับสนุนและส่งเสริมของรัฐบาลมาเลเซีย ตั้งแต่ ค.ศ. 1990 เป็นต้นมา ประกอบกับปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นเงื่อนไขในการขับเคลื่อนที่เกี่ยวข้องอีกหลายปัจจัย ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศ และลักษณะความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมของประเทศ การเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศมาเลเซียนี้จึงเป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียให้มีความเจริญเติบโตและกลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกระดับโลก

รัฐบาลมาเลเซียมีวิสัยทัศน์ให้ประเทศมาเลเซียเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในภูมิภาคเอเชีย เนื่องจากลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศมาเลเซียสามารถจะเข้าถึงได้ง่ายและสะดวกในภูมิภาคอาเซียน รวมถึงความสามารถของการใช้ภาษาต่างประเทศเพื่อสื่อสารของพลเมืองมาเลเซียในกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ของประเทศมาเลเซีย ทำให้ประเทศมาเลเซียสามารถตอบสนองความต้องการของอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกให้แก่ตลาดลูกค้าต่างชาติในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศเอเชีย รวมถึงกลุ่มเป้าหมายลูกค้าคนไทยในประเทศไทย ความพยายามของรัฐบาลมาเลเซียที่ต้องการผลักดันอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกให้มีความสามารถในการแข่งขันในระดับนานาชาติ อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจึงมีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติระดับทักษะเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชาวมาเลเซียยังขาดทักษะบางประการที่เหมาะสมกับตำแหน่งงานอาชีพเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาไทย ทำให้มีความจำเป็นต้องเปิดรับแรงงานต่างชาติระดับทักษะให้เข้ามาทำงานในตำแหน่งงานที่ตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอก ดังนั้น อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียจึงเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคของการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้

ที่แสดงให้เห็นถึงความต้องการใช้แรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอก เนื่องจากอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกมีความจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะเพื่อให้บริการลูกค้าคนไทยในประเทศไทย ความต้องการใช้แรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอุตสาหกรรมผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย จึงเป็นโอกาสให้แรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานปฐมภูมิของประเทศมาเลเซีย เนื่องจากพวกเขามีความรู้ความสามารถทางภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษามลายูกลาง

เงื่อนไขเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับอุตสาหกรรมผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียกับการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เข้าไปทำงานในตลาดแรงงานของประเทศมาเลเซีย จึงสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการย้ายถิ่นเศรษฐกิจศาสตร์คลาสสิกใหม่ (Neo-Classical Economic Theory of Migration) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์สาเหตุในระดับมหภาคที่อธิบายแบบแผนการย้ายถิ่นและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นระหว่างประเทศตามทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มคลาสสิกใหม่เกี่ยวกับดุลยภาพทางด้านเศรษฐกิจเพื่ออธิบายการย้ายถิ่นแรงงานระหว่างประเทศในเชิงโครงสร้างของประเทศปลายทางและต้นทาง นักวิชาการกลุ่มนี้มักอ้างถึงแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดของประเทศต้นทางและประเทศปลายทางที่มีต่อการย้ายถิ่นแรงงานระหว่างประเทศ (Todaro, 1969) นักเศรษฐศาสตร์คลาสสิกใหม่ให้ความสำคัญกับความแตกต่างและความไม่สมดุลในเงื่อนไขการจ้างงานและค่าจ้างระหว่างประเทศต้นทางและปลายทาง ผลของความไม่เท่าเทียมของค่าจ้างแรงงานส่วนเกินของประเทศต้นทางจะเคลื่อนย้ายไปสู่ประเทศปลายทางที่มีค่าจ้างที่สูงกว่าหรือมีแรงงานไม่เพียงพอ การวิเคราะห์เงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคของเศรษฐศาสตร์คลาสสิกใหม่จึงมีความสำคัญต่อการอธิบายการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูจากจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปทำงานในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซีย เนื่องจากอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างระดับมหภาคอย่างหนึ่งของประเทศมาเลเซียที่เป็นโอกาสและแหล่งว่าจ้างแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานของประเทศมาเลเซีย

การศึกษาครั้งนี้ค้นพบว่า อุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียซึ่งเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคอย่างหนึ่งที่สำคัญของการย้ายถิ่นแรงงานไทยเชื้อสายมลายูระดับทักษะในตลาดแรงงานปฏุมภูมิของประเทศมาเลเซีย เนื่องจากความต้องการใช้แรงงานไทยระดับทักษะในตลาดแรงงานปฏุมภูมิของประเทศมาเลเซีย ในการนี้ สถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทักษะและความสามารถภาษามลายูกกลางและภาษาอังกฤษให้แก่นักเรียนไทยเชื้อสายมลายู เพื่อโอกาสในการมีงานทำและรายได้จากการทำงานในอุตสาหกรรมบริษัทผู้ให้บริการภายนอกในประเทศมาเลเซียในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้มาจากงานวิจัยเรื่องการเคลื่อนย้ายแรงงานไทยระดับทักษะจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไปทำงานในมาเลเซีย (RDG5610014) โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในการนี้ นักวิจัยขอขอบคุณหน่วยวิจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อพัฒนาสังคมในภาคใต้ของประเทศไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

เอกสารอ้างอิง

- คำนวน นวลสนอง, นิสากร กล้านรงค์ และมูหำหมัด สาแลบิง. (2552). พัฒนาการและแนวโน้มการย้ายถิ่นของประชาชนในจังหวัดชายแดนใต้ของไทยเข้าไปในประเทศมาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 3(2), 77-97.
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย และศุภรัตน์ พิณสุวรรณ. (2552). “ผู้หญิง” มาลายูมุสลิมชายแดนใต้: แรงงานรับจ้างนอกระบบในประเทศมาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 3(2), 122-140.
- สุทธิพร บุญมาก. (2554). บทบาทของเครือข่ายการย้ายถิ่นของแรงงานคนไทยเชื้อสายมลายูในร้านต้มยำประเทศมาเลเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 28(1), 101-123.

- สุทธิพร บุญมาก. (2555). การจัดการแรงงานข้ามชาติ: กรณีศึกษา นโยบายของประเทศไทยและมาเลเซีย. *วารสารวาริชาต มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 25(1), 1-13.
- สุทธิพร บุญมาก. (2562). นโยบายการย้ายถิ่นระหว่างประเทศของแรงงานชาวต่างชาติระดับทักษะ: กรณีศึกษาการเข้าเมืองและว่าจ้างงานของประเทศมาเลเซีย. *MFU Connexion*, 8(1), 258-299.
- อารี จำปาภัก. (2558). ความหลากหลายในการย้ายถิ่นของมุสลิมสามจังหวัดภาคใต้: ใครไปมาเลเซียและใครไปไหน ใน อารี จำปาภัก, ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ และกาญจนา ตั้งชลทิพย์ (บรรณาธิการ) *ประชากรและสังคม 2558*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. น.165-181.
- Fujitsu. (2018). About Fujitsu in Malaysia. Retrieved from <http://www.fujitsu.com/my/about/>
- IBM Malaysia (2018). About IBM. Retrieved from <http://www.ibm.com/my-en>
- Leavy, P. (2017). *Research design: Quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based, and community-based participatory research approaches*. New York: the Guilford Press.
- Okposin, S. B., Abdul Hamid, A .H. & Boon, O. H. (2005). *The Changing Phases of Malaysian Economy*. Selangor: Pelanduk Publications.
- Outsourcing Malaysia. (2009). *Outsourcing in Malaysia: Scaling New Heights*. Selangor: Outsourcing Malaysia.
- Outsourcing Malaysia. (2013). *Malaysia's Global Business Services Outlook*. Selangor: Outsourcing Malaysia.
- Scicom. (2018). About Us. Retrieved from <http://www.scicom-intl.com>
- Soon, T. K. & Quek, A. Q. (2009). Science, Technology and Innovation for National Development: the Way Forward In A.R. Baginda (Ed.), *Malaysia at 50 and Beyond*. Kuala Lumpur: Malaysia Strategic Research Centre, pp.271-306.

- Symphony House. (2018). Overview Corporate Profile. Retrieved from <https://www.symphony.com.my/about-us/corporate-profile/>
- Todaro, M. P. (1969). A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138-148.

โครงสร้างและที่มาภาษาของนามสกุลคนลาว

Structure and Language Root of Lao Family Names

กัลยรัตน์ อุ๋นทานนท์¹ และ รัตนา จันทร์เทา²
Kanyarat Unthanon¹ and Rattana Chanthao²

^{1,2}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2}Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,2}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2}Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง ชื่อนามสกุลคนลาว โดยมุ่งจะอธิบายโครงสร้างชื่อนามสกุล และภาษาที่ใช้ตั้งชื่อนามสกุล งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพทางภาษาศาสตร์ กลุ่มตัวอย่างคือชื่อนามสกุลของคนลาวที่อาศัยอยู่ในนครหลวงเวียงจันทน์โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงและไม่เน้นซ้ำ ได้รายชื่อนามสกุลคนลาวจำนวน 1,102 นามสกุล ใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์เรื่องโครงสร้างคำ (word structure) เพื่อวิเคราะห์ชื่อนามสกุล และแนวคิดเรื่องที่มาภาษา (language source) เพื่อวิเคราะห์ที่มาของภาษา นำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) และใช้ข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อเพิ่มเติมการอธิบาย

ผลการวิจัย พบว่า ในด้านโครงสร้างนามสกุลคนลาวมี 3 ลักษณะ ได้แก่ นามสกุลที่มีโครงสร้าง 1 คำ นามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 คำ และชื่อที่มีโครงสร้าง 3 คำ โดยพบว่านามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 คำมีจำนวนมากที่สุดอย่างชัดเจนนามสกุลที่มีโครงสร้างคำเดียวทั้งหมดเป็นนามสกุลที่มาจากภาษาอื่นโดยเฉพาะภาษาเวียดนาม นามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 และ 3 คำ ส่วนมากเป็นการประสมคำระหว่างภาษาลาวหรือภาษาลาวกับภาษาบาลีสันสกฤต

ด้านภาษาที่ใช้ตั้งชื่อนามสกุล พบว่า ชื่อนามสกุลคนลาวมีที่มาจาก 7 ภาษา ได้แก่ ภาษาลาว ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาเวียดนาม ภาษาม้ง ภาษาจีน ภาษาเกาหลี ภาษาฝรั่งเศส โดยพบว่า ชื่อนามสกุลที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาลาว มีปริมาณใกล้เคียงกันและมากกว่าภาษาอื่นอย่างชัดเจน ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าคนลาวในนครหลวงเวียงจันทน์ในปัจจุบันมีการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม หรือมีการอพยพของชาวต่างชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเวียงจันทน์ปัจจุบัน

คำสำคัญ : ชื่อ, นามสกุล, คนลาว, ภาษาลาว

Abstract

This research is a part of research namely Lao's family names. The aim is to explain the family name structure and language source. This is qualitative research in linguistics. The data are 1,102 names collected by accidental sampling on Lao's family name of who have a living in Vientiane capital city. The framework of word structure is adapted to analyze the family name's structure while the language family framework is used to find their language source. The finding will be presented by descriptive analysis as well as the quantitative data will be supported.

The research result was found that there are 3 structure categories: one-word, two-words, and three-words. The two-word structure is the most prominently. All one-word structures borrowed from other source languages especially Vietnamese. The two/three-structures mostly being in Laotian or mixing between Laotian and Pali-Sanskrit.

In terms of language source it was found that there are 7 languages: Laotian, Pali-Sanskrit, Vietnamese, Hmong, Chinese, Korean, and French. Laotian and Pali-Sanskrit sources have similar numbers as well as they outnumber other languages. This phenomenon implies that in the present time Laos have been cross-cultural marriage with foreign men, or there are foreigners who have moved into Vientiane.

Keywords: Name, Family Name, Laos, Laotian language

บทนำ

การศึกษาภาษากับบริบทสังคมสามารถแสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนหรือเชื้อชาติได้ เช่น การศึกษาชื่อบุคคล การศึกษาชื่อหมู่บ้าน เป็นต้น งานวิจัยของ Hartmann and Sysamouth (2012) เปรียบเทียบชื่อหมู่บ้านของไทยและลาว พบว่าชื่อหมู่บ้านในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยคำที่บอกถึงลักษณะภูมิประเทศที่หมู่บ้านนั้นตั้งอยู่ เช่น ป่า ดง พู ห้วย น้ำ ดอน โคก นอกจากนี้ยังพบว่า มีการประกอบคำที่บอกลักษณะสำคัญของหมู่บ้านมากกว่าหนึ่ง คำ เช่น บ้านดงพุดา คำว่า ดง หมายถึง ป่า คำว่า พู หมายถึง ภูเขา และคำว่า คา หมายถึง ต้นหญ้า เป็นต้น งานของพวกเขายังเปรียบเทียบชื่อหมู่บ้านกับชื่อหมู่บ้านในประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งอยู่ติดกับประเทศสปป.ลาว ซึ่งมีลักษณะของชื่อหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จึงแสดงอัตลักษณ์ทางภาษาเกี่ยวกับการตั้งชื่อสถานที่ของคนลาว (place name) หรือชื่อหมู่บ้านของพวกเขาด้วยการบอกตำแหน่งที่ตั้งที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศที่หมู่บ้านตั้งอยู่ เช่น ชื่อหมู่บ้านเป็นชื่อเดียวกับแม่น้ำ หรือชื่อภูเขา ฯลฯ

ส่วนการศึกษาชื่อคนไทยหรือนามสกุลคนไทยที่มีเชื้อสายแตกต่างกันอาจจะมียชื่อหรือนามสกุลแตกต่างกันที่ยังคงแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่ม เช่น กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน จะยังคงคำศัพท์ที่แสดงที่มาของชื่อนามสกุลหรือแซ่เดิมของตนเองไว้ อาทิ โค้ว จิว หลิว ฯลฯ โดยนำคำที่เป็นชื่อแซ่เป็นส่วนหนึ่งของนามสกุลที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นนามสกุลในภาษาไทย อาทิ โค้วเจริญ โค้วสกุล โค้ววิรัตน์ จิวสกุล จิววัฒนา หลิวสุวรรณกุล ฯลฯ งานวิจัยเกี่ยวกับชื่อหรือนามสกุล นอกจากจะเป็นงานทางภาษาศาสตร์แล้วยังสัมพันธ์กับสาขาอื่น ๆ อาทิ สาขาสังคมศาสตร์ สาขามานุษยวิทยา สาขาวัฒนธรรม การวิเคราะห์ชื่อนามสกุล ของคนในชาติใดจึงสามารถอธิบายได้ทั้งลักษณะทางภาษา ความสำคัญของสิ่งรอบตัวที่คนในสังคมนั้นให้คุณค่า เช่น คนไทยให้ความสำคัญกับความเจริญรุ่งเรือง จึงพบว่ามีนามสกุลที่ปรากฏคำว่า เจริญ รุ่ง พัฒน์ วิไล หรือให้ความสำคัญกับความร่ำรวย จึงพบว่ามีคำว่า ทอง สุวรรณ ลำข้า รวย มั่งมี เป็นต้น

นอกจากการศึกษาชื่อคนไทยโดยทั่วไปแล้ว นักวิชาการและนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษายังมีงานเผยแพร่ที่ศึกษาชื่อคนไทยที่มาจากชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาศัยอยู่ในหลายภูมิภาคของประเทศไทย ทำให้เห็นว่าคนไทยเชื้อสายต่างกันมีอัตลักษณ์ทางภาษาในการตั้งชื่อที่ใช้ภาษาแตกต่างกันออกไป รวมถึงความหมายของชื่อก็สะท้อนลักษณะการอยู่อาศัย โดยเฉพาะลักษณะภูมิประเทศที่พวกเขาอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย งานของคันธรส วิทยาภิรมย์ (2554) พบว่า ชาวละเวือะ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งชื่อจริง จากชื่อของนักบุญในศาสนาคริสต์ ชื่อของบรรพบุรุษของชาวละเวือะและคนในครอบครัว และชื่อของบุคคลที่พ่อแม่นับถือ ภาษาที่ใช้ตั้งชื่อมีภาษาอังกฤษซึ่งเป็นชื่อของนักบุญ

ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แม้ว่าจะมีภาษาใกล้เคียงกับภาษาไทย แต่ประเด็นการตั้งชื่อก็มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ดังที่ สาริสา คนพุดเพราะ (2553) วิเคราะห์การตั้งชื่อจริง ของคนลาว โดยวิเคราะห์คำและความหมาย พบว่าชื่อจริงหรือชื่อแรกของคนลาวนั้น ไม่แสดงถึงเพศชายหรือเพศหญิงที่ชัดเจน แม้ว่าคำจะมีความหมายสื่อไปทางเพศหญิง แต่สามารถนำมาตั้งชื่อเพศชายได้ด้วย เช่น บัว มะณี (มณี) เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบความหมายของชื่อที่ปรากฏคำที่มีความหมายแสดงถึงความร่ำรวย เช่น ทอง เพด (เพชร) เป็นต้น ต่อมา Kunyarat and Rattana (2018) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงพัฒนาการชื่อของคนลาว โดยพบว่า ปัจจุบันคนลาวที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี มีพัฒนาการการตั้งชื่อจริงด้วยคำศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต และมีการตั้งชื่อเล่นที่ไม่สัมพันธ์กับชื่อจริงหรือชื่อแรก นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษในการตั้งชื่อเล่นและชื่อจริงด้วย ปรากฏการณ์ที่มีการตั้งชื่อด้วยภาษาอังกฤษเกิดจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างคนลาว และคนตะวันตก นอกจากนี้ยังมาจากค่านิยมการตั้งชื่อบุคคลด้วยภาษาอังกฤษของคนลาวในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ชัดในการตั้งชื่อเล่น สอดคล้องกับงานของ นันทนา รณเกียรติ (2559) เรื่อง ทศนคติการตั้งชื่อเล่นสองพยางค์ของคนไทย ที่พบว่าการตั้งชื่อสองพยางค์ รวมถึงมีการใช้ภาษาอังกฤษด้วย เช่น โบนัส ลิตเติล เฟรนเฟรน แสดงถึงความทันสมัยและไม่ซ้ำกับชื่อคนอื่นที่ส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทย เช่นเดียวกับงานของ คันธรส วิทยาภิรมย์ (2554) ที่พบว่าชาวละเวือะ ตั้งชื่อภาษาอังกฤษตามชื่อของนักบุญในศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นศาสนา

ของชาวละแวกส่วนใหญ่ งานศึกษาเกี่ยวกับชื่อบุคคลนี้ได้รับความสนใจในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก อาทิ งานของ Monasterio (2017) เรื่อง Surnames and ancestry in Brazil พบว่านามสกุลของชาวบราซิลในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นว่ามีคนจากหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศนี้ โดยเฉพาะชาวยุโรป ได้แก่ เยอรมัน อิตาลี ยุโรป ตะวันออก นอกจากนี้ยังมีชาวเอเชียโดยเฉพาะชาวจีนจำนวนมากด้วย

กล่าวได้ว่าภาษาที่ใช้ตั้งชื่อนามสกุลของแต่ละชนชาติเป็นปรากฏการณ์ทางภาษาศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของภาษาที่ใช้อยู่ สปป.ลาว ยืมภาษาอื่นเข้ามาใช้และยังคงใช้มาถึงปัจจุบัน แต่ภาษาต่าง ๆ นั้นมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไปในสังคมลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชื่อนามสกุลของคนลาวในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างชื่อนามสกุลและภาษาที่ปรากฏในชื่อนามสกุลของคนลาวที่อาศัยอยู่ในนครหลวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใน พ.ศ. 2561

ระเบียบวิธีวิจัย

1. แบบการวิจัย (Research Design)

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพทางภาษาศาสตร์ มุ่งวิเคราะห์โครงสร้างและที่มาของภาษาในนามสกุลของคนลาวที่อาศัยและมีชื่อนามสกุลในทะเบียนราษฎรของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปี ค.ศ. 2019 พื้นที่วิจัยหลัก คือนครหลวงเวียงจันทน์ เก็บข้อมูลโดยการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบสะดวก (Accidental sampling) จำนวนมากกว่า 1,500 นามสกุล (ไม่นับซ้ำ) บันทึกเฉพาะนามสกุล โดยไม่บันทึกชื่อ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โครงสร้างนามสกุล โดยใช้แนวคิดเรื่องโครงสร้าง และวิเคราะห์ที่มาภาษาในการตั้งนามสกุล โดยใช้แนวคิดการยืมภาษา ผลการวิจัยนำเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ และสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงปริมาณด้วยอัตราส่วนร้อยละและแผนภูมิ กอปรกับตัวอย่างชื่อนามสกุล

2. ข้อมูลและพื้นที่วิจัย

คนลาวเมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงจะเปลี่ยนไปใช้นามสกุลของฝ่ายชายรวมถึงบุตรที่เกิดจากการแต่งงานด้วย ดังนั้น ชื่อนามสกุลที่ใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยนี้จึงไม่ได้จำกัดเพียงว่าต้องเป็นนามสกุลที่เกิดจากการแต่งงานเฉพาะคนลาวกับคนลาวเท่านั้น การวิจัยนี้เก็บข้อมูลจากชื่อนามสกุลของคนลาวจำนวน 1,102 นามสกุล ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในนครหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเขตที่มีความหลากหลายของคนที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากภูมิภาคต่าง ๆ การเก็บข้อมูลใช้การให้คนลาวบันทึกชื่อนามสกุลด้วยการเขียนภาษาลาว ของบุคคลที่รู้จักและมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่สามแขวง โดยไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่าต้องอาศัยอยู่ในเขตตัวเมืองเท่านั้น ทำเช่นนี้ไปจนครบจำนวน

3. ขั้นตอนและวิธีในการวิจัย

3.1 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิด/ทฤษฎี เกี่ยวกับการอัตลักษณ์ภาษา และการตั้งชื่อบุคคล

3.2 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อ ชื่อนามสกุล ชื่อเล่น ทั้งในภาษาลาว ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

3.3 กำหนดพื้นที่วิจัยที่เป็นตัวแทนของชื่อนามสกุลคนลาวในนครหลวงเวียงจันทน์

3.4 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยแนวคิดโครงสร้างคำ (word structure) เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างนามสกุล และใช้แนวคิดตระกูลภาษา (language family)

เครื่องมือที่ใช้ประกอบการวิเคราะห์โครงสร้างคำและภาษาจะใช้การอ้างอิงที่มาภาษาของคำศัพท์จากการเปรียบเทียบคำศัพท์เดียวกันในภาษาไทย ในพจนานุกรมไทย และใช้การให้ข้อมูลประเภทของคำจากพจนานุกรมภาษาลาว เนื่องจากภาษาลาวมีระบบการเขียนตามการออกเสียง ดังนั้น คำยืมในภาษาลาวจึงไม่เขียนสะกดเพื่อคงรูปดังที่ปรากฏในภาษาไทย นอกจากนี้ยังใช้การตรวจสอบความหมายกับเจ้าของภาษาหรือผู้ให้ข้อมูลหลักชาวลาวที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษาลาว เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์นามสกุลบางนามสกุลที่ไม่ปรากฏคำในพจนานุกรมภาษาลาว

3.5 ตรวจสอบความหมายและความถูกต้องของข้อมูล จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับภาษาลาว

3.6 เรียบเรียงงานวิจัย และบทความวิจัย

4. คำถามวิจัย

ชื่อนามสกุลคนลาวแสดงอัตลักษณ์ทางภาษาอย่างไร จากผลการวิเคราะห์โครงสร้างนามสกุลและที่มาภาษาที่ตั้งนามสกุล

5. สมมติฐานการวิจัย

อัตลักษณ์ภาษาในการตั้งชื่อนามสกุลของคนลาว จากลักษณะโครงสร้างชื่อ ที่มาภาษา และ น่าจะมีอัตลักษณ์เด่นชัดด้านโครงสร้างนามสกุลแบบสองคำ ซึ่งมีที่มาจากการประสมคำในภาษาตระกูลไท (Tai language family)

6. ขอบเขตของโครงการวิจัย

เก็บรวบรวมนามสกุลของคนลาวที่ปรากฏในทะเบียนราษฎรและอาศัยและตั้งถิ่นฐานในกำแพงนครเวียงจันทน์ แขวงเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปี พ.ศ. 2561

7. นิยามศัพท์

ภาษาลาว หมายถึง ภาษาที่มีลักษณะทางภาษาศาสตร์อยู่ในภาษาตระกูลไท และคนลาวสามารถทราบได้ว่าคำนี้เป็นคำลาวหรือเป็นนามสกุลคนลาวโดยทั่วไป ภาษาลาวแม้ว่าจะรับคำภาษาอื่นมาใช้แต่ได้ปรับเสียงของคำเหล่านั้นให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติของการออกเสียงในภาษาตน อาทิ “เพ็ญ” ในภาษาลาวปรับการออกเสียงเป็น ເພັງ (เพ็ง) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงตัดสินใจให้คำว่า “เพ็ง” เป็นคำในภาษาลาว แต่หากไม่มีการปรับแต่งเสียงและยังคงเสียงและการเขียนที่แสดงให้เห็นถึงที่มาของภาษาเดิม เช่น ຫວ່ານ (เหวียน) เป็นภาษาเวียดนามเพราะมีสัทลักษณะแตกต่างจากภาษาลาว หรือเป็นคำทราบแน่ชัดว่าคำนั้นไม่มีใช้ในภาษาลาว เช่น ຍຸອາວີ (ยูอาวี) หรือเป็นคำที่มาจากภาษาอื่นอย่างชัดเจน เช่น ອົງ (อิง) แม้ว่าจะมีสัทลักษณะตรงกับภาษาตระกูลไทหรือภาษาลาว แต่เมื่อพิจารณาจากชื่อจริงร่วมด้วย คนลาวสามารถทราบได้ว่าไม่ใช่ชื่อนามสกุลของคนลาวแต่มาจากภาษาเมียนมาร์หรือ ວີ (ลี) มาจากภาษาเกาหลี เป็นต้น ดังนั้น ชื่อนามสกุลลักษณะเหล่านี้ ผู้วิจัยจะตัดสินใจว่าเป็นคำยืมจากภาษาอื่น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับชื่อบุคคลในภาษาลาวหรือคนลาวนั้นมีจำนวนไม่มากนัก เช่นงานวิจัยของ สาริสา อุ่นทานนท์ (2553) ที่วิเคราะห์ชื่อจริงของคนลาว โดยวิเคราะห์ด้านโครงสร้างคำและความหมายของชื่อ พบว่า ชื่อคนลาวที่มีสองพยางค์หรือสามพยางค์จะมีการส่งสัมผัสคล้องจองทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ เช่น สุตสาคอน วงดวงเดือน นอกจากนี้ยังพบว่า ชื่อบุคคลในครอบครัวเดียวกันจะมีชื่อที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น การใช้พยัญชนะขึ้นต้นเสียงเดียวกัน หรือสระสัมผัสคล้องจองกัน ส่วนความหมายของชื่อคนลาวมีอัตลักษณ์เด่น โดยพบว่ามีความหมายเกี่ยวกับสิ่งของมีค่า โดยเฉพาะคำว่า “คำ” หมายถึง “ทองคำ” มากที่สุด และคำอื่นที่มีความหมายใกล้เคียงกับสิ่งของที่มีค่า นอกจากนั้นก็มีคำว่า “บุญ” หมายถึง “บุญ” ในศาสนาพุทธ ดังนั้น จากการปรากฏของสองคำนี้สะท้อนให้เห็นว่า คนลาวมีค่านิยมเกี่ยวกับการตั้งชื่อให้แสดงถึงความร่ำรวย ความมั่งคั่ง และความเชื่อและเลื่อมใสในพุทธศาสนา Kunyart and Rattana (2018) เขียนบทความเรื่อง Development of Personal Naming in Laos โดยการเปรียบเทียบชื่อของคนลาวที่มีอายุแตกต่างกัน และมีการศึกษาชื่อเล่นด้วย ผลการศึกษาพบว่า ชื่อคนลาวในปัจจุบันมีแนวโน้มการใช้คำที่มีจากภาษาบาลีสันสกฤตเพิ่มขึ้น จำนวนพยางค์เพิ่มขึ้น มีการแบ่งแยกคำที่มีความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงและผู้ชาย และมีการตั้งชื่อเล่นที่ไม่สัมพันธ์กับชื่อจริง นอกจากนี้ยังพบว่า คนหนุ่มสาวในปัจจุบันมีชื่อเล่นและชื่อจริงมาจากภาษาอังกฤษ และภาษาอื่น อาทิ ภาษาจีน ภาษาม้ง ภาษาเวียตนาม เป็นต้น

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยในภาษาลาวไม่พบการศึกษาชื่อบุคคลรวมถึงไม่มีการศึกษาชื่อนามสกุลของคนลาว ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงไม่ซ้ำซ้อนกับงานวิจัยที่ผ่านมาแต่เป็นการเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาชื่อบุคคลของคนลาว และทำให้เห็นอัตลักษณ์ทางภาษาของชื่อนามสกุลของคนลาวได้

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับชื่อบุคคลในประเทศไทย

การศึกษาเรื่องชื่อบุคคลในประเทศไทย งานในยุคนกเบิก คือ งานของ ศุภภาพร ณ บางช้าง (2527) โดยศึกษาชื่อจริงของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2525) ผลการวิจัยพบว่า คนไทยในอดีตมีโครงสร้างชื่อพยางค์เดียว แต่ปัจจุบัน

มีโครงสร้างชื่อหลายพยางค์ และมีที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต มากกว่าในอดีต คนไทยมีการให้ความสำคัญกับความหมายของชื่อนุคคลที่มีความเป็นสิริมงคล ในปัจจุบัน แต่อดีตมีการตั้งชื่อตามบรรพบุรุษและลักษณะของบุคคลร่วมด้วย ต่อมาได้มีงานวิจัย โดยเฉพาะในระดับบัณฑิตศึกษาที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับ ชื่อนุคคล ชื่อนามสกุล และชื่อเล่น เผยแพร่ออกมามากขึ้น ทั้งที่เป็นการศึกษาในกรุงเทพฯ และภูมิภาค รวมถึง ชื่อนุคคลของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน เวียดนาม มาเลย์ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วย

พรทิพย์ ครามจันทิก (2558) ได้ศึกษาชื่อนามสกุลของคนไทยที่สัมพันธ์กับชื่อจังหวัด หรือ อำเภอ ในประเทศไทย พบว่า ชื่อนามสกุลที่ตั้งที่ปรากฏค่าแสดงชื่อจังหวัด อำเภอ ในประเทศไทย สัมพันธ์กับการเมืองการปกครองและนโยบายการตั้งนามสกุล ในแต่ละยุคสมัย งานวิจัยของ อารมณ์ คุประเสริฐวงศ์ (2544) เรื่อง นามสกุลของคนไทยเชื้อสายมาเลย์ ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัย พบว่า นามสกุลคนไทยกลุ่มนี้มีความหมายสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นนามธรรม จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม โดยมีการใช้คำที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต มากที่สุด รองลงมาคือประสมกับคำภาษาไทย และพบว่ามีการใช้ภาษาอาหรับ ภาษามลายู ด้วย แต่ไม่มากนัก ค่านิยมของการตั้งนามสกุล ได้มาจากการได้รับพระราชทานนามสกุลจากพระมหากษัตริย์ ในช่วงแรกของการอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ และการตั้งจากนามสกุลเดิมในภาษามลายู นอกจากนี้ยังพบว่าการตั้งนามสกุลใหม่หรือเปลี่ยนจากนามสกุลเดิมภายหลังที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณอำเภอปากเกร็ด นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น งานของ คันธรส วิทยาภิรมย์ (2554) ที่ศึกษาชื่อจริงของชาวละเวอะ บ้านป่าแปะ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้นับถือศาสนาคริสต์ จึงพบว่าชื่อจริงของพวกเขาใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นชื่อนักบุญ หรือชื่อนุคคลที่ให้คุณความดีให้กับหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม พบว่ามีการตั้งชื่อภาษาไทย และภาษาละเวอะ แต่ไม่มากนัก ค่านิยมในการตั้งชื่อ พบว่า นิยมตั้งชื่อสัมพันธ์กับบรรพบุรุษ ตั้งชื่อโดยบาทหลวง และตั้งชื่อโดยหน่วยงานภาครัฐ ที่ประชาชนเข้าไปติดต่อ แต่ไม่มีชื่อจริง หน่วยงานภาครัฐเหล่านี้จึงตั้งชื่อจริงให้ ด้วยภาษาไทยหรือภาษาบาลี สันสกฤต เพื่อบันทึกข้อมูลทะเบียนบุคคล

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับชื่อบุคคลในต่างประเทศ

การศึกษาชื่อบุคคล ชื่อนามสกุล มีความสัมพันธ์กับหลากหลายศาสตร์ อาทิ สารสนเทศศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา เป็นต้น อาทิ งานของ Mateos, Pablo (2007) เสนอดุษฎีนิพนธ์ในทางสารสนเทศศาสตร์ เรื่อง An Ontology of Ethnicity Based up on Personal Names: with implications for neighborhood profiling เขาพยายามสร้างแบบสำรวจชื่อบุคคลที่มาจากชาติพันธุ์แตกต่างกัน (ไม่นับรวมคนอังกฤษ) เพื่อนำไปปรับใช้กับประเทศอื่น ๆ โดยเขาได้รวบรวมชื่อบุคคลในกรุงลอนดอน ประเทศสหราชอาณาจักรและนำมาวิเคราะห์ด้วยกระบวนการ alternative ontology of ethnicity ซึ่งนำมาวิเคราะห์กับชื่อบุคคลที่มาจากหลายชาติพันธุ์ ผลการศึกษาพบว่าชื่อมีความสัมพันธ์กับที่อยู่อาศัย โดยเขาแสดงเป็นรูปภาพและระยะห่างของการตั้งถิ่นฐานในแต่ละชื่อด้วย นอกจากนี้เขายังได้พัฒนาระบบการจัดแบ่งชื่อที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และภาษาศาสตร์ ของเจ้าของชื่อ (The Culture, Ethnicity, and Linguistic of Names: CEL Classification) ขึ้น เพื่อให้เป็นต้นแบบนำไปปรับใช้ในการศึกษาของประเทศอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้หรือวิธีวิจัยที่สร้างขึ้นมานี้ อาจจะมีข้อบกพร่องหากมีการอพยพโยกย้ายที่อยู่อาศัยและการย้ายถิ่นฐานเข้าหรือออกอย่างต่อเนื่อง อาจจะทำให้การวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือวิจัยนี้คลาดเคลื่อนได้

ในกลุ่มประเทศเศรษฐกิจใหม่ของทวีปอเมริกาใต้ อย่างประเทศบราซิล ที่มีการอพยพของคนหลายเชื้อชาติเข้าไปอาศัยในประเทศนี้มากขึ้น ดังเห็นได้จากผลการศึกษาของ Monasterio (2017) ที่เสนอไว้ในบทความเรื่อง Surnames and ancestry in Brazil บทความนี้นำเสนอวิธีการจำแนกนามสกุลของชาวบราซิลตามแง่มุมทางประวัติศาสตร์ จากจำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่างจำนวน 46 ล้านคน จากรายงานชื่อของพนักงานในหน่วยงานภาครัฐกิจและรัฐบาล ซึ่งเป็นรายงานประจำปี 2013 (Annual Social Information Report) ข้อมูลนี้เรียกว่า historical sources และนำมาจัดแยกและวิเคราะห์ด้วยระบบการจับคู่แบบ ฟุซซี่ (contemporary fuzzy matching) ตามกระบวนการของ Caviar and Trenkle (1994) ผลการวิจัยพบว่า นามสกุลของผู้ที่อาศัยอยู่ในบราซิลปัจจุบันแบ่งออกเป็น 5 หมวดหมู่ ตามประวัติการอพยพโดยจากภาษาที่ใช้ตั้งชื่อนามสกุล ได้แก่ ไอบีเรีย อิตาลี ญี่ปุ่น เยอรมัน และยุโรปตะวันออก

จากการทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาชื่อจริง ชื่อนามสกุล ทั้งในประเทศ สปป.ลาว ประเทศไทย และต่างประเทศพอสังเขป สะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาเรื่องชื่อ บุคคลนั้นสัมพันธ์กับสาขาอื่นๆ เช่น ภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา วัฒนธรรม เศรษฐศาสตร์ และวิทยาศาสตร์การแพทย์ ข้อมูลชื่อนามสกุล จึงไม่เพียงงานทางภาษาศาสตร์ เท่านั้น แต่ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นค่านิยมที่มีต่อภาษา การอพยพ บรรพบุรุษ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ที่ชี้ให้เห็นผ่านนามสกุลของคนลาวในปัจจุบัน

ผลการวิจัย

ภาษาลาวมีระบบการเขียนที่แตกต่างจากภาษาไทย กล่าวคือ ภาษาลาวไม่ได้ คงลักษณะคำยืมที่มาจากภาษาอื่นดังที่ปรากฏในภาษาไทย อาทิ คำในภาษาบาลี คำว่า “ปัญญา” ภาษาลาวจะเขียนสะกดตามการออกเสียงที่เป็นธรรมชาติในภาษาตนเองและ เขียนคำนี้ เป็น **ບັນຍາ** (ปันยา) หรือคำในภาษาเขมร เช่น “เจริญ” ภาษาลาวจึงเขียน สะกดตามการออกเสียง เป็น **ຈະເລີນ** (จะเลิน) เป็นต้น ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูล ประเด็น การแบ่งโครงสร้างคำ และตระกูลภาษา ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การเปรียบเทียบกับการเขียน สะกดในภาษาไทยและตรวจสอบกับพจนานุกรมภาษาไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน และ พจนานุกรมภาษาลาว ร่วมด้วย

ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น ประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ โครงสร้างชื่อ นามสกุล และ ภาษาที่ใช้ตั้งนามสกุล ดังนี้

1. โครงสร้างนามสกุล

นามสกุลในภาษาลาวแบ่งตามโครงสร้างคำได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ โครงสร้าง 1 คำ โครงสร้าง 2 คำ โครงสร้าง 3 คำ และโครงสร้าง 4 คำ โดยพบว่า โครงสร้าง 2 คำ มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือนามสกุลที่มีโครงสร้าง 3 คำ และ โครงสร้าง 4 คำ

นามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 หรือ 3 คำ เป็นคำประสมหรือคำสมาส ส่วนนามสกุลที่มีโครงสร้างคำ เป็นคำที่มาจากภาษาอื่น ได้แก่ ภาษาจีน ภาษาเวียดนาม ภาษาเมียนมา ภาษาม้ง ภาษาเกาหลี ภาษาฝรั่งเศส และภาษาบาลี-สันสกฤต ดังนี้

นามสกุลที่มีโครงสร้าง 1 คำ

จากบททวนเอกสารข้างต้นเกี่ยวกับลักษณะทางภาษาศาสตร์ของภาษาในตระกูลต่าง ๆ จึงนำมาวิเคราะห์นามสกุลที่มีโครงสร้าง คำ ซึ่งอาจจะมีจำนวนพยางค์หลายพยางค์ได้โดยสัมพันธ์กับลักษณะทางภาษาของแต่ละตระกูลภาษา เช่น ภาษาบาลี-สันสกฤต เป็นภาษาที่มีหลายพยางค์ ดังนั้น คำ 1 คำ จึงประกอบด้วยตั้งแต่ 2 พยางค์ขึ้นไป ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นนามสกุลที่มีโครงสร้าง 1 คำ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 นามสกุลที่มีโครงสร้าง 1 คำ

ภาษาบาลี-สันสกฤต	วัตรสะทมิ (วัศมี) ทินนระทอน (ทินกร) ณะณะอน (พระนคร)
ภาษาเวียดนาม	ธว่อง (เฮล่อง) ธว่อง (ฮว่อง) ทว่อง (เหวียน)
ภาษาจีน	แฉ่ฉา (แช่เจา) เกา (เทา) เทวทว่อง (เกี้ยวหวาง)
ภาษาเมียนมา	วิน (วิน)
ภาษาม้ง	เยอวี่ (เยยลี่) เยอโปะ (เยยโปะ)
ภาษาเกาหลี	ลี (ลี)
ภาษาฝรั่งเศส	ดูบิวส์ (ดูบัวส์)

นามสกุลภาษาจีน แฉ่ฉา (แช่เจา) ให้นับเป็น 1 คำ เพราะคำว่า “แช่” หมายถึง นามสกุล และเป็นลักษณะเฉพาะของการบอกนามสกุลในภาษาจีนส่วนภาษาบาลี-สันสกฤตมีจำนวนพยางค์มากกว่า 2 พยางค์ เช่นเดียวกับภาษาม้งมีจำนวนพยางค์มาก แต่มีความหมายเพียงความหมายเดียวในชื่อนามสกุลนี้

นามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 คำ

ผลการวิจัยพบว่านามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 คำ พบปริมาณมากที่สุดอย่างชัดเจน ซึ่งเกิดจากการประสมคำที่มาจากภาษาลาวทั้งสองคำ หรือภาษาลาวกับภาษาอื่น หรือเกิดจากการผสมคำในภาษาบาลีสันสกฤต หรือภาษาบาลี-สันสกฤต กับภาษาอื่น โดยเป็นลักษณะที่พบมากที่สุด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 2	นามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 คำ
ภาษาลาว	เช่น แก้วมาก พองคำ ขันคำ (แก้วมาก) (พองคำ) (ขันคำ)
ภาษาบาลี-สันสกฤต + ลาว	เช่น ภูมิระทมุด บันยาสิม จันแดง อนุะอิน (ชม-ระทมุด) (บันยา-สิม)(จัน-แดง)(อนุ-พะอิน)
คำในภาษาบาลี-สันสกฤต	(สมุทร) (ปัญญา) (จันทร์) (พระอินทร์)
ภาษาบาลี-สันสกฤต เช่น	ไชยะสาน อินทะจัก วัตตะดาวัจ โคตมะนิ (ไชยะสาน) (อินทะจัก) (วัตตะดาวัจ) (โคตมะนิ)
คำในภาษาบาลี-สันสกฤต	(ไชย-สาร) (อินท-จักร) (รัตนา-วงษ์) (โคตร-มณี)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นเกิดจากการนำคำภาษาเดียวกันมาประสมหรือสมาสกันเพื่อให้เกิดเป็นคำที่มีความหมายหลากหลายในภาษาลาว นอกจากนี้ยังพบว่ามีการนำคำที่มีจากภาษาต่างประเทศมาประสมกัน เช่น ภาษาลาว กับ ภาษาบาลี-สันสกฤต เป็นต้น

นามสกุลที่มีโครงสร้าง 3 คำ

ผลการวิจัยนี้พบโครงสร้างนามสกุลแบบ 3 คำ จำนวนไม่มาก ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการประสมกันระหว่างภาษาต่างประเทศ มีเพียงจำนวนไม่มากนักที่พบว่าเป็นนามสกุลที่มาจากภาษาเดียว เช่น ภาษาลาว ภาษาบาลี-สันสกฤต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 3	นามสกุลที่มีโครงสร้าง 3 คำ
ภาษาลาว	เช่น แก้วบัวทอง บ้านบาว (แก้ว-บัว-ทอง) (บ้าน-นา-วัง)
	สีทองสูง แสงคำท้าว (สี-ทอง-สูง) (แสง-คำ-ห้ำ)
ภาษาบาลี-สันสกฤต เช่น	วิมานนิมมะทา วิสุวัณณะวงศา (วิมาน-นิม-มะทา) (วิสุ-วัณ-ณะ-วงศา)
	(วิมาน-นิมพ์-มหา) (วิสุทธิ์-วรรณ-วงศ์)

ภาษาลาว + บาลี-สันสกฤต เช่น นาชนองวังก์ ฉบับนาวังก์ ล้อยสุวรรณเลิศ
(นา-หนอง-ศักดิ์) (พัน-นา-วงศ์) (ล้อย-สุวรรณ-เลิศ)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นที่เป็นภาษาลาว เช่น “แก้วบัวทอง” “บ้านนาวัง” สืบทอดจาก “แสงคำหล้า” คำที่เกิดจากการสมาสของคำจากภาษาบาลี-สันสกฤต เมื่อเปรียบเทียบกับกรเขียนสะกดในภาษาไทย ได้แก่ “วิมาน-พิมพ์-มหา” “วิสุทธิ-วรรณ-วงศ์/วงษา”) และคำที่เกิดจากการปรากฏร่วมระหว่างภาษาลาวกับภาษาบาลี-สันสกฤต ได้แก่ “นา-หนอง-ศักดิ์” คำว่า “ศักดิ์” มาจากภาษาสันสกฤต “พัน-นา-วงศ์/วงศ์” คำว่า พัน ในนามสกุลนี้มีหมายถึง จำนวนนับในหลักพัน ส่วนคำว่า “วง” ในภาษาลาวสามารถเขียนเป็น “วงศ์” หรือ “วงศ์” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้เครื่องหมาย/เพื่อแสดงการเขียนสะกดในภาษาไทยกับคำศัพท์ที่เขียนได้หลายแบบ และ นามสกุล “ล้อย-สุวรรณ-เลิศ” คำว่า “ล้อย” หมายถึง “สร้อย” ในภาษาไทย และประกอบกับคำที่มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต คือ คำว่า “สุวรรณ” “เลิศ” ส่วนคำว่า “นา” ภาษาลาวหมายถึง นาข้าว เหมือนภาษาไทย

นามสกุลที่มีโครงสร้าง 4 คำ

ผลการวิจัยไม่พบว่านามสกุลที่มีโครงสร้าง 4 คำ ส่วนใหญ่เกิดจากการสมาสคำหรือการประสมคำที่มาจากภาษาลาวหรือภาษาอื่นกับภาษาบาลีสันสกฤต เนื่องด้วยโครงสร้างนามสกุลในกลุ่มนี้มีจำนวนไม่มาก จึงยกตัวอย่างไว้รวมกันดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 4

นามสกุลที่มีโครงสร้าง 4 คำ

แก้วสะทนต์จะฉิน

สีโอดจุนะมาลี

(เพ่ง-สนุก-พงษ์-เจริญ)

(ศรี-โคตร-จุล-มาลี)

ทลวงพะจะฉินใจ

สวนเทพพิมพ์สอน

(หลวง-พระ-เจริญ-ชัย)

(สวน-เทพ-พิมพ์-สอน)

บันทะอังกอวสี

ละอะอังกอวสี

(นันท์-วงศ์/วงศ์-ดวง-ศรี)

(ชัย-วงศ์-คำ-ดี)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นเขียนสะกดตามภาษาไทยโดยการแยกคำ ไม่รวมพยางค์ที่ออกเสียงอันเนื่องจากการสมาสคำ เช่น **นิโอดจุนบะวลิ** (สี-โคด-จุน-นะ-มาลี) พยางค์ “นะ” เกิดจากการลากเสียงเพื่อให้เกิดความไพเราะและเป็นการออกเสียงแบบสมาสคำ ดังนั้น พยางค์ “นะ” ไม่มีความหมายในนามสกุลนี้ จึงไม่นับรวมเป็นโครงสร้างคำเพราะอยู่ในระดับพยางค์ เท่านั้น และการเขียนนามสกุลนี้ในภาษาไทยที่คงรูปคำศัพท์คำยืมไว้จึงเขียนแบ่งโครงสร้างคำ เป็น “ศรี-โคตร-จุล-มาลี” และจัดเป็นนามสกุลที่มีโครงสร้าง 4 คำ

นามสกุลที่ปรากฏข้างต้นส่วนใหญ่เกิดจากการประกอบคำระหว่างคำภาษาบาลี-สันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่มีลักษณะคำหลายพยางค์ ประกอบกับคำภาษาลาวและภาษาเขมร เช่น **เพ่งสะนุกวงจะฉะวิ** (เพ่ง-สนุก-พงษ์-เจริญ) โดยคำว่า “เพ่ง” มาจากภาษาลาว คำว่า “สนุก” “เจริญ” มาจากภาษาเขมร และคำว่า “พงษ์” มาจากภาษาสันสกฤต เป็นต้น ส่วนนามสกุลอื่น ๆ เกิดจากการประสมคำภาษาบาลี-สันสกฤตกับภาษาลาว ได้แก่ **ทวองพะจะฉะวิไล** (หลวง-พระ-เจริญ-ชัย) **สวนเทพนิมมะซอน** **บันทะวงดองวิ** (บันท-วงษ์/วงศ์-ดวง-ศรี) **ฉะยะวงคำดิ** (ชัย-วงศ์-คำ-ดี) โดยคำที่ใช้อักษรตัวเดียวเป็นคำในภาษาลาว

2. ภาษาที่ใช้ตั้งนามสกุล

ภาษาลาวจัดให้อยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลไท (Tai language family) ซึ่งมีลักษณะคำเป็นคำพยางค์เดียว (monosyllabic word) การเพิ่มจำนวนคำให้มีความหมายมากขึ้นใช้วิธีการประสมคำ (word compounding) อย่างไรก็ตาม ภาษาลาวมีคำยืมจำนวนมากที่มาจากภาษาเขมร (Khmer language) ซึ่งเป็นภาษาในตระกูลมอญเขมร (Mon-Khmer language family) ภาษาเขมรนี้มีลักษณะคำเป็นคำพยางค์เดียวและคำสองพยางค์ (disyllabic word) คำภาษาเขมรจำนวนมากได้รับอิทธิพลจากภาษาบาลีสันสกฤตที่เข้ามาสู่ภาษาเขมรและภาษาลาวรับเข้ามาใช้อีกทอดหนึ่ง ดังนั้น คำในภาษาลาวจึงปรากฏคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในปริมาณเช่นกัน ภาษาบาลีสันสกฤต (Pali-Sanskrit language) เป็นภาษาที่อยู่ในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European language family) มีลักษณะคำเป็นคำหลายพยางค์ (polysyllabic words)

นอกจากนี้ภาษาลาวยังมีคำยืมภาษาเวียดนามซึ่งเป็นภาษาที่มีพื้นที่พืดใกล้เคียงกับประเทศลาว และภาษาจีนที่เป็นภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (Chino-Tibetan language family) ชาวจีนโพ้นทะเลในสมัยอดีตอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศแถบลุ่มน้ำโขงหลายประเทศ รวมทั้งประเทศ สปป.ลาว ส่วนภาษาไทยนั้นเป็นภาษาตระกูลเดียวกับภาษาลาวจึงมีลักษณะใกล้เคียงกับภาษาลาวความหลากหลายของภาษาในสังคมลาวเหล่านี้ส่งผลต่อโครงสร้างนามสกุลตามภาษาที่นำมาตั้งนามสกุลด้วย

บริบทแวดล้อมของภาษาที่ปรากฏการใช้ในประเทศลาวข้างต้นสัมพันธ์กับผลการวิจัยที่พบว่า นามสกุลของคนลาวที่อาศัยอยู่ในกำแพงนครเวียงจันทน์ในปัจจุบันนั้นเกิดการใช้ภาษาที่หลากหลายตามสิ่งแวดล้อมทางภาษา (language ecology) ที่มีอยู่ในสังคมลาว อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่า ภาษาที่ใช้ตั้งนามสกุลยังมีมากกว่าภาษาที่กล่าวไว้ข้างต้น กล่าวคือ ภาษาที่พบในนามสกุลคนลาว มีจำนวน 9 ภาษา โดยใช้เกณฑ์ลักษณะภาษาในตระกูลภาษาที่แตกต่างกัน ภาษาตระกูลไท (ภาษาลาว) ภาษาตระกูลมอญ-เขมร (ภาษาเขมร ภาษาเวียดนาม) ภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาฝรั่งเศส) ภาษาตระกูลจีน-ทิเบต (ภาษาจีน ภาษาเมียนมา) ภาษาตระกูลม้ง-เย้า (ภาษาม้ง) ภาษาตระกูลออสโตรนีเซียน (ภาษาเกาหลี)

ผลการวิจัยต่อไปนี้อธิบายถึงภาษาที่พบมาก 3 ลำดับแรกในนามสกุลคนลาว ได้แก่ ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาลาว และภาษาเขมรทั้งนี้จะอธิบายนามสกุลที่มาจากภาษาอื่นที่พบไม่มากนักรวมกัน พร้อมกับการยกตัวอย่างนามสกุล โดยคงการเขียนสะกดภาษาลาวและเขียนคำอ่านภาษาไทย พร้อมทั้งเทียบคำศัพท์การเขียนคำศัพท์ในภาษาไทยเพื่อประกอบการอธิบายที่มาภาษาของคำศัพท์เหล่านั้นโดยเทียบเคียงกับคำในภาษาไทย

ภาษาบาลี-สันสกฤต

ภาษาบาลี-สันสกฤตมีบทบาทเป็นภาษาสูง (prestige language) ในสังคมลาวตามการนับถือพุทธศาสนา คนลาวจึงมีค่านิยมตั้งชื่อนามสกุลด้วยภาษาบาลี-สันสกฤตเพื่อให้นามสกุลของตนมีความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ คนลาวมีทัศนคติต่อคำภาษาบาลี-สันสกฤตว่ามีความไพเราะ ผลการวิจัยนี้ พบว่า นามสกุลของคนลาวใช้ภาษา

บาลี-สันสกฤต มากที่สุด โดยพบทั้งนามสกุลที่ใช้เฉพาะภาษาบาลี-สันสกฤต และ ภาษาบาลี-สันสกฤตร่วมกับคำจากภาษาอื่น ดังนี้

ตัวอย่างที่ 3	นามสกุลที่ปรากฏคำภาษาบาลี-สันสกฤต			
	กิตติวัฒน์	กันยาวัง	ลาดชะวัง	จันทะลังสี
	(กิตติลัด)	(กันยาวง)	(ลาดชะวง)	(จันทะลังสี)
	เทพพะจัน	พิงสะทวน	สิริวัณ	อัครชะว
	(เทพพะจัน)	(พิงสะทวน)	(สิริลัก)	(อัครชะวง)
	อินปันยา	สุทธะทวน	อินพม	สะนุกพณ
	(อินปันยา)	(สุทธะทวน)	(อินพม)	(สะนุกพณ)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นเป็นนามสกุลที่ปรากฏเฉพาะคำภาษาบาลี-สันสกฤต ได้แก่ กิตติลัด (กิตติรัตน์) กันยาวง (กันยาวงศ์/วงษ์) ลาดชะวง (ราชวงศ์/วงศ์) จันทะลังสี (จันทรังสี) เทพพะจัน (เทพพระจันทร์) พิงสะทวน (พิงษ์สุวรรณ) สิริลัก (สิริศักดิ์) อัครชะวง (อัครวงศ์/วงศ์) อินปันยา (อินทรปัญญา) สุทธะทวน (สุทธสุวรรณ) อินพม (อินทรพรม/พรม) โดยชื่อนามสกุลเหล่านี้เป็นคำสมาส หรือการนำคำที่มาจากภาษาบาลี-สันสกฤตมาประสมกัน ส่วนตัวอย่างนามสกุลในบรรทัดสุดท้ายเป็นการปรากฏร่วมกันระหว่างคำบาลี-สันสกฤตกับภาษาเขมร ได้แก่ สะนุกพณ (สนุกพล) คำว่า “สนุก” เป็นภาษาเขมร ผลการวิจัยพบว่าคำบาลี-สันสกฤต นิยมปรากฏร่วมกันหรือเป็นคำสมาสที่พบในนามสกุลและปรากฏร่วมกับคำภาษาอื่นไม่มากนัก

ภาษาลาว

ภาษาลาวเป็นภาษาประจำชาติและเป็นภาษาที่คนลาวส่วนใหญ่ของประเทศใช้สื่อสารนามสกุล โดยแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ นามสกุลที่มาจากภาษาลาว และ นามสกุลที่ปรากฏภาษาลาวร่วมกับภาษาอื่น ดังนี้

ตัวอย่างที่ 4 นามสกุลที่ปรากฏคำภาษาลาว

ภาษาลาว 7erao 0aog'uo fk;glnv' f;'9exk mucdh; mv'7e [q;gduf
(คำพัน) (ขันเงิน) (ดาวเอื้อง) (ดวงจำปา) (ทีแก้ว) (ทองคำ) (บัวเกิด)

ภาษาลาว g,nv'sko ;j;o,k ;afohvp 7es]hk oheg'uo [q;cdh; 'jk7e
(เมืองหาน) (ม่วงมา) (วัดน้อย) (คำหล้า) (น้ำเงิน) (บัวแก้ว) (ง่าคำ)

ภาษาลาว บุนมี ฝອງสะหมุด อยงมะนิวิจแถวธอมสัมบัด อุ่นดาลา
(บุนมี) (ฟองสะหมุด) (เวียงมะนี) (วงแก้ว) (หอมสมบัด) (อุ่นดาลา)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นเป็นการประสมคำระหว่างคำลาวกับคำลาวและ
เป็นคำที่ไม่หลากหลาย ผลการวิจัยพบชุดคำที่ปรากฏซ้ำในนามสกุลของคำลาว เช่น
“คำ” “ขัน” “บัว” “แก้ว” “เงิน” “หล้า” เป็นต้น คำเหล่านี้มักจะปรากฏร่วมกับคำลาว
มากกว่าปรากฏร่วมกับภาษาอื่น อย่างไรก็ตาม นามสกุลจำนวนมากเกิดจากคำลาว
และคำที่มาจากภาษาอื่น เช่น บุนมี (บุญ-มี) ฟองสะหมุด (ฟอง-สมุทร) เวียงมะนี
(เวียง-มณี) วงแก้ว (วงษ์/วงศ์- แก้ว) หอมสมบัด (หอม-สมบัติ) อุ่นดาลา (อุ่น-ดารา)
 เป็นต้น คำที่มาจากภาษาลาว ได้แก่ “มี” “ฟอง” “เวียง” “แก้ว” “หอม” (เก็บหอม) “อุ่น”
 ส่วนคำที่ปรากฏร่วมมาจากภาษาบาลี-สันสกฤต ได้แก่ “บุญ” “สมุทร” “มณี” “สมบัติ”

ภาษาเขมร

อดีตอาณาจักรขอมของเขมรแผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่ในหลายประเทศของ
แผ่นดินสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในประเทศไทยและประเทศ สปป. ลาว หลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์วิทยาแสดงให้เห็นอิทธิพลของอาณาจักรขอม
อย่างชัดเจน ดังนั้น ภาษาเขมรจึงได้รับการนำไปใช้ปนหรือเป็นคำยืมในหลายภาษาและ
คงอยู่มาจนถึงปัจจุบันรวมถึงในประเทศ สปป.ลาว นอกจากนี้ลาวยังมีพรมแดนเชื่อมต่อกับ
ประเทศกัมพูชาทางภาคใต้และประชาชนในแขวงภาคใต้ของลาว อาทิ จำปาสัก
อัตตะปือ เขกอง สาละวัน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและยังคงพูดภาษาเขมร

ผลการวิจัยนี้พบว่านามสกุลคนลาวใช้ภาษาเขมรจำนวนมากแต่ยังน้อยกว่าภาษาบาลี-สันสกฤตและภาษาลาว ภาษาเขมรที่อยู่ในนามสกุลคนลาวส่วนมากปรากฏร่วมกับคำที่มาจากบาลี-สันสกฤต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 5 นามสกุลปรากฏคำภาษาเขมร

ເພັດຊະວາດ ຊະຍະເພັດ ສິລາເພັດ ພິມມະຫານ ເມືອງຫານ
(เพ็ดชะลาด) (ชะยะเพ็ด) (สีลาเพ็ด) (พมมะหาน) (เมืองหาน)
ຫານສັກດາ ສິວິໄລ ສວ່າງ
(หานลักดา) (สีวิไล) (สว่าง)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นปรากฏคำจากภาษาเขมร ได้แก่ “เพ็ด” (เพชร) “หาน” (หาญ) “สว่าง” (สว่าง) “วิไล” (วิไลย) คำนี้ไม่ทราบที่มาแน่ชัด เพราะภาษาลาวไม่มีหลักการเขียน คำว่า “ลัษ” ต้องใช้เป็น ไล หรือ โล แทนทั้งหมด ดังนั้น หากวิเคราะห์ตามรูปเขียนคำว่า วิไล จึงเป็นคำภาษาบาลี-สันสกฤต หมายถึง “งาม” นอกจากนี้ยังมีคำว่า “เพ็ง” ที่รับการออกเสียงมาจากคำภาษาเขมร “เพ็ญ” อีกจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตัดสินใจเห็นว่า “เพ็ง” เป็นภาษาลาว คำว่า “สว่าง” ในนามสกุลนี้ยังคงรักษารากการออกเสียงในภาษาเขมร คือ การออกเสียงอักษรควบ /สว-/ ซึ่งพบเสียงนี้จำนวนมากในภาษาลาว

ภาษาอื่น ๆ

นามสกุลคนลาวที่ปรากฏคำยืมจากภาษาอื่น ๆ ได้แก่ ภาษาเวียดนาม ภาษาจีน ภาษาเมียนมา ภาษาม้ง ภาษาเกาหลี ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเหล่านี้พบจำนวนไม่มากนัก แต่พบคำภาษาเวียดนามมากกว่าภาษาอื่น การปรากฏของคำภาษาอื่น ๆ เหล่านี้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ไม่ปรากฏร่วมกับคำที่มาจากภาษาอื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 6 นามสกุลปรากฏคำภาษาอื่น ๆ

ภาษาเวียดนาม **เซว่อง** (เฮล่อง) **ฮว่อง** (ฮว่อง) **ทอว์น** (เหวียน)

ภาษาจีน **เซอู่เจี** (แซ่เจา) **เกี** (เทา) **เกอชว่อง** (เกียหว่อง)

ภาษาเมียนมา **อวิน** (วิน) (พบเพียง 1 นามสกุล)

ภาษาม้ง **เยอวี่** (เยยลี่) **เยอโยะ** (เยยโยะ)

ภาษาเกาหลี **ลี** (ลี) (พบเพียง 1 นามสกุล)

ภาษาฝรั่งเศส **ดูบิวส์** (ดูบัวส์)(พบเพียง 1 นามสกุล)

ตัวอย่างนามสกุลข้างต้นแม้ว่าแต่ละภาษาก็มีจำนวนน้อยเพียง 1-3 นามสกุล แต่แสดงให้เห็นว่ามีคนหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาอยู่ในกำแพงนครเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ความเจริญทางเทคโนโลยีของประเทศ แต่ละเชื้อชาติมีการอพยพที่แตกต่างกัน ชาวเวียดนามภายหลังสงครามอินโดจีนระหว่างตะวันตกและประเทศเวียดนาม ลาว และกัมพูชา ชาวเวียดนามจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศ สปป.ลาว และปัจจุบันชาวเวียดนามก็ยังคงอพยพเข้ามาทำงานในประเทศลาวและแต่งงานกับคนลาวเชื้อสายเวียดนามที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว ชาวจีนอพยพเข้ามาจากทางตอนบนหรือภาคเหนือของประเทศที่มีพรมแดนเชื่อมต่อกับลาว ค่อย ๆ ทายอพยพลงมาจากภาคกลางโดยเฉพาะในหัวเมืองเศรษฐกิจอย่างเวียงจันทน์ ชาวม้ง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตอนบนและตามเขตพรมแดนระหว่างไทย-ลาว เมียนมา-ลาว และเวียดนามตอนบน-ลาว ภายหลังการรวบรวมประเทศของ สปป.ลาว ชาวม้งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมรบกับชาวลาว กอปรกับชาวม้งเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในประเทศ ดังนั้น ในนครหลวงเวียงจันทน์จึงมีชาวม้งจำนวนมาก บางกลุ่มเปลี่ยนนามสกุลเป็นภาษาลาวแต่ยังคงคำศัพท์ภาษาม้งไว้ใน ซึ่งชาวลาวโดยทั่วไปจะทราบว่าเป็นนามสกุลของชาวม้ง ส่วนภาษาเกาหลีและภาษาฝรั่งเศสเกิดจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างผู้หญิงลาวกับสามีชาวเกาหลี หรือชาวฝรั่งเศส และยังคงอาศัยอยู่ในประเทศ สปป.ลาว เกาหลีเป็นประเทศคู่พันธมิตรสำคัญของลาวด้านการลงทุนในประเทศและการช่วยเหลือแบบให้เปล่า ดังนั้น จึงมีพนักงานชาวเกาหลีเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศ สปป.ลาว

ส่วนนามสกุลภาษาฝรั่งเศสสะท้อนให้เห็นว่าชาวฝรั่งเศสที่ได้สิทธิพิเศษภายหลังสงคราม ได้มาตั้งถิ่นฐานหรือทำงานในบริษัทที่ชาวฝรั่งเศสเป็นเจ้าของธุรกิจ นอกจากนี้ ชาวฝรั่งเศสยังทำงานเป็นอาสาสมัครในโครงการต่าง ๆ ที่ลาวได้รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศด้วย

สรุปผลและอภิปรายผล

ผลการวิจัยแบ่งออกเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย พบว่า โครงสร้างนามสกุลของคนลาวแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ ตามการวิเคราะห์คำ ได้แก่ โครงสร้าง 1 คำ โครงสร้าง 2 คำ โครงสร้าง 3 คำ และโครงสร้าง 4 คำ โดยพบว่า โครงสร้าง 2 คำ พบจำนวนมากว่าโครงสร้างประเภทอื่นอย่างชัดเจน รองลงมา คือ โครงสร้างแบบ 3 คำ ส่วนโครงสร้าง 1 คำ และ โครงสร้าง 4 คำ มีจำนวนใกล้เคียงกับและพบไม่มากนัก โครงสร้างแบบ 2,3 และ 4 คำ พบว่า เกิดจากการประสมคำในภาษาลาวกับภาษาลาว และเกิดจากภาษาลาวประสมกับภาษาอื่น โดยเฉพาะภาษาบาลี-สันสกฤต โครงสร้างนามสกุลแบบ 1 คำ เป็นคำที่มาจากภาษาอื่นทุกนามสกุล

ด้านภาษาที่พบในนามสกุลมีจำนวน 9 ภาษา ได้แก่ ภาษาลาว ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาเขมร ภาษาจีน ภาษาเวียดนาม ภาษาม้ง ภาษาเมียนมา ภาษาเกาหลี และภาษาฝรั่งเศส โดยพบคำที่มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต มากที่สุดอย่างชัดเจน รองลงมาเป็นคำที่มาจากภาษาลาว ส่วนภาษาอื่นนั้นพบไม่มากนัก ส่วนมากเป็นการนำไปประสมกับคำที่มาจากภาษาอื่น ในโครงสร้างนามสกุลที่มีหลายคำ

ผลการวิจัยตรวจสอบกับคำถามการวิจัยและสมมติฐานการวิจัย พบว่า ด้านโครงสร้างนามสกุลของคนลาวนิยมตั้งนามสกุลที่มีโครงสร้าง 2 หรือ 3 คำ มากที่สุด และอัตลักษณ์ด้านภาษาในการตั้งนามสกุล ผู้วิจัยพบว่า คนลาวนิยมนำภาษาบาลี-สันสกฤต และสังคmlาวเป็นสังคmlาวที่มีความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ภาษาบาลี-สันสกฤต ที่ปรากฏในบทสวดมนต์ บทเทศน์ของพระสงฆ์ จึงเป็นภาษาคำศักดิ์สิทธิ์และเป็นภาษาที่มีศักดิ์ศรีในสังคmlาว ดังนั้น การปรากฏคำที่มาจากภาษาบาลี-สันสกฤต จำนวนมากในชื่อนามสกุลของคนลาวจึงมีปัจจัยที่สัมพันธ์กับบทบาทของภาษาบาลี-สันสกฤตในสังคmlาวด้วย

อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้จะไม่พบคำที่มาจากภาษาไทย แม้ว่าประเทศไทยและประเทศ สปป.ลาว จะมีพรมแดนเชื่อมต่อกันและมีการเดินทางของประชาชนทั้งสองประเทศอย่างกว้างขวางในทุกภูมิภาคของลาว แต่การไม่ปรากฏคำยืมภาษาไทย อาจจะเป็นเนื่องจากภาษาไทยและภาษาลาวจัดอยู่ในภาษาตระกูลไทร่วมกัน ดังนั้น จึงมีลักษณะทางภาษาศาสตร์ใกล้เคียงกัน ได้แก่ การออกเสียง การใช้คำ และความหมาย นอกจากนี้ทั้งสองภาษายังพบการยืมคำภาษาเขมร การยืมคำภาษาบาลี-สันสกฤตในปริมาณสูงมาใช้กับภาษาตน ดังนั้น จึงไม่สามารถแยกกว่าคำใดเป็นภาษาไทยและคำใดเป็นภาษาลาวอย่างชัดเจนการวิเคราะห์นามสกุล กอปรกับคนไทยนิยมใช้คำภาษาบาลี-สันสกฤต ในการตั้งนามสกุล ดังนั้น คำศัพท์จากภาษาบาลี-สันสกฤต ในทั้งสองภาษาจึงเป็นคำเดียวกันและออกเสียงตรงกัน แต่ต่างกันที่รูปเขียน

ผลการวิจัยนี้ทำให้เข้าใจอัตลักษณ์ทางภาษาของการตั้งนามสกุลคนลาว ในประเด็นอื่น อาทิ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองหลวงของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง กะเหรี่ยง ชาวจีน ชาวเวียดนาม เป็นต้น การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงลาวกับสามีชาวต่างชาติ อาทิ ฝรั่งเศส เกาหลี ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเปิดให้ชาวต่างประเทศเข้ามาประกอบธุรกิจในประเทศ สปป.ลาว อย่างกว้างขวางขึ้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคม ของลาวในฉบับปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้ยังมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ การเก็บข้อมูล ที่อาจจะไม่ครอบคลุมพื้นที่ของการอพยพเข้ามาอาศัยของชาวเวียดนาม ชาวม้ง หรือชาวลาวจากแขวงอื่น จึงอาจจะส่งผลให้ไม่พบรายชื่อนามสกุลคนกลุ่มนี้มาก หรือไม่พบชื่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ซึ่งน่าจะเป็นประเด็นการวิจัยที่เพิ่มเติมจากงานวิจัยนี้ได้ในการกำหนดขอบเขตการเก็บข้อมูลในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในขอบเขตที่แคบกว่าการวิจัยนี้

ข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยนี้นำไปสู่การวิจัยประเด็นอื่น ๆ ดังนี้

1. การวิเคราะห์นามสกุลของคนลาวและคนไทยที่อยู่ในเมืองตรงข้ามของแม่น้ำโขง เพื่อให้ทราบลักษณะการตั้งนามสกุลและความเชื่อมโยงของประชาชนทั้งสองประเทศในอดีตและปัจจุบันจากการวิเคราะห์นามสกุล
2. การวิเคราะห์ชื่อเล่น ของวัยรุ่นชาวลาว เนื่องจากอดีตคนลาวไม่นิยมตั้งชื่อเล่น เพราะชื่อจริงมีการใช้คำสั้น 1 หรือ 2 คำ แต่ปัจจุบันพบว่าผู้ปกครองนิยมตั้งชื่อเล่นให้ลูกของตนเองและมีความแตกต่างทางเพศ ซึ่งตรงข้ามกับอดีตที่ชื่อคนลาวทั้งเพศชายและหญิงสามารถใช้ชื่อเดียวกันได้
3. การวิเคราะห์นามสกุลของคนลาวเชื้อสายเวียดนามหรือม้งซึ่งเป็นประชากรลาวกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในนครหลวงเวียงจันทน์ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชื่อนามสกุลของคนลาวที่มีเชื้อชาติแตกต่างกัน
4. การวิจัยในประเด็นข้างต้นจะทำให้ประเทศไทยมีองค์ความรู้เกี่ยวกับภาษาลาว สังคมลาว เพิ่มขึ้น และจะนำไปปรับใช้กับการเรียนการสอนภาษาลาว การวิจัยทางสังคม และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- คันธรส วิทยาภิรมณ์. (2554). การตั้งชื่อกับชาติพันธุ์ละเวือะ บ้านป่าแป๋อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*. 30 (2) (กรกฎาคม – ธันวาคม 2554): 5-22.
- พรทิพย์ ครามจันทิก. (2558). การศึกษาชื่อสกุลคนไทยที่เหมือนกับชื่อจังหวัด อำเภอ ที่มีอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2456-2466 ตามข้อมูลกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. *วารสารวิชาการศรีปทุมชลบุรี*. 78-88. เข้าถึงเมื่อ 25/01/2019 https://www.east.spu.ac.th/journal/booksearch/upload/1445-009_studies.pdf.
- ศุภาพร ณ บางช้าง. (2527). *การใช้ภาษาในการตั้งชื่อของคนไทย*. ดุษฎีนิพนธ์ สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สาริสา อุันทานนท์. (2553). การตั้งชื่อของคนลาว: คำและความหมาย. *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*. 27(3): 86 – 99.
- อาภรณ์ คุประเสริฐวงศ์. (2544). นามสกุลของคนไทยเชื้อสายมาเลย์ : กรณีศึกษา ตำบลท่าอิฐ อำเภอปากเกร็ดจังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- Kripke, Saul. (1980). *Naming and Necessity*. Harvard University Press, Blackwell.
- Kunyarat Unthanon and Rattana Chanthao. (2018). The Development of Personal Naming In Laos. *International Journal of Education and Social Science Research*. 1(4): 240-245.
- Mateos, Pablo. (2007). *An Ontology of Ethnicity Based up on Personal Names: with implications for neighborhood profiling*. Dissertation on Geography. University College London (UCL).
- Monasterio L. (2017). Surnames and ancestry in Brazil. *PLoS ONE*. 12(5): e0176890. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176890>.

การจ้างงานผู้สูงอายุ: หลักการและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐ

และงานภาคเอกชน

Employment of the Elderly: Principles and Practices in Public and Private Sector

นิภาพรรณ เจนสันติกุล

Nipapan Jensantikul

สาขารัฐประศาสนศาสตร์

Department of Public Administration

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social Sciences

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การจ้างงานผู้สูงอายุ และวิเคราะห์หลักการและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน โดยการวิเคราะห์ จำแนก และเปรียบเทียบข้อมูลหลักการจ้างงานในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน พบว่า 1) ในงานภาครัฐมีการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดมาตรการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐ เพื่อรองรับสังคมสูงอายุ และในลักษณะงานบางประเภท ได้มีการขยายระยะเวลาในการปฏิบัติงาน การจ้างงานในภาครัฐพิจารณาถึงตำแหน่งงานที่มีความจำเป็นและขาดแคลน ความรู้ความสามารถและทักษะเฉพาะงาน การกำหนดกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจ้างงาน 2) ในงานภาคเอกชนจะมีการพิจารณาอุปสงค์และอุปทานแรงงาน ลักษณะและประเภทของธุรกิจ ลักษณะงาน และจำนวนชั่วโมงในการทำงาน ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะ สุขภาพ

ร่างกายและจิตใจของแรงงาน กฎหมายเกี่ยวกับการจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาคเอกชน และยังไม่มีข้อกำหนดกฎหมายบังคับสำหรับสถานประกอบการเอกชนที่ชัดเจน แต่มีการขอความร่วมมือและแรงจูงใจส่งเสริมให้สถานประกอบการเอกชนมีการจ้างงานผู้สูงอายุตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ

คำสำคัญ : การจ้างงานผู้สูงอายุ, ภาครัฐ, ภาคเอกชน, หลักการ, การนำไปปฏิบัติ

Abstract

This academic paper aims to explain the phenomenon of elderly employment and analyze principles and practices in public and private sectors, classifying and comparing information on employment principles in the public sector and the private sector. It was found that 1) in the public sector which was a study on the determination of human resource management measures to support the aging society and for some types of work, which working period has been extended. The employment in the public sector was considered job positions that are necessary and shortage, knowledge, abilities and job skills and establishment of employment-related laws. 2) in the private sector which will be considered according to demand and supply of labor, nature and type of business, job and number of hours worked, knowledge, competence, experience and skills, the physical and mental health of workers, laws on employment of the elderly in the private sector. The employment was no clear set of laws for private establishments but there was a request for cooperation and campaigning to promote private enterprises to employ the elderly in accordance with the spirit of the National Plan on the Elderly.

Keywords : Elderly Employment, Public Sector, Private Sector Principles, Practices

บทนำ

ด้วยสถานการณ์การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือและมีการเตรียมพร้อมของทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อให้ประเทศไทยมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง และลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้น กระทรวงแรงงานซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการบริหารจัดการกำลังแรงงานของประเทศ จะต้องมีการปรับเปลี่ยนนโยบายและแนวทางการดำเนินงาน เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างการผลิตของประเทศที่จะเปลี่ยนจากการใช้แรงงานเข้มข้นเป็นการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีมากขึ้น โดยการเพิ่มผลิตภาพแรงงานและสนับสนุนการทำงานของสูงอายุ ศึกษาถึงลักษณะอาชีพ ตำแหน่งงาน และลักษณะงานที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เพื่อให้ได้แนวทางการจ้างงาน อัตราค่าจ้าง ผลประโยชน์ตอบแทนสวัสดิการ และเงื่อนไขการทำงานที่เหมาะสมกับลักษณะกายภาพของแรงงานสูงอายุ ซึ่งผลตอบแทนที่จะได้รับนั้น นอกจากจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีงานทำ มีคุณภาพชีวิตที่ดี ลดปัญหาสังคมและลดปัญหาเรื่องการขาดแคลนแรงงานแล้วยังจะช่วยลดภาระการคลังของประเทศเกี่ยวกับการสงเคราะห์ผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่อไป อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้ (กิตติสุดา กิตติศักดิ์กุลและเกียรติพร อำไพ, 2562: 182) ให้เป็นไปตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม (ICESCR) ค.ศ. 1966 มีผลบังคับใช้เมื่อมกราคม ค.ศ. 1976 เป็นต้นมา ซึ่งในส่วนตัว 2 กำหนดให้รัฐภาคีดำเนินมาตรการต่าง ๆ อย่างเหมาะสมโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ สอดคล้องกับหลักการสำหรับผู้สูงอายุขององค์การสหประชาชาติที่เกี่ยวข้องกับการจ้างแรงงาน ผู้สูงอายุและปฏิกิริยาทางการเมืองและแผนปฏิบัติการระหว่างประเทศมาดริดว่าด้วยเรื่องผู้สูงอายุ ที่ได้วางแนวคิดในการสร้างแรงงานผู้สูงอายุว่าผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสในการทำงานตามความต้องการและความสามารถรวมถึงการเรียนรู้และการฝึกอาชีพอย่างต่อเนื่องและการมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานของผู้สูงอายุนั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อสังคมและตัวผู้สูงอายุ (พรเพ็ญ ไตรพงษ์ และคณะ, 2562)

อย่างไรก็ตามพบข้อมูลว่าผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 – 64 ปี มากกว่าครึ่งหนึ่งยังคงทำงานอยู่ สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุยังคงมีความประสงค์ทำงานต่อจำนวนมากเพื่อไม่ให้เป็นภาระของครอบครัว ดังนั้นการให้ผู้สูงอายุยังสามารถทำงานและมีรายได้ย่อมเป็นการช่วยผู้สูงอายุและครอบครัวในเชิงเศรษฐกิจและทำให้มีความมั่นคงในด้านรายได้มากขึ้น (เฉลิมพล แจ่มจันทร์ และสุภรต์ จรัสสิทธิ์, 2563) สอดคล้องกับผู้อำนวยการวิจัยด้านการพัฒนาแรงงาน สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ที่กล่าวว่า “...ยังมีผู้สูงอายุเป็นหลักล้านหรืออย่างน้อยก็หลายแสนคนที่ยังต้องการทำงานอยู่ ฉะนั้นถ้าหากสามารถขึ้นทะเบียนผู้สูงอายุให้ม้งานทำได้ นอกจากจะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุได้มีเงินออมต่อไป ก็จะได้ไม่ต้องเป็นภาระของครอบครัวในอนาคต...” (วิวัฒน์ ศรีโหมด, 2559)

จากความเป็นมาข้างต้นจึงเป็นที่มาของบทความวิชาการเรื่องการจ้างงานผู้สูงอายุ: หลักการและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การจ้างงานผู้สูงอายุ และวิเคราะห์หลักการและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐและงานภาคเอกชน เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาประเภทและลักษณะงานของแรงงานสูงอายุ การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพก่อนเกษียณและการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในอนาคต โดยมีรายละเอียด ดังนี้

นิยามและประเภทการจ้างงานผู้สูงอายุ

การจ้างแรงงาน เป็นข้อตกลงระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ที่ลูกจ้างจะต้องกระทำการบางอย่างเพื่อการทำงานนั้น และการจ้างแรงงานนั้นสามารถที่จะกระทำการให้มีผลเฉพาะบุคคล โดยสามารถที่จะทำได้ด้วยวาจา หรือเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จดหมาย อีเมล มีผลจ้างงานโดยปริยาย หรือจะทำเป็นหนังสือสัญญาการจ้างอย่างเป็นทางการ ซึ่งทักษะความสามารถในด้านฝีมือแรงงานนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนองค์กรธุรกิจให้ดำเนินต่อไปได้ (กิตติสุตา กิตติศักดิ์กุล และเกียรติพร อำไพ, 2562: 178) ในการจำแนกประเภทของทักษะด้านแรงงานนั้นสามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ดังนี้

1) แรงงานฝีมือ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ทางทฤษฎีและเชี่ยวชาญด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะ สามารถคิดวิเคราะห์แก้ไขและตัดสินใจแก้ไขปัญหาข้อผิดพลาดจากการทำงานได้ด้วยตนเอง ตัวอย่างงานที่ใช้แรงงานประเภทแรงงานฝีมือ เช่น แพทย์ หนายความ เลขานุการ พนักงานตัวแทนฝ่ายขาย พนักงานตัวแทนบริการลูกค้า พยาบาล ครู พ่อครัวช่างตัดเสื้อ พนักงานฝ่ายสินเชื่อ เป็นต้น

2) แรงงานกึ่งฝีมือ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ทางทฤษฎีและปฏิบัติในสิ่งที่มีความชำนาญเพียงบางส่วนของงานอาชีพ ตัวอย่างงานที่ใช้แรงงานประเภทแรงงานกึ่งฝีมือ เช่น คนขับรถบรรทุก พนักงานร้านขายปลีก พนักงานรักษาความปลอดภัย พนักงานเสิร์ฟ คนขับรถแท็กซี่ ผู้ช่วยพยาบาล ชาวประมง พนักงานซักกรีด คนยกและติดตั้งเฟอร์นิเจอร์ คนดูแลและค้นหาเอกสาร เป็นต้น

3) แรงงานไร้ฝีมือ หมายถึง ผู้ที่ทำงานโดยใช้กำลังกาย ไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้ความชำนาญ เพียงได้รับคำแนะนำบ้างเล็กน้อยก็สามารถทำงานได้ ตัวอย่างงานที่ใช้แรงงานประเภทแรงงานไร้ฝีมือ เช่น แม่บ้าน พนักงานรับโทรศัพท์ พนักงานร้านฟาสต์ฟู้ด กรรมกรก่อสร้าง โรงงานที่ใช้เครื่องจักรอัตโนมัติ ประชาสัมพันธ์ คนปลูกผัก พนักงานรับแลกบัตรประจำลานจอด เป็นต้น

ทั้งนี้การจัดประเภทของแรงงาน นายจ้างสามารถที่จะคัดกรองประเภทของลูกจ้างที่จะได้รับการจ้างงานรวมไปจนถึงการกำหนดเงื่อนไขการจ้างแรงงานแต่ละประเภท เช่น แรงงานฝีมือแรงงานจะได้อัตราค่าจ้างและสวัสดิการที่นายจ้างจัดให้มากกว่าแรงงานกึ่งฝีมือแรงงาน และแรงงานไร้ฝีมือ (กิตติสุดา กิตติศักดิ์กุล และเกียรติพร อำไพ, 2562: 178) จากการศึกษาข้อมูลของกองส่งเสริมการมีงานทำ (ม.ป.ป.) พบว่า การทำงานของผู้สูงอายุมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1) ผู้สูงอายุ 2 ใน 3 หรือร้อยละ 62.7 ทำธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง รองลงมาช่วยธุรกิจครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าจ้างร้อยละ 20.3 และลูกจ้างเอกชนร้อยละ 9.2 ทั้งนี้การทำงานของลูกจ้างเอกชนมีแนวโน้มลดลงมากเมื่อมีอายุมากขึ้น ซึ่งภาคเอกชนมีแนวโน้มเลิกจ้างแรงงานก่อนอายุ 60 ปี

2) ผู้สูงอายุมีชั่วโมงทำงานเฉลี่ย 38 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยเมื่อจำแนกตามสาขา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมและเหมืองแร่ร้อยละ 63.9 ขายส่งขายปลีกและซ่อมยานยนต์ ร้อยละ 14.0 การผลิตร้อยละ 7.7 และโรงแรมและบริการร้านอาหารร้อยละ 4.2 ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่ขาดแคลนแรงงานและใช้แรงงานเข้มข้น

3) ผู้สูงอายुर้อยละ 62.1 มีอาชีพผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านเกษตรและประมง ร้อยละ 15.5 เป็นพนักงานบริการและพนักงานร้านค้า และร้อยละ 8.2 เป็นผู้ปฏิบัติงานด้านความสามารถทางฝีมือและธุรกิจการค้า ขณะที่อาชีพของผู้สูงอายุที่ทำงานในระบบส่วนใหญ่กระจายอยู่ในอาชีพพนักงานบริการร้านค้า งานขาย งานฝีมือ งานธุรกิจการค้า งานด้านการเกษตรและประมง

อย่างไรก็ตามการคงอยู่ของลูกจ้างภาคเอกชนที่ลดลงมากตั้งแต่อายุ 60 ปี ทำให้ขาดการคุ้มครองในเรื่องบำเหน็จบำนาญ และสวัสดิการต่าง ๆ ขณะที่แรงงานที่จะเป็นผู้สูงอายุยังมีเงินออมน้อย ไม่เพียงพอต่อการบริโภคหลังครบกำหนดอายุการทำงาน เนื่องจากระยะเวลาที่แรงงานอยู่ในระบบสังคมไม่มากนักทำให้ระยะการออมสั้น การส่งเสริมให้มีการขยายเวลาทำงานและการจ้างงานหลังครบกำหนดอายุการทำงานในภาคเอกชนให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น

การจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาครัฐ

สำหรับการเตรียมความพร้อมของบุคคลภาครัฐเพื่อรองรับบริบทสังคมสูงอายุ พบว่า คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ก.พ. ในการประชุม ครั้งที่ 11/2561 เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2561 ได้เห็นชอบ “มาตรการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐ เพื่อรองรับสังคมสูงอายุ” โดยเน้นว่าระบบการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐต้องนำไปสู่การดำรงรักษาและเพิ่มขีดความสามารถของภาครัฐในการจัดทำและให้บริการสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ กำลังคนภาครัฐมีขนาดและขีดความสามารถที่เหมาะสมกับบทบาทภารกิจของส่วนราชการ พร้อมรองรับสังคมสูงอายุและบริบท การบริหารราชการที่เปลี่ยนแปลงไป โดยภาครัฐสามารถใช้กำลังคนทุกช่วงอายุอย่างเต็มศักยภาพ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารราชการและขีดความสามารถ ในการแข่งขัน

ของประเทศ ทั้งนี้ ประกอบด้วยมาตรการสำคัญ 4 มาตรการ ได้แก่ 1) มาตรการปรับโครงสร้างอัตรากำลังให้มีความเหมาะสม 2) มาตรการปรับปรุงโครงสร้างตำแหน่งงาน และการบริหารอัตรากำลังภาครัฐให้เหมาะสมกับภารกิจและบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป 3) มาตรการปรับปรุงอายุเกษียณและขยายระยะเวลาการทำงานให้สอดคล้องกับความเป็นและลักษณะงานภาครัฐ และ 4) มาตรการพัฒนาระบบบริหารอายุของส่วนราชการ อาทิ การปรับเปลี่ยนหมุนเวียนงาน ความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานและการทำงานหลังเกษียณ ระบบการทำงานที่มีความยืดหยุ่น ระบบจูงใจและการประเมินผลงานที่เหมาะสมกับช่วงอายุ และระบบบริหารจัดการความรู้ เป็นต้น (สุพงษ์ มาลี, 2561: 10)

ในส่วนของหน่วยงานภาครัฐ ได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2561 เรื่องการประกาศแผนการปฏิรูปประเทศ โดยแผนงานโครงการท้ายประกาศ หน้า 34 มีเนื้อหากล่าวถึงแผนการปฏิรูปประเทศด้านสังคม เรื่องและประเด็นปฏิรูปที่ 2: กลุ่มผู้เสียเปรียบในสังคม กำหนดกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในการทำงาน กิจกรรมที่ 1 “ขยายอายุเกษียณราชการจาก 60 ปี เป็น 63 ปี” โดยใช้ระยะเวลาดำเนินการ 6 ปี ซึ่งวิธีดำเนินการ คือ ในระยะเวลา 2 ปี จะขยายอายุเกษียณราชการ 1 ปี เช่น พ.ศ. 2563 เกษียณอายุที่ 61 ปี ต่อมา พ.ศ. 2565 เกษียณอายุที่ 62 ปี และใน พ.ศ. 2567 จะเกษียณอายุที่ 63 ปี เพื่อเป็นต้นแบบในการขยายเวลาการทำงานและจะไม่กระทบต่อการจ้างงานคนรุ่นใหม่ทดแทนคนที่เกษียณอายุ โดยไม่ครอบคลุมหน่วยงานที่ต้องใช้ศักยภาพทางร่างกาย เป้าหมายการดำเนินการ คือ ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกษียณอายุราชการเมื่ออายุครบ 63 ปี ภายใน พ.ศ. 2567 (ธนิตร์พัทรา จันทรอารณ์, ม.ป.ป.: 3)

นอกจากนี้กระทรวงแรงงานและกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้มีการจัดโครงการส่งเสริมการจ้างงานผู้สูงอายุที่เหมาะสม ประกอบด้วย 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรม 1 อาเภอ 1 ภูมิปัญญา และกิจกรรมส่งเสริมการมีงานทำของผู้สูงอายุในอุตสาหกรรมบริการและจัดทำโครงการขยายโอกาสการมีงานทำให้ผู้สูงอายุ รวมถึงกำหนดอัตราค่าจ้างที่เหมาะสมไม่ต่ำกว่า 45 บาท/ชั่วโมง และมีการกำหนดระยะเวลาการทำงานไม่ควรเกิน 7 ชั่วโมง/วัน (ชวลิต สวัสดิ์ผล, 2563: 128)

การจ้างงานในภาครัฐจึงเป็นการจ้างงานที่คำนึงถึง 1) ตำแหน่งงานที่มีความจำเป็น มีความขาดแคลน 2) ความรู้ความสามารถและทักษะเฉพาะงาน 3) การกำหนดกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจ้างงาน ทั้งนี้เพื่อให้การกำหนดการจัดการค่าตอบแทน และสวัสดิการมีความเหมาะสมสอดคล้องกับระยะเวลาในการปฏิบัติงานและเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อโอกาสในการทำงานของคนรุ่นหลังและสัมพันธภาพของผู้สูงอายุกับผู้ปฏิบัติงานอื่นที่มีอายุแตกต่างกัน

การจ้างงานผู้สูงอายุในภาคเอกชน

ในงานวิจัยของ นนทยา อิทธิชินบัญชา (2559: 119) ได้นำเสนอการจ้างงานผู้สูงอายุของภาคธุรกิจแบบยืดหยุ่นหรือจ้างงานในลักษณะชั่วคราวที่มีรูปแบบการทำงานแบบกระจายงาน เพื่อก่อให้เกิดการกระจายรายได้ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีงานทำเพิ่มขึ้นตามศักยภาพ และความต้องการในการทำงานของผู้สูงอายุ นอกจากนี้มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2563) ได้นำเสนอผลการศึกษาของ ชลธิชา อัสวนิรันดร์ ในโครงการวิจัยการศึกษารูปแบบการจ้างงานผู้สูงอายุในภาคเอกชนของไทย: ความยืดหยุ่น ผลผลิตภาพ และการคุ้มครอง พบว่า รูปแบบการจ้างงานผู้สูงอายุมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การจ้างงานแบบต่อเนื่องหลังจากครบอายุเกษียณที่อายุ 55 ปี และการจ้างงานแบบจ้างใหม่สำหรับกลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยลักษณะงานที่เปิดรับส่วนใหญ่เกี่ยวกับงานภาคการบริการ การบริการลูกค้า การจัดเรียงสินค้า แคชเชียร์ ธุรการ และแม่บ้าน

ในส่วนของการจ้างใหม่เป็นรูปแบบการจ้างงานที่มีลักษณะของการจ้างงานแบบบางเวลาที่ไม่จำกัดวุฒิการศึกษา แต่จะพิจารณาที่สุขภาพ ความสามารถในการทำงานและประสบการณ์ของผู้สูงอายุเป็นสำคัญโดยในส่วนของสัญญาการจ้างงานจะอยู่ที่การตกลงระหว่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแบบปีต่อปี จำนวนวันและชั่วโมงการทำงานค่อนข้างยืดหยุ่นประมาณ 5-6 วันต่อสัปดาห์และเข้างานเป็นกะประมาณ 7-8 ชั่วโมงต่อวัน หัวหน้างานให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นทีม ทั้งนี้แรงงานผู้สูงอายุยังคงได้รับการพัฒนาทักษะและการอบรมตามลำดับขั้น ได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการตามที่แต่ละองค์กรระบุไว้ซึ่งไม่น้อยกว่าขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดคุ้มครองไว้

สวัสดิการเบื้องต้นที่ผู้สูงอายุได้รับจากองค์กร ประกอบไปด้วย การตรวจสุขภาพประจำปี สิทธิสมทบค่ารักษาพยาบาล เบี้ยชยันรายเดือน อีกทั้งบางบริษัทยังเพิ่มเติมสวัสดิการพิเศษให้แรงงานสูงอายุ เช่น กองทุนเงินทดแทน ประกันอุบัติเหตุกลุ่ม และประกันสุขภาพกลุ่ม สำหรับรูปแบบการทำงานที่เหมาะสม คือ การทำงานแบบบางเวลา (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2563) และจากการสำรวจความคิดเห็นของสถานประกอบการเกี่ยวกับการวางแผนเพื่อเตรียมการจ้างผู้สูงอายุ พบว่าสถานประกอบการร้อยละ 60 เห็นด้วยต่อการขยายอายุการทำงานแบบมีเงื่อนไข โดยเงื่อนไขการจ้างที่เห็นว่าควรปรับแก้ไข ได้แก่ การปรับตำแหน่งร้อยละ 41.4 ปรับเงินเดือนร้อยละ 24.3 และปรับเวลาทำงานร้อยละ 21.4 อย่างไรก็ตาม สถานประกอบการส่วนใหญ่ยังไม่มีการวางแผน เพื่อเตรียมจ้างงานผู้สูงอายุ มีเพียงร้อยละ 31.1 ที่มีการวางแผนเตรียมการจ้างผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เป็นการวางแผนกำลังคนมากที่สุด รองลงมาเป็นการกำหนดตำแหน่งที่เหมาะสม และกำหนดเกณฑ์การจ้างงานตามลำดับ ทั้งนี้หากมีการรับผู้สูงอายุเข้าทำงาน สถานประกอบการมีเกณฑ์ในการคัดเลือกที่สำคัญ คือ ประสิทธิภาพการทำงาน ความรู้ความสามารถที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร ลักษณะส่วนบุคคล และสุขภาพของผู้สูงอายุ (กองส่งเสริมการมีงานทำ, ม.ป.ป.)

ตัวอย่างหน่วยงานที่มีการจ้างงานผู้สูงอายุ

จากข้อมูลสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (ม.ป.ป.: 6-7) พบว่า โรงพยาบาลสำโรงการแพทย์ได้ดำเนินการจ้างงานวัยเกษียณมากกว่า 10 ปี ภายใต้แนวคิดการดูแลพนักงานดูจนคนในครอบครัวเดียวกัน และนโยบายที่ว่า “พนักงานเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงสุดขององค์กร” ด้วยเล็งเห็นคุณค่าและศักยภาพของพนักงานที่อยู่กันมานานนับ 10 ปีหรือมากกว่านั้นเมื่อพนักงานเข้าสู่วัยเกษียณที่อายุ 55 ปี จะมีการต่ออายุการทำงาน โดยทางโรงพยาบาลและพนักงานมีข้อตกลงร่วมกันที่จะทำงานในตำแหน่งหรือหน้าที่ที่เหมาะสมกับวัยวุฒิ สุขภาพ และทักษะความชำนาญ โดยพิจารณาเป็นรายบุคคล โดยที่พนักงานยังคงได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการต่าง ๆ เหมือนเดิมยกเว้นกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ เช่นเดียวกับการจ้างงาน

ผู้สูงอายุในธุรกิจโรงแรมเครือข่ายไทยที่มีการดำเนินการจ้างบุคลากรผู้สูงอายุหรือผู้ที่เกษียณอายุโดยพิจารณาลักษณะงานที่จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ และบุคลากรผู้สูงอายุมีศักยภาพตามความต้องการขององค์กร ซึ่งการจ้างงานยังไม่มีกำหนดเป็นนโยบาย ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับผู้บริหารระดับสูง และความเหมาะสมของตำแหน่งงานเป็นรายกรณี ลักษณะของการจ้างงานผู้สูงอายุ คือ การขยายเวลาการเกษียณอายุ และการจ้างกลับเข้าทำงาน ส่วนมากเป็นลูกจ้างชั่วคราวที่ทำสัญญาจ้างเป็นรายปีหรือสัญญาจ้าง 3 ปี และบางโรงแรมจ้างเป็นพนักงานประจำที่ขอขยายอายุเกษียณ ตำแหน่งงานที่มีการจ้างงานผู้สูงอายุมากที่สุด คือ ผู้บริหารระดับสูง รองลงมา คือ กลุ่มงานสนับสนุนส่วนหลังและกลุ่มงานบริการส่วนหน้าในตำแหน่งผู้จัดการและหัวหน้าแผนก เช่น แผนกดูแลลูกค้าสัมพันธ์ และแผนกบัญชี สำหรับค่าตอบแทนและสวัสดิการทางโรงแรมจะกำหนดค่าตอบแทนที่เหมาะสมกับลักษณะงาน ส่วนใหญ่ยังได้รับสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล (สุรีย์ เข็มทอง และคณะ, 2561) สอดคล้องกับ พรรัตน์ แสดงหาญ (2561: 131) ที่ระบุว่ารูปแบบการจ้างงานผู้สูงอายุในธุรกิจโรงแรมภาคตะวันออกจะพิจารณาจากลักษณะงานที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ ประเภทงาน คุณสมบัติ การสรรหาและคัดเลือก ระยะเวลาการทำงาน สัญญาการจ้างงาน ค่าตอบแทนและสวัสดิการ ซึ่งจากการศึกษาลักษณะการจ้างงานข้างต้น พบว่าการจ้างงานในงานภาคเอกชนมีความเหมือนกัน คือ ยังไม่มีการกำหนดนโยบายการจ้างงานผู้สูงอายุที่ชัดเจน แต่การจ้างงานจะพิจารณาจากลักษณะงานที่จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ ศักยภาพของผู้สูงอายุ สุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และพิจารณาเป็นรายบุคคล โดยการทำสัญญาจ้างงาน จำแนกเป็นการจ้างงานระยะสั้น การจ้างงานระยะปานกลาง และการจ้างงานระยะยาว เพื่อให้สอดคล้องกับการกำหนดค่าจ้างและสวัสดิการของหน่วยงานภาคเอกชน

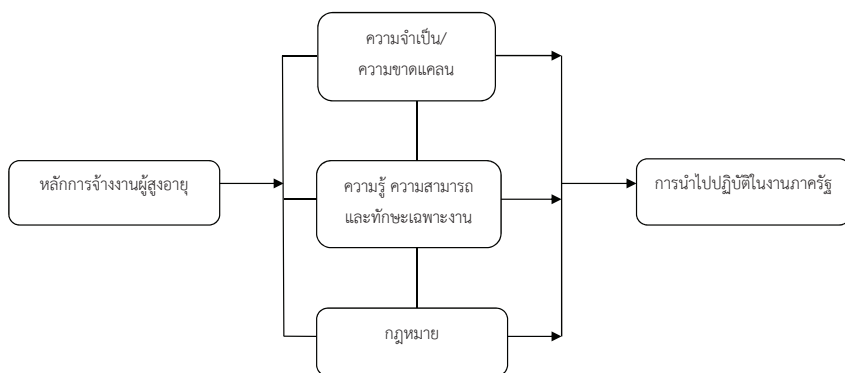
หลักการจ้างงานผู้สูงอายุและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐและในงานภาคเอกชน

จากการศึกษาหลักการจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาครัฐ งานภาคเอกชนและตัวอย่างหน่วยงานที่มีการจ้างงานผู้สูงอายุ พบว่า มีหลักการและการนำไปปฏิบัติแตกต่างกัน ดังนี้

หลักการจ้างงานผู้สูงอายุและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐ

1) หลักการจ้างงาน พบว่า ในงานภาครัฐมีการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดมาตรการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐ เพื่อรองรับสังคมสูงอายุ และในลักษณะงานบางประเภทได้มีการขยายระยะเวลาในการปฏิบัติงาน อาทิ 1.1) พระราชบัญญัติเกี่ยวกับหลักเกณฑ์และการดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาอาวุโส พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2543 ขยายอายุเกษียณผู้พิพากษาและอัยการแผ่นดิน 1.2) สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาภายใต้กระทรวงศึกษาธิการออกระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2547 กำหนดว่าข้าราชการในมหาวิทยาลัยที่ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ตั้งแต่รองศาสตราจารย์เป็นต้นไป เมื่อถึงวัยเกษียณอายุที่ 60 ปีแล้ว สามารถทำหน้าที่อาจารย์ผู้สอนต่อไปได้จนอายุครบ 65 ปีบริบูรณ์ โดยขึ้นอยู่กับความสมัครใจ 1.3) กฎ ก.พ. ว่าด้วยการให้ข้าราชการพลเรือนสามัญ ซึ่งมีอายุครบหกสิบปีบริบูรณ์รับราชการต่อไป พ.ศ. 2552 ประกอบด้วย ตำแหน่งประเภทวิชาการ ระดับเชี่ยวชาญหรือระดับทรงคุณวุฒิ จำนวน 4 สายงาน ได้แก่ นักกฎหมายกฤษฎีกา แพทย์ ทันตแพทย์ และสัตวแพทย์ และตำแหน่งประเภททั่วไป ระดับทักษะพิเศษ จำนวน 4 สายงาน ได้แก่ ปฏิบัติงานช่างศิลปกรรม คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และนาฏศิลป์

2) การนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐ พบว่า หน่วยงานภาครัฐมีการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดมาตรการปรับปรุงอายุเกษียณและขยายระยะเวลาเป็นการจ้างงานแบบต่อเนื่อง โดยการจ้างงานต้องสอดคล้องกับความจำเป็นและลักษณะงานภาครัฐ มีกฎหมายรองรับ ซึ่งการกำหนดนโยบายและการดำเนินงานจะเป็นการขยายอายุเกษียณในภาครัฐในสายงานที่ขาดแคลนที่ไม่ใช่ตำแหน่งงานบริหาร พร้อมทั้งมีเกณฑ์กำหนดการประเมินประสิทธิภาพการทำงานผู้ที่ได้รับการขยายอายุการเกษียณและปรับปรุงระบบบำเหน็จบำนาญข้าราชการให้สอดคล้องกับการขยายการเกษียณอายุราชการและการต่ออายุราชการ สรุปดังแผนผังที่ 1

แผนผังที่ 1 มโนทัศน์หลักการทำงานของสูงอายุและการนำไปปฏิบัติในงานภาครัฐ

หลักการทำงานของสูงอายุและการนำไปปฏิบัติในงานภาคเอกชน

1) หลักการทำงานของ พบว่า ในภาคเอกชนจะมีการพิจารณาตามศักยภาพของ ผู้สูงอายุและกำลังแรงงานในระบบ สำหรับเรื่องการเกษียณอายุการทำงาน จะขึ้นอยู่กับนโยบายและโครงสร้างของแต่ละองค์กรว่ามีลักษณะการควบคุมและ การจัดสรรทรัพยากรบุคคลเป็นอย่างไร แต่โดยทั่วไปแล้ว การเกษียณอายุการทำงาน ของภาคเอกชน จะอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 55 - 65 ปี และในส่วนของเงินชดเชยหรือ เงินทดแทนการเกษียณอายุนั้น แล้วแต่นโยบายของแต่ละองค์กรที่มีการบริหารจัดการ อย่างไร (กัญญณัฐ โศภพันธุ์, 2560: 25-27) โดยในงานของอัครวิทย์ ศาสตนพิทักษ์ (2560: 95) ได้ระบุถึงข้อควรคำนึงถึงเกี่ยวกับแรงงานผู้สูงอายุในสถานประกอบการ ประกอบด้วย การให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในการเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนา องค์การเพื่อมิให้ผู้ทำงานซึ่งเป็นผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกที่แตกต่างในเชิงความคิด การจัดช่วงเวลาในการปฏิบัติงานและเวลาพักที่เหมาะสมซึ่งผู้ทำงานซึ่งเป็นผู้สูงอายุ โดยส่วนใหญ่จะไม่ประสงค์ทำงานนอกเวลาและทำงานในระยะเวลายาวนานมากจน เกินไป การจัดสถานที่ทำงานเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานของผู้ที่ทำงาน ซึ่งเป็นผู้สูงอายุ รวมทั้งดูแลสภาพทางด้านจิตใจในการทำงาน ซึ่งมีการรายงานสภาพ ปัญหาที่เกิดขึ้นขององค์การที่มีการจ้างผู้สูงอายุเข้าไปทำงานในองค์การ พบว่า

ผู้ทำงานซึ่งเป็นผู้สูงอายุส่วนหนึ่งในองค์กรมีความรู้สึกรำคาญใจ มีความผูกพัน และมีกิจกรรมที่มีส่วนร่วมกับองค์การลดน้อยลง และมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับอนาคตในการทำงาน สุขภาพและการเจ็บป่วย และผู้บริหารตามส่วนงานต้องให้ความสนใจผู้ทำงานซึ่งเป็นผู้สูงอายุเพื่อเป็นการดึงศักยภาพของผู้สูงอายุมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่องค์การ

ดังนั้นการจ้างงานผู้สูงอายุในภาคเอกชนจำเป็นต้องพิจารณารายละเอียด ดังนี้

1.1) อุปสงค์และอุปทานแรงงานที่มีความสัมพันธ์กับค่าจ้าง โดยปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดค่าจ้าง ประกอบด้วย ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยลักษณะทางประชากรศาสตร์ ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางการเมือง ปัจจัยทางเทคโนโลยี และสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค ทั้งนี้เนื่องจากประชากรวัยแรงงานมีจำนวนลดลงในขณะที่กำลังแรงงานผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่าความต้องการการจ้างงาน จึงเกิดความไม่สมดุลในระบบแรงงานที่อาจส่งผลไปถึงระบบเศรษฐกิจของประเทศ (พรรัตน์ แสดงหาญ, 2561: 135) ประกอบกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา (COVID-19) ตั้งแต่เมษายน พ.ศ. 2563 เป็นต้นมา เพื่อเป็นการควบคุมการแพร่ระบาดทำให้รัฐบาลมีมาตรการปิดเมือง หรือการยกเลิกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ทำให้ส่งผลกระทบต่อแรงงานสูงอายุ เช่น การให้แรงงานสูงอายุนำส่งของที่ทำงาน หรือการให้แรงงานสูงอายุบางส่วนต้องว่างงานเนื่องจากบางกิจการปิดตัวลง หรือการให้แรงงานสูงอายุจำนวนหนึ่งปรับลดจำนวนชั่วโมงทำงานหรือการลดจำนวนค่าจ้างและสวัสดิการ (นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2563)

1.2) ลักษณะและประเภทของธุรกิจมีผลต่อการตัดสินใจจ้างแรงงานสูงอายุ โดย ชลธิชา อัศวนิรันดร์ (2563) ได้นำเสนอเรื่อง **ขีดความสามารถและประสิทธิภาพของแรงงานผู้สูงอายุในการสร้างสรรค์เศรษฐกิจไทย** ที่ศึกษารูปแบบการจ้างงานของผู้สูงอายุในภาคเอกชนของไทย ผลการศึกษา พบว่า ก่อนสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา (COVID-19) ผู้สูงอายุมีโอกาสที่จะมีประสิทธิภาพการทำงานมากกว่าเมื่อเทียบเท่าแรงงานทั่วไป เมื่อพิจารณาด้านทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน โดยเฉพาะงานที่เน้นการบริหารจัดการในระดับสูง การใช้ทักษะวิชาชีพ การประสานงานและการเรียนรู้ จะเกิดความคุ้มค่าในการจ้างงาน แต่เมื่อเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส

โคโรนา (COVID-19) ขึ้นแรงงานสูงอายุกลายเป็นกลุ่มแรกที่ถูกเลือกให้ทำงานในธุรกิจประเภทงานบริการที่ต้องมีการติดต่อประสานงาน เนื่องจากมีความเสี่ยงในด้านสุขภาพซึ่งทำให้แรงงานสูงอายุได้รับผลกระทบต่อการจ้างงานและต้องมีการปรับตัว

1.3) ลักษณะงานและจำนวนชั่วโมงในการทำงาน โดยลักษณะงานที่แรงงานสูงอายุสามารถปฏิบัติได้ควรเป็นการทำงานที่ใช้แรงงานน้อย และไม่ควรใช้ระยะเวลาในการทำงานเกิน 7 ชั่วโมงต่อวัน และไม่เกินสัปดาห์ละ 6 วันตามประกาศกระทรวงแรงงาน เรื่อง ขอความร่วมมือส่งเสริม และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีงานทำ ประกาศ ณ วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2562 เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพ ตัวอย่างงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เช่น เสริมพนักงาน พนักงานในร้านค้าและตลาด เป็นต้น และนายจ้างควรจัดสถานที่ทำงานให้เหมาะสมสำหรับแรงงานสูงอายุ (นิภาพรณ เจนสันติกุล, 2563) สอดคล้องกับ Barnes, et al. (2009) ที่ระบุถึงหลักในการจ้างงานผู้สูงอายุในสถานประกอบการแต่ละประเภท จำเป็นต้องพิจารณาถึงลักษณะงานและจำนวนชั่วโมงในการทำงานและจำนวนค่าจ้างที่ลดลง รวมถึงข้อจำกัดด้านการใช้เทคโนโลยีของผู้สูงอายุ ซึ่งจากการศึกษาในงาน Francine, et al (2012) พบว่า นายจ้างมีความเชื่อว่าแรงงานสูงอายุมีประสิทธิภาพในการทำงานต่ำกว่าแรงงานที่มีอายุน้อยกว่า

1.4) ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะ โดยผู้สูงอายุขององค์กรนั้นล้วนแต่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ในการทำงานมาหลายปีและอยู่กับองค์กรมานาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต่างเป็นผู้ซึ่งมีความรู้ ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขาแตกต่างกัน เมื่อถึงวันที่ต้องเกษียณอายุ องค์กรอาจต้องสูญเสียบุคลากรที่มีความสามารถไป ดังนั้นองค์กรควรมีการจัดการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาจากแรงงานสูงอายุไปสู่บุคลากรรุ่นหลังด้วยการจัดทำคู่มือการทำงาน การจัดกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากระบบการสอนงานจากรุ่นสู่รุ่น หรือการจัดโครงการอบรมการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากผู้เชี่ยวชาญ โดยให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วม เช่น เชิญผู้สูงอายุที่ทำงานในตำแหน่งแม่บ้านของโรงแรมมาเป็นวิทยากรสอนเรื่องเทคนิคการทำความสะอาดห้องพัก เป็นต้น (พงศ์เสวก เอนกจํานงค์พร และธัญญลักษณ์ เอนกจํานงค์พร, 2563: 225)

1.5) สุขภาพร่างกายและจิตใจของแรงงาน เนื่องมาจากสุขภาพร่างกายที่เปลี่ยนแปลงส่งผลให้การทำงานและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของผู้สูงอายุมีความคิดที่ช้าลง ใช้เวลาในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ นานขึ้นทำให้มีแนวโน้มที่จะกลัวหรือต่อต้านการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ หากมีการเรียนรู้ที่ใช้ระยะเวลานาน อาจเกิดความเครียด ความวิตกกังวลซึ่งแต่ละคนมีความสามารถในการเรียนรู้ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ผ่านมา (กัญญณัฐ โภคาพันธ์, 2560: 25-27)

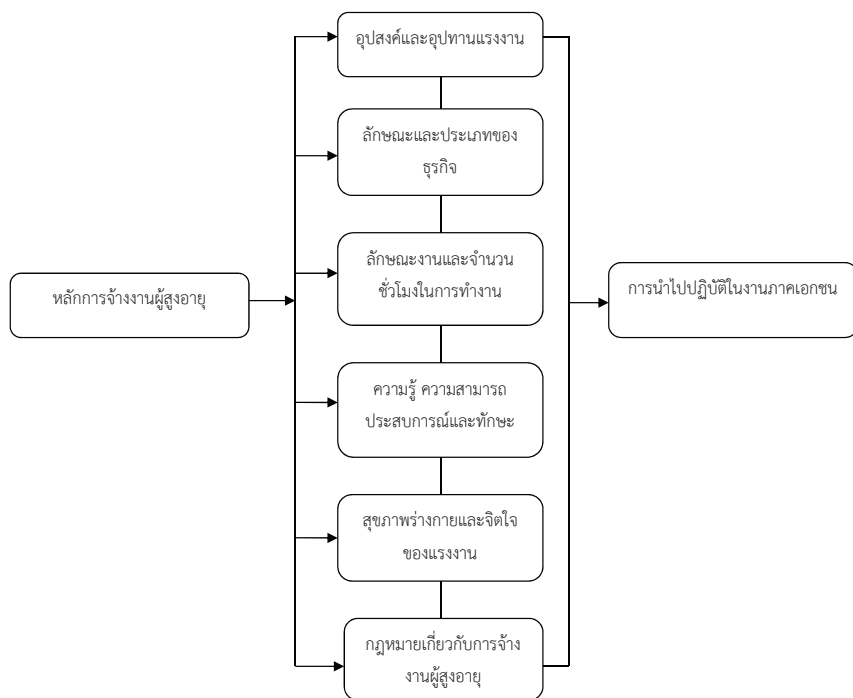
1.6) กฎหมายเกี่ยวกับการจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาคเอกชน พบว่าในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายสำหรับสถานประกอบการเอกชนที่ชัดเจน แต่มีการรณรงค์ส่งเสริมให้สถานประกอบการเอกชนมีการจ้างงานผู้สูงอายุตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติโดยพิจารณาจากสุขภาพ ความสามารถในการทำงานและประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ซึ่งสัญญาการจ้างงาน เงินเดือน สวัสดิการ เป็นการตกลงระหว่างนายจ้างและแรงงานสูงอายุ โดยจำนวนวันและเวลาในการทำงานมีความยืดหยุ่น ในขณะที่ต่างประเทศ อาทิ ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศฟินแลนด์ ประเทศอิตาลี ต่างมีการสนับสนุนการทำงานให้ผู้สูงอายุอย่างจริงจังโดยการกำหนดกฎหมายว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติหรือว่าด้วยการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันอย่างชัดเจน โดยในประเทศสหรัฐอเมริกามีกฎหมายเฉพาะที่ชื่อว่า กฎหมายอิสราฟของพลเมืองสูงอายุในการทำงานที่เป็นการคงผู้สูงอายุไว้ในการทำงาน โดยห้ามมิให้มีการหักลดการจ้างงานหรือสิทธิประโยชน์จากประกันสังคม กฎหมายว่าด้วยการลงทุนในกำลังแรงงาน ที่เปิดโอกาสให้ทุกวัยโดยไม่มีภาระอายุ ให้สามารถเข้าร่วมการฝึกอบรมทักษะแรงงาน ในขณะที่ภาคเอกชนได้มีบริษัทที่ทำหน้าที่จัดหางาน ให้คำปรึกษาการฝึกอบรมให้กับผู้สูงอายุ สำหรับผู้สูงอายุที่ไม่ต้องการออกนอกชุมชนยังมีโครงการจ้างงานผู้สูงอายุให้ทำหน้าที่บริการชุมชนได้ (ธีรณรงค์ สกฤตศรี และคณะ, 2561: 228)

2) การนำไปปฏิบัติในงานภาคเอกชน พบว่า ส่วนใหญ่หน่วยงานภาคเอกชนมีลักษณะการจ้างงานแบบบางเวลา และเป็นสัญญาจ้างแบบปีต่อปี โดยพิจารณาลักษณะงาน อายุ และสุขภาพของแรงงานสูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับ นนทยา อธิธิชินบัญชา (2559) และมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2563) ที่ระบุว่า รูปแบบการจ้างงานที่มีลักษณะของการจ้างงานแบบบางเวลาที่ไม่จำกัดวุฒิการศึกษา แต่จะ

พิจารณาที่สุขภาพ ความสามารถในการทำงานและประสบการณ์ของผู้สูงอายุ เป็นสำคัญโดยในส่วนของสัญญาการจ้างงานจะอยู่ที่การตกลงระหว่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่ จะเป็นแบบปีต่อปี แม้ว่าในภาพรวมผู้สูงอายุมีการทำงานเพิ่มขึ้น อาชีพและสาขา ที่ทำอยู่สอดคล้องกับสาขาที่มีการขาดแคลน อย่างไรก็ตามการคงอยู่ของลูกจ้าง ภาคเอกชนที่ลดลงมากตั้งแต่ก่อนอายุ 60 ปี ทำให้ขาดการคุ้มครองในเรื่องบำเหน็จ บำนาญ และสวัสดิการต่าง ๆ ขณะที่แรงงานที่จะเป็นผู้สูงอายุยังมีเงินออมน้อย ไม่เพียงพอต่อการบริโภคหลังครบกำหนดอายุการทำงาน เนื่องจากระยะเวลาที่แรงงานอยู่ใน ระบบสังคมไม่มากนักทำให้ระยะการออมสั้น การส่งเสริมให้มีการขยายเวลาทำงาน และการจ้างงานหลังครบกำหนดอายุการทำงานในภาคเอกชนให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ผู้สูงอายุพึงได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่าง ทางวัยเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ภูมิหลัง ศาสนา ความพิการ สถานะทางเศรษฐกิจ หรือสถานภาพ อื่นใด และผู้สูงอายุพึงมีสิทธิและโอกาสได้ทำงาน หรือมีโอกาสดังกล่าวได้ทางอื่น ให้กับตนเอง ดังเช่นในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีมาตรการควบคุมและกำหนดไว้เฉพาะ เจาะจงสำหรับเรื่องการจ้างงานผู้สูงอายุ และมีหน่วยงานกลางเพื่อเข้ามาตรวจสอบ เมื่อมีแรงงานสูงอายুর้องเรียนในเรื่องของการเลือกปฏิบัติของนายจ้างในการจ้างแรงงาน ในทุกขั้นตอน ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกานั้นได้ให้ความสำคัญ เนื่องจากบทบัญญัติการ จ้างงานว่าด้วยการเลือกปฏิบัติด้านอายุ ค.ศ. 1967 ได้พยายามช่วยผู้สูงอายุให้มีชีวิต อยู่อย่างดีในหลายวิธี เช่น สนับสนุนให้ผู้สูงอายุออมเงินตั้งแต่อยู่ในวัยทำงาน และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุอยู่ในชีวิตการทำงานนานขึ้น (กิตติสุดา กิตติศักดิ์กุลและ เกียรติพร อำไพ, 2562: 182; Khamngae, et al, 2014) เพื่อลดการตีตราทางสังคม ที่มีมุมมองต่อผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่อ่อนแอ เป็นวัยพึ่งพิง เป็นวัยที่ไม่ทันสมัย และเป็นภาระ ทางสังคม อย่างไรก็ตามในงานวิจัยโครงการวิจัยถอดบทเรียนสถานประกอบการที่มี การจ้างแรงงานสูงวัยของ ศุภชัย ศรีสุชาติ และแก้วขวัญ ตั้งติพงศ์กุล (2559) ได้ระบุถึง รูปแบบการจ้างแรงงานสูงวัยอยู่ 4 รูปแบบ คือ การจ้างงานกลับเข้ามาใหม่ การขยาย อายุการเกษียณ การใช้รูปแบบการจ้างงานในรูปแบบที่ยืดหยุ่น การจ้างแรงงานสูงวัย โดยไม่คำนึงถึงว่าแรงงานนั้นจะเคยทำงานที่สถานประกอบการนั้นมาก่อน ทั้งนี้ การจ้างแรงงานสูงวัยจะเป็นรูปแบบใดขึ้นอยู่กับลักษณะและประเภทของธุรกิจ

ลักษณะงานและจำนวนชั่วโมงในการทำงานที่สถานประกอบการพิจารณาตามความเหมาะสมและเป็นไปตามข้อตกลงระหว่างนายจ้างและแรงงานสูงอายุสรุปดังแผนผังที่ 2

แผนผังที่ 2 มโนทัศน์หลักการจ้างงานผู้สูงอายุและการนำไปปฏิบัติในงานภาคเอกชน

บทสรุป

จากการศึกษาหลักการจ้างงานผู้สูงอายุข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าหลักการจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาครัฐและการนำไปปฏิบัติมีลักษณะของการจ้างงานแบบต่อเนื่องด้วยการขยายอายุเกษียณในลักษณะงานบางประเภท เช่น นักกฎหมายกฤษฎีกา แพทย์ทันตแพทย์ สัตวแพทย์ ปฏิบัติงานช่างศิลปกรรม คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ เป็นต้น

ในขณะที่หลักการจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาคเอกชนและการนำไปปฏิบัติมีลักษณะของการจ้างงานในภาคเอกชนส่วนใหญ่มีลักษณะการจ้างงานแบบบางเวลา และเป็นสัญญาจ้างแบบปีต่อปี ซึ่งมีหลักการในการพิจารณารับเข้าทำงานโดยมีปัจจัยที่มีผลต่อการพิจารณาจำนวนมาก อาทิ สุขภาพร่างกายและจิตใจของแรงงานสูงอายุ จำนวนชั่วโมง ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะ เป็นต้น ทั้งนี้ในงานภาคเอกชนมีหลักการพิจารณาการจ้างงานผู้สูงอายุที่คำนึงถึงความยืดหยุ่นในการจ้าง และสามารถควบคุมค่าใช้จ่ายการจ้างงาน โดยในปัจจุบันการจ้างงานผู้สูงอายุในงานภาคเอกชนไม่ได้มีกฎหมายใดกำหนดชัดเจนให้มีสภาพบังคับแต่เป็นการขอความร่วมมือให้สถานประกอบการพิจารณารับแรงงานสูงอายุเข้าทำงานตามความเหมาะสม ซึ่งในอนาคตอาจต้องมีการทบทวนและกำหนดมาตรการที่เหมาะสมและสร้างแรงจูงใจให้มีการจ้างแรงงานสูงอายุในจำนวนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยการจ้างงานนั้นไม่ทำให้เกิดอคติหรือการเลือกปฏิบัติ หรือทำให้แรงงานอายุน้อยรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมในการจ้างแรงงาน หรือการลดขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคเอกชน

เอกสารอ้างอิง

- กองส่งเสริมการมีงานทำ. (ม.ป.ป.). *ส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ*. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2563, จาก https://www.doe.go.th/prd/vgnew/custom/param/site/132/cat/40/sub/0/pull/detail/view/detail/object_id/455.
- กิตติสุตา กิตติศักดิ์กุล และเกียรติพร อำไพ. (2562). มาตรการคุ้มครองทางกฎหมาย เรื่องการจ้างผู้สูงอายุในแรงงานกึ่งฝีมือและแรงงานไร้ฝีมือ. *วารสารรัฐภาคย์*. 13 (30), 174-187.
- กัญญณัฐ โภคาพันธ์ (2560). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจที่จะทำงานภายหลังเกษียณอายุราชการของข้าราชการกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร).

- เฉลิมพล แจ่มจันทร์ และสุภรต์ จรัสสิทธิ์. (2563). *สถานการณ์และแนวโน้มสภาพการทำงานของผู้สูงอายุไทย: การวิเคราะห์จากข้อมูลการสำรวจระดับประเทศ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชลธิชา อัศวินันดร. (2563). *เปิดเวทีเสวนาหาแนวทางการเตรียมพร้อมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์จากพิษโควิด-19*. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://thaitgri.org/?p=39156>
- ชลิต สวัสดิ์ผล. (2563). นโยบายการทำงานและการจ้างงาน ผู้สูงอายุ: ข้อเสนอแนะบางประการ. *วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน*. 13 (1), 117-132.
- ธนิษฐ์พัทธา จันทร์อาภรณ์. (ม.ป.ป.). *ผลกระทบจากนโยบายขยายอายุเกษียณราชการ*. ม.ป.ท.
- ธีรณรงค์ สกฤตศรี และคณะ. (2561). *โครงการระบบสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุแบบบูรณาการ: การมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและกิจการเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นนทยา อธิธิชินบัญชา. (2559). แนวทางการสร้างอาชีพเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับผู้สูงอายุในจังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารปัญญาภิวัฒน์*. 8 (1), 111-121.
- นิภาพรรณ เจนสันติกุล. (2563). *ศตวรรษแห่งผู้สูงวัย: รูปแบบและแนวทางการจ้างแรงงานสูงอายุของสถานประกอบการในจังหวัดขอนแก่น*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พงศ์เสวก เอนกจำนงค์พร และธัญญลักษณ์ เอนกจำนงค์พร. (2563). แรงงานผู้สูงอายุ: โอกาสและความท้าทายของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ในธุรกิจบริการ. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 23 (1), 216-229.
- พรรัตน์ แสงหาญ. (2561). การจ้างงานผู้สูงอายุในธุรกิจโรงแรมภาคตะวันออกของประเทศไทย. *วารสารบริหารธุรกิจเทคโนโลยีมหานคร*. 15 (2), 131-157.
- พรเพ็ญ ไตรพงษ์ และคณะ. (2562). *มาตรการทางกฎหมายในการจ้างแรงงานผู้สูงอายุในภาคเอกชน*. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*. 14 (1), 19-36.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2563). *เปิดผลการศึกษารูปแบบการจ้างงานผู้สูงอายุในภาคเอกชนของไทย: ความยืดหยุ่น ผลผลิตภาพ และการคุ้มครอง*. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2563, จาก <https://thaitgri.org/?p=39181>

- วิรวินท์ ศรีโหมด. (2559). *ดั่งสูงวัยทำงานหลังเกษียณ ออมเพื่อชีวิต ไม่เป็นภาระครอบครัว*. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2563, จาก <https://www.posttoday.com/politic/report/459329>
- ศุภชัย ศรีสุชาติ และแก้วขวัญ ตั้งติงศ์กุล. (2559). *โครงการวิจัยถอดบทเรียนสถานประกอบการที่มีการจ้างแรงงานสูงวัย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.
- สุรพงษ์ มาลี. (2561). เตรียมความพร้อมกำลังคนภาครัฐสู่สังคมสูงอายุอย่างไร? แกะรอยยุทธศาสตร์ชาติและแผนการปฏิรูปประเทศ. *วารสารข้าราชการ*. 60 (4), 9-11.
- สุรีย์ เข้มทอง และคณะ. (2561). *นโยบายการจ้างงานบุคลากรผู้สูงอายุในธุรกิจโรงแรมเครือข่ายไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ. (ม.ป.ป.). *ขยายการจ้างงานวัยเกษียณ ต้นแบบการเรียนรู้ โดยโรงพยาบาลสำนักงานแพทย์ และบริษัท เซ็นทรัลพลาซ่า จำกัด (มหาชน)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ.
- อัศวินท์ ศาสนพิทักษ์. (2560). การขยายอายุที่จะเกษียณในสังคมผู้สูงอายุ. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี*. 11 (24), 90-96.
- Barnes, H., et al. (2009). *An Ageing Workforce: The Employer's Perspective*. Institute for Employment Studies.
- Francine, M., et al. (2012). *Employer Strategies for Responding to an Aging Workforce*. The NTAR Leadership Center.
- Khamngae, S., et al. (2014). Social Welfare Needs and Policies for Elderly People in Thailand: A Case Study in Pitsanulok Community. *Asian Social Science*. 10 (12), 142-148.

บทบาทของฮอลันดาในช่วงสมัยญี่ปุ่นแยกตัวโดดเดี่ยว (1639-1853)

Roles of the Dutch in Japan During the Period of Isolation (1639-1853)

ปฐมาภรณ์ วรศิริ

Pathamaporn Varasiri

คณะศิลปศาสตร์

Faculty of Liberal Arts

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาว่า ฮอลันดาชาติตะวันตกเพียงชาติเดียวที่ติดต่อสัมพันธ์กับญี่ปุ่นในช่วงสมัยแยกตัวโดดเดี่ยวภายใต้สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วหน้านั้นมีบทบาทอย่างไร โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิและนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้เกี่ยวกับฮอลันดาในช่วงสมัยดังกล่าว รวมถึงเพื่อเพิ่มมิติการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในประเทศไทยให้ลึกซึ้ง

จากการศึกษาพบว่าบทบาทของฮอลันดานอกจากเป็นคู่ค้าแล้ว ยังมีบทบาทของการเป็นประตูเชื่อมต่อกับโลกภายนอก ได้แก่ การเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้วิทยาการตะวันตกผ่านสินค้าที่ฮอลันดานำเข้ามาในญี่ปุ่น เช่น เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ตำราต่าง ๆ รวมถึงผ่านภาษาดัตช์และชาวดัตช์เอง อีกทั้ง เกาะเดจิมะ พื้นที่ที่ฮอลันดาอาศัยอยู่ยังเป็นแหล่งเปิดโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมจากการปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทของการเป็นผู้บันทึกสถานการณ์โลกภายนอกให้ญี่ปุ่นรับรู้ และการเป็นเสมือนตัวแทนจากฮอลันดาเดินทางเข้าพบโชกุนในเมืองหลวงเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้า บทบาทข้างต้นล้วนเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างญี่ปุ่นให้เตรียมพร้อมรับมือและพัฒนาเป็นสมัยใหม่ต่อไป

คำสำคัญ: ญี่ปุ่น, เอโดะ, ฮอลันดา, ดัตช์, ปิดประเทศ

Abstract

This article aims to study about roles of the Dutch from Holland during the isolated period of Japan (1639-1853). Holland was the only western country that Japan maintained contact with, by the time that European nations were colonizing and were developed by the scientific and industrial *revolutions*.

The study found that alongside with being a well-known trader, the Dutch were also the western world connection for Japanese by diffusing the western knowledge via the imported goods, books, languages, the Dutch, themselves. Also, Dejima, the island where they inhabited in, was an intercultural space for Japanese to directly learn western culture by interacting with them. Moreover, the Dutch recorded and reported the world affairs to Japan government and periodically paid respect to the Shogun, the header of the government, through the court journey to Edo to obtain a good relationship and some benefits for their trade. These roles of the Dutch could be one of the preparations for Japan to develop into the modern nation state after ending the national seclusion.

Keywords: Japan, Edo, Holland, Dutch, seclusion

บทนำ

สมัยเอโดะ (1603-1868) ของประเทศญี่ปุ่นถือเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่งที่สงบสุข หลังจากผ่านการสู้รบจากสงครามกลางเมืองเกือบ 100 ปี และยังเป็นสมัยแรกที่ปกครองภายใต้รัฐบาลเดียว (รัฐบาลเอโดะโดยโชกุนตระกูลโทกูงวะ) ได้อย่างยาวนานกว่า 200 ปี โดยมีการดำเนินนโยบายแยกตัวโดดเดี่ยวหรือปิดประเทศตั้งแต่ ค.ศ. 1639 ไปจนกระทั่งสหรัฐอเมริกาเข้ามาเจรจาขอให้เปิดประเทศอีกครั้งใน ค.ศ. 1853 แม้ญี่ปุ่นจะแยกตัวโดดเดี่ยวโดยไม่ยอมให้เกิดการแทรกแซงจากโลกภายนอก แต่ความจริงแล้วญี่ปุ่นก็ยังติดต่อด้านสัมพันธ์กับชาติอื่นอยู่ ได้แก่ เกาหลี จีน และฮอลันดา

ฮอลันดาหรือเนเธอร์แลนด์ในปัจจุบันเป็นชาติตะวันตกชาติเดียวที่ญี่ปุ่นติดต่อด้านค้าขายด้วยในช่วงสมัยแยกตัวโดดเดี่ยว ทว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว โลกภายนอกกำลังเปลี่ยนแปลง ประเทศตะวันตกกำลังพัฒนาและปฏิวัติอย่างรุดหน้านับตั้งแต่เกิดการฟื้นฟูศิลปวิทยา ชาติตะวันตกเริ่มเดินทางสำรวจโลกด้วยการเดินเรือซึ่งนำไปสู่การล่าอาณานิคม และยังเกิดการปฏิวัติเกษตรไปจนถึงปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ซึ่งล้วนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนให้เข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าว ฮอลันดาที่ได้กลายเป็นช่องทางเดียวที่ญี่ปุ่นเชื่อมสู่โลกตะวันตกจึงย่อมมีบทบาทมากกว่าการเป็นแค่ชาติที่เข้ามาทำการค้ากับญี่ปุ่น

เอกสารภาษาไทยเกี่ยวกับฮอลันดาที่ลงรายละเอียดในเชิงลึกได้แก่ “เกี้ยวโตในเอกสารของฮอลันดา: กรณีศึกษาจดหมายเหตุระงับการเดินทางของหมอมกแกมเฟอร์ในญี่ปุ่น ค.ศ. 1691” โดยพีรภัทร ห้าวเหิม ได้ศึกษาบริบทของเมืองเกี้ยวโตจากการรับรู้ของแพทย์ที่สังกัดบริษัทการค้าของฮอลันดาในช่วงสมัยเอโดะซึ่งเป็นการให้ภาพบ้านเมืองญี่ปุ่นในมุมมองของชาวตะวันตกโดยใช้เอกสารปฐมภูมิทางประวัติศาสตร์ ส่วนหนังสือ ตำรา และเอกสารส่วนใหญ่ที่เป็นภาษาไทยเกี่ยวกับฮอลันดาในช่วงสมัยญี่ปุ่นแยกตัวโดดเดี่ยวมักกล่าวถึงฮอลันดาอย่างคร่าว ๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ในสมัยเอโดะเท่านั้นและมักมุ่งเน้นประเด็นในมุมมองของญี่ปุ่นโดยเฉพาะในเรื่องการศึกษาวิทยาการตะวันตก

ดังนั้น บทความนี้จะมุ่งศึกษาว่า ฮอลันดาที่เป็นชาติตะวันตกเพียงชาติเดียวที่ติดต่อด้านสัมพันธ์กับญี่ปุ่นในช่วงสมัยแยกตัวโดดเดี่ยวมีบทบาทอย่างไรบ้างภายใต้

สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ และนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้เกี่ยวกับฮอลันดา ในช่วงสมัยดังกล่าว รวมถึงเพื่อเพิ่มมิติการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในประเทศไทย ให้ลึกซึ้งขึ้น

พัฒนาการการติดต่อกับต่างชาติ

หากมองย้อนกลับไป ประเทศญี่ปุ่นติดต่อกับต่างชาติมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเริ่มตั้งแต่สมัยยะโยะอิ (300 ปีก่อนคริสต์ศักราช-ค.ศ. 300) เกิดสงครามเกะตรกรรม จากการปลุกข้าว เนื่องจากได้รับวิทยาการการปลูกข้าวที่แพร่กระจายมาจากคาบสมุทรเกาหลี สมัยอะซึกะนาระ (คริสต์ศตวรรษที่ 6- ค.ศ. 794) รับตัวอักษรจากจีนมาปรับใช้ รวมทั้งรับระบบข้าราชการซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่ช่วยลดทอนอำนาจขุนนาง และเพิ่มอำนาจจักรพรรดิให้มากขึ้น (พิพาดา ยังเจริญ, 2539: 32, 41) ต่อมาในสมัยเฮอัน (ค.ศ. 794-1185) ญี่ปุ่นได้ติดต่อดำขายกับจีนและเกาหลีเป็นหลัก โดยในช่วงปลายสมัย มีการนำเหรียญเงินเข้ามาใช้ในญี่ปุ่น ซึ่งแต่เดิมเหรียญเหล่านี้ใช้ถ่วงน้ำหนัก ได้ทองเรือสินค้าเท่านั้น การนำเหรียญมาใช้จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการหมุนเวียนสินค้าที่แต่เดิมใช้ระบบของแลกของ รวมถึงนำไปสู่การพัฒนาการใช้เหรียญในยุคสมัยต่อไป (Kyoto, 2020)

เมื่อเข้าสู่สมัยคะมะกุระ (ค.ศ. 1185-1333) เป็นช่วงที่ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและจีนถดถอยเพราะมองโกลชนเผ่าที่ปกครองจีนในขณะนั้นยกทัพมารุกรานญี่ปุ่น ถึง 2 ครั้ง แต่ความสัมพันธ์ทางการค้ากลับมารื้อฟื้นอีกครั้งในสมัยมุโระมะชิ (ค.ศ. 1336-1573) โดยมีสินค้าส่งออกจากญี่ปุ่น เช่น ดาบ ทองแดง ฅากัน ฯลฯ สินค้านำเข้าจากจีน เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ยาสมุนไพร ฯลฯ ญี่ปุ่นยังทำการค้าผ่านอาณาจักรริวกิว (จ.โอกินาวาในปัจจุบัน) กับประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ไทย อินโดนีเซีย อีกทางหนึ่ง (Asada, 2000: 32)

ประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาญี่ปุ่นเร็วกว่าเพราะปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย ในขณะที่ชาติจากทวีปยุโรปหรือชนชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับญี่ปุ่นคือ โปรตุเกส ใน ค.ศ. 1542 สิ่งที่ชาติตะวันตกอย่างโปรตุเกสนำเข้ามา

คืออาวูรป็นที่ชาวญี่ปุ่นเรียกว่า “ทะเนะงะ” ตามชื่อเกาะที่พ่อค้าโปรตุเกสมาถึง (เพ็ชรสุมิตร, 2543: 81) การเข้ามาของอาวูรป็นทำให้รูปแบบการรบที่แต่เดิมใช้ดาบหรือการต่อสู้ประชิดตัวเปลี่ยนไป มีการปรับใช้ยุทธศาสตร์การรบแบบใช้ปืนร่วมด้วยในเวลาต่อมา (เทิร์นบูล เอส, 2530: 147) ซึ่งนับว่ามีอิทธิพลต่อญี่ปุ่นในเวลานั้นมากเพราะกำลังตกอยู่ในช่วงการสู้รบระหว่างแคว้นยาวนานจนถึง ค.ศ.1600 ในขณะเดียวกันศาสนาคริสต์ก็ได้เข้าสู่ญี่ปุ่นในช่วงนี้โดยนักบวชโปรตุเกสและสเปน มีผู้ศรัทธาและผันตัวเป็นคริสต์ศาสนิกชนจำนวนมากจนญี่ปุ่นพยายามปราบปราม

เมื่อเข้าสู่สมัยเอโดะ (ค.ศ. 1603-1868) ญี่ปุ่นเริ่มให้พ่อค้าออกเรือไปค้าขายกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเป็นทางการ รัสเซียเริ่มติดต่อกับญี่ปุ่นทางตอนเหนือแต่ยังไม่มียกบาทมากนัก ทางด้านฮอลันดาได้ส่งเรือภายใต้บริษัทการค้าสัญชาติดัตช์ (ฮอลันดา) จำนวน 5 ลำออกสำรวจช่องทางการทำการค้ากับเอเชียโดยเรือชื่อ Liefde เป็นเรือเพียงลำเดียวที่มาถึงยังญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1600 ชาวดัตช์และชาวอังกฤษที่มากับเรือนั้นแสดงให้เห็นถึงความพยายามเข้าใจวัฒนธรรมและภาษาญี่ปุ่นซึ่งสร้างความพึงพอใจให้โชกุนตระกูลโทกูงวะผู้ปกครองสูงสุดในรัฐบาลเอโดะเป็นอย่างมาก (Yamashita, 2015: 59) ต่อมา ฮอลันดาและอังกฤษจึงได้ส่งเรือการค้าเข้ามาและเริ่มตั้งสถานการค้าใน ค.ศ. 1609 และ ค.ศ. 1613 ตามลำดับที่เมืองท่าฮิราโดะ จ.นางาซากิทางตอนใต้ของญี่ปุ่น (Asada, 2000: 36)

ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 นี้เองชาติตะวันตกออกล่าอาณานิคมแล้วจากการสำรวจทางทะเลที่เริ่มมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 จนเกิดจักรวรรดิอาณานิคมของยุโรปโดยมีการเดินเรือและขยายอิทธิพลด้านอาณาเขตและการค้าเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงเกิดการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ไปจนถึงการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 (วิระชัย โชคมุกดา, 2554: 11, 17, 24) ทว่า ในช่วงเวลานั้น รัฐบาลเอโดะเริ่มรู้สึกไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัยจากการเข้ามาของต่างชาติที่ไม่ได้ต้องการค้าขาย โดยความรู้สึกลึกซึ้งไม่พอใจถูกกระตุ้นจากการกลับเข้ามาของสเปนที่เน้นการล่าอาณานิคม รวมทั้งการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของนักบวชเยซุอิตของโปรตุเกส ในขณะที่อังกฤษและฮอลันดาแสดงให้เห็นว่าไม่จำเป็นต้องค้าขายปะปนกับการเผยแพร่ศาสนา (จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ, 2007: 34)

อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐบาลเอโดะเริ่มรู้สึกถูกแทรกแซงและศาสนาคริสต์อาจกลายเป็นเครื่องมือทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านรัฐบาล ญี่ปุ่นจึงเริ่มเข้าสู่การแยกตัวโดดเดี่ยวหรือปิดประเทศ

การดำเนินนโยบายแยกตัวโดดเดี่ยว

การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ได้ขยายวงกว้างมาเรื่อย ๆ นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยบาทหลวงนิกายคาทอลิก ฟรานซิส ซาเวียร์จากสเปนเข้ามาเป็นกลุ่มแรกและตามมาด้วยนักบวชเยซูอิตจากโปรตุเกสที่มีบทบาทมากในทางตอนใต้ของญี่ปุ่น แม้มีการออกกฎหมายไล่คริสต์ศาสนิกชนไปครั้งหนึ่งแล้วในสมัยดังกล่าว แต่ยังไม่จริงจังนักเพราะเกรงจะส่งผลกระทบด้านการค้า สเปนที่เคยถูกขับไล่ออกไปแล้วครั้งหนึ่ง ก็กลับมาสำรวจร่องน้ำตามชายฝั่งทะเลของญี่ปุ่น ทำให้รัฐบาลเอโดะรู้สึกถึงการคุกคามของชาติตะวันตก กอปรกับทางยุโรปเองเกิดสงครามศาสนาระหว่างนิกายคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ ทางฝ่ายอังกฤษกับฮอลันดาเตือนรัฐบาลเอโดะให้ระวังโปรตุเกสกับสเปน เพราะเป็นพวกหาเมืองขึ้น รัฐบาลเอโดะเริ่มเกรงอิทธิพลคริสต์ศาสนาที่เพิ่มขึ้นจึงออกประกาศขับไล่ชาวคริสต์อย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1606 และขับไล่นักสอนศาสนาออกจากประเทศจนหมดใน ค.ศ. 1614 ชาวอังกฤษถอนตัวออกไปอย่างสมัครใจจากเมืองท่าฮิราโดะในช่วง ค.ศ. 1623 เพราะหวั่นเกรงต่อการต่อต้านชาวต่างชาติอันรุนแรงของญี่ปุ่น รวมทั้งยังมองไม่เห็นผลประโยชน์จากการค้าขายกับญี่ปุ่นมากนัก ในขณะที่โปรตุเกสกับสเปนยังรื้อร่ แต่สุดท้ายก็ยอมล่าถอยไปเมื่อต้องเผชิญกับความกดดันทางเศรษฐกิจและสิทธิในการนับถือศาสนา อีกทั้ง เมื่อเกิดจลาจลในทางตอนใต้ของญี่ปุ่นที่มีผู้นับถือศาสนาคริสต์จำนวนมาก รัฐบาลเอโดะต้องใช้มาตรการปราบปรามอย่างรุนแรงใน ค.ศ. 1637-1638 จึงสามารถขับไล่บาทหลวง พ่อค้าชาวโปรตุเกสและสเปนออกไปได้อย่างเด็ดขาด แม้มีเรือทูตจากโปรตุเกสมาขอเจรจาด้วย แต่ญี่ปุ่นก็จับคนเหล่านั้นสังหารทิ้ง (จอห์น เค. แฟร์แบงค์ และคณะ, 2007: 35-36; Nishihira, 1975: 10-11) การปิดประเทศโดยไม่เปิดรับต่างชาติจึงเป็นผลนับแต่นั้น

ช่วงทศวรรษ 1630 ไม่ใช่ชาวต่างชาติเท่านั้นที่ถูกห้ามเข้าประเทศ โชกุนปฏิเสธความเป็นต่างชาติทุกรูปแบบ และไม่อนุญาตให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางไปยังประเทศอื่น

ส่วนชาวญี่ปุ่นที่อยู่นอกประเทศในตอนนั้นซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ห้ามกลับเข้ามาโดยเด็ดขาด อีกทั้งยังห้ามสร้างเรือขนาดใหญ่ที่ใช้เดินทางข้ามมหาสมุทร เรือที่มีสิทธิเข้ามาค้าขายตามชายฝั่งได้ต้องมีตราจากโชกุนอย่างเป็นทางการ (Henshall, 1999: 56)

กล่าวได้ว่า การแยกตัวโดดเดี่ยวเป็นการป้องกันการแทรกแซงและกลืนกลายจากชาติอื่น โดยมีปัจจัยหลักคือการป้องกันการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ซึ่งนำไปสู่ความแตกแยกทางความคิด ทำให้ความเป็นเอกภาพและความจงรักภักดีที่มีต่อรัฐบาลเอโดะสั่นคลอน รวมถึงการกลืนกลายทางวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ เช่น การแต่งงานของชาวญี่ปุ่นกับชาวโปรตุเกส การที่ชาวโปรตุเกสเข้ามาสัมพันธ์กับญี่ปุ่นนานกว่าชาติอื่นนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนเกิดรูปแบบการผูกสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์กันกับพวกโดเมียว (นักรบผู้ครองแคว้น) (Cullen, 2003: 13) รวมทั้งป้องกันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั่วโลกอย่างการล่าอาณานิคม ฯลฯ นอกจากนี้ การออกนโยบายแยกตัวโดดเดี่ยวยังทำให้รัฐบาลเอโดะควบคุมการค้าได้ง่ายขึ้น เพราะสิทธิการซื้อสินค้าต้องดำเนินการโดยรัฐบาลเท่านั้น การผูกขาดการค้าไม่ให้เกิดการค้าเสรีนี้เป็นการลดอำนาจของโดเมียว โดยเฉพาะโดเมียวเมืองท่าไม่ให้มีอำนาจ (คงศักดิ์สันติพิทยวงษ์, 2528: 21) การผูกสัมพันธ์และเอื้อผลประโยชน์ต่อกันกับโดเมียวเมืองท่าและต่างชาติอาจนำไปสู่การสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ และส่งผลต่อเอกภาพของรัฐบาลต่อไป การออกนโยบายเช่นนี้ เมื่อร่วมกับระบบซังกินโคไต ระบบที่กำหนดให้โดเมียวต้องเดินทางเข้าพบโชกุนและมาพักอยู่ที่เอโดะในระยะเวลาต่างกันไป และระบบตัวประกัน ระบบที่ต้องให้ครอบครัวของโดเมียวมาอยู่ที่เอโดะเสมือนเป็นตัวประกัน ทั้งสองระบบทำให้โดเมียวต้องเสียค่าใช้จ่ายมากในการเดินทางมาเอโดะหรือส่งเสียเงินทองให้ครอบครัวในเอโดะใช้จ่าย ก็เท่ากับเป็นการสกัดกั้นการสร้างอำนาจจากความร่ำรวยหรือความกระฉับกระเฉงของโดเมียวที่อาจเกิดขึ้นได้อีกทางหนึ่ง

ดังนั้น รัฐบาลเอโดะจึงดำเนินนโยบายแยกตัวโดดเดี่ยวใน ค.ศ. 1639 โดยจำกัดขอบเขตเหลือเพียงการติดต่อทางการค้าผ่านรัฐบาลเอโดะเท่านั้น โดยรัฐบาลเอโดะได้กำหนดเมืองท่าเฉพาะทางการค้าไว้ 4 แห่งเท่านั้น คือ 1) มัตสึมาเอะ เมืองท่าในเอโอะซะ จ.ฮอกไกโดในปัจจุบันสำหรับติดต่การค้าขายกับชนเผ่าไอนุ 2) ซัทสึมะ เมืองท่าใน

จ.คาโกะชิมะสำหรับติดต่อค้าขายกับอาณาจักรริวกิว (จ.โอกินาวาในปัจจุบัน) 3) เกาะคีชิมะส่วนหนึ่งของ จ.นางาซากิสำหรับติดต่อค้าขายกับเกาหลี และ 4) เกาะเดจิมะส่วนหนึ่งของ จ.นางาซากิ สำหรับติดต่อค้าขายกับจีนและฮอลันดา (Tanaka, 2015: 56) ซึ่งฮอลันดาเป็นชาติตะวันตกเพียงชาติเดียวที่ญี่ปุ่นติดต่อสัมพันธ์ด้วย

บทบาทของฮอลันดาในช่วงสมัยญี่ปุ่นแยกตัวโดดเดี่ยว

ฮอลันดาหรือเนเธอร์แลนด์ในปัจจุบัน ประกอบด้วยหลายแคว้นหลายเชื้อชาติที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนขึ้นปกครองสมัยตั้งแต่ที่ยังไม่รวมแคว้น ปกครองด้วยระบบกษัตริย์ที่มีการแก่งแย่งบัลลังก์กันเรื่อยมา เริ่มต้นด้วยชนชาติบาตเวียนและชนชาติเฟรเซียอันเป็นเผ่าแรกเริ่ม และมีการต่อสู้ระหว่างเผ่าพันธุ์และเชื้อสายอยู่ไม่ขาดในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 จนถึงกลางศตวรรษที่ 17 ฮอลันดาทำสงครามกับสเปนที่รู้จักกันในนาม “สงครามแปดสิบปี” จนกระทั่งในช่วงที่เริ่มค้าขายกับญี่ปุ่น อยู่ในช่วงที่ฮอลันดาพักรบจากสงครามภายใน จึงเป็นช่วงที่ฮอลันดาหันมาพัฒนาเศรษฐกิจและเดินเรือค้าขายกับชาติอื่น ๆ

การที่ญี่ปุ่นในช่วงสมัยแยกตัวโดดเดี่ยวยอมติดต่อค้าขายกับฮอลันดาก็เพราะมองว่าตนจะไม่เป็นฝ่ายเสียเปรียบและฮอลันดาเองก็มุ่งเน้นการค้าขายเพียงอย่างเดียวโดยไม่คิดเผยแพร่ศาสนาคริสต์เข้าสู่ญี่ปุ่น บทบาทของฮอลันดาจึงเริ่มจากการเป็นคู่ค้าอันนำมาซึ่งบทบาทอื่น ๆ ตามมา

1. การเป็นคู่ค้า

ฮอลันดา เป็นชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับญี่ปุ่นในเวลาไล่เลี่ยกับรัสเซียและอังกฤษ โดยมุ่งเน้นการค้ากับญี่ปุ่นครั้งแรก เมื่อ ค.ศ. 1600 ที่เมืองเบปปุ ในคิวชูทางตอนใต้ของญี่ปุ่น ต่อมาตั้งสถานการค้าขึ้นที่เมืองท่าฮิราโตะใน ค.ศ. 1609 แต่ภายหลังรัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินนโยบายแยกตัวโดดเดี่ยว ได้ขอให้ฮอลันดาย้ายไปยังเกาะเดจิมะ จ.นางาซากิเช่นเดียวกับจีนใน ค.ศ. 1641 (Nishihira, 1975: 11) นางาซากิจึงกลายเป็นเมืองท่าสำคัญในการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ โดยอนุญาตให้อาศัยและค้าขายอยู่ที่นั่นเท่านั้น สถานการค้าที่ตั้งบนเกาะเดจิมะดำเนินการโดยบริษัทดัตช์อีสต์อินเดีย (Dutch East India Company) หรือภาษาดัตช์คือ “Vereenigde Oost Indische Compagnie” จึงมักใช้ตัวย่อว่า “VOC” (Screech, 1996: 8)

เรือสินค้าของฮอลันดาที่เข้ามายังญี่ปุ่นแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาแต่มีแนวโน้มน้อยลงเรื่อยๆ โดย ค.ศ. 1665 เรือตัดซ์เข้ามาปีละ 12 ลำ ค.ศ. 1698 ปีละ 7 ลำ หลังจาก ค.ศ. 1716 ปีละ 2 ลำ และหลังจาก ค.ศ. 1790 จนกระทั่งปิดสถานการค้าใน ค.ศ. 1850 ปีละ 1 ลำ (Nishihira, 1975: 9) แม้การค้ากับญี่ปุ่นจะลดถอยเนื่องจากเป็นช่วงที่ฮอลันดาเกิดสงครามและพ่ายแพ้ต่ออังกฤษและฝรั่งเศส ทางบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียจึงมีท่าทีที่จะปิดสถานการค้าในญี่ปุ่น แต่อิทธิพลของฮอลันดาได้แทรกซึมไปในวัฒนธรรมญี่ปุ่นแล้ว (Doolan, 2000: 38) โดยเฉพาะในช่วง ค.ศ. 1716-1745 เกิดการปฏิรูปเดียวฮัตซึน ซึ่งเป็นนโยบายที่รัฐบาลออกมารับมือกับสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำในช่วงดังกล่าว การปฏิรูปฯ ช่วยชะลอการถอนตัวไปจากเกาะเดจิมะของบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียด้วย เนื้อหาการปฏิรูปดังกล่าว นอกจากจัดระบบการค้าขายใหม่แล้ว ยังจัดระบบการเงินให้เป็นระบบเดียว ขึ้นภาษีข้าวแลกกับการลดระยะเวลาที่ใดเมียวต้องเข้ามาพำนักที่เอโดะจากแต่เดิม 1 ปีลดลงเป็น 6 เดือน และยังผ่อนปรนกฎเกณฑ์การนำเข้าสินค้าและขยายขอบเขตชนิดของสินค้าที่นำเข้าด้วย เช่น หนังสือต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์ จึงถือเป็นช่วงที่สินค้าจากตะวันตกหลังไหลเข้ามามากขึ้น กอปรกับช่วงเวลาต่อมาในทศวรรษ 1770 ผู้มีอำนาจในรัฐบาลเปิดรับและไม่ต่อต้านการเข้ามาของต่างชาติโดยมีความคิดที่จะเปิดประเทศเพื่อความเจริญก้าวหน้าจากค้าขายด้วย

สินค้าที่ญี่ปุ่นและฮอลันดาแลกเปลี่ยนซื้อขายจะเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา แต่สินค้าส่งออกหลักของญี่ปุ่นคือ ทองแดงและเงิน ภายหลังมีผลผลิตทางทะเล การบูรเซรามิกเนื้อขาว สินค้าเคลือบเงา เป็นต้น ส่วนสินค้านำเข้าจากฮอลันดานั้น นอกจากน้ำตาลแล้ว ยังมีหนังสือ ผ้าขนสัตว์ ผ้ากำมะหยี่ ผ้าฝ้ายที่มีลวดลาย ผ้าลายทาง กระดองเต่าสำหรับทำเครื่องประดับ แผ่นหนังฉลุลาย ภาพสีน้ำมัน ภาพพิมพ์ เมดัลลีฟ้า ไม้หอม เชิงเทียน กรรไกร นาฬิกา แว่นตา เครื่องแก้ว ผลิตภัณฑ์จากกระจก หนังสือต่าง ๆ และขนมหวาน รวมไปถึงกิจกรรมด้านสันตนาการ เช่น การเล่นฟองสบู่ การจัดแสดงสัตว์ที่นำเข้ามา เช่น นกยูง อูฐ เป็นต้น (National Diet Library, 2009) เมื่อพิจารณาแล้ว จะพบว่าเป็นสินค้าประเภทฟุ่มเฟือย แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหรือขนบบางอย่างของชาวญี่ปุ่น เช่น การนำเข้าผ้ากำมะหยี่ทำให้เริ่มใช้กันทั่วไปในหมู่ชาวบ้าน

ไม่ใช่ของสำหรับชนชั้นสูงเท่านั้น การสวมใส่ชุดจากผ้าฝ้ายที่มีลวดลายของชาวบ้าน การประดับผมด้วยเครื่องประดับที่ทำจากกระดองเต่า การใช้กระจกหรือแว่นตา การใช้เมล็ดสีฟ้าในงานจิตรกรรมนำมาซึ่งการนิยมใช้สีน้ำเงินจากฮอลันดาที่เรียกกันว่า Prussian Blue

สินค้าส่วนหนึ่งที่น่าเข้าจากฮอลันดา ชาวญี่ปุ่นจะเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ของแปลก” (Screech, 1996: 8) โดยเฉพาะเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์หรือสิ่งที่มีกระจกเป็นส่วนประกอบ เช่น กล้องโทรทรรศน์ กล้องจุลทรรศน์ กล้องสลับลาย เครื่องกำเนิดไฟฟ้าสถิต เครื่องฉายภาพ บารอมิเตอร์ เทอร์โมมิเตอร์ ปริซึม เป็นต้น ซึ่งเมื่อนำเข้ามาแล้ว ผู้เป็นเจ้าของจะนำมาตั้งโชว์ไว้ การเข้ามาของสินค้าที่เรียกว่า “ของแปลก” เหล่านี้ บางครั้งจึงเป็นเสมือนของเล่นหรือสิ่งสร้างความบันเทิงสรวลเสริมจินตนาการมากกว่าที่จะนำมาใช้ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริง

ไคเมียวบางคนจะตั้งโชว์สินค้าแปลก ๆ ที่จัดหามาได้ไว้ภายในพื้นที่รับแขกของตน การเข้าถึงสินค้าและได้มาจึงย่อมหมายถึงการมีอภิสิทธิ์บางอย่าง เช่น อำนาจเงิน เส้นสายที่ต้องรู้จักพ่อค้าผู้รับซื้อสินค้ามาขายในเมืองซึ่งมักมีราคาค่อนข้างแพง ส่วนชาวบ้านก็ได้เห็นสินค้าที่เป็นเสมือนเครื่องมือถ่ายทอดความแตกต่างทางวัฒนธรรมเหล่านั้นผ่านร้านค้าในเมือง ในขณะที่นักปราชญ์อาจได้รับการอุปถัมภ์จากไคเมียวให้มาแปลเอกสารการใช้งานสินค้าเหล่านั้น การรู้จักหรือได้เรียนรู้วิธีใช้ของแปลก ๆ จากฮอลันดา จึงเป็นเสมือนตัวชี้วัดระดับความเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิทยาการตะวันตกได้อีกทางหนึ่ง ทั้งยังช่วยประกอบสร้างตัวตนและอำนาจของบุคคลนั้น ๆ ในกลุ่มของตนด้วย (Terrence, 2007: 68)

ฮอลันดาที่มีบทบาทเป็นคู่ค้าผู้นำสินค้าอันเป็นสิ่งแปลกใหม่เข้ามานั้น จึงมีบทบาทของการนำวัฒนธรรมเชิงวัตถุมาแพร่กระจายในญี่ปุ่น ทำให้เกิดการเรียนรู้วิทยาการผ่านสินค้าเหล่านั้นในกลุ่มนักปราชญ์ เกิดการแสดงตัวตนทางอำนาจโดยใช้สินค้าประหลาดเหล่านั้นเป็นเครื่องมือแสดงฐานะทางเศรษฐกิจและเส้นสายในชนชั้นนักรบอย่างไคเมียว เกิดการเปลี่ยนโลกทัศน์ของชาวบ้านที่ได้เห็น “ของแปลก” รวมถึงเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีในชีวิตประจำวันด้วยเช่นกัน เช่น เครื่องแต่งกาย การละเล่นต่าง ๆ

2. การเป็นประตูสู่โลกกว้าง

2.1 ดัตช์ศึกษา วิทยาการตะวันตกในญี่ปุ่น

เมื่อพูดถึงฮอลันดาในสมัยเอโดะ เอกสารและตำราส่วนใหญ่ในประเทศไทยมักกล่าวถึง การเป็นผู้นำวิทยาการตะวันตกเข้ามาซึ่งทำให้เกิด “ดัตช์ศึกษา” กล่าวคือ การศึกษาวิทยาการตะวันตกทั้งหลายในญี่ปุ่นจะใช้ภาษาดัตช์เป็นสื่อกลาง (Tooyama, 2011: 119) ดัตช์ศึกษาจึงเป็นคำทั่วไปที่ใช้เรียกการเรียนรู้วิทยาการตะวันตก เพราะชาวญี่ปุ่นศึกษาเรื่องราวภายนอกนั้นผ่านภาษาดัตช์ทั้งหมด (Goodman, 2013A: 6)

Goodman (2013A: 6) มองว่า ดัตช์ศึกษาแบ่งเป็น 2 กระแสใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) วิทยาการทางการแพทย์ ซึ่งรวมถึงพฤกษศาสตร์ เกษตรศาสตร์ การศึกษาแร่ธาตุ เคมี ฟิสิกส์ สัตววิทยา ฯลฯ และ 2) ดาราศาสตร์ ซึ่งรวมถึงศาสตร์การปฏิบัติงาน การสำรวจ การทำแผนที่ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ เนื่องจากญี่ปุ่นในช่วงสมัยนั้นสนใจเกี่ยวกับความต้องการต่อชีวิตให้ยืนยาว รวมถึงการจัดการปฏิทินเพื่อพัฒนางจรทาง การเกษตรอันเป็นปัจจัยหนึ่งในการพึ่งพาตนเองของญี่ปุ่น

แพทย์จากฮอลันดาที่มาประจำที่สถานการค้าบนเกาะเดจิมะมีบทบาทในการถ่ายทอดศาสตร์ด้านเทคนิคการแพทย์ เช่น การผ่าตัด ซึ่งชาวเอเชียตะวันออกมองว่าเป็นการทำลายร่างกายที่ส่งต่อมาจากบรรพบุรุษ (Tantri, 2016: 147) ในช่วงทศวรรษ 1680 กลุ่มชาวญี่ปุ่นที่ทำงานให้ฮอลันดาที่มีความสนใจใฝ่รู้มากพอได้เรียนรู้จากแพทย์เหล่านั้นและแปลหนังสือเกี่ยวกับกายวิภาคออกมาหลายเล่ม เช่น *Treatise on the Internal (Organs)*, *Dutch Illustrations of the Meridians, Muscles, Artery and Viscera* ซึ่งถือเป็นหนังสือแปลทางการแพทย์เล่มแรก ๆ (Yamashita, 2015: 65)

อันที่จริงแล้ว ผู้ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิทยาการตะวันตกอย่างจริงจังคือ โทะกุงะวะ โยะชิมุเนะ โชกุนลำดับที่ 8 (ปกครอง ค.ศ. 1716-1745) เขาได้เห็นภาพข้างในหนังสือแปลภาษาดัตช์ชื่อว่า “*Natural History of Quadrupeds*” ที่เขียนโดยชาวสกอตแลนด์ (Screech, 1996: 10) เขาเห็นว่าควรมิคนเรียนรู้ภาษาดัตช์เพื่อเผยแพร่ความรู้เหล่านั้น ซึ่งบุคคลดังกล่าวคือซุงิเตะ เก็มปะกุ (1733-1817) ผู้ได้ชื่อว่า เป็นนักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญดัตช์ศึกษาในเวลาต่อมา ซุงิเตะสนใจวิชาแพทย์แบบ

ตะวันตก เพราะพบว่าข้อมูลในหนังสือจากประเทศตะวันตกที่ฮอลันดานำเข้ามานั้นตรงกับความจริงและเหนือกว่าวิทยาการจีนที่เคยเรียนรู้มา นอกจากนี้โชกุนแล้ว นับตั้งแต่ช่วง 1780 เจ้านักระดับสูงในรัฐบาลก็เปิดรับและศึกษาวิทยาการตะวันตกอย่างจริงจังมากขึ้น เพื่อศึกษาให้รู้เท่าทันชาติตะวันตกและนำมาปรับใช้ในการบริหาร เช่น วางนโยบายการรับมือกับต่างชาติ (Cullen, 2003: 4)

นอกจากการแพทย์และการบริหารแล้ว การทหารก็ยังเป็นเรื่องที่รัฐบาลเอโดะให้ความสนใจมาตลอดตั้งแต่แรก อาจเพราะหวาดระแวงกับการเข้ามาแทรกแซงของชาติตะวันตกอย่างสเปนและโปรตุเกส รัฐบาลเอโดะยังคงสนใจเกี่ยวกับอาวุธปืนฮอลันดาจึงได้นำปืนครกและอาวุธสงครามอื่น ๆ เช่น ระเบิดแบบต่าง ๆ รวมทั้งช่างทำปืนเข้ามาเพื่อสอนเกี่ยวกับอาวุธของชาวตะวันตกตั้งแต่ทศวรรษที่ 1630 คนจากฮอลันดาจึงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดวิทยาการเหล่านี้ เช่น ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เองเกลเบิร์ต แกมเฟอร์ (Engelbert Kaempfer) แพทย์ชาวเยอรมันที่ฮอลันดาส่งมาประจำการที่สถานการค้าของบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียบนเกาะเดจิมะ สอนล่ำมชาวญี่ปุ่นเกี่ยวกับอาวุธปืนดัตช์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการช่วยทำวิจัย ซึ่งต่อมาล่ำมคนดังกล่าวเขียนหนังสือออกมา 2 เรื่องคือ “The Secret of Dutch Gunnery” และ “The Secret of Poisonous Drugs for Gunnery” หัวหน้าสถานการค้าจากฮอลันดาในช่วงทศวรรษ 1820 ยังได้สอนข้าราชการในนางาซากิเกี่ยวกับวิทยาการทหารของยุโรป มีการนำเข้าอาวุธและหนังสือเกี่ยวกับการยิงปืนและยุทธศาสตร์การรบ อันนำไปสู่การเปิดโรงเรียนเพื่อสอนความรู้ดังกล่าว รวมถึงเปิดโรงเรียนสอนภาษาดัตช์เพื่อนำไปใช้ศึกษาวิทยาการตะวันตกผ่านตำราภาษาดัตช์ และมีการแปลหนังสือภาษาดัตช์ออกมามากมาย อีกทั้ง โชกุนยังให้มีการฝึกหัดการทหารแบบสมัยใหม่และฝึกหัดการยิงปืนให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีชาวญี่ปุ่นที่ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และธรรมเนียมปฏิบัติของประเทศตะวันตกและเหรียญยุโรปหลังจากได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิทยาการตะวันตกจากไอแซค ทิตซิงห์ (Isaac Titsingh) หัวหน้าสถานการค้าที่มาประจำการในช่วง ค.ศ. 1781-1784 (Nishihira, 1975: 15-16, 18)

คนจากฮอลันดาที่มาประจำการภายใต้ชื่อของบริษัทดัตช์อีสต์อินเดีย ที่เกาะเดจิมะจึงมีบทบาทในการเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ของอีกซีกโลกหนึ่ง การนำวัฒนธรรมเชิงรูปธรรมอย่างหนังสือต่าง ๆ เข้ามาในญี่ปุ่นล้วนกระตุ้นให้เกิดความสนใจและเกิดกระแสการศึกษาวិทยาการตะวันตกผ่านภาษาดัตช์ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาด้วยตนเอง ศึกษาตามคำสั่งรัฐบาล ศึกษาผ่านการทำงานกับชาวดัตช์ ไปจนถึงศึกษาผ่านโรงเรียนที่ชาวดัตช์หรือนักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญด้านดัตช์ศึกษาเปิดสอน ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกโดยมีฮอลันดาเป็นสื่อกลางแม้ญี่ปุ่นจะแยกตัวโดดเดี่ยวอยู่ก็ตาม

นอกจากดัตช์ศึกษาจะทำให้ญี่ปุ่นได้เรียนรู้โลกภายนอกแล้ว เกาะเดจิมะพื้นที่อยู่อาศัยของฮอลันดาเพียงแห่งเดียวในญี่ปุ่นยังเป็นเสมือนพื้นที่พิเศษที่ชาวญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งได้สัมผัสโดยตรงกับความต่างทางวัฒนธรรม

2.2 เดจิมะ พื้นที่พิเศษทางวัฒนธรรม

พื้นที่อยู่อาศัยสำหรับชาวต่างชาติจากบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียของฮอลันดาที่รัฐบาลเอโดะกำหนดไว้นั้นคือเกาะเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นจากการถมทะเลใน จ.นางาซากิทางตอนใต้ของญี่ปุ่น เกาะเดจิมะเป็นเกาะรูปพัดคลื่นยื่นออกไปในทะเลและติดกับแผ่นดินใหญ่ ล้อมรอบด้วยรั้วกำแพงหินสูงสองชั้นราวกับต้องการจงจำและป้องกันกรหลบหนี ขนาดโดยรวมทั้งเกาะมีพื้นที่แค่เพียงพอต่อการตั้งบ้านเรือนของชาวดัตช์ 20 หลังคาเรือน ที่พักของเจ้าหน้าที่ฝ่ายญี่ปุ่น เช่น ล่าม ทหาร รวมทั้งสวนผักและคลังสินค้า ทางตะวันตกของเกาะเป็นท่าเรือทางใต้คือส่วนที่ติดกับแผ่นดินใหญ่ โดยเชื่อมด้วยสะพานหินที่มีทหารเฝ้าและมีป้ายระบุชัดเจนว่า “ห้ามเข้าหากไม่ได้รับอนุญาต” ชาวดัตช์ต้องตกแต่งบ้านเรือนด้วยเงินของตนเอง ต้องจ่ายค่าเช่าพื้นที่บนเกาะเดจิมะเป็นรายปี มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว แกะ หมู ไก่ ฯลฯ เพื่อนำมาเป็นอาหาร ส่วนน้ำจะได้จากท่อไม้ไผ่ที่ต่อมาจากแผ่นดินใหญ่ซึ่งค่าน้ำนี้ไม่รวมกับค่าเช่าพื้นที่ (Jansen, 2002: 80; Goodman, 2013B: 19)

ชีวิตบนเกาะแห่งนี้ไม่ได้เป็นอิสระนักโดยเฉพาะในระยะแรก คนจากฮอลันดาจะไม่สามารถได้รับอนุญาตให้ออกจากเกาะและมีชีวิตความเป็นอยู่ภายใต้การถูกจับตามองโดยคนของรัฐบาลเอโดะตลอดเวลา กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนเกาะเดจิมะ

ได้แก่ หัวหน้าสถานีการค้าหรือที่ชาวญี่ปุ่นเรียกว่า “กะปิตัน” ที่มีระยะเวลาประจำการแค่ 1 ปีซึ่งไม่นานจนเกินไปที่จะทำให้เกิดความสนิทสนมกับชาวญี่ปุ่นในท้องถิ่น รองหัวหน้า ผู้ดูแลคลังสินค้า หมอ ผู้ช่วยหมอ ช่างต่อเรือ ช่างไม้ ทาสผิวดำ (Negro Slave) เป็นต้น (Goodman, 2013B: 20) โดยเฉลี่ย มีคนของฮอลันดาอาศัยอยู่บนเกาะประมาณ 20 คน อาจมีมากกว่านั้นถึง 40 คนในช่วงเรือจากฮอลันดามาเทียบท่าในทางตรงกันข้าม จำนวนชาวญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับฮอลันดาบนเกาะมีมากกว่า เช่น ค.ศ. 1708 มีถึง 224 คน (Wahid, 2016: 9) เช่น ล่าม คนลาดตระเวนในเวลากลางคืน

การใช้ชีวิตในแต่ละปีบนเกาะเดจิมะมีรูปแบบค่อนข้างจำเจเป็นวงจรตามการมาของเรือสินค้า เรือสินค้ามาถึงในช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี เมื่อนำสินค้าลงมาจากเรือ จะมีพ่อค้าที่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลมาตรวจสินค้าเหล่านั้น โดยรัฐบาลเอโดะมีสิทธิที่จะเลือกก่อนและเก็บวัตถุดิบหรือสินค้าเกี่ยวกับสงครามไว้ (Jansen, 2002: 81) จากนั้นเรือจะกลับไปในเดือนกันยายนหรือตุลาคมพร้อมสินค้าส่งออกเต็มลำ หลังจากเรือดัตช์กลับไปแล้ว จะเข้าสู่ช่วงการเตรียมเดินทางไปพบโชกุนที่เอโดะ ซึ่งกินระยะเวลารวม 3-4 เดือนจึงเดินทางกลับมายังเกาะเดจิมะในช่วงกลางปี จากนั้นเป็นช่วงที่ชาวดัตช์ต้องต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมชมเกาะเดจิมะ เช่น เจ้าหน้าที่รัฐบาล

เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลหรือนักปราชญ์ที่สนใจเกี่ยวกับดัตช์ศึกษาจะเดินทางมายังเกาะเดจิมะและได้สัมผัสกับขนบธรรมเนียมของชาติตะวันตกโดยตรง ชาวดัตช์จะพาชมนสถานที่ต่าง ๆ บนเกาะหรือแม้กระทั่งเล่นบิลเลียดให้ชม การเข้าชมคลังสินค้าและบ้านพักของหัวหน้าสถานีการค้าที่มีรูปแบบการตกแต่ง เฟอร์นิเจอร์ ข้าวของเครื่องใช้โดยเฉพาะการใช้กระบอก ได้เปิดโลกทัศน์ให้แก่ชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ งานปีใหม่ที่ชาวดัตช์จัดขึ้นบนเกาะเดจิมะนั้น จะเชิญคนของรัฐบาลจากฝั่งนางาซากิมาร่วม มีการเตรียมของขวัญไว้ให้ รวมถึงมีการนั่งร่วมโต๊ะอาหารแบบตะวันตก Hesselink (2000: 113) ถ่ายทอดพรรณนาไว้ว่า วัฒนธรรมเชิงวัตถุต่าง ๆ ของชาวตะวันตก เช่น ผ้าคลุมโต๊ะ แก้ว ส้อม มีด ช้อน จาน ภาชนะแก้ว ภาชนะเครื่องปั้นสำหรับเข้าเตาอบ ฯลฯ รวมถึงอาหารและขนมหวานต่าง ๆ เช่น พาย แพนเค้ก น่าจะดึงดูดความสนใจของแขกที่มาร่วมงานเลี้ยงปีใหม่ในแบบฉบับของฮอลันดาได้เป็นอย่างมาก กล่าวได้ว่าเป็นการเปิดโลกทัศน์และเรียนรู้วัฒนธรรมจากอีกซีกโลก

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลเอโดะจะมีข้อห้ามไม่ให้ชาวญี่ปุ่นเข้าไปในเกาะเดจิมะหากไม่ได้รับอนุญาต แต่ก็มีข้อยกเว้นสำหรับหญิงคนिकाที่สังกัดสำนักนางโลมบนฝั่งนางซาคิ สำนักนางโลมที่ให้บริการแก่ชาวต่างชาติคือสำนักมะรุยะมะและสำนักโยะระอิ (Wadid, 2016: 11) ชาวต่างชาติสามารถขอให้หญิงคนิกาเหล่านี้มาค้างคืนที่บ้านพักของตนบนเกาะได้ ตั้งแต่หนึ่งคืนไปจนถึง 3-5 วัน และอาจนานกว่านั้นในช่วงฤดูหนาว เนื่องจากทุกครั้งที่หญิงคนิกาเหล่านี้เดินทางไปพักที่บ้านของชาวต่างชาติ จะมีคนจากสำนักนางโลมคอยติดตามเพื่ออำนวยความสะดวกแก่พวกเธอด้วย เช่น การจัดหาข้าวคูน การมีหญิงคนิกาอยู่บริการเท่ากับว่าชาวต่างชาติเองจะมีคนคอยดูแลและยอมได้รับความสะดวกสบายไปด้วย หากกรณีที่มีลูกด้วยกัน ลูกจะได้รับอนุญาตให้อยู่บนเกาะกับผู้เป็นพ่อจนถึงอายุเจ็ดปีเท่านั้น แต่ผู้เป็นพ่อสามารถจ่ายค่าเลี้ยงดูได้ และลูกก็ยังสามารถเดินทางไปเยี่ยมผู้เป็นพ่อได้เป็นครั้งคราวเพื่อเปิดโอกาสให้ได้รับการอบรมสั่งสอนจากพ่อชาวตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างชาวต่างชาติกับหญิงคนิกาเหล่านี้จึงมองได้ว่าเป็นเสมือนผู้อุปถัมภ์ทางการเงินไปจนถึงการเป็นผู้ปลูกฝังวัฒนธรรมตะวันตกให้แก่ลูก

แม้ความเป็นอยู่ของฮอลันดาบนเกาะจะถูกบีบบังคับ ถูกสอดส่องดูแล และค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ตามที่ Jansen (2002: 85) อ้างถึงเองเกลเบิร์ตแกมเฟอร์ แพทย์ประจำสถานการค้าที่ได้กล่าวไว้ในบันทึกว่า ความเป็นอยู่ของฮอลันดาในนางซาคิโดยเฉพาะในระยะแรก ๆ ที่ยังไม่มีการณ์ผ่อนปรนใด ๆ นั้น มีสภาพดีกว่าคุกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แม้กระนั้น เกาะเดจิมะก็มีความเป็นเมืองนานาชาติ และเป็นเสมือนพื้นที่พิเศษในด้านศาสนา วิทยาการ และวัฒนธรรม (Koshita, 2017: 58) บทบาทของฮอลันดาในเกาะเดจิมะจึงเป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมและเปิดโลกทัศน์ให้แก่ชาวญี่ปุ่นโดยตรง

3. การเป็นผู้บันทึกประวัติศาสตร์โลก

นอกจากการเป็นผู้แพร่กระจายวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น สินค้าต่าง ๆ การถ่ายทอดความรู้วิทยาการตะวันตก และการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เกาะเดจิมะโดยตรงแล้ว อีกบทบาทหนึ่งของฮอลันดาคือการเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในนานาประเทศโดยการบันทึกเป็นรายงาน

รัฐบาลเอโดะขอให้หัวหน้าสถานีการค้าส่ง “รายงานข่าวสารดัตช์” (Dutch Report News; Oranda fusetsugaki) มาพร้อมกับรายการสินค้าและใบแจ้งราคาสินค้า ทุกครั้งที่เรือดัตช์เข้ามาถึงนางาซากิ เพื่อให้รัฐบาลเอโดะได้ทราบข่าวสารการเคลื่อนไหวของนานาประเทศตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1650 (Nishihira, 1975: 11) เนื้อหาของรายงานฯ ในช่วงแรกจะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของโปรตุเกสและสเปนที่มีต่อประเทศอื่นๆ ในยุโรปเป็นหลัก ต่อมา มีการขยายขอบเขตเนื้อหาออกไปโดยมีข่าวสารเกี่ยวกับอินเดียและจีน ด้วย ทางฮอลันดาหรือหัวหน้าสถานีการค้าจะเป็นผู้เขียนรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่เรือสินค้าดัตช์กลับออกไปจนกระทั่งถึงวันที่มายังนางาซากิอีกครั้ง จากนั้น จะมีล่ามชาวญี่ปุ่นทำหน้าที่แปลเป็นฉบับภาษาญี่ปุ่นและนำส่งไปยังรัฐบาลเอโดะ (Tanaka, 2015: 59) แม้รายงานฯ นี้จะถูกเวียนส่งในวงจำกัด แต่ก็ทำให้โชกุน เจ้าหน้าที่ขึ้นสูงในรัฐบาล และได้เมื่อยางแว่นได้ทราบสถานการณ์โลกอยู่ตลอดเวลา

การมีอยู่ของรายงานฯ นี้แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเอโดะมิได้เพิกเฉยต่อสถานการณ์ภายนอกแม้แยกตัวโดดเดี่ยว โดยเฉพาะเมื่อชาติตะวันตกรุกรานประเทศใกล้เคียงอย่างจีน ใน ค.ศ. 1839-1842 สงครามระหว่างอังกฤษและจีนครั้งนี้เรียกกันว่า สงครามฝิ่น ความขัดแย้งเริ่มจากอังกฤษขาดดุลการค้าจำนวนมาก เพราะนำเข้าใบชาจากจีน แต่กลับไม่สามารถขายสินค้าให้จีนได้อย่างเสรีเนื่องจากจีนใช้ระบบผูกขาดทางการค้า ต่อมา อังกฤษเริ่มขายฝิ่นที่ปลูกในอินเดียซึ่งเป็นอาณานิคมของตนให้จีน ทำให้จีนเสียเปรียบทางการค้า คนจีนติดฝิ่นเป็นจำนวนมากและพิษภัยจากการติดฝิ่นทำให้จีนประกาศห้ามนำเข้าฝิ่น แต่พ่อค้าชาวอังกฤษยังคงนำเข้ามา จีนจึงยึดฝิ่นไว้เป็นจำนวนมาก เมื่ออังกฤษขอฝิ่นคืน จีนปฏิเสธและได้ตอบด้วยการทิ้งฝิ่นทั้งหมดลงทะเลอันกลายเป็นข้ออ้างให้อังกฤษบุกเข้าปิดล้อมจีนและมีชัยเหนือจีนในที่สุด อังกฤษบังคับให้จีนเปิดเมืองท่าชายทะเลทั้ง 5 แห่ง และต้องชดเชยค่าปฏิกรรมสงครามด้วย

เมื่อญี่ปุ่นได้ทราบเหตุการณ์นี้ผ่านฮอลันดา จึงให้ฮอลันดาจัดทำรายงานข่าวชาวดัตช์ฉบับพิเศษ (Betsudan Fusetsugaki) ขึ้นมาอีกหนึ่งฉบับ โดยเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1840 (National Diet Library, 2009) ซึ่งรายงานฯ ฉบับพิเศษนี้สิ้นสุดใน ค.ศ. 1859 เนื้อหาในช่วง ค.ศ. 1840-1845 จะเน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและอังกฤษ

หลังจากนั้นเนื้อหาจะเกี่ยวกับสถานการณ์โลกทั่วไป (Matsukata, 2008: 1) อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ขอล้างในรายงานฯ เหล่านี้ย่อมคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง เนื่องจากฮอลันดาจะบันทึกในสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ก่อให้เกิดการเสียผลประโยชน์ ข้อมูลในรายงานฯ จึงมีส่วนที่ไม่ตรงตามความจริง อีกทั้ง ล่ามชาวญี่ปุ่นเองก็ถ่ายทอดออกมาได้ไม่ถูกต้องนักเนื่องด้วยอุปสรรคทางภาษา

การได้รับรู้ข่าวสารจากรายงานฯ เหล่านี้ ทำให้ญี่ปุ่นคาดเดาการมาถึงของกองเรือชาติตะวันตกที่ใหญ่ขึ้น รวมถึงคาดเดาได้ว่าเรือจากตะวันตกที่เข้ามาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีจุดประสงค์ใด (Koshita, 2017: 15) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นเร่งพัฒนาอุตสาหกรรม เรียนรู้การทหาร และต้นตอที่จะทำประเทศให้เท่าทันไม่ด้อยกว่าตะวันตก นอกจากนี้ Takano (2010: 87) แสดงทรรศนะว่า การรับรู้เกี่ยวกับสงครามฝิ่นจากรายงานฯ ฉบับพิเศษ ส่งผลให้ญี่ปุ่นตระหนักถึงความจริง 3 ประการคือ 1) ความก้าวหน้าและความเหนือกว่าของชาติตะวันตกที่สามารถเอาชนะจีนที่ยิ่งใหญ่และเป็นต้นแบบหลายอย่างในสายตาญี่ปุ่น 2) ความสำคัญของความเป็นเอกภาพในประเทศ ซึ่งนำไปสู่ความเป็นชาตินิยม และ 3) การทบทวนถึงการดำเนินนโยบายแยกตัวโดดเดี่ยวของตนว่า ในสถานการณ์ที่โลกเปลี่ยนแปลงและชาติตะวันตกรุกหน้า ญี่ปุ่นไม่มีทางพัฒนาต่อไปได้หากยังคงปิดประเทศอยู่เช่นนี้

การมีอยู่ของรายงานฯ นั้นเน้นย้ำว่าฮอลันดากลายเป็นช่องทางเดียวที่จะส่งมอบข่าวสารความเป็นไปของซีกโลกตะวันตกและนานาชาติให้ญี่ปุ่นได้ การเป็นผู้บันทึกประวัติศาสตร์เหล่านี้้นอาจเป็นเหตุผลสำคัญที่รัฐบาลเอโดะยังคงรักษาความสัมพันธ์กับฮอลันดาไว้โดยจำกัดอิสระและควบคุมให้อยู่ในสายตา ญี่ปุ่นมองว่าเป็นการไม่ฉลาดที่จะปล่อยฮอลันดาไป แต่ก็อันตรายเกินไปที่จะยอมเปิดรับอย่างเต็มที่ (Jansen, 2002: 85)

อย่างไรก็ตาม ชาวต่างชาติมิได้คอยส่งมอบข่าวสารจากบนเกาะเดจิมะเท่านั้น การเดินทางไปยังเอโดะหรือโตเกียวในปัจจุบันเพื่อเข้าพบโชกุนแห่งรัฐบาลเอโดะก็เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารและนำมาซึ่งอีกบทบาทหนึ่ง

4. การเป็นเสมือนทูต

รัฐบาลเอโดะกำหนดให้หัวหน้าสถานการค้าจากฮอลันดาเดินทางเข้าไปรายงานตัวยังเอโดะเมืองหลวงเป็นระยะ ตั้งแต่ ค.ศ. 1633 กำหนดให้เดินทางไปปีละ 1 ครั้ง 2 ปีต่อครั้งตั้งแต่ ค.ศ. 1764 และ 4 ปีต่อครั้งในช่วง ค.ศ. 1790-1850 (Jansen, 2002: 82) คณะเดินทางประกอบด้วยหัวหน้าสถานการค้า แพทย์ ล่ามชาวญี่ปุ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล ฯลฯ ซึ่งชาวต่างชาติต้องเป็นฝ่ายออกค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด อีกทั้งการเดินทางและความเป็นอยู่เป็นไปในลักษณะถูกควบคุมดูแลอย่างเข้มงวดและไม่เป็นอิสระ แม้กระนั้นก็นับเป็นช่วงเวลาเดียวที่ชาวต่างชาติจะได้ชมเมืองและเปลี่ยนบรรยากาศ (Fris, 2014: 133) แม้จะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่อย่างเคร่งครัด เช่น การได้แวะชมวัดหรือโรงละครในเกียวโตก่อนเดินทางกลับ (Titsingh, 2006: 9)

การเดินทางใช้เวลาไปกลับรวม 90-142 วัน โดยเดินเท้าและเรือเล็กจากเกาะเดจิมะไปยังชิโมโนะเซกิ จากนั้นไปถึงโอซาก้าด้วยเรือใหญ่และเกี้ยว และโดยสารเรือไปยังเกียวโต สุดท้ายจึงใช้เส้นทางสายโทโคโดมุ่งสู่เอโดะ (Watanabe, 2017: 3; Titsingh, 2006: 9) เมื่อไปถึงเอโดะแล้ว จะพำนักอยู่ประมาณ 2-3 สัปดาห์ในบริเวณใกล้ปราสาทของโชกุนที่ทางรัฐบาลจัดไว้ให้เรียกว่า “นางาซากิยะ” นางาซากิยะนี้เองกลายเป็นพื้นที่สังสรรค์ทางวัฒนธรรม เช่น นักปราชญ์ที่ต้องการเสวนาเกี่ยวกับวิทยาการตะวันตกและได้รับอนุญาตจะเดินทางมาเข้าพบอย่างไม่ขาดสาย แม้แต่ชาวบ้านเอง ก็จะมามุงดูราวกับคณะเดินทางจากฮอลันดาเป็นของแปลก (Terrence, 2007: 67) ชาวต่างชาติกลายเป็นจุดสนใจระหว่างการเดินทางและมักถูกขอร้องให้นำข้าวของเครื่องใช้ เช่น หมวก ดาบ นาฬิกา ฯลฯ ออกมาให้ดู (Nishihira, 1975: 16)

การเข้าพบโชกุนใน ค.ศ. 1691 และ ค.ศ. 1692 ของคณะเดินทางที่มีเอเกลเบิร์ต แกมเฟอร์ แพทย์ชาวเยอรมันสังกัดบริษัทดัตช์อีสต์อินเดียใน ก็นระยะเวลา 4 ชั่วโมงครึ่งซึ่งสิ่งที่เอเกลเบิร์ตบันทึกไว้ทำให้ทราบว่า โชกุนมองชาวตะวันตกเป็นสิ่งที่น่าสนใจ (Jansen, 2002: 83-84) โดยโชกุนสั่งให้เขาทำหลายสิ่งหลายอย่าง ตั้งแต่ให้ตอบคำถามทั่วไป เช่น ชื่อ อายุ ครอบครัว ให้พูดคุยเรื่องต่าง ๆ เช่น ขนบธรรมเนียมหรือข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในฮอลันดา ให้อธิบายแผนที่โลก ให้หว่าเราะให้ลูกขี้เียน ให้ถอดเสื้อคลุม ให้เดินเข้าไปใกล้ ไปจนถึงให้เต้นรำและร้องเพลงให้ฟัง

(Goodman, 2013A: 29; Titsingh, 2006: 16) แม้ชาวดัตช์จะถูกบังคับให้ทำสิ่งต่าง ๆ จนดูน่าอึดอัดใจ แต่ของขวัญที่โชกุนมอบให้เป็นการตอบแทนกลับมานั้นมีจำนวนมาก และมีค่าขึ้นทุกครั้งที่เข้าพบ หลังจากเข้าพบโชกุนแล้ว ภายในคำวันนั้นจะมีงานเลี้ยงต้อนรับซึ่งขนาดงานค่อนข้างใหญ่หากเทียบกับการที่ฮอลันดาเป็นแค่กลุ่มพ่อค้าธรรมดา มิใช่ทูตอย่างเป็นทางการ อีกทั้ง จำนวนคนในขบวนที่ร่วมเดินทางเข้าสู่ปราสาทโชกุน ในบางปีมีมากถึง 250 คนซึ่งขบวนใหญ่เช่นนี้มีเกียรติเทียบเท่าใดเมียวที่มีอำนาจ (Goodman, 2013A: 29-30)

หัวหน้าสถานีการค้าหรือตัวแทนจากฮอลันดาเข้าพบโชกุนในแต่ละครั้ง นอกจากการแจ้งข่าวสารเกี่ยวกับโลกภายนอกแล้ว การยอมรับคำถามหรือทำทุกอย่างที่โชกุนต้องการยอมแสดงถึงการยินยอมพร้อมใจรักชาติสัมพันธ์อันดี แม้ไม่ใช่ทูตโดยตรง แต่ก็ป็นตัวแทนจากฮอลันดาที่พร้อมจะเจริญสัมพันธไมตรีให้การค้าเป็นไปอย่างราบรื่น การปรากฏตัวของคณะเดินทางจากฮอลันดายังทำให้ชาวบ้านได้เห็นความเป็นตะวันตกจากสัญลักษณ์ การแต่งกาย ฯลฯ และยังเป็นแหล่งเรียนรู้วิทยาการจากการส่งสรรพทางวัฒนธรรมกับนักปราชญ์หรือคนของรัฐบาลที่มาสันทนาด้วย

บทสรุป

บทบาทหน้าที่ของฮอลันดาเข้ามาญี่ปุ่นในฐานะคู่ค้า โดยนำไปสู่บทบาทอื่น ๆ อีกไม่ว่าจะเป็นการเป็นประตูเชื่อมสู่โลกภายนอกซึ่งเป็นผู้นำวิทยาการตะวันตกเข้ามาทั้งในรูปแบบสินค้า เช่น อุปกรณ์ทางการแพทย์ ตำรา ฯลฯ จนนำไปสู่กระแสดัตช์ศึกษาในหมู่นักปราชญ์ชาวญี่ปุ่น รวมถึงการถ่ายทอดความรู้จากชาวดัตช์เอง อย่างไรก็ตาม เมื่อระยะเวลาผ่านไป รัฐบาลเอโดะมีท่าทีผ่อนปรนกับเมื่อรู้ว่ชาติตะวันตกจะเข้ามาในช่วงศตวรรษที่ 19 ก็ยังมีท่าทีเปิดรับฮอลันดามากขึ้นเพื่อรับวิทยาการตะวันตก เช่น อนุญาตให้นำเข้าหนังสือ ให้ชาวดัตช์เปิดโรงเรียนสอนดัตช์ศึกษา ให้ชาวญี่ปุ่นแสวงหาความรู้ต่าง ๆ จากชาวดัตช์ในพื้นที่ต่าง ๆ หรือแม้แต่ปล่อยให้ชาวดัตช์เรียนภาษาญี่ปุ่นได้ในภายหลัง เหล่าผู้เรียนดัตช์ศึกษานั้นกลายเป็นผู้ขับเคลื่อนและพัฒนาให้ญี่ปุ่นไม่ล้าหลังนานาประเทศ นอกจากนี้ ฮอลันดายังเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมที่แตกต่างและเปิดโลกทัศน์ให้แก่ชาวญี่ปุ่นจากการปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านพื้นที่ของตน เช่น เกาะเดจิมะในนางาซากิ นางาซากิยะโนเอโดะ

ฮอลันดายังมีบทบาทเป็นผู้บันทึกสถานการณ์โลกให้ญี่ปุ่นได้รับรู้และทำให้ญี่ปุ่นตระหนักถึงจุดยืนของตนและเตรียมตัวรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะมาถึงอย่างแน่นอน และบทบาทการเป็นเสมือนทูตที่เดินทางไปพบโชกุนในเมืองหลวงเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีด้านการค้าและการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นตะวันตกโดยตรง ข้อมูลข่าวสารและวิทยาการที่ส่งมอบ การเปิดโลกทัศน์ให้แก่ชาวญี่ปุ่น ไปจนถึงการเป็นแหล่งสัมผัสวัฒนธรรมที่ต่างต่างนี้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานในการเปลี่ยนเป็นสมัยใหม่หลังเปิดประเทศญี่ปุ่น บทบาทของฮอลันดาในช่วงสมัยแยกตัวโดดเดี่ยวของญี่ปุ่นจึงเป็นดังฟันเฟืองให้ญี่ปุ่นเตรียมพร้อมที่จะพัฒนาให้หลุดพ้นแต่ยังคงอัตลักษณ์ของญี่ปุ่นไว้ได้ ญี่ปุ่นจึงมีทั้งความดั้งเดิมและความทันสมัยแบบตะวันตกเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- พิพาดา ยังเจริญ. (2539). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพชร สุมิตร. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น*. ปทุมธานี: โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2007). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่: จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน เล่ม 1*. [East Asia, the modern transformation] (เพชร สุมิตรและคณะ, แปล). กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมสงเคราะห์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518-2521. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1965)
- เทิร์นบูล, เอส. (2530). *ชามูไร ชนชั้นนักรบของญี่ปุ่น*. (ภิรมย์ พุทธิรัตน์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: บริษัท อี.ที. เซอร์วิส.
- วีระชัย โชคมุกดา. (2554). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ฉบับสร้างชาติ*. กรุงเทพฯ: ยิปซี.
- คงศักดิ์ สันติพิทักษ์วงศ์. (2528). *วิวัฒนาการทุนนิยมของญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Asada, T. (2000). Sakoku seisaku no nihon boueki. (In Japanese). *The bulletin of the faculty of commerce Meiji University*. 82(1), 27-46.

- Cullen, L.M. (2003). *A History of Japan, 1582-1941: Internal and External Worlds*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doolan, P. (2000). The Dutch In Japan. *History Today*. 50(4), 36-42.
- Fris, V. (2014). A Distance of Thirteen Thousand Miles: The Dutch through Japanese Eyes. *East Asian History*. 39, 131-138.
- Goodman, G.K. (2013A). *Japan and the Dutch 1600-1853*. New York: Routledge.
- (2013B). *Japan: the Dutch experience*. London: A&C Black.
- Henshall, G.K. (1999). *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*. New York: St. Martin's Press.
- Hesseling, R. (2000). Shirandou no Oranda shougatsu 1795, 1st January. (In Japanese). (A. Yabashi, Trans.). *Bulletin of the Waseda University Library*. 47, 101-151.
- Jansen, M.B. (2002). *The making of modern Japan*. Cambridge: Harvard University Press.
- Koshita, T. (2017). *Nagasaki ga hiraita asia to europe no kouryuu*. (In Japanese). Tokyo: Tama University.
- Kyoto, I. (2020). *Nissou boueiki toha? itsu dokode okonawareta? haneishita minato ya yushutsunyuhin made kantanni kaisetsu* (In Japanese). Retrieved December 25, 2020, from <https://rekisiru.com/11943>.
- Matsukata, F. (2008). 1853 (Kaei 6) nen no betsudan fuusetsugaki ranbun text. (In Japanese). *Research annual of the Historiographical Institute Tokyo University*. (18), 1-17.
- National Diet Library. (2009). *Edo jidai no nichiran kouryuu*. (In Japanese). Retrieved May 26, 2020, from https://www.ndl.go.jp/nichiran/s1/s1_1.html.
- Nishihira, I. (1975). Channels of Western Learning in Isolated Japan, 1639-1853. *Journal of General Education Department*. Okinawa Kokusai University.

- Screech, T. (1996). *The western scientific gaze and popular imagery in later Edo Japan: The lens within the heart*. Cambridge: Cambridge university press.
- Takano, Y. (2010). Foreign influence and the transformation of early modern Japan. *Emory Endeavors Journal*. 3, 82-93.
- Tanaka, M. (2015). Nagasaki ni okeru oranda tsuji ni kansuru kousatsu: jiyakunin toshite no tachiichi to sono hyouka wo megutte. (In Japanese). *Interpreting and translation studies*. (15), 55-74.
- Tantri, E. (2016). The Dutch Science (Rangaku) and its Influence on Japan. *Jurnal Kajian Wilayah*. 3(2), 141-158.
- Terrence, J. (2007). Social Decorating: Dutch Salons in Early Modern Japan. *Studies on Asia Series III*. 4(2), 63-82.
- Titsingh, I. (2006). *Secret memoirs of the shoguns: Isaac Titsingh and Japan, 1779-1822*. New York: Routledge.
- Tooyama, J. (2011). Gotou Nagasaki wo meguru ibunka kouryuu no topography: Sakokushikan kara Global History no shiten he: Joron ni kaete. (In Japanese). *Momoyama Gakuin Archives bulletin*. 37(1), 109-123.
- Wahid, A. (2016). The Dutch's 'Floating Life' on Deshima Island: A Gloomy Side Of Dutch-Japan Relationship During The Tokugawa Period, 1715-1790. *Jurnal Kajian Wilayah*. 6(1), 1-16.
- Watanabe, N. (2017). *Kaidou wo aruita Orandajintachi no me ni utsutta nihon -Kaempfer, Thunberg and Siebold no ryokouki kara-*. (In Japanese). Fukuoka: Seinan Gakuin University.
- Yamashita, N. (2015). A Short Introduction to the History of Dutch Studies in Japan. *Nagasaki Daigaku Gengokyouiku Kenkyu Center Kiyou*. 3, 57-77.

บททดลองเสนอว่าด้วยการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง
แบบพลเมืองกับการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม :

มุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง

An Introductory Essay of Civic Culture and the Eliminating
of Social Inequality: The Political Sociology Perspective

พรอัมรินทร์ พรหมเกิด¹, วรัญญา ศรีริน² และ ธีรภัทร์ ลอยวิรัตน์³

Pornamarin Promgird¹, Warunya Sririn and Thiraphat Loiwirat

^{1,2}กลุ่มวิชาสังคมวิทยา

^{1,2}Division of Sociology

^{1,2}สาขาวิชาสังคมศาสตร์

^{1,2}Department of Social Sciences

^{1,2}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2}Faculty of Humanities and Social Sciences

³สาขาวิชารัฐศาสตร์

³Department of Political Science

³คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

³Faculty of Political Science and Public Administration

^{1,2}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2}Khon Kaen University

³มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

³Rajabhat Maha Sarakham University

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ได้ถกเถียงให้เห็นว่า การพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรงซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยกำลังประสบปัญหานี้อย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีหลายมิติ แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยเชิงสาเหตุหลัก

พบว่ามืออยู่สองประการคือ หนึ่ง เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย สอง เกิดจากข้ออ่อนของพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองไทยและพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน ทำให้สังคมไทยติดกับดักอยู่กับความเหลื่อมล้ำมายาวนาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยได้พยายามลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเท่าเทียมกันทางสังคม แต่ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหายังไม่ประสบผลสำเร็จ ยังเป็นเพียงแนวนโยบายและแผนงานไม่มีผลในทางปฏิบัติจริงใดๆ ในบทความนี้ได้ทดลองเสนอทางออกในการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในมุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง ด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองหรือแบบใหม่ โดยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่นี้ ประชาชนต้องมีความเชื่อมั่นในการมีสมรรถนะทางการเมืองของตนเอง และต้องมีแนวความคิดความเชื่อในเบื้องต้นว่า ประการแรก การแก้ไขปัญหความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหน้าที่หลักของทุกคนที่จะต้องเอาใจใส่ และมีความรับผิดชอบร่วมกันในการผลักดันหรือเข้าไปดำเนินการจะปฏิเสธความรับผิดชอบของตนหาได้ไม่ ประการที่สอง ประชาชนต้องเชื่อว่าตนเองเป็นพลังทางสังคมการเมืองอย่างหนึ่ง มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ และต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในปฏิบัติการเพื่อเป็นพลังผลักดันให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อไป

คำสำคัญ : ความเหลื่อมล้ำทางสังคม, วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง, วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย, ความเป็นพลเมือง

Abstract

This academic article has argued that the democracy and economic development around the world is facing serious social inequality issues. Currently, Thai society is also facing this severe problem. The problem of social inequality in Thai society has many dimensions. However, But when analyzing the main cause factors, it was found that there are two things, The first is from the structural problems of Thai society, and the second is due to the weakness of the basis of Thai political culture and the behavior of people in society. Both of these are interrelated. causing Thai society to have been trapped in social inequality for a long time. Throughout the period of many past years, the Thai state has sought to reduce inequality and create social equality but the consequences of the solution have not been successful. It still just a policy and roadmap. There is no practical effect. This this article tries to propose a solution to eliminating the problem of social inequality in the political sociology perspective. By creating a civic culture or a brand - new political culture. People must have the fundamental beliefs that they have political efficacy as follows. First, solving the problem of social inequality is a primary duty of everyone to be attentive and have a shared responsibility to push forward or take action. Everyone cannot deny their responsibility. Second, people must believe that they are one of the political forces that have the capability of changing the problem of social inequality in a better direction and must participate in the operation as a driving force to seriously keep improve this problem.

Keywords : social inequality, civic culture, democratic political culture, citizenship

บทนำ

“มนุษย์เราเกิดมามีร่างกายและปัญญาสมองไม่เสมอกัน
เมื่อเริ่มต้นก็เกิดความอยุติธรรมเสียแล้ว เช่นนี้ก็เป็นหน้าที่
ของสังคมที่จะต้องช่วยขจัดปัดเป่าความไม่เสมอภาคนั้น
ให้น้อยลงที่สุด” (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2512)

การพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรง จนเกิดปรากฏการณ์ที่นายแพทย์ประเวศ วะสี (2562) เรียกว่า 99 ต่อ 1 หรือเป็นการพัฒนาที่คนส่วนน้อยเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่ได้ประโยชน์ ส่วนคนที่เหลืออีกร้อยละ 99 ไม่ได้รับประโยชน์จากผลพวงของการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยก็กำลังประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน กล่าวคือคนเพียงร้อยละ 1 ของประชากร หรือประมาณ 6 แสนคนเท่านั้นที่ถือครองทรัพย์สินทั้งหมดถึงร้อยละ 70 ของประเทศ (กมล กมลตระกูล, 2563) ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยที่มีอย่างมากมายมีความสัมพันธ์กับประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ ซึ่งเชื่อมโยงถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ โดยในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมสูงเช่นกรณีของไทย ย่อมก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากต่อประโยชน์สาธารณะ กล่าวคือทำให้ประชาชนมีความรู้สึกถึงความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้น และเกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมจากภาครัฐ เช่น ความไม่เป็นธรรมด้านเศรษฐกิจ ความไม่เป็นธรรมด้านกฎหมาย ความไม่เป็นธรรมด้านการจัดสรรทรัพยากรและงบประมาณตามนโยบายของรัฐ ตลอดจนกลไกการบริหารประเทศโดยรวม (วรัญญา ศรีวิน และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วย่อมส่งผลเสียต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบอบประชาธิปไตยที่ไม่มีคุณภาพนั้นได้ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคม ปัญหาดังกล่าวหากไม่มีการแก้ไขที่ถูกต้องอาจนำไปสู่การเกิดความไม่พอใจจนเกิดแรงต้านจากประชาชนและทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเรื้อรังได้ในท้ายที่สุด (สถาบันพระปกเกล้า, 2562)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากว่า 88 ปี บนเส้นทางประชาธิปไตยของไทย ได้มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะเปลี่ยนผ่านให้ประชาธิปไตยเกิดความยั่งยืนและสภาพนำมาสู่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของสังคมไทย โดยมีการปรับแก้ไขกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ ดังเช่นมีการบัญญัติเรื่อง การแก้ไขความเหลื่อมล้ำไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในมาตราที่ 257 ว่าด้วย “การปฏิรูปประเทศด้วยการสร้างสังคมที่มีความสงบสุขเป็นธรรม และมีโอกาสทัดเทียมกันเพื่อแก้ไขความเหลื่อมล้ำ” และมาตราที่ 258 อันมีสาระสำคัญว่าด้วย “การลดความเหลื่อมล้ำในการศึกษาและเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพครู” รวมทั้งมีแผนกำหนดยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี ในส่วนที่ 4 ว่าด้วยการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม จากข้อเท็จจริงดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อประเด็นการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย หากแต่ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหาก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และยังเป็นเพียงแค่แนวนโยบายและแผนงานในเอกสาร แต่ไม่มีผลในทางปฏิบัติจริงใด ๆ

ดังนั้น เราจึงไม่สามารถอาศัยกลไกตลาดแบบทุนนิยมในการแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจได้แต่เพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องอาศัยรัฐที่มีบทบาทเข้มแข็งในการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมใหม่ เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้น (คณะกรรมการปฏิรูป, 2554) ขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่มบทบาทของภาคประชาสังคมหรือภาคพลเมืองได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาให้มากขึ้น ด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ เพื่อเป็นพลังผลักดันในการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสร้างความเท่าเทียมกัน ในบทความนี้จะเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย ที่มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลักสองประการคือ สาเหตุที่เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย และปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองรวมถึงพฤติกรรมทางการเมืองของคนไทยเอง ในตอนท้ายจะกล่าวถึงทางออก ด้วยการเสนอบททดลองว่าด้วยการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาการเมือง (political sociological perspective) เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังจะได้นำเสนอให้เห็นตามลำดับต่อไป

การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

สังคมไทยร่วมสมัยมีความไม่เท่าเทียมกันทางด้านรายได้ ความมั่งคั่ง และ อำนาจเป็นอย่างมาก(ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2562) ข้อมูลสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำ ของประเทศไทยในเวทีนานาชาติ จากรายงาน “Global Wealth Report” ของกลุ่มเครดิต สวิสที่วิเคราะห์โดยกลุ่มธนาคาร ได้แสดงข้อมูลที่น่ากังวลเป็นอย่างยิ่งต่อปัญหา ความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย โดยพบว่าในปี พ.ศ. 2561 ประเทศไทยได้รับการจัดอันดับ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประเทศที่มีค่าสูงอยู่ในอันดับ 3 ของโลก รองจากประเทศ รัสเซีย และประเทศอินเดีย ซึ่งหมายความว่า ประเทศไทยมีระดับความเหลื่อมล้ำที่เลวร้ายมากกว่าประเทศอินโดนีเซีย และบราซิล หรือประเทศที่มีรายได้น้อยกว่าหลายสิบ ประเทศทั่วโลก (ไกรยส ภัทราวาท, 2561) และประเทศไทยยังติดอันดับ 10 ประเทศ ที่มีความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่งมากที่สุดในโลก ข้อเท็จจริงซึ่งมีลักษณะพิเศษนี้ ชวนให้สงสัยว่าระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของเราน่าจะมีส่วนเชื้อให้เกิด ความเหลื่อมล้ำอย่างมาก อย่างเช่นมีงานวิจัยพบว่า ในปัจจุบันการแข่งขันในภาคเอกชน ของเราลดลง อำนาจทางธุรกิจกระจุกตัวมากขึ้น การทุจริตคอร์รัปชันแพร่หลายมากขึ้น และกระทำได้ง่ายขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง และผลประโยชน์ที่ได้ โดยมีขอบนี้ยังเพิ่มความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้สูงยิ่งขึ้น (สมชัย จิตสุชน, 2563)

จากปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยเช่นนี้ นับเป็นปัญหาเชิงสาเหตุที่ทำให้ เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และปัญหาด้านการเมืองตามมา ถึงแม้ภาครัฐพยายาม ที่จะแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้น แต่ทิศทางการแก้ไขปัญหาค่อนข้างล่าช้า ประกอบกับสังคมไทยตกอยู่ภายใต้กับดักนโยบายประชานิยมมาอย่างยาวนาน จึงมีผล ต่อการแก้ไขความเหลื่อมล้ำได้ไม่มากนัก (สมชัย จิตสุชน, 2561) หากภาครัฐยังไม่ สามารถแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำผ่านนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมได้อย่าง จริงจัง เพื่อเปลี่ยนแปลงและจัดระเบียบทางสังคมใหม่ให้กับผู้คนในสังคมไทย เพื่อให้ มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันและมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้แล้ว อาจเกิดผล ร้ายและสร้างความเสียหายให้กับสังคมและประเทศชาติเป็นอย่างมาก (วรญาณ ศรีริน และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562) จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ของสังคมไทยมีอยู่หลากหลายมิติ แต่เมื่อได้วิเคราะห์เชิงลึกถึงปัจจัยเชิงสาเหตุที่ทำให้

เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยแล้ว จะพบว่า มีสาเหตุหลักอยู่สองประการด้วยกัน คือ ประการแรก สาเหตุเกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย และประการที่สอง คือ ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมไทย ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องและเชื่อมโยงกัน ทำให้สังคมไทยยังคงติดกับดักอยู่กับความเหลื่อมล้ำมาอย่างยาวนาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย

คณะกรรมการปฏิรูป (2554) ได้เคยเสนอภาพรวมของปัญหาเชิงโครงสร้างซึ่งเชื่อมโยงกัน อันก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงในสังคมไทย โดยสรุปคือ ตัวโครงสร้างของการจัดสรรอำนาจก็ตกกันมิให้คนจำนวนมากสามารถเข้าถึง “ทรัพยากร” หรือเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน คำว่า “ทรัพยากร” ในที่นี้ มีความหมายกว้างกว่าทรัพยากรที่จับต้องได้ (tangible) เพียงอย่างเดียว หากแต่รวมถึงโอกาสและพลังที่เพิ่มพูนขึ้นในการใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย คณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) สรุปว่า หากไม่สามารถปรับโครงสร้างของการเข้าถึงทรัพยากรดังกล่าว ก็ไม่มีทางที่จะลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งนับวันจะเลวร้ายยิ่งขึ้นได้ และความเหลื่อมล้ำยังเป็นสาเหตุสำคัญแห่งการชะงักงันในเกือบทุกด้านของสังคมไทยเวลานี้

คณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) ยังมีความเห็นว่า ความยุติธรรมหรือการถูกเลือกปฏิบัติ จากโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ได้สร้างสภาวะความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เท่าเทียมกันในทุกด้าน จนทำให้อำนาจต่อรองของผู้คนต่าง ๆ ในสังคม ที่จะปกป้องสิทธิเสรีภาพหรือบรรลุถึงความเท่าเทียมกันเป็นไปได้ยาก โครงสร้างความยุติธรรมหรือความเหลื่อมล้ำดังกล่าว คือ ความรุนแรงที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ในเวลานี้ และความเหลื่อมล้ำอย่างสุดขั้วทุกด้านนับเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นแกนกลาง อันก่อให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างด้านอื่น ๆ ตามมาอีก การปฏิรูปสังคมและการเมืองจึงควรจัดการกับปัญหานี้เป็นหลัก ส่วนสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557) ได้เสนอปัญหาเชิงโครงสร้างไว้หลายประการเช่นเดียวกัน อันเป็นปัญหาของระบบโครงสร้างสังคมไทยที่เอื้อโอกาสหรือเพิ่มช่องว่างให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้น ซึ่งผู้เขียนจะได้นำมาเป็นฐานของการวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็น

สถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างของสังคมไทย ตามการจำแนกสภาพ
ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

1.1 โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจไทย สังคมไทยมีโครงสร้าง
ทางสังคมแบบแนวดิ่ง (vertical society) ผู้คนมีความสัมพันธ์กันในเชิงระบบอุปถัมภ์
ในแทบทุกระดับ โดยผู้น้อยต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ ระบบอุปถัมภ์
นับเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยที่มีมานาน ในยุคปัจจุบันระบบอุปถัมภ์ได้พัฒนา
มาเป็นระบบเส้นสายและพรรคพวก ระบบนี้ดำรงอยู่และฝังตัวอย่างหนาแน่นในระบบ
ราชการ แม้กระทั่งในระบบภาคธุรกิจเอกชนที่มีการจัดองค์กรทันสมัยก็ยังมีระบบนี้
อยู่ ผู้ใดที่ไม่มีเส้นสายย่อมมีโอกาสเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้ยาก โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งคนจนและคนไร้อำนาจ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558) เราจึงเห็นได้ว่า ในสังคม
ที่มีโครงสร้างแนวดิ่งซึ่งผู้คนมีความสัมพันธ์กันในเชิงอุปถัมภ์ ยิ่งเป็นการตอกย้ำ
และช่วยเหลือเลี้ยงให้เกิดความเหลื่อมล้ำและเกิดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมมากยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจไทยจะพบว่า โครงสร้าง
ทางเศรษฐกิจและระเบียบของทางราชการที่ดำรงอยู่ มีส่วนเอื้ออย่างมากต่อกลุ่มนายทุน
มากกว่ากลุ่มผู้ใช้แรงงาน อันเนื่องมาจากผลประโยชน์จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
มาจากฐานของธุรกิจและอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ผลตอบแทนของการลงทุนจึงเป็น
ของผู้ประกอบการเป็นส่วนใหญ่ ส่วนค่าตอบแทนแรงงานและสวัสดิการมีเพียงเล็กน้อย
เท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558)
ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจไทยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
มักมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางการเมืองและระบบราชการ ส่วนภาค
ประชาสังคมมีอำนาจน้อยกว่าและไม่เข้มแข็งพอที่จะถ่วงดุลและทัดทานกับภาครัฐ
และภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ได้ ผลคือภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่
จึงสามารถดึงเอาทรัพยากรต่าง ๆ เข้ามาหาตนเองได้มากกว่า (ประเวศ วะสี, 2562)
ในท้ายที่สุดย่อมส่งผลให้นายทุนและนักธุรกิจ นักการเมือง และกลุ่มข้าราชการระดับ
สูง กลายเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาประเทศมากที่สุด
(พรอัมรินทร์ พรหมเกิด และคณะ, 2562) อันนำไปสู่ปัญหาการเกิดช่องว่างทางด้าน
รายได้และเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างชนชั้น ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในสังคม
ไทยยุคปัจจุบัน

ตัวอย่างสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยที่น่าสนใจ เช่น มีรายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2556 โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำมีหลากหลายมิติ เช่น

มิติแรก ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้หรือการกระจายรายได้ของประเทศไทย พบว่า รายได้ยังคงกระจุกตัวอยู่กับคนกลุ่มเล็ก ๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนรวย ซึ่งเป็นผลให้เกิดความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มคนรวยที่สุด และกลุ่มคนจนที่สุด โดยต่างกันมากถึง 34.9 เท่า หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “**รวยกระจุก จนกระจาย**” มาอย่างยาวนาน ความแตกต่างด้านรายได้ส่งผลให้มีความแตกต่างด้านความมั่งคั่ง ด้านการศึกษา และการเข้าถึงอำนาจตามมา (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2562)

มิติที่สอง ความเหลื่อมล้ำด้านทรัพย์สินทางการเงิน โดยสินทรัพย์ทางการเงินกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มคนเล็ก ๆ กล่าวคือ บัญชีเงินฝากที่มีวงเงินเกิน 10 ล้านบาทขึ้นไป มีเพียงจำนวน 111,517 บัญชี หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 0.1 ของจำนวนบัญชีทั้งหมด แต่ในขณะที่บัญชีเงินฝากขนาดเล็กวงเงินไม่เกิน 10 ล้านบาทมีจำนวน 84 ล้านบัญชี หรือคิดเป็นร้อยละ 99.9 ของจำนวนบัญชีทั้งหมด ซึ่งทำให้เห็นระยะห่างที่ชัดเจนของฐานทรัพย์สินคนมีฐานะร่ำรวยที่มีจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับฐานทรัพย์สินของคนส่วนใหญ่ของประเทศ

มิติที่สาม ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษา มีความเหลื่อมล้ำอย่างมากในเรื่องโอกาสในการเข้าถึงบริการด้านการศึกษาระหว่างกลุ่มประชากรที่มีฐานะดีและฐานะยากจน และพื้นที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันในเขตเมือง - ชนบท และระหว่างภูมิภาค โดยเฉพาะการเข้าถึงการศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยกลุ่มประชากร 10% ที่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีที่สุด มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาระดับปริญญาตรี มากกว่ากลุ่มประชากร 10% ที่มีฐานะความเป็นอยู่ด้อยที่สุดประมาณ 19.1 เท่า ความเหลื่อมล้ำในด้านการศึกษานี้ย่อมส่งผลกระทบต่อโอกาสในการพัฒนาทักษะ อาชีพ และการสร้างรายได้ที่มีความแตกต่างกันมากขึ้นด้วย จะเห็นได้ว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในปัจจุบันยิ่งทำให้ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่มีอยู่แล้วเลวร้ายลงไปอีก

1.2 โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐที่มีลักษณะรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง และหัวเมืองใหญ่ต่าง ๆ ในภูมิภาค การบริหารจัดการภาครัฐที่มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางและหัวเมืองใหญ่เช่นนี้ ย่อมมีผลทำให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอ และยังสามารถส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ระหว่างประชากรในเขตเมืองและเขตชนบท และประชากรในแต่ละภูมิภาค ในขณะที่บริการพื้นฐานของรัฐทั้งบริการด้านการศึกษา การพัฒนาอาชีพ ทักษะฝีมือแรงงาน ด้านสาธารณสุข และโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็ยังมีกระจุกตัวหนาแน่นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งเมืองใหญ่ต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น ความเหลื่อมล้ำคุณภาพการให้บริการสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเหลื่อมล้ำของการกระจายบุคลากรทางการแพทย์ โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แพทย์ 1 คน ต้องให้บริการประชากรสูงถึง 3,918 คน ในขณะที่กรุงเทพมหานครแพทย์ 1 คน ให้บริการประชากรเพียง 1,075 คน ซึ่งแตกต่างกันเกินกว่า 3 เท่าตัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) จะเห็นได้ว่าแม้กระทั่งการให้บริการด้านสาธารณสุข ก็ยังมีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกันอย่างมากในแต่ละภูมิภาคของไทย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อภาวะการมีสุขภาพดีและคุณภาพการให้บริการสาธารณสุขที่มีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคอีกด้วย เป็นต้น

1.3 ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ดินมีความสำคัญสูง เพราะเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพ และความมั่นคงในการดำรงชีวิต ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินจึงมีความเชื่อมโยงกับปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำในด้านโอกาสทางเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่อย่างมาก ที่ดินยังเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของฐานชีวิตสำหรับทุกคน และเป็นทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น ในการปฏิรูปสังคมจึงไม่ควรถือว่าที่ดินเป็น “สินค้าเสรี” เหมือนสินค้าทั่วไป (คณะกรรมการปฏิรูป, 2554) ในตลาดทุนนิยมเสรีการปล่อยให้รัฐและอำนาจทุนเข้าถือครองที่ดินอย่างไม่จำกัด นำไปสู่การสร้างความไม่เป็นธรรมในสังคมอย่างใหญ่หลวง เช่น มีที่ดินจำนวนมากที่ถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าเพราะรัฐครอบครองโดยไม่ใช้ประโยชน์ หรือการปล่อยให้นายทุนบางรายสามารถถือครองที่ดินจำนวนมากมหาศาลเพื่อการเก็งกำไร ทำให้ที่ดินมีราคาแพงจนประชาชนทั่วไปที่เป็นคนชนชั้นล่าง มนุษย์เงินเดือน และคนชนชั้นกลางเข้าถึงได้ยาก

ขณะที่เกษตรกรและคนยากไร้อีกเป็นจำนวนมากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง หรือมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างความเหลื่อมล้ำด้านการถือครองที่ดินในประเทศไทยซึ่งนับว่ามีสูงมาก โดยพบว่า มีการถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิประเภทโฉนดที่ดินกระจุกตัวอยู่ในคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่เป็นคนรวยเท่านั้น โดยมีสัดส่วนกลุ่มผู้ที่ถือครองที่ดินมากที่สุดร้อยละ 20.0 ของคนไทย คิดเป็นการถือครองที่ดินสูงถึงร้อยละ 79.9 ของพื้นที่ทั้งหมด และมีสัดส่วนสูงกว่ากลุ่มผู้ถือครองที่ดินน้อยที่สุดในประเทศไทยมากถึง 325.7 เท่า (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557) อันแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างและความเหลื่อมล้ำอย่างมาก ในการถือครองที่ดินระหว่างคนรวยและคนจนในสังคมไทย

1.4 ระบบกระบวนการยุติธรรมยังมีข้อจำกัดสำหรับคนจน กล่าวคือ ความยากจนเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้คนชั้นล่างของสังคมไม่มีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมของรัฐมีขั้นตอนทางกฎหมายที่ยุ่งยากซับซ้อนและต้องใช้เวลาอันยาวนาน ต้องมีการจ้างทนายในการต่อสู้คดีและมีค่าใช้จ่ายสูง แม้ว่าประเทศไทยจะมีระบบที่ให้การช่วยเหลือคนยากจนเพื่อให้เข้าถึงความยุติธรรมได้ด้วยการขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถา หรือมีการจัดตั้งกองทุนยุติธรรมเพื่อช่วยเหลือประชาชนในการต่อสู้คดี แต่ก็ยังไม่ทำให้คนจนซึ่งอยู่ในฐานะเสียเปรียบในการต่อสู้คดีสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ และเมื่อมีคดีถูกฟ้องร้อง จากการมีสภาพฐานะยากจนทำให้ไม่มีเงินสดหรือหลักทรัพย์ที่ไต่ขึ้นประกันตัว เป็นผลทำให้ผู้ต้องหาที่มีฐานะยากจนหลายคนต้องถูกกักขังก่อนศาลมีคำพิพากษา (จิตติมา กุลประเสริฐรัตน์, 2561) ขณะที่คนรวยและคนที่มีอำนาจมักไม่ค่อยติดคุก จนมีการพูดกันว่า “คุกมีไว้ขังคนจนเท่านั้น” โดยสรุปแล้วปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมระหว่างคนรวยและคนจนทั้งสิ้น

1.5 ระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส และการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ/มีการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ นับเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินนโยบายสาธารณะ และการจัดบริการสาธารณะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล จนทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่รุนแรงขึ้น ดังตัวอย่างเช่น

ผลการศึกษาวิจัยที่พบว่า การทุจริตคอร์รัปชันในภาคการศึกษาในท้ายที่สุดจะเป็นภัยคุกคามต่อการเข้าถึงความเสมอภาคและคุณภาพของการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะกระทบต่อคนจนมากที่สุด (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด และคณะ, 2562) เป็นต้น รวมถึงในหลายกรณีได้มีการนำงบประมาณของรัฐจำนวนมากไปใช้จ่ายในการดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์ให้กับคนรวยและกลุ่มคนมีอำนาจเพียงส่วนน้อย ซึ่งยิ่งเพิ่มช่องว่างให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐก็ยังขาดระบบฐานข้อมูลที่ทันสมัย เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่บ่งชี้คุณลักษณะของคนจนหรือผู้ด้อยโอกาส จึงทำให้การบริหารจัดการของรัฐเข้าไม่ถึงกลุ่มคนด้อยโอกาส จนทำให้เกิดช่องว่างของความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557)

โดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยดังที่กล่าวมาทั้งในเรื่องโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐที่มีลักษณะการรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่มีการถือครองจำนวนมากโดยนายทุน กระบวนการยุติธรรมที่คนจนไม่สามารถเข้าถึงได้ และระบบราชการที่ขาดประสิทธิภาพเต็มไปด้วยปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ มีการใช้จ่ายงบประมาณภาครัฐที่เอื้อต่อคนรวยและกลุ่มคนมีอำนาจ ล้วนแล้วแต่เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรงในสังคมไทย และปัญหาเชิงโครงสร้างเช่นนี้ ในท้ายที่สุดแล้วยังเป็นตัวกีดกันมิให้คนชนชั้นล่าง และคนชนชั้นกลางที่ไร้อำนาจจำนวนมาก สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมกันอีกด้วย

2. ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมไทย

“วัฒนธรรมทางการเมือง” ตามความหมายนี้ หมายถึง แบบแผนค่านิยมทัศนคติ ความคิดความเชื่อพื้นฐาน และความโน้มเอียง (orientations) ของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อระบบการเมือง แล้วในที่สุดย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมการเมืองของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ (Almond and Verba, 1965) ตัวอย่างเช่น คนไทยมีทัศนคติและค่านิยมที่ชื่นชมยกย่องคนรวยและคนมีอำนาจ แต่ไม่ได้ตั้งคำถามหรือมีการตรวจสอบร่วมกันว่า ทรัพย์สินเงินทองและอำนาจที่เขาได้

มานั้นมีความสุจริตและมีความถูกต้องหรือไม่ (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2553) ผลกระทบที่ตามมาต่อสังคมคือ ทำให้บางกลุ่มคนในสังคมมีเป้าหมายชีวิตเพื่อสร้างควมร่ำรวยให้กับตนเองเหนือสิ่งอื่นใด แม้ว่าทรัพย์สินเงินทองที่ได้มานั้นบางครั้งอาจเกิดจากการกระทำที่ทุจริตหรือผิดกฎหมายก็ตาม ขณะเดียวกันยังทำให้คนที่มีความสามารถและร่ำรวยบางคน ซึ่งได้ทรัพย์สินเงินทองมาจากการเอาตัวเขาเปรียบสังคมหรือการฉ้อโกง หรือประกอบอาชีพหรือธุรกิจที่ผิดกฎหมายสามารถยืนอยู่ได้ในสังคมอย่างมีเกียรติ เช่นเดียวกับคนไทยส่วนใหญ่ที่มีค่านิยมและความเชื่อเรื่องการทำบุญให้กับวัด เพื่อหวังว่าจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีในชาติหน้า ขณะเดียวกันก็ไม่พร้อมที่จะบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือสังคม หรือบริจาคเงินให้กับโครงการณรงค์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะการช่วยเหลือคนยากคนจนหรือคนด้อยโอกาสต่าง ๆ ให้มีโอกาสทางการศึกษาที่ดีขึ้น (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556) เป็นต้น จากค่านิยมและความเชื่อพื้นฐานเช่นนี้ ยิ่งซ้ำเติมให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

มีข้อน่าสังเกตว่า ในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำอย่างมากและสังคมมายาวนานไม่อาจทำให้คนจนเชื่อได้ว่าอนาคตของตนและลูกหลานจะดีขึ้นได้ ประเด็นที่สำคัญมากกว่านั้นคือ สภาวะความเหลื่อมล้ำอย่างมากจะทำลายศักยภาพ หรือขีดความสามารถที่แฝงเร้นอยู่ของคนชนชั้นล่างไม่ให้เห็นออกมา เพราะไม่มีโอกาสหรือไม่มีพลังเพียงพอในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่า หรืออาจเป็นเพราะเสี่ยงเกินไปที่จะริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ Ernest Hemingway (1937) นักเขียนรางวัลโนเบลได้เขียนไว้ว่า “คนจนไม่เคยได้รับอนุญาตให้มีตัวเลือก คนจนตรอกไม่เคยมีเวลามากพอที่จะค่อย ๆ หาทางออกให้กับตัวเอง” นี่จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนชนชั้นล่างตกอยู่ใน “วงจรของความยากจน” (cycle of poverty) เราจึงเห็นได้ว่า ความเหลื่อมล้ำได้ทำลายทั้งศักยภาพของตัวคน กลุ่มทางสังคมต่าง ๆ และประเทศชาติโดยส่วนรวม การแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคมจึงต้องมุ่งปลดปล่อยพลังการผลิตของสังคม ซึ่งไม่ได้มีความหมายแต่เพียงโอกาสในการผลิตด้านสินค้าและบริการที่มีมูลค่าเท่านั้น หากแต่รวมถึงการเปิดโอกาสให้เขาได้ผลิตสิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ เช่น ศิลปะ วิชาความรู้ สติปัญญา นวัตกรรมทางสังคม และมีโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมที่เท่าเทียมกันอีกด้วย (คณะกรรมาการปฏิรูป, 2554)

ในการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองของนักวิชาการในโลกตะวันตกนั้น ได้นำมาสู่การตั้งคำถามสำคัญที่ว่า “ประชาชนสามารถสร้างผลกระทบต่อระบบสังคมการเมืองที่พวกเขาดำรงอยู่ได้อย่างไร” (Heywood, 2007) ดังตัวอย่างการศึกษาของ Putnam, Leonardi and Nonetti (1993) ที่เคยพบว่า ทางตอนเหนือของประเทศอิตาลี แอปปิเลียน และทอริโน มีเศรษฐกิจดี การเมืองและศีลธรรมดี อันเนื่องมาจากการรวมตัวกันของผู้คนในรูปของกลุ่ม ชมรม สมาคม สหกรณ์ หรือมีการรวมตัวกันในรูปองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ การรวมตัวกันของผู้คนในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าว ยังเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดต่อการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ รวมถึงความเป็นประชาธิปไตยที่เท่าเทียมกันและความสงบสุขของสังคม ขณะที่อิตาลีทางตอนใต้ กลับพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญนั้นคือ แอปปิเลียนที่มีแต่ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ การทุจริตคอร์รัปชัน และนักเลงผู้มีอิทธิพล เป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่า เราสามารถสร้างผลกระทบต่อระบบสังคม หรือสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เราอยู่อาศัยให้ดีขึ้นได้หากผู้คนมีแนวความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และมีเจตจำนงร่วมกันในรูปของการรวมตัวกันเป็นองค์กรภาคประชาสังคม และยังสะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองที่ประกอบด้วย ระบบความคิด ความเชื่อพื้นฐาน และค่านิยมของผู้คนที่เห็นความสำคัญของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มภาคประชาสังคม สามารถสร้างความมั่งคั่งได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันทางสังคมได้

ในตอนหลังการศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองได้นำไปสู่การพัฒนาแนวคิด เรื่อง “การมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อพลเมือง” (sense of civic responsibility) อันทำให้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีความยั่งยืนและมีความเท่าเทียมกันเกิดขึ้นได้ ขณะเดียวกันก็เกิดความคิดของผู้คนในเรื่องความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงแนวคิดเรื่อง “ประชาสังคม” เสียใหม่ ในความหมายและขอบเขตของการมีกลุ่ม ชมรม หรือสมาคมที่มีการรวมตัวกันอย่างอิสระ ซึ่งหมายความว่ารวมถึงองค์กรธุรกิจ กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และชมรม สมาคม สโมสรต่าง ๆ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว แนวความคิดเหล่านี้ก็สามารถสืบทอดไปได้ถึงแนวความคิดของ Alexis de Tocqueville ในศตวรรษที่ 19 ที่ได้พยายามอธิบายถึงการสร้างสถาบันทางสังคมอันเกี่ยวข้องกับความเสมอภาคของมวลมนุษย (egalitarian institutions) และการสร้างประชาธิปไตยในทางปฏิบัติ

ของผู้คนด้วยการเข้าร่วมเป็นกลุ่ม ชมรม หรือสมาคมของพลเมือง (Heywood, 2007) ซึ่งจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมได้

เราจึงเห็นได้ว่า ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมนั้น มีความสำคัญอย่างมากต่อการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมลงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม ชมรม หรือสมาคมต่าง ๆ (associations) ในทางกลับกันถ้าหากผู้คนมีความคิด ความเชื่อ และค่านิยมยอมรับเรื่องความไม่เท่าเทียมกัน และขาดการรวมตัวกัน ในแนวราบเป็นกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของตนเองแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นดังเห็นได้ชัดในกรณีของสังคมไทย และประเด็นปัญหานี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในการวิเคราะห์และอภิปรายเรื่องพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองไทยในหัวข้อลำดับต่อไป

2.1 พื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

มรดกทางประวัติศาสตร์ของชนชาติใด ย่อมมีอิทธิพลต่อระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาตินั้น สังคมไทยสมัยเก่าอย่างน้อยนับตั้งแต่ สมัยอยุธยาเป็นต้นมา มีการจัดระเบียบทางสังคมในรูปของระบบไพร่ กล่าวคือมีการแบ่ง คนในสังคมอย่างกว้าง ๆ ออกเป็นสองชนชั้นคือ ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้น ผู้ถูกปกครอง ชนชั้นผู้ปกครองหรือมูลนาย ประกอบด้วย กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ส่วนชนชั้นผู้ถูกปกครอง ประกอบด้วย ไพร่ และทาส ไพร่ หมายถึง ราษฎรสามัญทั่วไป ทั้งชายและหญิง ที่มีได้เป็นมูลนายและมีได้เป็นทาส ไพร่ทุกคนจะต้องลงทေးเบียดขึ้น สังกัดมูลนาย แม้ว่าการจัดระเบียบทางสังคมในรูปของระบบไพร่ได้ถูกยกเลิกไปตั้งแต่ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ลักษณะสำคัญหลายประการ ของระบบไพร่ก็ยังมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในวิถีความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยอยู่จนถึง ปัจจุบัน เช่น ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ลักษณะเจ้าขุนมูลนายในระบบราชการ การนอบน้อมยินยอมต่อผู้มีอำนาจ การยึดมั่นในตัวบุคคลมากกว่าหลักการ การเน้นพึ่งพาผู้อื่น และการยอมรับความแตกต่างในเรื่องฐานะของบุคคล เป็นต้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบไพร่คือรากฐานสำคัญของสังคมไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี (สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2552)

การจัดระเบียบสังคมไทยในรูปของระบบไพร่ ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งเจ้าของแผ่นดินภายในราชอาณาจักร และเป็นเจ้าชีวิตของ พสกนิกรทุกหมู่เหล่าด้วย ไม่ว่าจะเป็นเจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส จากความเชื่อนี้ ทำให้มีการขยายแนวความคิดเพิ่มเติมว่า คนทุกคนจะต้องมีบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นผู้คุ้มครองดูแลตนเองเสมอ และจากแนวความคิดเช่นนี้ทำให้มีการจัดลำดับชั้น ของคนในสังคม รวมถึงมีการจัดวางตำแหน่งต่าง ๆ อย่างกว้างขวางในรูปของระบบ ศักดินา (อคิน รพีพัฒน์, 2525) จะเห็นได้ว่า จากพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมือง ของผู้คนหลายประการดังที่กล่าวมาแล้ว ได้กลายเป็นอุปสรรคและเป็นปัจจัยที่ไม่เอื้อ ต่อการพัฒนาการเมืองแบบประชาธิปไตย และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหา ความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันอย่างรุนแรงของสังคมไทย ดังเช่นกรณีต่อไปนี้

2.1.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

ในสังคมไทยนอกจากอิทธิพลของความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์แล้ว คนไทยยังมีความโน้มเอียงไปในทางการมีวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมแบบ อำนาจนิยมคือ วัฒนธรรมของการยึดหลักการใช้อำนาจเป็นธรรม กล่าวคือมาตรฐาน ความชอบธรรมถูกกำหนดด้วยอำนาจเป็นเกณฑ์ ภายใต้วัฒนธรรมดังกล่าวความเห็น ของผู้มีอำนาจย่อมถูกต้องมากกว่าความเห็นของผู้ไร้อำนาจ ความถูกผิดมิได้กำหนด ด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริง ในสังคมที่ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม จะมีค่านิยมยกย่องผู้มีอำนาจ และผู้ทรงอำนาจมีแนวโน้มที่จะใช้อำนาจเพื่อแสดง ความยิ่งใหญ่แห่งตน (วังสรศักดิ์ ธนะพรพันธุ์, 2538) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจ นิยมของไทยสะท้อนให้เห็นได้ ดังเช่น คนไทยส่วนใหญ่ชอบการใช้อำนาจเด็ดขาด เคารพเชื่อฟังและอ่อนน้อมต่อผู้มีอำนาจ รวมทั้งมอบอำนาจและความรับผิดชอบในทุก สิ่งทุกอย่างไว้ที่ผู้นำ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการปกครองในทุกระดับ นับแต่ครอบครัวไปจนถึง ระดับชาติ จะนิยมการใช้อำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติตาม มากกว่าการใช้หลักการและ เหตุผล ผู้นำมักนิยมรวบอำนาจไว้กับตัวเอง การทำงานจึงมีลักษณะสั่งการจากเบื้องบน ลงมา มากกว่าที่จะยินยอมให้มีการริเริ่มจากเบื้องล่าง (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543)

จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ ยิ่งส่งเสริมการเกิดโครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐแบบรวมศูนย์ ที่มีผู้บังคับบัญชาสั่งการจากส่วนกลางลงมาสู่หัวเมืองใหญ่ ๆ ในภูมิภาคตามลำดับและจากปรากฏการณ์เช่นนี้ ยิ่งทำให้การให้บริการโครงสร้างพื้นฐานที่อยู่ในการดำเนินการของรัฐ เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านการศึกษา และด้านสาธารณูปโภค ฯลฯ ไม่สามารถกระจายอำนาจการบริหารลงสู่ชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม แต่ยังกระจุกตัวอยู่ที่ส่วนกลาง จนทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในแต่ละภูมิภาคมากยิ่งขึ้นเช่นในปัจจุบัน

2.2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองที่ผู้คนเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้นหรือสนใจต่อกิจกรรมทางการเมือง (apathy) กล่าวคือ คนไทยส่วนใหญ่มักมีค่านิยมไม่ค่อยสนใจกิจกรรมทางการเมือง หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะ (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2555) เนื่องจากเห็นว่า การเมืองเป็นเรื่องของนักการเมืองของผู้ปกครอง และคนมีอำนาจเท่านั้น (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจมาจากอิทธิพลของการกันไฟร้ออกจากอำนาจการเมืองการปกครองมาแต่โบราณ (สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2552) จึงทำให้ผู้คนโดยทั่วไปมักพอใจในสถานภาพเดิมที่เป็นอยู่ของตน และยอมรับสภาพที่เสียเปรียบไม่เป็นธรรมของตนเอง โดยถือว่าเป็นเรื่องของบุญกรรม โชคชะตาหรือวาสนา (วิทยากร เชียงกูล, 2561) การมีวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนี้ยังทำให้ประชาชนขาดมุมมองในเรื่องสิทธิเสรีภาพประชาธิปไตย ความเสมอภาคเท่าเทียม ความถูกต้องชอบธรรม และอุดมการณ์เพื่อส่วนรวม ฯลฯ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557 ข.) ดังเช่น ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีความสำคัญสูงต่อบัณฑิตด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพหลักของผู้คนในสังคมไทย และเป็นพื้นฐานในการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตนั้น เมื่อประชาชนพบว่ามีกรบุกรุกที่สาธารณะบางแห่ง แต่ประชาชนในท้องถิ่นก็ไม่ได้เกิดความกระตือรือร้น เพื่อเรียกร้องที่ดินอันเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนท้องถิ่นตนกลับคืนมา หรือพยายามเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองเพื่อการตรวจสอบการใช้ที่ดินของรัฐใด ๆ (วรญาณ ตรีวิธ และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562) จากการเพิกเฉยไม่กระตือรือร้นต่อกิจของส่วนรวมเช่นนี้ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้แก่กลุ่มนายทุน ข้าราชการระดับสูง และนักการเมืองที่ทุจริตบางราย ได้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ด้วยการ

ครอบครองที่ดินสาธารณะโดยมิชอบ อันนำไปสู่การสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้กับกลุ่มตนเองได้อย่างง่าย และนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยด้านการถือครองที่ดินและทรัพย์สินอื่น ๆ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558) เป็นต้น

2.2.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเจ้าขุนมูลนาย และการจัดลำดับฐานะสูงต่ำในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในสังคมไทยมักมีการจัดลำดับฐานะความสัมพันธ์ของคนที่ยกเป็นสูง – ต่ำ และมีการยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน จึงมักให้ความสำคัญกับเจ้านายหรือผู้มีอำนาจมากกว่า (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2546) ในวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ ชนชั้นผู้ปกครองจะมีการครอบงำเพื่อให้ประชาชนยกย่องศรัทธาตน และทำให้รู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อชนชั้นผู้ปกครอง ขณะที่ตัวประชาชนเองขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง จึงต้องฝากความหวังไว้ที่ชนชั้นสูง เพื่อหวังพึ่งพาอำนาจการอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้นับเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมตามมา และยังทำให้การพัฒนาทางสังคมของไทยล้าหลังกว่าหลายประเทศ (วิทยากร เชียงกูล, 2563) เนื่องจากผู้มีอำนาจสามารถเข้าถึงทรัพยากรมากกว่าคนชั้นล่าง และระบบเจ้าขุนมูลนายแบบข้าราชการก็มักเอื้อประโยชน์ หรือให้ความสำคัญกับผู้มีอำนาจมากกว่าประชาชนทั่วไป อันเป็นค่านิยมที่ข้าราชการจำนวนมากมีแนวโน้มสนใจที่จะรับใช้ผู้ใหญ่ หรือผู้มีอำนาจ จึงทำให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยขาดที่พึ่งและมักเสียเปรียบให้กับผู้มีอำนาจอยู่เสมอ และลักษณะเช่นนี้ยังขัดกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่ให้การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค และเสรีภาพของบุคคล ฯลฯ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556)

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเจ้าขุนมูลนาย ยังทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติแบบยอมจำนน เชื่อในเรื่องบุญบารมีวาสนา เช่น เชื่อว่าการจัดลำดับขั้นฐานะของคนหรือการจัดกลุ่มทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างมากนั้น ได้ถูกกำหนดมาแล้วอย่างตายตัว ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และคนไทยส่วนใหญ่ยังมองว่าตัวเองเป็นคนตัวเล็ก ๆ ที่ต้องพึ่งพาคนมีอำนาจและมีตำแหน่ง ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงแล้วในทุกรัฐหรือทุกประเทศ ประชาชนคือพลเมืองผู้ทำการผลิต เสียภาษี และเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติสาธารณะของประเทศร่วมกัน และพลเมืองทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไร

ก็ควรจะมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคในด้านโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ควรมีพลเมืองคนใดมีอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น ๆ (วิทยากร เชียงมูล, 2561)

2.2.4 วัฒนธรรมที่ชอบอิสระและไม่ชอบการรวมกลุ่ม จากความรักในอิสระ มีผลทำให้คนไทยไม่ชอบการรวมตัวหรือมีการจัดตั้งเป็นกลุ่ม องค์กร สมาคม เพื่อรวมกลุ่มกันต่อสู้หรือดำเนินการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมส่วนรวมได้ แต่คนไทยมักมุ่งแสวงหาทางหลุดพ้นหรือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของตนเอง ดังนั้น การรวมกลุ่มหรือการจัดตั้งองค์กรทางการเมืองขึ้นมาเพื่อต่อสู้เรียกร้องให้มีการปฏิรูปสังคม หรือให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม รวมถึงเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองในการแก้ไขปัญหของสังคมส่วนรวมด้านอื่น ๆ เหมือนดังเช่นหลายประเทศในตะวันตกจึงเกิดขึ้นได้ค่อนข้างยาก และจากความรักในอิสระยังส่งผลทำให้คนไทยขาดความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรมน้อยลงไปด้วย (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558) และเมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ชมรม หรือองค์กรเพื่อแก้ไขปัญหของสังคมส่วนรมน้อย ยิ่งทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากยิ่งขึ้น ดังกรณีเห็นได้ชัดจากการศึกษาของ Robert D. Putnam ที่ผ่านมา เป็นต้น

โดยสรุป ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมของคนไทยที่ผ่านมามีอันเป็นเรื่องของแบบแผนค่านิยม ทศนคติ ระบบความคิด ความเชื่อ รวมถึงพฤติกรรมของคนไทย ดังที่กล่าวมาแล้ว เช่น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเฉื่อยชาไม่สนใจต่อกิจกรรมทางการเมืองหรือปัญหาของสาธารณะ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเจ้าขุนมูลนายและการจัดลำดับฐานะสูง - ต่ำ ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการไม่ชอบรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญห ทั้งหมดนี้ล้วนมีส่วนก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมทั้งสิ้น

บททดลองเสนอว่าด้วยการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองเพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

แนวคิดทางสังคมวิทยาการเมืองได้วิพากษ์วิจารณ์ว่า ในอดีตที่ผ่านมาสังคมไทยได้พยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ระบบ และสถาบันทางการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ไม่ค่อยได้คำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานทางด้านสังคมและวัฒนธรรมทางการเมืองไทย

โดยเฉพาอย่างยิ่งการมุ่งปลูกฝัง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนในสังคม จึงทำให้ประชาธิปไตยของไทยไร้เสถียรภาพ และสร้างความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมเกิดขึ้นอย่างมากมาย (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543, 2555 ; พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2556, 2557ก., 2558, 2559) แท้จริงแล้ว คำว่า “ประชาธิปไตย” (democracy) นอกจากหมายถึง ระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดของประเทศมาจากปวงชนแล้ว ในอีกความหมายหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับ *ความเสมอภาคทางสังคมอีกด้วย* (วิทย์ เทียงบุญธรรม, 2554) ดังนั้น การพัฒนาประชาธิปไตยยุคหลังของไทยให้มีคุณภาพ จึงต้องมีเป้าหมายเพื่อมุ่งขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่สังคมไทยกำลังประสบอยู่ ทั้งนี้เพื่อปูพื้นฐานไปสู่ความเสมอภาคเท่าเทียมกันทางสังคมต่อไป และการดำเนินงานในเรื่องนี้นับว่าเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรมเป็นอย่างมากในสังคมสมัยใหม่

ส่วนแนวความคิดเรื่อง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” (civic culture) นั้น เป็นแนวคิดในทางสังคมวิทยาการเมืองและรัฐศาสตร์ ซึ่งถือกำเนิดมาตั้งแต่ในยุคกรีกโบราณ โดย Aristotle เชื่อว่า รูปแบบของการปกครองที่บรรลุผลสำเร็จได้มากที่สุด คือรูปแบบผสมที่ในสังคมหนึ่ง ๆ ต้องมีพวกชนชั้นกลางจำนวนที่มากกว่าเป็นหลัก (predominate) รูปแบบการปกครองแบบผสมนี้มีการจัดระเบียบการปกครองที่มีทั้งหลักการคณาธิปไตย (oligarchic) และประชาธิปไตย (democratic principles) รวมกันอยู่ด้วย นั่นหมายความว่า ในระบอบการปกครองแบบนี้ต้องมีตัวแทนทั้งจากคนที่มีฐานะและการศึกษาดี และคนยากจนเป็นฐานของการปกครองอยู่ด้วย จากแนวความคิดเช่นนี้ Gabriel A. Almond & Sidney Verba (1980) ได้นำมาออกแบบในการสร้างแนวความคิดเรื่อง “Civic Culture” อันเป็นวัฒนธรรมผสมระหว่างพวกที่มีลักษณะอยู่เฉยไม่ตื่นร่น และมีความคิดคับแคบอยู่ในชุมชนท้องถิ่น (parochial passivity) กับพวกที่มีความกระตือรือร้นสนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งมีอยู่ในสังคมสมัยใหม่ (modern participant activism)

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ได้ถูกนำมาใช้อย่างจริงจังในการศึกษาของ Gabriel A. Almond & Sidney Verba ในผลงานคลาสสิกที่มีชื่อเสียงเรื่อง “The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations” (1963) โดยมีการจำแนกลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมทางการเมืองออกเป็นสามประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบหรือท้องถิ่น (parochial political culture) เป็นลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในสังคมล้าหลัง หรือเป็นสังคมที่ยึดถือจารีตประเพณีดั้งเดิม ในวัฒนธรรมทางการเมืองประเภทนี้ประชาชนรับรู้เพียงคร่าว ๆ ว่ามีรัฐบาลกลางอยู่ แต่ประชาชนไม่มีความผูกพันกับระบบการเมืองของประเทศ 2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject political culture) ในสังคมที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองโดยทั่วไประดับหนึ่ง แต่ก็ไม่สนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยจะทำหน้าที่ให้ความเคารพเชื่อฟังและยอมรับอำนาจของรัฐบาล รวมถึงสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ไม่ทำหน้าที่เรียกร้องหรือกดดันรัฐบาลแต่อย่างใด ประชาชนมองตนเองว่า เป็นผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาหรือผู้ถูกปกครองจากรัฐบาล 3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (participant political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนเชื่อว่า ตนมีส่วนกำหนดความเป็นไปของสังคมและระบบการเมืองได้ และขณะเดียวกันตนก็ได้รับผลกระทบจากระบบการเมือง ประชาชนจึงมีความรู้ความเข้าใจและมีความผูกพันกับระบบการเมืองของประเทศ มีการเรียกร้องเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ระบบการเมืองตอบสนองตามข้อเรียกร้องของกลุ่มตน

แม้ว่าจากผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและมีความผูกพันกับระบบการเมือง รวมถึงมีการเรียกร้องเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ อยู่มาก แต่ทว่า Almond & Verba ก็มิได้ยืนยันว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม” เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด ภายหลังจากคิดทั้งสองได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมาใหม่ พร้อมกับเสนอรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสม หรือเรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” (The Civic Culture) อันเป็นการผสมผสานของตัวแบบวัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 รูป

แบบด้วยกัน คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมเป็นหลักอยู่ และมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบหรือแบบท้องถิ่นคานกันอยู่ แต่มีสัดส่วนน้อยกว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม ซึ่ง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” นี้ ทั้ง Almond & Verba เชื่อว่า จะเอื้ออำนวยต่อการปกครองประชาธิปไตยให้มั่งคั่งรุดหน้าได้ เพราะประชาชนเป็นผู้ที่สนใจการเมืองอย่างใคร่ครวญรอบคอบ เชื่อว่าตนเองมีสมรรถนะทางการเมือง (political efficacy) มีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ และเป็นไปด้วยความสมัครใจ และมีจิตสำนึกของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง จากการศึกษาทั้งสองยังยืนยันว่าเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยการมีระบบค่านิยมบางอย่างมาเป็นตัวสนับสนุน (supportive value systems) (Faulk, 2000) ซึ่งก็คือการมีค่านิยมแบบประชาธิปไตยนั่นเอง

มีข้อสังเกตว่า Almond & Verba ใช้คำว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย” (democratic political culture) และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (civic culture) แทนกันได้ ภายหลังแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ได้รับการศึกษาค้นคว้าต่อยอดมากขึ้นจากนักวิชาการหลายคน เช่น Ronald Inglehart ในเรื่อง “Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values” (2000) ซึ่งมีข้อสรุปที่สำคัญว่า วัฒนธรรมทางการเมืองมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย กล่าวคือความอยู่รอดของประชาธิปไตยนั้น ขึ้นอยู่กับการที่ประชาชนคนธรรมดาสามัญที่มีทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อเป็นไปในแนวทางประชาธิปไตยด้วยหรือไม่ นั่นคือความสำเร็จของกระบวนการเป็นประชาธิปไตย (democratization) นั้น ประชาชนจะต้องมีบรรทัดฐาน (norms) ค่านิยม (values) และแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติที่มีส่วนช่วยเอื้อให้เกิดประชาธิปไตย ด้วยการพัฒนาประชาธิปไตยจึงจะสำเร็จได้ ซึ่ง Samuel P. Huntington (1991) ได้เห็นพ้องด้วยโดยเขาชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้คือเงื่อนไขที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งอันดับแรก ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพได้

ในผลงานของ Russell J. Dalton & Christian Welzel เรื่อง “The Civic Culture Transformed from Allegiant to Assertive Citizens” (2018) ได้เสนอข้อค้นพบที่ทำทนายต่องานวิชาการสังคมศาสตร์เป็นอย่างมาก กล่าวคือได้ชี้ให้เห็นว่า ในปัจจุบันมีประเทศ

จำนวนมากทั่วโลกที่ประชาชนมีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด ความเชื่อ และค่านิยมไปอย่างมาก กล่าวคือจากเดิมที่เคยมีความจงรักภักดียินยอมต่อระบบการเมือง (allegiance) ได้เปลี่ยนไปสู่การกล้าเรียกร้อง และกล้ายืนยันทนในสิทธิของตนเองอย่างชัดเจนในการแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น (decidedly assertive) หรือมีลักษณะที่เรียกว่า “assertive model of citizenship” นั่นคือประชาชนเริ่มเกิดความไม่ไว้วางใจต่อระบบการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง รวมถึงสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ และตัวแทนของพวกเขา และประชาชนกล้าที่จะเผชิญหน้ากับกลุ่มชนชั้นนำทางการเมือง ด้วยการเสนอข้อเรียกร้องใหม่ ๆ ที่มาจากความต้องการของพวกเขาเอง

ที่สำคัญมากไปกว่านั้นทั้ง Dalton & Welzel พบว่า แต่ละสังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในทางก้าวหน้ามากขึ้น ทั้งหมดนี้ในท้ายที่สุดแล้วจะทำให้ประชาธิปไตยประสบความสำเร็จ ทั้งในแง่ของการทำให้ชนชั้นนำมีความรับผิดชอบต่อประชาชน (accountable) มากยิ่งขึ้น และทำให้ระบบการเมืองการปกครองมีประสิทธิภาพ (effective governance) มากยิ่งขึ้นเช่นเดียวกัน Dalton & Welzel ยังเห็นว่า ในสังคมที่ประชาชนตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ตนเองสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ สังคมที่ประชาชนมีความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากขึ้น สังคมที่ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้น มีข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ผนวกกับการมีแรงบังคับอื่น ๆ จากความทันสมัยของสังคม ทั้งหมดนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบค่านิยมและความเชื่อใหม่ในหมู่พลเมือง และยังเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการพัฒนาระชาธิปไตยขึ้นมาได้ จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองขึ้นได้ และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ พร้อมทั้งสามารถนำมาจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ หากพลเมืองส่วนใหญ่มีเจตจำนงร่วมกันในการผลักดันอันเป็นมุมมองในทางสังคมวิทยาการเมือง

William Gumedé (2016) เห็นว่า คนที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองต้องสามารถสร้างแรงสั่นสะเทือน (vibrant) ได้อย่างหลากหลาย และต้องมีความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่ไม่มีความเป็นธรรม ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ยังเอื้อให้เกิดองค์การภาคประชาสังคมได้ง่าย ในสังคมยุคหลัง

องค์กรภาคประชาสังคมมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากไม่เพียงแต่จะช่วยรัฐบาลในเรื่องการให้บริการทางสังคม แต่ยังทำหน้าที่ในการวิพากษ์วิจารณ์และช่วยตรวจสอบถ่วงดุลการทำงานของรัฐบาล กลุ่มประชาสังคมยังช่วยให้รัฐบาลมีการทำงานที่รับผิดชอบต่อประชาชนมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว พวกเขายังช่วยให้ประชาชนได้รับประสบการณ์และมีศิลปะในการเข้าร่วมกับกลุ่มกิจกรรมทางการเมือง (the art of political association) อันเป็นการเพิ่มขีดความสามารถให้กับพลเมือง และยังช่วยสร้างบรรทัดฐานและค่านิยมแบบประชาธิปไตย อันจะนำไปสู่การสะสมทุนทางสังคม (social capital) ให้กับประชาชนที่เป็นพลเมืองมากขึ้น

นักวิชาการไทย เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ (2553) เสนอว่า การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ถึงแม้จะต้องใช้เวลาอันนาน แต่ทว่ามีความจำเป็นและมีความสำคัญยิ่ง เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองถือเป็นรากฐานสำคัญในการแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ต้องผนึกกำลังร่วมกันแก้ไข เพราะฉะนั้นการจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อพื้นฐานของผู้คนในสังคมไทยที่มีอยู่ดั้งเดิม ในลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject political culture) ที่ประชาชนมักเป็นผู้รอรับคำสั่งจากฝ่ายรัฐเพียงอย่างเดียว และมักมีส่วนร่วมน้อยในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ ให้มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองขึ้นได้นั้น จะต้องค่อย ๆ ดำเนินการและต้องปลูกฝังจากทุกภาคส่วนในสังคม

เมื่อ “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” มีความสำคัญเช่นนี้แล้ว การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จากข้อเสนอของผู้เขียนจึงต้องเริ่มต้นด้วยการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ให้คนไทยทุกคนมีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของทัศนคติ ค่านิยม ระบบความคิดความเชื่อพื้นฐาน และพฤติกรรมของตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นและแตกหักจากความเชื่อแบบเก่า และการยึดมั่นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีแบบดั้งเดิมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยและไม่มีเหตุผลซึ่งฝังรากลึกมานาน อันจะนำไปสู่การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม และสามารถสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกันได้ อย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงระบบความคิดความเชื่อ และค่านิยมใหม่ ด้วยการไม่ยอมรับคนรวยและคนมีอำนาจที่ทุจริตคอร์รัปชันทั้งหลาย รวมถึงคนรวยที่เห็นแก่ตัว

ไม่เคยบริจาคให้กับสังคม เพราะคนกลุ่มนี้ยังตกย้ำความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้มีความรุนแรงมากขึ้น

พลเมืองต้องเชื่อว่า “สังคมที่ดีคนต้องมีความเท่าเทียมกัน” และพลเมืองต้องมีความเชื่อว่า “แต่ละคนมีพลังหรือมีสมรรถนะทางการเมืองของตนเอง (political efficacy) ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงได้” และต้องกล้าที่จะเสนอข้อเรียกร้องใหม่ ๆ อันมาจากความต้องการของพลเมืองเอง เช่น การเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการถือครองที่ดิน, การปฏิรูปภาษีรายได้ทั้งบุคคลและนิติบุคคลในอัตราก้าวหน้า, การจัดเก็บภาษีมรดกในอัตราก้าวหน้า, การเรียกร้องการห้ามผูกขาดในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการค้า, การเรียกร้องต่อรัฐให้มีการนำงบประมาณมาใช้อย่างมีเหตุผลเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคมให้มากขึ้น หรือการมาร่วมพลังกันผลักดันให้เรื่องการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการสร้างความเท่าเทียมกันเป็นวาระแห่งชาติ เป็นต้น จากประสบการณ์ของหลายประเทศได้แสดงให้เห็นว่า ระบบประชาธิปไตย การกระจายอำนาจ และการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองอย่างเต็มที่ จะเป็นพลังสำคัญในการผลักดันให้มาตรการต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาเกิดขึ้นได้ และส่งผลให้ลดความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมลงได้ โดยจะต้องให้การเมืองในระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาได้พัฒนาต่อไป เพราะในระบบการเมืองแบบนี้เท่านั้นที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน และสื่อมวลชน เพื่อที่จะมีส่วนร่วมในการจัดวางนโยบาย และมีการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปด้านต่าง ๆ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2552)

อย่างไรก็ดี ในการขัดเกลากองทัพสังคมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น ต้องมีองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมือง ที่ส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมกันให้แก่ผู้คนในสังคม อันได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถาบันทางการศึกษาทุกระดับ สถาบันศาสนา องค์กรภาคประชาสังคม สื่อมวลชน สถานที่ทำงาน หน่วยงานของรัฐบาล ผู้นำชุมชน และผู้นำทางการเมืองที่เป็นแบบอย่างที่ดี ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการทำหน้าที่ปลูกฝัง “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” พร้อมกับการสร้าง “จิตสำนึกแบบพลเมือง” (civic consciousness) ให้เกิดขึ้น เพื่อให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาประชาธิปไตยไปได้ อันจะทำให้สังคมไทยมีประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ และสามารถจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557 ข.)

มีผลงานการศึกษาวิจัยจำนวนมาก พบว่า กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองของสถาบันทางสังคมต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่งให้เกิดขึ้นแก่สมาชิกในสังคมได้ ดังนั้น หากเราต้องการพัฒนาให้ระบอบประชาธิปไตยของไทยมีความเสมอภาค และสามารถลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ สถาบันที่เป็นตัวแทนต่าง ๆ ในสังคม (agents) จะต้องมีบทบาทสำคัญในการอบรมกล่อมเกล่าให้คนเรายึดมั่นในหลักการปกครองของระบอบประชาธิปไตยที่มีความเสมอภาคและความเท่าเทียมดังกล่าวด้วย (วิชัย ต้นศิริ, 2551)

ในอดีตถึงแม้ว่าจะมีบทบัญญัติทางกฎหมาย เช่น ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ขยายความถึงบทบาทของประชาชน จากที่เคยเป็นเพียง “ผู้รอคอยดู” มาสู่การ “เป็นผู้มีส่วนร่วม” อันจะทำให้ประชาชนกลายเป็นพลเมืองอย่างเต็มรูปแบบ หรือแม้กระทั่งในปัจจุบันกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2560 ที่รับรองสิทธิของประชาชน เช่น สิทธิของประชาชนที่จะมีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็นในกระบวนการกำหนดนโยบาย การออกกฎหมายที่จะมีผลกระทบต่อตัวเอง (ราชกิจจานุเบกษา, 2560) แต่ในทางปฏิบัติประชาชนเองกลับมิได้ตอบสนองสิทธิอันพึงมีเท่าที่ควร เหตุเพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเพียงพอต่อหน้าที่ความเป็นพลเมือง อันเนื่องมาจากในอดีตที่ผ่านมาไม่เคยมีการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาพลเมือง หรือมีการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่อย่างครอบคลุมครบถ้วนทุกมิติ เพราะฉะนั้นการจะมุ่งปลูกฝังค่านิยมวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่จำเป็นต้องปลูกฝัง กล่อมเกล่า บ่มเพาะในทุกมิติและทุกภาคส่วนของสังคม อันจะเป็นการสร้างคุณค่าใหม่ให้เกิดขึ้นกับผู้คนในสังคม ซึ่งสามารถดำเนินการได้ดังต่อไปนี้ (วรัญญา ศรีริน และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2562)

1) การอบรมบ่มเพาะในระดับสถาบันครอบครัว ต้องให้พ่อแม่มีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะจิตสำนึกความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนตั้งแต่วัยเยาว์ โดยการบ่มสอนให้รู้จักคิดวิเคราะห์ ตระหนักถึงปัญหาของสังคมการเมืองว่า เป็นปัญหาที่สำคัญของทุกคนและต้องร่วมกันแก้ไข และการบ่มสอนให้รู้จักเคารพสิทธิผู้อื่น รักความเป็นธรรมและความเท่าเทียมกันของสมาชิกในสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากได้รับการอบรมบ่มเพาะเป็นเวลานาน จะกลายเป็นค่านิยมพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยในระยะยาวได้

2) การเปิดสอนวิชาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในสถานศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับโรงเรียนจนถึงสถาบันอุดมศึกษา เพราะสถาบันการศึกษามีครูผู้สอนที่ช่วยถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ความเป็นพลเมืองให้สามารถเข้าใจได้ง่าย ในหลายประเทศที่ประสบความสำเร็จในการสร้างพลเมืองแบบใหม่ จะมีการนำหลักสูตร “Civic Education” มาใช้ เช่น ในประเทศเยอรมัน และอิตาลี ฯลฯ ซึ่งการจะสร้างความเข้าใจให้กับผู้คนในสังคมได้ จำเป็นต้องพึ่งพาระบบการศึกษาเป็นตัวกลางในการทำหน้าที่ถ่ายทอดให้เกิดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองอย่างยั่งยืน นอกเหนือจากสองประเทศดังกล่าว ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่เช่นกัน มีการจัดการเรียนการสอนวิชา “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” ในหลายโรงเรียน ดังนั้น หากสังคมไทยต้องการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดขึ้นกับผู้คน จำเป็นต้องใช้ระบบการศึกษาในการส่งเสริมและสนับสนุน แต่ทั้งนี้การสร้างพลเมืองแบบใหม่ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นสำคัญด้วย (ทิพย์พาวร ตันติสุนทร, 2553) เพื่อให้ภารกิจที่ทำทายนี้นำสำเร็จไปได้

3) การใช้ช่องทางสื่อสารมวลชน (Social Media) เพื่อช่วยปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น สื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว โซเชียลมีเดีย หรือการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตอย่างมีส่วนร่วม ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม หรือประเด็นปัญหาสังคมการเมืองอื่น ๆ เพราะอินเทอร์เน็ตมีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารโดยไร้ข้อจำกัดเชิงภูมิศาสตร์ และสามารถรวมกลุ่มคนของสังคมขนาดใหญ่เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนสังคมที่มีความสนใจร่วมกัน อันจะเกิดการรวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ๆ ในการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2562)

4) บทบาทของปัญญาชนในภาคประชาสังคม ปัญญาชนหัวก้าวหน้าในภาคประชาสังคม นับว่ามีบทบาทสำคัญในการช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองให้เกิดขึ้นได้ไม่น้อย เพื่อนำไปสู่การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำและสร้างความเสมอภาคทางสังคมได้ ทว่างานแรกที่บรรดาปัญญาชนหัวก้าวหน้า

ควรกระทำคือ การสนับสนุนให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในหมู่ประชาชนทั่วไป (public dialogue) โดยเฉพาะในปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคม ในวัฒนธรรมของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันนั้น อาจมีการตั้งคำถามแล้วนำไปสู่การแสวงหาคำตอบแบบโสเครติส (Socratic questioning) จากนั้นควรจัดให้มีการอภิปรายและมีการพูดถึงเรื่องนโยบายและความรับผิดชอบ (accountability) ทั้งของฝ่ายการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ต่อปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้น (Gumede, 2016) ขณะที่การปรึกษาหารือกัน (deliberation) การอภิปราย (discussion) และการโต้แย้งกัน (debate) ก็มีความสำคัญอย่างมากสำหรับพลเมือง เนื่องจากจะช่วยให้มีการประเมินนโยบายและการดำเนินงานของรัฐบาลได้จากภาคประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถกเถียงกันในประเด็นปัญหาของสาธารณะ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมส่วนรวม (discussing public issues) จะช่วยให้พลเมืองมีความตื่นตัวและมีโอกาสได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งบางครั้งพวกเขาไม่อาจหาจากที่อื่นได้ การปรึกษาหารือและการถกเถียงกันยังช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้สามัญชนคนธรรมดา ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ และยังเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำในทางสาธารณะ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมของพวกเขาได้เองอีกด้วย (Gumede, 2016)

จะเห็นได้ว่าในสังคมประชาธิปไตย การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (civic culture) เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสร้างความเท่าเทียมกันนั้นมีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ในสังคมประชาธิปไตย ยังหมายถึงการกำหนดค่านิยมใหม่ทางการเมือง เพื่อนำไปสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยต้องมีลักษณะองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ (ประมวล รุจนเสรี, 2551)

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ ต้องทำให้เกิดการปฏิบัติการทางการเมืองร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ และมีการส่งเสริมให้ภาคประชาสังคมได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดความเป็นไปเรื่องราวทางสังคมและการเมืองให้มากขึ้น

2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ จะต้องทำให้เกิดค่านิยมใหม่ของผู้คนที่มุ่งไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม สมาคม หรือองค์กร แล้วจะต้องทำให้เกิดแนวคิดหรือแนวทางปฏิบัติ ที่ทำให้ค่านิยมพื้นฐานเรื่องการสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในสังคมได้ถูกนำไปปฏิบัติจริง หรือเกิดแผนงาน โครงการปฏิบัติการทางการเมืองที่สอดคล้องกับค่านิยมพื้นฐานเหล่านั้น

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ ต้องมุ่งส่งเสริมให้เกิดการอภิปรายปัญหาสาธารณะในเรื่องการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างต่อเนื่อง และต้องมีการกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงกันเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ในวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่นี้ยังต้องการพื้นที่สาธารณะ (public sphere) เพื่อการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ถกเถียงกัน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันในการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นได้

ในท้ายที่สุดแล้ว การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่หรือแบบพลเมืองจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเกิดการทำหน้าที่ของ “การเป็นพลเมือง” (citizenship) ในกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริง จนกลายเป็นค่านิยมพื้นฐานของประชาชนหม่มากในสังคม คุณสมบัติของพลเมืองที่เอื้อต่อหลักการประชาธิปไตยเพื่อสร้างความเท่าเทียมและการจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม เช่น การคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน การรักความยุติธรรม มีความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์และผู้ทุกข์ยาก การรู้จักใช้สิทธิของตนเองและรู้จักเคารพสิทธิผู้อื่น มีคุณธรรมและจริยธรรม มีความสำนึกในการมีส่วนร่วมทางการเมือง การกล้าออกมาวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลที่สร้างปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมขึ้น (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2559) เช่น มีข้อกล่าวหาทางสื่อมวลชนว่า รัฐบาลบางสมัยทุ่มงบประมาณจำนวนมากช่วยเหลือเจ้าสัวมหาเศรษฐี และนักลงทุนต่างชาติเพียงไม่กี่รายจนร่ำรวยมหาศาล (ลมเปลี่ยนทิศ, 2562) เมื่อมีข้อมูลเช่นนี้ พลเมืองต้องกล้าออกมาแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนโยบาย หรือให้ความสนใจติดตามตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลอย่างจริงจัง เป็นต้น (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2558)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้ได้นั้น ผู้คนในสังคมต้องมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง นอกจากคุณสมบัติของพลเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้คนที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองยังต้องมีความคิดความเชื่อที่ว่าตนเองมีสมรรถนะทางการเมือง (political efficacy) และ มีค่านิยมในเบื้องต้นว่า “การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่ต้องเอาใจใส่ และมีความรับผิดชอบร่วมกันที่จะต้องเข้าไปดำเนินการ จะหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธความรับผิดชอบของตนหาได้ไม่” จะเห็นได้ว่าถึงที่สุดแล้ว การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้สำเร็จได้นั้น ต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาให้ประชาชนมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองเสียก่อน ทว่าจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองที่แท้จริงต้องสะท้อนออกมาในตัวคน ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือการมองสังคมอย่างที่ตนเป็นเจ้าของ มีความรู้สึกรื้อรันทนากับปัญหาของสังคมและประเทศชาติที่เกิดขึ้น รวมถึงการมองเห็นปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประเทศชาติที่เกิดขึ้นว่า เป็นภัยร้ายแรงของประเทศชาติและเป็นปัญหาของตัวเราเองด้วยที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมแก้ไข

ประการที่สอง ต้องเชื่อว่าเป็นพลังทางสังคมการเมืองอย่างหนึ่ง มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงหรือขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันทางสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ และ

ประการที่สาม พลเมืองจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และช่วยกันผลักดันประเด็นปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้กลายเป็นวาระแห่งชาติที่รัฐต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2557) ถ้าปฏิบัติได้ตามนี้ก็จะมีความหวังทางสังคมในการขับเคลื่อนเพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้

บทสรุป

ในบทความนี้ได้นำเสนอข้อถกเถียงให้เห็นว่า การพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วโลก กำลังเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรง ซึ่งสังคมไทยในปัจจุบันก็กำลังประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรุนแรง

เช่นกัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยที่มีอย่างมากมาย มีความสัมพันธ์กับประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ ซึ่งเชื่อมโยงถึงความเป็นเหตุเป็นผลกันทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมสูง ย่อมก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากต่อประโยชน์สาธารณะ และเกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นจากภาครัฐได้ จนอาจนำไปสู่การเกิดความไม่พอใจ และเกิดแรงต้านจากประชาชนในท้ายที่สุดอาจทำให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองชนิดเรื้อรังขึ้นได้

ในบทความนี้ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย แต่เมื่อได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยเชิงสาเหตุที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยแล้วพบว่าสาเหตุหลักอยู่สองประการด้วยกันคือ หนึ่ง เกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย เช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐที่มีลักษณะรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลางและหัวเมืองใหญ่ในภูมิภาคระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ระบบกระบวนการยุติธรรม ระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพ และมีการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ และสอง เกิดจากปัญหาพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมทางการเมืองไทยและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมที่เอื้อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ เช่น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองที่ผู้คนเฉื่อยชาไม่สนใจกิจกรรมทางการเมืองและเรื่องประโยชน์สาธารณะ วัฒนธรรมแบบเจ้าขุนมูลนายและมีการจัดลำดับฐานะสูงต่ำในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการยอมรับความไม่เท่าเทียมกัน และไม่ชอบการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาด้วยกัน ฯลฯ ในตอนท้ายได้นำเสนอบททดลองเพื่อสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง เพื่อขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมตามแนวทางสังคมวิทยาการเมือง อย่างไรก็ตาม การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมมีความสัมพันธ์กับประชาธิปไตยอยู่ด้วย หมายความว่า ในสังคมที่มีความเป็นประชาธิปไตยย่อมง่ายที่จะก่อให้เกิดการรวมตัวกันในรูปองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นได้

นักวิชาการเชื่อว่า แนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จะเอื้อต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพและมีคุณภาพได้ เพราะประชาชนเป็นผู้ที่สนใจการเมืองอย่างใคร่ครวญรอบคอบ อันเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ เป็นไปด้วยความสมัครใจ และมีจิตสำนึกของประชาธิปไตยอย่าง

แท้จริง ขณะที่ประชาธิปไตยจะมีเสถียรภาพและมีคุณภาพได้ต้องอาศัยระบบค่านิยมบางอย่างมาเป็นตัวสนับสนุน ซึ่งก็คือค่านิยมแบบประชาธิปไตยนั่นเอง คำว่า “ประชาธิปไตย” นอกจากหมายถึงระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดมาจากปวงชนแล้ว ในอีกความหมายหนึ่งยังเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย ดังนั้น การเรียกร้องให้มีการขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม เพื่อสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน จึงนับว่าเป็นเรื่องที่มีความชอบธรรมอย่างมากในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่

ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองขึ้นได้ ทั้งยังทำให้ประชาธิปไตยมีคุณภาพและช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้หากพลเมืองมีเจตจำนงร่วมกัน การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองต้องเริ่มต้นด้วยการขัดเกลาทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อพื้นฐาน และพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับประชาธิปไตยให้หมดไปเพื่อให้สังคมไทยสามารถพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ และสามารถขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้ การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองต้องใช้เวลานาน และต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในสังคม โดยข้อเท็จจริงแล้วประชาชนมิได้มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นผลมาจากการขัดเกลาทางสังคมและการเมืองโดยตัวแทน หรือสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ดังนั้น จึงต้องมีองค์กร และสถาบันทางสังคม ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองที่ส่งเสริมความเท่าเทียมกันให้กับผู้คน ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และปัญญาชนหัวก้าวหน้าในภาคประชาสังคม ฯลฯ พร้อมกับการสร้างจิตสำนึกแบบพลเมืองให้เกิดขึ้น และต้องทำให้เกิดการปฏิบัติการทางการเมืองร่วมกัน เพื่อมุ่งขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันจะนำไปสู่สังคมประชาธิปไตยที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

ในสังคมที่ผู้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง ยังต้องมีความเชื่อและค่านิยมว่า การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่ต้องเอาใจใส่ และมีความรับผิดชอบร่วมกันที่จะต้องเข้าไปดำเนินการ จะหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธความรับผิดชอบของตนหาได้ไม่ ในท้ายที่สุดการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ไม่อาจทำให้สำเร็จได้ด้วยอำนาจของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จากประสบการณ์

ของหลายประเทศแสดงให้เห็นว่า ในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่จะเป็นพลังสำคัญในการผลักดันให้มาตรการต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ และความสำเร็จยังเกิดจากความใฝ่ฝันร่วมกันด้วยพลังหรือแรงขับเคลื่อนของสังคมทั้งมวล ถ้าปฏิบัติตามนี้ได้ก็จะมีพลังทางสังคมในการผลักดันให้การขจัดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีโอกาสประสบผลสำเร็จ และยังทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยไทยมีโอกาสเข้าใกล้ความเป็นจริงมากขึ้นในอนาคตอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กมล กมลตระกูล. (2563). *ความยากจนทางโครงสร้าง (Structure Poverty)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2563 จาก <http://socialistthai.com>.
- ไกรยศ ภัทราวาท. (2561). *ไทยจะลงจาก top 3 ประเทศที่เหลื่อมล้ำที่สุดในโลกได้อย่างไร?* สืบค้นเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2563 จาก <http://www.eef.or.th>.
- คณะกรรมการการปฏิรูป (คปร.). (2554). *แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย: ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง*. กรุงเทพฯ: หจก.บางกอกบลิ๊กล็อก.
- จิตติมา กุลประเสริฐรัตน์. (2561). *"ความเหลื่อมล้ำในกระบวนการยุติธรรม"*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/19896>.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. (2553). *วัฒนธรรมพลเมือง. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 11,(2)(22).7 - 10.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2543). *ประชาธิปไตย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ : สหายบล๊อคและการพิมพ์.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2546). *วัฒนธรรมทางการเมืองของคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ : สหายบล๊อคและการพิมพ์.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2555). *การเมืองไทย: ระบบที่ไม่มีสูตรสำเร็จรูปในการแก้ไขปัญหา*. กรุงเทพฯ : ปัญญาชน.
- ทิพย์พาพร ตันติสุนทร. (2553). *ไปดู Civic Education ที่เยอรมัน (ตอนที่ 3) มนุษย์ไม่มีเงินประชาธิปไตยในตัวเอง. สถาบันนโยบายศึกษา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2563 จาก <http://www.fpps.or.th>.

- ปวย อึ้งภากรณ์. (2512). *ศีลธรรมและศาสนาในการพัฒนาชาติในปาฐกถาอนุสรณ์จีน แคลร์ ทอมป์สัน ค.ศ. 1969*. วิทยาลัยพระคริสตธรรมในประเทศไทยและสภาคริสตจักรในประเทศไทย 21- 23 มกราคม 2512.
- ประมวล รุจนเสรี. (2551). *ปฏิวัติวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: พรรคประชาชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2562). “ความเหลื่อมล้ำในโครงสร้างอำนาจรัฐ” ปาฐกถาพิเศษในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า เรื่อง *ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย ครั้งที่ 21 ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ วันที่ 2 พฤศจิกายน 2562* กรุงเทพมหานคร.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2562). ความมั่งคั่ง อำนาจ ความไม่เท่าเทียม. ใน *สู่สังคมไทยเสมอหน้า*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2556). *สังคมวิทยาการเมือง*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2557 ก.). วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนกับการพัฒนาประชาธิปไตย. *วารสารวิชาการโรงเรียนนายเรือ*. (ฉบับปฐมฤกษ์), 1(1), หน้า 83 - 91.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2557 ข.). การพัฒนาประชาธิปไตยกับการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย. *รัฐสภาสาร*, 62(7), หน้า 9 - 44.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2558.). ปฏิรูปการเมืองไทยด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย: สู่เส้นทางใหม่ที่ดีกว่า. *รัฐสภาสาร*, 63 (11). หน้า 9 - 34.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2559). ก้าวข้ามให้พ้นกับการพัฒนาประชาธิปไตยด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย: สู่เส้นทางใหม่ที่ยั่งยืนกว่า. *วารสารร่วมพฤษภา*, 34(1), 83 - 91.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด และคณะ. (2562). เครือข่ายกลุ่มอิทธิพลกับการทุจริตคอร์รัปชันอย่างเป็นระบบในภาคการศึกษา : กรณีการทุจริตคอร์รัปชันจากโครงการก่อสร้างสนามฟุตบอลและสหกรณ์ออมทรัพย์ครู. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 17(3). หน้า 114 -134.

- ราชกิจจานุเบกษา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2563 จาก <https://www.ilaw.or.th>.
- ลมเปลี่ยนทิศ. (2562). “ทำ QE อัดฉีดในประเทศ.” *ไทยรัฐ* ฉบับวันพฤหัสบดี 21 พฤศจิกายน, หน้า 5.
- วิทยากร เชียงกูล. (2561). “ปฏิรูปประเทศไทย.” สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2563 จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/646151>.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. (2554). *พจนานุกรมอังกฤษ – ไทย*. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- วรัญญา ศรีวิน และพรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2562).. “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองกับการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม” บทความเสนอในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า เรื่อง *ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย*. ครั้งที่ 21 ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ วันที่ 2 พฤศจิกายน 2562 กรุงเทพมหานคร.
- วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. (2553). *หลักคิดในการปฏิรูปประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : วชิระ.
- วิชัย ต้นศิริ. (2551). *วัฒนธรรมพลเมือง*. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.
- สมชัย จิตสุชน. (2561). *ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย: แนวโน้ม นโยบายและแนวทางขับเคลื่อนนโยบาย*. สถาบันการวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย.ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- สมชัย จิตสุชน. (2563). “ความเหลื่อมล้ำ 2020 : เรารู้อะไร เราควรรู้อะไร”. สืบค้นเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2563 จาก TDRI.or.th/2020/01/.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2562). *หลักการและเหตุผลการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 21 ประจำปี 2562 เรื่อง ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำ สร้างคุณภาพประชาธิปไตย*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2563 จาก <http://www.kpi.ac.th/>.
- สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. (2552). *ประวัติศาสตร์การเมืองไทยจากมุมมองทางสังคมและวัฒนธรรม*. ในเอกสารการสอนชุดวิชา *พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2557). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2555. สืบค้นเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2563 จาก <http://social.nesdb.go.th/>.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2556. กรุงเทพฯ: บริษัท บี.ซี.เพรส (บุญชิน) จำกัด.
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2562). ความเป็นพลเมืองดิจิทัล: พลเมืองแห่งศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2563 จาก <https://thaidigizen.com/contact/>.
- อศิน ทรัพย์พัฒน และประกายทอง สิริสุข. (2527). สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. (พรณี จัตรพลรักษ์ แปล). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Almond, G. A. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Fives Nations*. Boston : Little, Brown & Company.
- Almond, G. A. & Verba, S. (1965). *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Fives Nations*, Boston : Little, Brown & Company.
- Almond, G. A. & Verba, S, eds. (1980). *The civic Culture Revisited*. London : SAGE.
- Inglehart, F.R. & Wayne, E. B. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65 (1). 19 - 51.
- Putnam, Robert D., Leonardi, Robert & Nonetti, Raffaella Y. (1993). *Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey : Princeton University.
- Hemingway, Ernest. (1937). *To Have and Have Not*. (First Edition). London : Charles Soibner's Sons.

Heywood, Andrew. (2007). *Politics*. (Third Edition). New York : PALGRAVE
MACMILLAN.

Huntington, S.P. (1991). *The Third Wave : Democratization in the Twentieth
Century*. Oklahoma, United States : University of Oklahoma Press.

William, G. (2016). *Building a democratic political culture*. Search on [http:// www.
researchgate.net/publication](http://www.researchgate.net/publication). (accessed 10 May 2020).

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความวารสาร
ประจำปีปีที่ 38 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2564)

1. รองศาสตราจารย์พนันท์ วรรณเทพสกุล	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ประสาท ปันตบแต่ง	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ศาสตราจารย์ ดร.เศกสรรค์ ยงวนิชย์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
4. ศาสตราจารย์สุวิทย์ ธีรศาศวัต	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
5. รองศาสตราจารย์ ดร.อังคณา ทองพูน พัฒนาศร	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
6. รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญณี แนนท	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รักษนก ชำนาญมาก	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพันธ์ ชัดชุมแสง	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญญาทิพย์ ศุภะกะลิน	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
10. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤษ์ ชามะรัตน์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มานะ นาคำ	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา ถาวรวิริยตระกูล	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
13. รองศาสตราจารย์ ดร.ธันยวัฒน์ รัตนศักดิ์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
14. ดร.ปราโมทย์ ภักดีณรงค์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยวรรณ อัครวาทันย์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
17. รองศาสตราจารย์ ดร.พรรัตน์ แสงดหาญ	มหาวิทยาลัยบูรพา
18. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทิมา ชิมปี่สัน	มหาวิทยาลัยนเรศวร
19. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์	มหาวิทยาลัยนเรศวร
20. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
21. รองศาสตราจารย์ ดร.สุรีย์พร พันพื้ง	มหาวิทยาลัยมหิดล
22. รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์	มหาวิทยาลัยมหิดล
23. รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา เคนาภูมิ	มหาวิทยาลัยราชภัฏ
มหาสารคาม
24. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์	มหาวิทยาลัยศิลปากร

25. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เอกรินทร์ พึ่งประชา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
26. รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา เทพสิงห์	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
27. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกื้อถวิล บุญปรางกร	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
28. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิสิทธิ์ กอบบุญ	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
29. รองศาสตราจารย์ ดร.เมฆม สอดส่องเกษ	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
30. รองศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ใบสมัครสมาชิก
“วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์”

☐ สมาชิกใหม่

☐ ต่ออายุ

ชื่อ – สกุล.....

ที่อยู่.....

รหัสไปรษณีย์.....เบอร์โทรศัพท์.....

ตั้งแต่ฉบับที่.....ปีที่.....ถึงฉบับที่.....ปีที่.....รวม.....เล่ม

พร้อมนี้ได้ส่งเงินจำนวน..... บาท

บัญชี ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ชื่อบัญชี ค่าสมัครกลุ่มวิชาการ เลขที่บัญชี 551-3-02535-3 ประเภทบัญชี กระแสรายวัน

อัตราค่าบำรุง

ปีละ 300 บาท

ลงชื่อผู้สมัคร.....

(.....)

หมายเหตุ

1. ท่านสามารถโอนเงินค่าสมัครสมาชิก บัญชี ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ชื่อบัญชี ค่าสมัครกลุ่มวิชาการ เลขที่บัญชี 551-3-02535-3 ประเภทบัญชี กระแสรายวัน เมื่อดำเนินการเรียบร้อยแล้ว กรุณาส่งหลักฐานใบนำฝาก (Pay-in-Slip) ส่งมาที่ E-mail: kwanso@kku.ac.th
2. กรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ กรุณาแจ้งให้ทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 1 เดือน ก่อนเดือนสุดท้ายของกำหนดวารสารออก เพื่อความสะดวกในการส่งวารสารแก่ท่าน
3. กำหนดการออกวารสารฯ ปีละ 3 ฉบับ (มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม, กันยายน-ธันวาคม)

**หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการ
วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น**

1. ต้องเป็นบทความหรือผลงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในกรณีเป็นภาษาอังกฤษต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เชี่ยวชาญก่อนส่งกองบรรณาธิการ
3. ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4 ส่งบทความออนไลน์ได้ที่ www.tci-thaijo.org/index.php/HOSO
4. หน้าปก (Cover) ประกอบด้วย
 - 4.1 ชื่อบทความ (Title) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 - 4.2 ชื่อผู้เขียน (Authors) (ระบุเฉพาะชื่อและนามสกุลโดยไม่ต้องมีคำนำหน้าชื่อ ตำแหน่ง คุณวุฒิ) พร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน (Author Affiliation) หากต้องการเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียนให้ระบุตอนท้ายของบทความ
 - 4.3 บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวไม่ควรเกินหนึ่งหน้ากระดาษ A4
 - 4.4 คำสำคัญ (Keyword) กำหนดคำสำคัญที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ทำคำค้นในระบบฐานข้อมูล ทั้งคำในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ
5. เกณฑ์การพิจารณา กองบรรณาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบการพิจารณา
6. บทความที่ไม่ผ่านการพิจารณาให้ตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้เขียนทราบ แต่จะไม่ส่งต้นฉบับคืนผู้เขียน
7. ส่วนเนื้อหา (Body of the Context) ประกอบด้วย
 - 7.1 บทนำ (Introduction) ครอบคลุมความสำคัญและที่มาของปัญหา การวิจัยวัตถุประสงค์การวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง บทนำควรเขียนในรูปเรียงความให้รวมเป็นเนื้อเดียวกัน

7.2 วิธีการวิจัย หรืออุปกรณ์และวิธีวิจัย หรือระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) อธิบายวิธีการดำเนินการวิจัยซึ่งอาจจะประกอบด้วย หัวข้อย่อยๆ เช่น ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งสอดคล้องตามวิธีการวิจัยแต่ละสาขาวิชา

7.3 สรุปและอภิปรายผล/วิจารณ์ผลการวิจัย

7.4 ข้อเสนอแนะ (Recommendation) ข้อเสนอแนะแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้

7.5 กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) ระบุนุแหล่งทุน หรือผู้มีส่วนสนับสนุนในการทำวิจัย เอกสารอ้างอิง (References) ให้ใช้ตามแบบที่กำหนด คือ

7.5.1 การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ให้วงเล็บชื่อผู้แต่ง (สำหรับคนไทย) หรือชื่อสกุล (สำหรับชาวต่างประเทศ) หรือชื่อนิตินบุคคลที่เป็นผู้จัดทำเอกสาร และปีที่พิมพ์ของเอกสารที่อ้างถึง นำหน้าหรือต่อท้ายข้อความที่อ้างดังตัวอย่าง

มันทนา และอุษา (2535) กล่าวว่า.....หรือ
(มันทนา และอุษา, 2535)

Miller (1993) กล่าวว่า.....หรือ.....
(Miller, 1993)

จากรายงานของ WHO (1999)หรือ.....
(WHO, 1999)

7.5.2 การอ้างอิงท้ายเรื่อง

อ้างอิงหนังสือ

พรจันท์ สุวรรณชาติ. (2539). *มาตรฐานการพยาบาลเชิง*

โครงสร้าง. กรุงเทพฯ : เจ.เอส.การพิมพ์.

Dye Thomas R. (1966). *Politics, Economics and the Public*.

Chocago: Rand McNally.

การอ้างอิงจากบทความ

รัตนา จันทร์เทวาร์. (2553). อุปลักษณะเกี่ยวกับแหล่งน้ำของ
คนขอนแก่น. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*. 27(3), 71-85.

Wenden, A.L. (2002). Learner Development in
Language Learning. *Applied Linguistics*. 23(1), 12-36.

การอ้างอิงจากเว็บไซต์

สมคิด พุทธศรี. (2555). โลกาภิวัตน์ปะทะเทคโนโลยี : นัย
ต่อการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ. สืบค้นเมื่อวันที่ 1
พฤศจิกายน 2555, จาก <http://thaipublica.org/2012/08/impact-of-globalization-of-technology/> Bontas, E.P. (2005).

*Practical experiences in building Ontology-based
Retrieved systems*. Retrieved January 20, 2006, from
[http://userpage.fu-berlin.de/~paslaru/papers/swcase
2005.pdf](http://userpage.fu-berlin.de/~paslaru/papers/swcase2005.pdf).

การสัมภาษณ์

สุวิทย์ คุณกิตติ. การควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมน้ำพอง [สัมภาษณ์].
รัฐมนตรี กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม;
20 สิงหาคม 2541.

Tapparangsi K. AIDS situation in Thailand [Interview].
The Minister, Ministry of Public Health; 17 July 1999.

8.7 ตารางและภาพประกอบ (Tables and Illustrations) จัดเรียงตามลำดับ
หรือหมายเลขที่อ้างถึงในบทความโดยวิธีเขียนควรระบุชื่อตารางไว้เหนือตาราง
และระบุชื่อหรือคำอธิบายภาพ

ชื่อเรื่องภาษาไทย (ขนาด 18 ตัวหนา)

English Title (Font size 18 bold)

ชื่อผู้แต่ง¹, ชื่อผู้แต่ง², ชื่อผู้แต่ง³ (ขนาด 14)
Author¹, Author², Author³ (ขนาด 14)
1,2,3 สาขาวิชา..... (ขนาด 12)
1,2,3 Program in(ขนาด 12)
1,2,3 มหาวิทยาลัย..... (ขนาด 12)
1,2,3 University (ขนาด 12)

บทคัดย่อ

เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
.....

คำสำคัญ : คำสำคัญ1, คำสำคัญ2, คำสำคัญ3

Abstract

เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
.....

Keywords : Keywords1, Keywords2, Keywords3

บทนำ

.....

.....

วัตถุประสงค์การวิจัย

.....

.....

ระเบียบวิธีวิจัย

.....

.....

ผลการศึกษา

.....

.....

สรุปผล

.....

.....

อภิปรายผล

.....

.....

กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี)

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

เอกสารอ้างอิง (References, Bibliography)

APA Style
